מוגה

אבן בוחן.

חלק ראשון,

כולל

באור מלות ההגיון

לרבינו משה בן מימון זכרו לברכה,

בארבעה עשר שערים·

בנוסחא מחוקנת ומיושרת על פי שקול הדעת הישרה, ויסודי ועיקרי מלאכת ההגיון; עם הערות מועטות הכרחיות או מועילות,

מאת

פלאי·

הנני יסד בציון אבן, אבן בוחן פנת יקרת,
מוסד מוסד, המאמין לא יחיש.
(ישעיה כ"ח).

דעי הולך לנחות דרך ישר, לסלול את מסלולה,
הוי כל תועה בשדה תורה! סורה ודרוך יד מעגלה,
טמא וכסיל ל׳ יעבור בה, דרך הקודש יקרא לה.
(סוף הפתיחה לספר מורה הנבוכים).

פראנקפורט אם מיין·

בשנת

תר"ו לפ"ק·

היער האט עס געשטאַנרען, היער שטעהט עס נאָך. —

(לעססינג, אַכטי = גאָלע).

געדרוקט ביים יאַקאָב פֿריעדריך באַך אין פֿראַנקפֿורט אַם מיין.

דבר אל הקורא.

כי יפלא בעיני שארית עמי הקוראים בספרי קדמונינו לחומם ללמוד וללמד, בבואם שערי הספר הזה, לאמור „ראה זה! קנקן ישן מלא חדש?" אל תתמהו על החפץ, כי יש קנין ישן שאפילו חדש אין בו, ויש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא, וככר היה לעולמים אשר היו לפנינו. ואתם המשכילים, היחידים השרידים, יושבי כסאות למשפט על כל נעלם ואחר ספרים לבקר, על מעשי ועל פועל ידי אצוה אתכם; דרשו משפט, חקרו היטב, שפטו צדק! אם צדקתי, ואם כביר מצאה ידי, תנו תודה נגד ה' ונגד כל באי עולם! וכי משוא פנים יש בדבר? ועד מתי נשכין באהלינו עולה?! — ואם לא אזכה בשפטיכם, למשופטי לא אתחנן! אשר לשלום להוציא משפט לאור ולדין דין אמת לאמתו, ידבר דברו אמת ושלום, תורה היא, וללמוד אני צריך! משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב, המאמרות והדברות הראשונות והאותיות והמלות הבאות בהמה השמיעוני, הורוני ואני אחריש, ומה שגיתי הבינו לי, ואחר נדבר — והאמת והשלום יוכיחו בינינו, וגם אני אודכם, כי תושיע לכם ימינכם. — ואשר למלחמה, הקבצו ובואו ספריא וסייפיא! עושו, גושו, חושו! החלש יאמר גבור אני! ואולם כלכם תשיבו ובואו נא, ולא אמצא בכם חכם, מוכיח אמריו מכם, כותו עטיכם לחרבות! וקסתותיכם לרמחים! קרבו ריבכם, הגישו עצומותיכם! ונראה ונשתעה יחד, דבר מי יקום, ממני או מכם. —

ואתם הישרים בלבותם, חנוני, חנוני, השמרו בנפשותיכם! לחשוב עלי רעה בלבבכם, או להסיר תומתי ממני; אל תאיצו להרהר אחר מדותי, או לחשדני במה שאין בי אפילו שמינית שבשמינית. — כי הנה בשמים עדי, וסהדי במרומים, ובוחן לבות הוא יודע, וישראל הוא ידע, אם במרד ואם במעל, — וגם אתם אם תשקלוני במאזני צדק תדעו תומתי; ואם תכריעו את הכף, לכף זכות, כאשר חכמים יגידו הוי דן את כל האדם לכף זכות, תמצאו כונתי לשמים, להעמיד ולקיים דברי החכמים על בוריין, באין נפתל ואין עקש, וכתוב יושר דברי אמת — והאמת והשלום אהבו. —

והנה הכונה באלו השערים שיבין כל מי שיקרא אותם, ביאור עניני הדברים המפורשים בהם·

(סוף שער תשיעי מזה הספור).

כי אין פירושנו לבונן האבנים, אלא לבונן מי שיש לו לב להבין· —

(הקדמת פירוש המשנה לרבינו ז"ל). —

הקדמת הרמב"ם ז"ל.

אמר משה *) בן כבוד הרב רבינו מיימון זצ"ל, שאל שר אחד מאנשי הצחות והמליצה בלשון הערב, איש עיין במלאכת ההגיון, שיבאר לו עניני השמות במלאכת ההגיון הנזכרים הרבה מבעלי החכמה התורתיית **) ברב השאלתם, ויבאר לו גם כן הסכמת אנשי המלאכה

---

*) בנוסחאות אשר לפנים כתוב אמר רבינו משה, וכל הבא ועומד על מלה זו שפט בצדק כי הספר אשר לפניו הוא ספר מועתק מלשון הערב, וזה מאמר המעתיק; אבל לפי זה העיקר חסר מן הספר, כי היה לו לומר אמר המעתיק או אמר פלוני בן פלוני אמר רבינו משה, שזה היה תמיד דרך המעתיקים בימים ההם כידוע לרגיל בספרי קדמונינו; ואם אמנם אני לא באתי עתה לידי מדה זו להכריע דיעה זו או שכנגדה בהחלט, מכל מקום שלא להטעות את הקורא ולהרים מכשול מני דרך השמטתי מלת רבינו, ועדיין הדבר שקול, והקורא יראה וישפוט. —

**) מאז החל רבינו סעדיה גאון ז"ל ראש המדברים בכל מקום והחכמים הגדולים נקובי אנשי שם הבאים אחריו להשתמש בחבוריהם על עיקרי ויסודי התורה והאמונה בחכמות חיצוניות מולדות חוץ אשר יולדו על ברכי חכמי יון וערב, גם שמות מלאכותיים עלו עמהם מן החכמות והלשונות ההם; ולפי שכל עקר מגמת החכמים הנזכרים בספריהם לא היתה ללמד להמון בני ישראל החכמות ההם, רק להקהות שיני הכופרים והמינים והאפיקורסים, אשר דרכו חצם דבר מר, ויחרכו את לשונם קשתם שקר בלשון מדברת גדולות לאמור אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם, וחכמתינו אתנו מי ידון עמנו, אשר על כן למען לעמוד על נפשם אזרו כגבר חלצם ובמלחמות תנופה נלחמו בם וממקום שבאו השיבו להם תשובה נצחת; או להסיר מני שחת רגל הדולגים על מפתן בתי החכמה, ולהשיב נדחי ישראל אשר תעו מני דרך חיים ונעו ב רפאים מעגלותיהם עמדו בפרץ וגדרוהו; על כן לא דברו החכמים ההם אלא כלפי הרגיל בחכמות ההם, ולא חשו אל ההמון הגדול אשר יהיה להם חזות הכל כדברי הספר החתום, ועם לא יבין ילבט בידיעת השמות והמלות אשר רגיל על לשונם, כי מה לתמימי דרך מאמינים בני מאמינים לספרי הויכוח וחכמות מה להם? ומי יסור להקדים רפואה למכה? — אבל כפרוץ הדבר וכרוב הספרים המחוברים על דרך החכמה במשך הימים׳ כן רבתה וכן פרצה התשוקה בעם להבין דברי חכמים וחידותם, למען לא תאבד חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר; וכרוב הקוראים אשר לא גודלו על ברכי המדעים בספרי גדולים חקרי לב, כן גדלה שאלתם ובקשתם ללמד בני יהודה את אשר לפנים

לפי מה שהסכימו עליו במלה מן המלות; ושיכוין בהם לשון קצר ולא ירבה לכפול הענינים כדי שלא יארכו הדברים, למה שסופר לו כי הקדמות המלאכה הזאת המונחות למי שירצה ללמוד רבות; כי אין כונתו לגדל כבודו, או ללמוד המלאכה הזאת, אבל היתה כונתו ידיעת עניני השמות לבד לא זולתה — ועתה אתחיל בזכרון מה שנכסף בעזר *) השם ואומר· —

שער ראשון,

אשר יקראהו מדקדק הערב התחלת הספור, הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון „הנושא" ואשר יקראהו המדקדק המספור היה חיוב או שלילה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון „הנשוא" וכלל הספור המרכב מהתחלה הספור והמספור ממנו, רצוננו הנושא והנשוא יחד, יקרא „משפט" או גזרה, ואין הבדל בין שיהיה התחלת הספור שם פרטי או כללי, והמספור תואר, פועל, או שם הפועל; דמיון זה אמרנו ראובן חכם; או עברי, או ראובן עומד או בלתי עומד, נאמר

לא ידעו, להכניס בשום שכל השמות והמלות „הנזכרים הרבה מבעלי החכמה התורתית". ויען אשר מלאכת ההגיון היתה כלי אומנותן של החכמים החוקרים והדורשים וממנה תוצאות רוב השמות הנזכרים בספריהם למרבה, על כן היתה נסבה להניע את השר השואל לבקש לו חרש חכם „איש עיין במלאכת ההגיון" שיבאר לו עניני השמות ההם, למען ישמיע לאזנו מה שמוציא בשפתיו, ויבין לאשורו על מה אדניהם הטבעו; ולפי שראה רבינו ששאל כהוגן על כן נענה לו בה, ומדת קונו היתה בו להדרש ללא שאלוהו, ולהמצא ללא בקשוהו — והנה זאת הסבה בעצמה אשר זכרנו הניעה גם כן את המעתיקים הראשונים ר' יהודה אלחריזי ורבי שמואל אבן תבון ז"ל לבאר המלות הזרות הנמצאות בספר מורה הנבוכים אשר העתיקו, ויהיה זה לנו למופת כי לא ראו את החבור הזה אשר לרבינו, כי לולי זאת היה בן תבון מעיר עליו משתמש בו וניאות לאורו, ויהיה אם כן החבור הזה אחד מן החבורים היותר אחרונים ובן זקונים קטן לרבינו; ויותר שהיה רבינו חכם, ויותר שנתוספה דעתו עליו בזקנותו, כן יותר יקר בעינינו החבור הזה אשר אזן ותקן וחקר בזקנותו ללמד דעת את העם, כי המעט אשר לפנינו מחזיק מרובה כי ברכה בו, וכל ההוגה וממשמש בו מוצא בו טעם חכמה, כי כל דבריו מזוקקים שבעתים; וכל מבין יודע ואשר ראה מאורות החכמה מימיו יכיר וידע מה בין ביאור המלות הזרות לר"ש בן תבון לביאורי רבינו בזה החבור, ויתנו עדיהם ויצדיקו, כי כיתרון אור החמה על אור הלבנה, כן יתרון באורי רבינו על באורי בן תבון, ופני משה כפני חמה הולך ואור עד נכון יום, יהי זכרו לברכה עד עולם בקרב ישראל. —

(* ידוע הוא דרך המחברים הקדמונים לקרוא תחלה עזרם בשם ה' על מעשה ידיהם — וגם אנחנו עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ. —

ראובן נושא, חכם, עברי, עומד או בלתי עומד, נשוא; וכן ראובן כותב, נאמר ראובן נושא, כותב נשוא; וכן כאשר בא החחלת הספור בכלל, כאמרנו כל אדם חי, נאמר כל אדם נושא, חי נשוא; והמשפט יש לו אם כן שני חלקים, הנושא, והנשוא, ואם היו מלות המשפט רבות אם בשם ואם בפועל ומלה מה שתתחבר עמם, דמיון זה אמרנו, ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון, הרג בנו לבן הארמי, הנה אנחנו נאמר, זה המשפט נושאו ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון, ונשואו הרג בנו לבן הארמי, והקש על זה, ונקרא זה המשפט „המאמר הפוסק" או החותך· — הנה כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער ארבעה, והם .1 הנושא, .2 הנשוא, .3 המשפט או הגזרה .4 המאמר הפוסק, או החותך· —

שער שני,

כל משפט אם שתחייב בו דבר לדבר, כאמרך ראובן חכם, או שמעון עומד, או תשלול בו דבר מדבר, כאמרך אין ראובן חכם, או לא עמד שמעון, וכאשר תחייב בו דבר לדבר, נקראהו „המשפט המחייב" וכאשר נשלול בו דבר מדבר, נקראהו „המשפט השולל" — ופעמים יהיה שהמשפט המחייב יחייב הנשוא לכלל הנושא, כאמרך כל אדם חי, וזה נקראהו „מחייב כללי" ונקרא כל „ההקף הכללי המחייב" ופעמים יהיה שהמשפט יחייב הנשוא לקצת הנושא, כאמרך קצת האדם כותב, וזה נקראהו „מחייב חלקיי" ונקרא קצת „ההקף החלקיי המחייב" ופעמים יהיה שהמשפט השולל ישלול הנשוא מכל הנושא, כאמרך אין אחד מבעלי חיים אבן, וזה נקרא „השולל הכללי" ונקרא אין אחד „ההקף הכללי השוללי" ופעמים יהיה שהמשפט השולל ישלול הנשוא מקצת הנושא, כאמרך אין כל אדם כותב, או קצת האדם בלתי כותב, וזה נקראהו „השולל החלקיי" ואין הבדל אצלנו באלו שתי הלשונות בשלילה החלקיית, אבל אנחנו נבחר תמיד שיהיה לשוננו בשלול חלקיי, אין כל, רצוננו בלתי כללי, ונקרא אין כל „ההקף החלקיי השוללי" ויהיו אם כן ההקפים ארבעה, כל, וקצת, ואין אחד ואין כל, והמשפטים בעלי ההקף ארבעה, מחייב כללי, מחייב חלקיי, שולל כללי, ושולל חלקיי; ואם לא יהובר בנושא המשפט הקף כלל, קראנו זה המשפט „הסתמי" ודינו אצלנו כדין החלקיי, תמיד בין מחויב בין שולל כי אמרנו האדם כותב, כחו אצלנו כח קצת האדם כותב, וכן אמרנו אין האדם כותב, כאמרנו אין כל אדם כותב — וכאשר יהיה נושא המשפט איש נפרד כאמרנו ראובן חי, ושמעון חכם, ולוי כותב, קראנו זה המשפט „האישיי" ויהיו חלקי המשפטים ששה, אם מחייב כללי, ואם שולל כללי, אם מחייב חלקיי, ואם שולל חלקיי, או סתום וכחו כח החלקיי בחיוב ובשלילה, או אישיי, והוא גם כן מחייב, או שולל· — ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד „כמות המשפט" ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשלילה „איכות המשפט" דמיון זה אמרנו כל אדם חי, נאמר זה המשפט כמותו כללי, ואיכותו החיוב;

וכאשר אמרנו אין כל אדם כותב, נאמר זה המשפט כמורהו חלקיי, ואיכותו השלילה· — וכלל השמות המפורשים בזה השער ארבעה עשר, והם .1 המשפט המחייב, .2 המשפט השולל, .3 מחייב כללי, .4 ההקף הכללי המחייב, .5 מחייב חלקיי, .6 ההקף החלקיי המחייב, .7 שולל כללי, .8 ההקף הכללי השולל, .9 שולל חלקיי, .10 ההקף החלקיי השולל, .11 הסתמי, .12 האישי, .13 כמות המשפט, .14 איכות המשפט· —

שער שלישי,

מן הידוע כי כל ענין נשוא מה שתחייב אותו לדבר מה או השלול אותו ממנו, לא יחסר ענין הנשוא אשר תחייב או תשלול אותו מהיותו צודק אל הדבר ההיא תמיד בחיוב, וכוזב אליו תמיד בשלילה, או צודק אליו תמיד בשלילה, וכוזב אליו תמיד בחיוב, או סובל שניהם הצדק והכזב· — ואנחנו נקרא המשפט שנשואו צודק תמיד „הכרח" והכוזב תמיד „נמנע" והסובל שניהם „אפשר" כי אנחנו נאמר, כל אדם חי, הכרח, והאדם מעופף נמנע, וקצת האדם כותב, או בלתי כותב, אפשר; וכן אם אמרנו מראובן בהולדו, ראובן זה יהיה כותב, הנה זה המשפט גם כן אפשרי באמת, ואולם כאשר אמרנו כן מעזרא הסופר דרך משל בעת היות עזרא סופר באמת, הנה לא נקרא אז זה המשפט אפשרי במוחלט, אבל נקראהו „אפשרי נמצא" כי כל אפשר אמנם הוא אפשרי במוחלט על העתיד קודם שיצא אחד משני האפשרים אל ההויה אבל אחר יציאת מה שיצא אל ההויה, הנה הסתלק אז האפשרית, כי ראובן העומד אצלנו הוא עומד באמת, ואין העמידה אז אפשרית לו, אבל תדמה לדבר המחויב בזה אז בהכרח — וכל משפט שנשואו ענין הכרחי אל נושאו בחיוב או בשלילה, כי השלילה גם כן הכרח, כי כל אדם חי בהכרח, ואינו מעופף בהכרח, נקראהו „המשפט השניי" בעבור שהם כלם בלתי צריכים אל דבור שלישי יקשור בין נשואם ונושאם להודיע באיזה זמן הם המשפטים, וזה כי אמרנו כל אדם חי, הנה לא יורה זה המשפט על קשר נשוא זה המשפט בנושאו בזמן מיוחד עבר או עתיד או הוה ולכן נקראהו השניי; אבל אם היה ענין נשוא המשפט אפשרי אל נושאו בין שיהיה שם, או פעולה והפעלה, הנה אי אפשר מבלתי דבור שלישי והוא היה או הוה או יהיה ומה שנגזר מהם יקשור היות הנשוא בנושאו בזמן ידוע, שוה אצלנו בטה בדבור הזה כאמרנו ראובן היה עומד, הוא עומד, יהיה עומד, או לא בטה בדבור הזה, כאמרנו ראובן עמד, עומד או יעמוד, כי הם כלם יורו על היות הנשוא בנושאו בזמן מיוחד, ולכן נקרא אותו „השלישי" — ואנחנו נקרא ההיות „המציאות" ונקרא הדבור אשר יקשור היות הנשוא בנושאו בזמן ידוע עבר או עתיד או הוה „דבור המציאות" — ואם תחובר בנשוא המשפט מלה תורה על איכות מציאות נשוא לנושאו, כמו אמרנו, אפשר, ונמנע והכרח, ומחויב ומגונה, ונאה, וראוי וצריך ומה שדומה להן, אנחנו נקראם כלם „הצדדין"· ופעמים תהינה אלו המלות במשפט השניי, כאמרנו כל אדם

בהכרח חי, או במשפט השלישי, כאמרנו האדם אפשר שיכתוב, אפשר שירכוב, הנה נאמר כי בהכרח צד ואפשר צד, וכן באמרנו ראובן צריך שיעמוד, ראובן מגונה שיקלל, ראובן צריך שילמוד ושיעשה כך וכך, כל אלו נקראים הצדדין — הנה כלל השמות אשר התבארו ענייניהם בזה השער תשעה, והם .1 הכרח, .2 נמנע, .3 אפשר, .4 אפשרי נמצא, .5 משפט שניי, .6 משפט שלישי, .7 המציאות, .8 דבור המציאות .9 הצדדין —

שער רביעי,

כל שני משפטים אישיים שנשואם ונושאם אחד, זולת שהאחד מחייב והאחד שולל, נקראים „מתנגדים" דמיון זה אמרנו ראובן חכם, ראובן אינו חכם, הנה אלו שני המשפטים וכל מה שדומה להן נקראים מתנגדים; ונקרא החיוב והשלילה „ההתנגדות" — ואולם אם היתה ההתנגדות בין שני משפטים בעלי הקפים, הנה זה יש לו שמות ייחדוהו וזה כי שני המשפטים המתנגדים אם חובר עם כל אחד משניהם הקף כללי, כאמרנו כל אדם חי, ואין אדם אחד חי, הנה אלו שני המשפטים נקראים „ההפכיים" וזאת ההתנגדות נקראת „הפך" ואם חובר בכל אחד משניהם הקף חלקיי, כאמרנו קצת האדם כותב, וקצת האדם אינו כותב נקראם „תחת ההפכיים" — ואם חובר באחד משניהם הקף כללי, ובאחד הקף חלקיי, הנה נקראם „משפטים סותרים" וזה הענין נקרא „הסתירה" *) והם שני מינים, המין האחד שיהיה האחד מחייב כללי והאחר שולל חלקיי, כאמרנו כל אדם חי, ואין כל אדם חי, או שיהיה האחד שולל כללי, והאחד מחייב חלקיי, כאמרנו לא אדם אחד מעופף וקצת האדם מעופף, הנה נקרא אלו השנים סותרים; והמין השני שיהיה המשפט האחד מחייב או שולל כללי, והאחד מחייב או שולל חלקיי, כאמרנו כל אדם חי, וקצת האדם חי, לא אדם אחד מעופף, וקצת האדם אינו מעופף, שני אלו גם כן סותרים **) — הנה כלל השמות אשר התבאר ענינם בזה השער שבעה, והם .1 מתנגדים, .2 ההתנגדות,

---

*) אמר הכותב סבות הסתירה וההפך הנמצאות בבאור המלות הללו למפרשי דברי רבינו בפתיחתו לספר מורה הנבוכים בדברו „על סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים או חבור מן החבורים" איני יודע במה לתלות, ואם יעמול אדם למצוא פשר דבר מבאור מלות הזרות לר"ש בן תבון ז"ל לא יוכל למצוא, כי עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים, באין דורש ואין מבקש; וכמעט כל השער ההוא סגור מבוא בו, וכל דבריו כדברי הספר החתום ואין פותח. —

**) כי אם אמנם במשפטי המין השני לאו בפירוש איתמר התנגדות חיוב ושלילה, מכל מקום מכללא איתמר, שמכלל הן חלקיי אתה שומע לאו חלקיי, ומכלל לאו חלקיי אתה שומע הן חלקיי. —

3. ההפכיים, 4. ההפך, 5. תחת ההפכיים, 6. המשפים הסותרים, 7. הסתירה. —

שער חמישי,

כל משפט שנהזור נשואו לנושאו ונושאו לנשואו כמו שהיה, וישאר צידק, נקרא אותו „משפט מתהפך" ונקרא זה הענין „הפוך המשפט" ואם לא יעמוד הצדק אבל יכזב, קראנו אותו „משפט בלתי מתהפך" דמיון זה אמרנו לא אדם אחד מעופף והפוכו לא מעופף אחד אדם, שהוא ישמור האיכות, והכמות, והצדק; אבל אם תאמר כל אדם חי, אם נהפכהו כשנאמר כל חי אדם, הנה זה הפוך כזוב, לא הפוך צודק ונקרא זה המשפט „משפט הפוך" ואולם אם תאמר קצת החי אדם, הנה זה הפוך צודק, כי הוא אמת, ועקר הכל שישמור הצדק והאיכות, אבל לא ישמור הכמות, ונקרא זה המשפט „משפט מהופך" — הנה כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער חמשה, והם. 1. משפט מתהפך, 2. הפוך המשפט, 3. משפט בלתי מתהפך, 4. משפט הפוך, 5. משפט מהופך. —

שער ששי,

ידוע במעט התבוננות, כי כל שני משפטים נבדלים לא ימשך מהם דבר כללי; כי באמרנו על דרך משל, כל אדם חי, וכל אש חמה, וכל שלג קר, וכן אם המשפטים הנבדלים הרבה מאוד, לא ימשך מכללם דבר אחר; ואם השתתפו במין אחד מן השתוף עד שימשך מחבורם יחד, משפט אחר בהכרח, אז יקרא זה החבור „הקש" וכל אחד משני המשפטים יקרא אז „הקדמה" והמשפט השלישי הנמשך מחבור שתי ההקדמות יקרא „תולדה" או הרדיפה. דמיון זה אמרנו כל אדם חי, וכל חי מרגיש, הנמשך מחבור זה בהכרח הוא כל אדם מרגיש, וזאת היא התולדה הנמשכת בהכרח מזה החבור, ואולם אם תתבונן בזה המשל אשר המשלנו בו תמצא חלקי ההקש שלשה, כי כל משפט הוא משני חלקים נושא ונשוא כמו שבארנו, והנה נפל השתוף בין שני המשפטים בחלק אחד, והנה הם שלשה חלקים; החלק המשותף לשני המשפטים נקראהו הגבול האמצעי" וההלקים הנבדלים נקראם „הקצוות" — והתבונן גם כן בשני חלקי התולדה, כי הנשוא בתולדה הוא אשר יקרא „הקצה האחרון" ויקרא גם כן „הקצה הגדול" מן ההקש, וההקדמה ההוא מן ההקש אשר בה הקצה האחרון והגדול, תקרא „ההקדמה הגדולה" ונושא התולדה הוא אשר יקרא „הקצה הראשון" ונקרא גם כן „הקצה הקטן" מן ההקש, וההקדמה מן ההקש אשר בה הקצה הקטן והראשון ההוא, היא אשר נקראה „ההקדמה הקטנה" המשל בזה שנאמר כל **ג** הוא **א**, וכל **א** הוא **ב**, ויחויב מזה שתהיה התולדה כל **ג** הוא **ב**, הנה אנחנו נקרא נושא הדרוש בתולדה שהוא **ג** הקצה הקטן והראשון, וההקדמה הראשונה שבה הקצה הקטן, ההקדמה הקטנה; ונשוא הדרוש שהו **ב** הקצה

האחרון והגדול, וההקדמה השנית שבה הקצה האחרון והגדול ההקדמה הגדולה, והגבול המשותף ביניהם שהוא א הגבול האמצעי. ונחזור משלנו לשמות כדי שנוסיף באור; וההקש אשר המשלנו בו הוא, כל אדם חי, וכל חי מרגיש, ותולדה זה ההקש היא כל אדם מרגיש וחלקי זה ההקש שלשה, האדם, החי, והמרגיש. והגבול האמצעי ממנו הוא החי, והקצוות הן האדם והמרגיש, והקצה הקטן והראשון הוא האדם, והקצה האחרון והגדול היא המרגיש, וההקדמה הקטנה היא אמרנו כל אדם חי, וההקדמה הגדולה היא אמרנו כל חי מרגיש — וכלל השמות אשר התבארו עניניהם בזה השער, אחד עשר, והם .1 ההקש .2 ההקדמות, .3 התולדה או הרדיפה, .4 הגבול האמצעי, .5 הקצוות .6 הקצה הראשון, .7 הקצה האחרון, .8 הקצה הגדול, .9 הקצה הקטן, .10 ההקדמה הקטנה, .11 ההקדמה הגדולה. —

שער שביעי.

ממה שהקדמנו התבאר, כי השתוף הנופל בין שתי ההקדמות, אם שיהיה הגבול האמצעי נושא לאחת משתי ההקדמות ונשוא באחרת, כמו המשל שהמשלנו באמרנו כל אדם חי, וכל חי מרגיש, וכל מה שיתחבר בזה הדרך מן החבור נקראהו „התמונה הראשונה“ מן ההקש; ואם שיהיה הגבול האמצעי נשוא בשתי ההקדמות יחד, כאמרנו כל אדם חי, ואין אבן חי, וכל מה שיתחבר מזאת ההרכבה, נקראת „התמונה השניה“ מן ההקש; ואם שיהיה הגבול האמצעי נושא בשתי ההקדמות יחד, כאמרנו כל חי מרגיש, קצת החי אדם, וכל מה שיתחבר מזאת ההרכבה נקראת „התמונה השלישית“ מן ההקש; והנה תהיינה תמונות ההקש שלש,

---

באור שלא*) מן המאמר.

בתמונה הראשונה צריכה שתהיה ההקדמה הקטנה מחייבת והגדולה כוללת; והתולדה כוללת או חלקיה כמו ההקדמה הקטנה, ואינה צריכה

*) הבאור הזה כמו כן הוא שלא מן המאמר באמת, ויוצא מכוונת המאמר באמת; וסגנון הלשון יגיד עליו כי אינו דברי הרב ז"ל אלא דברי תלמיד מבין בהגיון, שהרי מה שקרא הרב ז"ל הגבול האמצעי נקרא בבאור זה הגדר האמצעי; אולם לאשר מעקימת שפתיו של הכותב הזה ניכר שתלמיד חכם היה, על כן הנחתי לו מקום בחבור זה כמו שהיה לפנים, אף כי נתן מקום לכסילים להרבות דברים ללא הועיל, כאשר עשה הגולם יצחקי המהביל איש סאטנוב, אשר בכל מקום אשר יפנה ירשיע ויעשה עוד בדק, בא אדם ושואלו בהגיון, הוא משיב לו בקבלה, בא אדם ודורש בפילוסופיא והוא משיב בדקדוק ובמליצה, בא אדם ודורש בקבלה והוא עונה אחריו בדקדוק והגיון ומליצה ופילוסופיא כאחד, ולא מצא ידיו ורגליו מעולם בכל אחת מן החכמות, ולא הבין אפילו שיחת חולין של החכמים הראשונים אשר ערב את לבבו להיות להם לפה ולפרש את דבריהם; שומר נפשו ירחק ממנו. —

כאשר תשפטהו החלוקה — ודע כי לא מכל שני משפטים אשר ישתתפו בגבול אמצעי, יהיה מהרכבתם הקש בלי ספק, כי בכל תמונה משלשת התמונות יפלו בה חבורים רבים, ויהיה כללם בשלשת התמונות מאה ושמונה חבורים, כל חבור יקרא מין, ואשר הם הקשים יולידו

להיות מחייבת כמוה, אבל תוכל להיות גם כן שוללת כמו ההקדמה הגדולה; השניה משתתפת לה בכמות ונבדלת ממנה באיכות וזה בהקדמה ובתולדה; ורצוננו בשתוף בכמות בהקדמה, שתשמור סדר הכללות, ותהיה על כל פנים הגדולה כוללת כמו הראשונה, ורצוננו בהבדל באיכות כי השניה תוסיף על הראשונה שאינה צריכה שתהיה הקטנה מחייבת, ובזה כעצמו החסר ממנה בתולדה שלא תוליד מחייבת, אבל תוליד גם כן כוללת כמו התמונה הראשונה, רצוננו אף שלילה כוללת, אבל תוכל להיות גם שלילה חלקית; והתמונה השלישית משותפת לראשונה באיכות ונבדלת ממנה בכמות, וזה גם כן בהקדמה ובתולדה, ורצוננו בשתוף באיכות בהקדמות, שהשלישית תשמור סדר החיוב, ותהיה בהכרח ההקדמה הקטנה מחייבת כמו התמונה הראשונה שצריכה להיות מתייבת על כל פנים; ורצוננו בשתוף באיכות בתולדה, שהשלישית תוליד גם כן מחייבת, רצוננו שאינה צריכה להוליד שוללת כמו השניה; אבל תוכל להוליד גם שוללת — ורוצננו בהבדל בכמות, כי השלישית תוסיף על הראשונה שלא תצטרך הגדולה להיות כוללת על כל פנים כמוה, ובזה בעצמו תחסר ממנה בתולדה, רצוננו שלא תוליד כוללת — השניה והשלישית הפכיות בכמות ובאיכות, רצוננו בזה, שהשניה תשמור סדר הכללות ולא תשמור סדר החיוב, ותוליד כוללת ולא תוליד מחייבת כלל רק שוללת, והשלישית בהפך, כי היא שומרת סדר החיוב, ולא תשמור סדר הכללות, ולכן תוליד גם מחייבת, ולא תוליד כוללת, ובכלל שהשניה לא תשמור סדר החיוב ולא תולידהו, והשלישית לא תשמור סדר הכלל ולא תולידהו — התמונה הראשונה והיא שהגדר האמצעי נושא בההקדמה האחת ונשוא בהאחרת היא על ארבעה פנים, האחד כל ג׳ הוא ב׳, וכל ב׳ הוא א׳ אם כן כל ג׳ הוא א׳; השני כל ג׳ הוא ב׳ ואין דבר מב׳ א׳, אם כן אין דבר מג׳ א׳; השלישי קצת ג׳ הוא ב׳, וכל ב׳ הוא א׳ אם כן קצת ג׳ הוא א; הרביעי קצת ג׳ הוא ב׳, ואין דבר מב׳ א׳, אם כן קצת ג׳ אינו א׳; — התמונה השנית והיא שהגדר האמצעי נשוא בשתי ההקדמות היא גם כן על ארבעה פנים, האחד כל ג׳ הוא ב׳, ואין דבר מא׳ ב׳ אם כן אין דבר מג׳ א׳; והשני אין דבר מג׳ ב׳ וכל א׳ הוא ב׳, אם כן אין דבר מג׳ א׳; השלישי, קצת ג׳ הוא ב׳, ואין דבר מא׳ ב׳ אם כן קצת ג׳ איננו א׳; והרביעי קצת ג׳ אינו ב׳, וכל א׳ הוא ב׳, אם כן קצת ג׳ איננו א׳; — התמונה השלישית והוא שהגדר האמצעי נושא בשתי ההקדמות היא על ששה פנים, האחד, כל ב׳ הוא ג׳, וכל ב׳

באמת באלו החבורים הם ארבעה עשר ויש מהם ארבעה מינים בתמונה הראשונה, וארבעה בתמונה השניה, וששה בתמונה השלישית, וכבר כתבו וסדרו אותם עד שתאמר דרך משל זה ההקש הוא המין הרביעי מן התמונה הראשונה, וזה ההקש הוא המין השלישי מן התמונה השנית, וזה ההקש המין החמישי מן התמונה השלישית, וכל מה שהוא זולת אלו הארבעה עשר מינים מן החבורים, רצוננו ארבעה ותשעים החבורים הנשארים אינם הקשים, כי הם לא יחייבו דבר בהכרח; ואמנם הראיה על בטול אותם החבורים וקיום אלו וידיעתם הוא חלק גדול ממלאכת ההגיון ואין זה כונת המאמר — ואלו הארבעה עשר מינים ממיני ההקשים נקראים „ההקשים המשאיים״ ולאנשי זאת המלאכה מין ממיני ההקש יקראוהו „הקש החלוף״ וזה כי אנחנו כשרצינו לאמת משפט מה ובארנוהו בהקש אחד מן ההקשים המשאיים והוליד לנו המשפט אשר רצינו לידע אמתתו הנה אנחנו נקרא אותו „ההקש המשאיי הישר״ ואולם אם אמתנו המשפט בדרך אחר, והוא שנניח הפך או סותר המשפט אשר נרצה לאמתו והיה לנו הספק בו, ונחבר ההקש ויוליד כי המשפט אשר הנחנו שקר, אז נאמר כי הפך או סותר המשפט אשר הנחנו הוא אמיתי בלא ספק, ולזה נקרא הקש החלוף — ולהם גם כן הקשים אחרים יקראום „ההקשים התנאיים״ והם שני מינים „תנאי מדובק ותנאי נבדל״ ואולם ההקש התנאי המדובק הוא, כאמרנו אם היה השמש עולה הנה הוא יום, ואחר נתנה ונאמר, אבל עתה השמש עולה, הנה יתחייב שיהיה עתה יום; וכל הקש מחובר כן נקרא תנאי מדובק; וההקש התנאי הנבדל, הוא, כאמרנו המספר הוא אם זוג ואם נפרד, או נאמר המים אם חמים ואם קרים, ואם פושרים, ואחר כך נתנה ונאמר בדמיון הראשון, אבל זה המספר הוא נפרד, הנה יתחייב שלא יהיה זוג; או נתנה ונאמר בדמיון השני, אבל אלו המים חמין הנה יתחייב שלא יהיו קרים ולא פושרים, וכל הקש מחובר כן נקרא ההקש התנאי הנבדל; וכל מיני ההקשים התנאיים המולידים חמשה, המדובק שני מינים, והנבדל שלשה מינים, וראיות זה והמשלהן אינן מכונת זה המאמר — ולהם מין אחר יקראוהו „הקש החפוש״ והוא שיהיה משפט מה נודע והאמת בהפוש רוב חלקיו, ונקח המשפט ההוא כללי ונשימהו הקדמת הקש, דמיונו ששאל השואל, אם השמים הווים ונפסדים, ואם נקח ראיה על

הוא א׳, אם כן קצת ג׳ הוא א״; השני כל ב׳ הוא ג׳, ואין דבר מב׳ א׳ אם כן קצת ג׳ איננו א׳; השלישי קצת ב׳ הוא ג׳, וכל ב׳ הוא א׳, אם כן קצת ג׳ הוא א״; הרביעי, כל ב׳ הוא ג׳, וקצת ב׳ הוא א׳, אם כן קצת ג׳ הוא א׳; החמישי, קצת ב׳ הוא ג׳, ואין דבר מב׳, א׳, אם כן קצת ג׳ איננו א׳; הששי כל ב׳ הוא ג׳, וקצת ב׳ איננו א׳, אם כן קצת ג׳ איננו א׳. —

היות השמים הווים ונפסדים, כשנחפש הגשמים כלם או רובם ונמצאם הווים ונפסדים, ונאמר אם כן כל גשם הווה ונפסד, והשמים מכלל גשם׳ אם כן השמים הווים ונפסדים, זה הוא הקש החפוש; ואולם „ההקש המשלי“ או הרמיוני, הוא שישאל השואל אם השמים נעשים במלאכה, ונאמר כן, וראיתנו זו, כי השמים גשם, והכותל גשם, ובית האוצר והכסא והמנורה וכל מה שדומה להם גשם, והם נעשו במלאכה, אם כן השמים גם כן נעשו במלאכה, זה הוא ההקש המשלי — ולנו הקשים אחרים נקראם הקשי הדינים התוריים, והוא שנמצא שני דברים מתדמים בענין מה, ונמצא דין באחד משני הדברים בלתי נמצא באחר, הנה נדון את הדין ההוא גם על הדבר האחר, ואין פנים לבארם בזה שאנחנו בדרכיהם — הנה כלל מה שיכללהו זה השער מפירוש הענינים שנים עשר שמות והם **1** התמונה הראשונה מן ההקש **2** התמונה השניה, **3** התמונה השלישית **4** מיני תמונות ההקש **5** ההקשים המשאיים **6** ההקש המשאי הישר **7** הקש החלוף **8** ההקשים התנאיים, **9** התנאי המדובק **10** התנאי הנבדל **11** הקש החפוש **12** ההקש המשלי —

שער שמיני.

המשפטים אשר יודעו לנו ולא נצטרך אל ראיה על אמתת ידיעתנו ארבעה מינים, והם „המוחשות“ כידיעתנו שזה שחור, וזה לבן, וזה מר וזה מתוק; „המושכלות הראשונות“ כידיעתנו שהכל גדול יותר מן החלק ממנו; ושהמספר אם זוג ואם נפרד, וששני דברים השוים לדבר אחד שוים בעצמם; „המפורסמות“ כידיעתנו שגלוי הערוה בשוק הרפה ומגונה, והכבוד טוב ונאה — „והמקובלות“ והוא כל מה שיקובל מאחד נבחר, או רבים נבחרים. והנה המוחשות והמושכלות הראשונות אין חלוף בהם בין הנכבד ממין האדם לזולתו השלם בחושים ביצירה הפחות ממנו, וכל מה שיושג בחוש שלם ובמושכל ראשון, יהיה המושג ממנו בעצמו אות על אמתתו בלא ספק; וכן המושכלות השניות, ורצוננו במושכלות השניות, ההקדמות אשר בהן יתבארו חשבוניות התכונה ותמונות ההנדסה כי הן יתבארו כולן בהקדמות קרובות רובן למושכלות ראשונות, והנה זה כולו אות מושכל אמיתי; וכן כל מה שהוציא הנסיון*) כשלשול האשקמוניא ועצור העפצים

---

*) להריס מכשול מדרך הקורא לשמוע בלמודים, אמרתי אגלה את אזנו, ראשונה, כי ההבדל בין המשפט המוחשי ובין המשפט הנסיוני הוא, כי המשפט המוחשי הוא הכרה חושיית פשוטה בעצם המוחש בבלתי אמצעי, והמשפט הנסיוני הוא הכרה מורכבת אמצעיית לא בעצם המוחש בעצמו, רק בפעולתו הקרובה על מוחש אחר בקשר סבה ומסובב; כי הדבש דרך משל הוא מתוק בעצמו, לא סבה אל המתיקות, וכן השלג הוא לבן בעצמו, לא סבה אל הלובן, אבל האשקמוניא איננה בעצמה שלשול רק סבה לשלשול הבטן — שנית, כי הבדל גדול יש בין

הידועים לבטן, זה כולו וכל מה שדומה לו אות אמת; ואנשי ההגיון יקראו את המשפטים אשר תגיע ידיעתם באחד מאלו השלשה**) דרכים, „משפטים אותותיים" — ואולם המפורסמות יש בהם חלוף ויתרון, כי יש משפטים התפרסמו אצל אומה אחת, ולא התפרסמו אצל אומה אחרת, וכל מה שיהיה הענין מפורסם אצל אומות יותר רבות, תהיה אות האמתות בו

החפוש והנסיון, כי הנסיון הוא על תוארים עצמותיים, ומיוסד על חק שכלי כללי המכריח אותנו לשפוט ממציאות המסובב על הכרח הסבה ולהיפוך; ולכן המשפט הנסיוני היא אות בעצמו על אמתתו, יהיה שהקדמותיו נסיוניות נקרא הקש מופתי, אבל החפוש הוא על מציאות תוארים בלתי עצמותיים, ומיוסד רק על הכרע הדעת לשפוט מן הרוב על הכל, ומן הודאי על המסופק, וכפי אשר ירבו החלקים המאמתים משפט מה, על החלק המועט המסופק, כן יותר יכריע הדעת לילך אחר הרוב, ולהניח הספק מפני הודאי, אבל בכל זאת לא נגיע בחפוש לידי אמת מוכרח, כי רק מן הכלל המוכרח נשפוט על הפרט, לאשר הפרט הוא חלק מן הכלל, אבל לעולם לא נוכל לשפוט בהכרח מן הרוב על הכל, הואיל והרוב איננו אלא רק חלק מן הכל, ולכן ההקש המופתי לא יעשה החקירה בחפוש — ואין פה המקום לברר הדברים יותר, ובזה די ויותר מדי לבאור המלות והענין —

**) כללו של דבר גדר אות האמת הוא מה שאין חולק עליו ויד הכל שוין בו וכל אדם חוזה בו שהוא אמת. והמוחשות והמושכלות הראשונות המעידות על עצמן ואי אפשר להטיל בהן ספק כלל וכלל, כי כל אדם שלם ביצירה אם טוב ואם רע, אם משכיל ואם הדיוט יודע ומכיר ומודה בהן, הן אלפא לאות אמת; שניה להם, כל המושכלות השניות, שאם יבא אדם לא לומד לספק בהן, יאמרו לו זיל קרי בי רב הוא, ואם ישים אליו לבו ימצאם קרובים למושכלות הראשונות ויכיר ויאמר אמת; שלישית להן, כל מה שהוציא הנסיון, שאם אמנם אין דעתו של אדם יכולה לעמוד על סבתן להשכיל יסודן וטעמן, מכל מקום אין לבו חולק עליהן, ובידו לבררן לעצמו בנסיון אחר נסיון, וימצאם קרובים רובן למוחשות, ולא יוכל להכחיש את אשר ראו עיניו ואשר עשו אצבעותיו, ואת אשר חכמים בעלי נסיון הגידו — ואחרי אלו השלשה דרכים אשר בהם חותמן של אמת ניכר וגלוי לכל העולם, יש דרך ישר לאמת דבר מה לעם מעם ואומה מן האומות לבד, והם יחלקו לשני מינים חברים אחד באחד יגשו בנד מה, ונפרדים בנד מה, המין האחד, הוא ציורי הנפש והאמונה, הסובל והראוי והמחייב, והם מקור הטוב והרע אשר במעשה בני האדם, ובהם נפרדו העמים איש מאחיו למשפחותם לגוייהם, ומה שהוא אמת ומפורסם נודע וגלוי לאומה מן האומות כאמתית, חלוקים עליהם חביריהם אנשי אומות אחרות; ולא זו בלבד שמה שהוא חרפה אצל כל האומות המתכתרות בנימוסין כמו ללכת ערום בין בני אדם בשוק אשר כל העושה כן נבזה בעיניו נמאס, וכל בני אדם בוז יבוזו לו, ובכל זאת נמצאו גם כן אומות שלמות בהודו. וכוש וכן אנשי מאַריטאַניאַה ואנשי ברבריאה שמהלכין ערומים בשוק ולא יתביישו, אלא גם באקלימים שלימים מלאים אומות שאבותם ואבות אבותם עשו להם שמות בארץ

יותר חזקה; וכן המקובלות פעמים שיהיה המקובל אצל אומה אחת זולת המקובל אצל אומה אחרת; וכל מה שיהיו הנבחרים אשר יקובל מהם יותר אמיתיים ויותר נבחרים, יהיה זה אות יותר חזק על אמתת המקובל מהם, כי אנחנו נבקש ראיה על היות האיש אשר קובל ממנו אמיתי בכלל, אבל לא נבקש ראיה ע״י כל מאמר ומאמר אבל יסמך בקבלה לא זולתה, כי כבר התבארה אמתתה בכלל, — ואחר אלו ההצעות תדע שכל הקש אשר תהיינה שתי הקדמותיו יחד אמתיות, הנה נקראהו „הקש מופתי" כי אנחנו נקרא האות גם כן מופת; ועשיית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא אשר נקראה „מלאכת המופת" וכאשר תהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מהמפורסמות, נקראהו „הקש הנצוח" ועשיית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא „מלאכת הנצוח" ואם תהיינה הקדמות ההקש או אחד מהן מהמקובלות נקראהו „הקש ההלצה" ועשיית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא „מלאכת ההלצה" והנה ייפו הדברים ויגונו בהמשל בדמיון ובחקוי לזולת הדברים, וכל הקש תהיה בו הקדמה לקוחה על צד הדמיון והחקוי, הנה אנחנו נקראהו „ההקש השירי" והמלאכה אשר תעשה אותם תקרא „מלאכת השיר" ובכאן מין אחר מן ההקש תעשה בו הטעיה ושקר והם ההקשים אשר קרה בהקדמותיהם או באחת מהן שטעה בה או שקר עמה, וכל מיני ההקשים האלו יקראו „ההקשים המטעיים" וידיעת אלו הדרכים אשר בהם יטעו או ישקרו תקרא „מלאכת ההטעיה" — ודע כי לכל מין ממיני ההקשים תנאים אין פנים לזכרם בזה המאמר, אבל לזכור אותם

בכל חביה ויללתה בין הגבירים ואנשי חיל ואנשי שם אשר מעולם, אין הדיעות שוות בהן; ולא עוד אלא מה שהוא כבוד ויקר באסיא ואפריקא כמו לישא נשים הרבה, היא חרפה גדולה באירופא; ומה שהוא יקר גדולה באירופא, כמו לנהוג סלסול בנשים בפומבי ולהתקרב אליהם בבתי ועד וברקודות קריה, הוא מגונה ועון פלילי באסיא ואפריקא; וכן בשאר כל המדות והדרכים אשר בהם דתי העמים שונות זו מזו; ובכל אלו הדברים אמתת ההקדמות אף כי תולדותיהן לא נתבררו ולא יתבררו בראיה, וכל אחד ואחד אוחז מעשה אבותיו בידו ונוהג אחריהן, והאות הולך בהם אחר הרוב והחולק עליהן הוא מגונה, שהרי חברו עליו אחיו ובית אביו וכל העדה ורבו עליו, ורובא כנח; ולפיכך נקרא ההקש אשר הקדמותיו מן המפורסמות הקש הנצוח — והמין השני, הוא אשר אמתתם נודע לאומה מן האומות בקבלה מאחד נבחר או רבים נבחרים שידעו טעמן ופשרן וגלו להם סודן, וערכן אל המקבלים הם כערך תכלית חכמת ההנדסה והתכונה הנודעות למשכיל המעמיק בהן, אצל ההדיוט השומע ממנו ומאמין לו ולפיכך אין הדעות הללו נגררות אחר הרוב המודה בהן או החולק עליהן, רק נשקלות בשקל דעת קדושים, ולו במאזנים יעלו אלף אלפים קלי עולם, המה מהבל יחד, ואינם שוקלין כלום כנגד אחד מחמורי עולם, כמו שלא תבוטל דעת חכם נבחר מפני הבלי שוא של כל ההמון הגדול — ובזה נתבארו דברי החבור, והמשכילים יבינו כי יותר ממה שקראתי לפניהם כתוב כאן —

בכלל אומר שההקשים המופתיים לא יעשו ההמשל בשום פנים, ולא החקירה בחפוש כי אם בתניים; ואולם מלאכת הנצוח ומלאכת ההלצה הנה הם יעשו חפוש במהלט; ומלאכת השיר תעשה הקש המשלי והדמיון, וכן תראה בהקשי ההטעאה ההקדמה האחת ותסתר האחרת לסבות, ויקרא זה הענין אצלם „הנסתר" — הנה כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער ששה עשר והם 1 המוחשות 2 המושכלות הראשונות 3 המפורסמות 4 המקובלות 5 משפטים אותותיים, 6 ההקש המופתי, 7 מלאכת המופת 8 הקש הנצוח 9 מלאכת הנצוח, 10 הקש ההלצה 11 מלאכת ההלצה 12 הקש השירי, 13 מלאכת השיר 14 הקש ההטעאה 15 מלאכת ההטעאה 16 הנסתר· —

שער תשיעי,

שמות הענינים הכוללים לפי מה שמנו אותם הקודמים חמשה, והם „המין" והוא הענין הכולל אשר יכלול מספר אישים, אשר אלו אם יבלת לסלק מאחד מן האישים ההם לא יהיה האיש ההוא מאישי המין ההוא; „הסוג" והוא הענין הכולל אשר יכלול שני מינים או יותר ויהיה מעמיד להם — „ההבדל" והוא הענין אשר בו יוכר ויובדל המין מזולתו והוא אמתתו מאשר הוא המין ההוא — „הסגולה„ והוא כל ענין מה שימצא לכל אישי המין ההוא תמיד ולא ימצא במינים אחרים זולתו אלא שאינו אמתתו — „המקרה„ והוא הענין אשר ימצא תמיד ברוב אישי המין ההוא וימצא גם במינים אחרים זולתו אלא על המעט, או שלא ימצא באישי המין ההוא תמיד — דמיון זה, אמרנו הסוס או העקרב, הנה כל אחד מאלו השמות נקרא מין, וכל אחד מהם יכלול אישי המין ההוא כמו האדם אשר יכלול ראובן ושמעון וכל אישי האדם בעבור הענין הכולל המשותף לכלל המין — ויקרא החי סוג, להיות ענין החי כולל מספר מינים כאדם וכסוס וכעקרב וזולתם, והוא מעמיד להם — ונקרא הדבור רצוננו הכח אשר בו תצוירנה המושכלות, ההבדל לאדם כי הוא יבדיל מין האדם ויכירהו מזולתו, וזה ההבדל הוא אמתת האדם; וכן ראוי שנחקור על כל מין ומין עד שנדע הבדלו ואמתתו — ונקרא השחוק סגולה לאדם בעבור שהוא נמצא לכל אישיו תמיד ולא ימצא למין אחר זולת האדם אלא שאינו אמתתו, וכן רוחב החזה והיותו נצב הקומה ורחב הצפרנים כל אחד מאלו נקרא סגולה לאדם, וכן ימצא בהכרח לכל מין סגולה או מספר סגולות — והענין אשר נמצאהו כולל יותר המין ההוא, כתנועת הכתיבה או הלובן לאדם, וכאשר ימצא הלובן גם כן בשאר המינים זולת האדם, והתנועה ההיא לא תמצא באישיו תמיד, הנה נקרא את הלובן ואת התנועה ההיא ומה שדומה להן מקרה; והמקרה שני מינים, ממנו מקרה קיים בנושא בלתי נפרד ממנו, כשחרות לזפת והלובן לשלג, וממנו מקרה שהוא נפרד כעמידה וישיבה לראובן והקור לברזל ולאבן — וכאשר נבאר שם מין מן המינים, הנה כשנבארהו בסוגו והבדלו נקראהו „גדר" ואם נבארהו בסוגו וסגולה מסגולותיו נקראהו „רושם" או חק;

דמיון וזה אמרנו בגדר האדם חי מדבר, הנה חי סוגו ומדבר הבדלו; ופעמים יגדר האדם גם כן שהוא חי, מדבר, מת, ויהיה הבאור מת הבדלו האחרון אשר יבדיל בינו ובין המלאכים; ואם בארנו שם האדם כשנאמר שהוא חי צוחק רחב החזה נצב הקומה, הנה לאלו יקרא, רשמים; וכן פעמים נבאר השם ונכירהו בסוגו ומקריו, כאמרנו בבאור שם האדם, הוא חי יכתוב ימכור ויקנה, וזה גם כן נקרא רושם — ומבואר כי כמו שהחי אשר יכלול הבעלי חיים כלם הוא סוג, כן הצומח שיכלול מיני הצמחים כלם, הנה הצומח גם כן סוג; וכן הענין אשר יכלול הצמחים ובעלי חיים כלם, והוא הגשם הנזון בעל איברים, היא גם כן סוג, והוא סוג גדול; וכמו שהגשם הנזון בעל איברים הוא סוג גדול, כן הגשם הנזון, אשר יכלול החי והצמח ויכלול גם המקורים היא סוג גדול; וכאשר אמרנו הגשם במחלט הנה הוא גם כן סוג גדול יכלול כל הגשמים גם היסודות והשמים והככבים; ואנחנו נקרא האדם והסוס והחמור והעקרב והדומה להן „המינים האחרונים“ בעבור כי אין תחת כל מין מהם זולת פרטים, רצוננו אישי המין ההוא; ונקרא החי „סוג אחרון“ בעבור כי הוא סוג בסמיכות אל מה שתחתיו מהמינים החלקיים ממיני החי לבד; ונקרא אותו גם כן „מין אמצעי“ כי הוא מין בסמיכות אל הגשם הנזון בעל איברים אשר יכללהו ויכלול גם הצמחים; וכן הגשם הנזון בעל איברים הוא מין אמצעי לאשר עליו „וסוג אמצעי“ לאשר תחתיו; ונקרא הגשם במחלט „המין הראשון“ בעבור כי הוא יכלול הגשמים כלם ולכל אחד מהם מינים אמצעיים ומינים אחרונים והבדלים וסגולות, ואין שם סוג כולל יותר הגשמים ממנו זולת הנמצא שהוא יכלול כל הנמצאים, ואנחנו נקראהו „הסוג העליון“ או הראשון — ודע כי המושכלות הפשוטות הכוללות לכל הנמצאים ומשיגיהם לפי מה שביאר אריסטו, עשרה סוגים עליונים, הסוג הראשון „העצם“ הסוג השני האיך, הסוג השלישי, הכמה, הסוג הרביעי המצטרף, הסוג החמישי, המתי, הסוג הששי, האנה, הסוג השביעי, המצב, הסוג השמיני, הלו, הסוג התשיעי, שיפעל, הסוג העשירי, שיתפעל; ואלו העשרה סוגים הם אשר יקראום „הדבורים“ או המאמרות, האחד מהם והוא הסוג הראשון הוא הדבור במהות הנמצא בעצמו לא בנושא חוץ ממנו, כי כל עצם אמנם הוא נמצא בעצמו; והתשעה סוגים הנשארים הם הדבור במקרים הנמצאים לא בעצמם רק בעצם הנמצא בעצמו; — וביאור אלו הכוונים ודמיוני סוגיהם ומיניהם האמצעיים מה שאין ראוי בזה המאמר, ונתבארו כלם בספר הדבורים, והוא הספר הראשון משמונה ספרי אריסטו במלאכת הדבור; והשני יכלול כל המושכלות המורכבות, והוא ספר המליצה, והספר השלישי הוא ספר ההקש, וכבר קדם זכרון ענין ההקש ותמונותיו; ואלו השלשה ספרים כוללים מה שבא אחריהם בספרים החמשה הנשארים; והראשון מן הספרים החמשה והוא הספר הרביעי, הוא ספר המופת, והספר החמישי והוא ספר הנצוח, והששי הוא ספר התלצה, והשביעי הוא ספר ההטעיה, והשמיני הוא ספר השיר — הנה כבר התבארו עניני אלו השמות והם גדולי השמות

במלאכת*) ההגיון אשר ידיעתם ראויה; וזכרנו עשרה מאמרות ולא בארנו מהם זולת ענין מאמר העצם, כי ביאור מה שנשאר קשה על המתחיל, ויארך אריכות אפשר שלא יובן ממנה דבר כי אם בהתבוננות מופלג, והנה הבינה באלו השערים שיבין כל מי שיקרא אותם ביאור עניני הדברים המפורשים בהם — וכלל השמות אשר התבאר ענינם בזה השער שבעה עשר, והם 1 המין 2 הסוג 3 ההבדל 4 הסגולה 5 המקרה 6 מקרה קיים 7 מקרה נפרד, 8 הגדר 9 הרושם 10 המין האחרון 11 הסוג האחרון 12 המין האמצעי 13 הסוג האמצעי 14 המין הראשון 15 הסוג העליון או הראשון, 16 הדבורים או המאמרות 17 העצם. —

שער עשירי.

הסבות הנמצאות בענינים המלאכותיים, ארבע, והן, החומר, והצורה הפועל, והתכליה; דמיון זה, הכסא דרך משל, חמרו העץ, וצורהו צורת הכסא היה מרובע או משולש או עגול, ופועלו הנגר, ותכליתו הישיבה עליו; וכן הסייף דרך משל, חמרו, הברזל, וצורתו האורך ומעט רוחב והדוד הקצוות, ופועלו הנפח, ותכליתו להרוג בו; ואלו הארבע סבות הן מבוארות גלויות בענינים המלאכותיים כלם, כי כל אומן אמנם יצייר הצורה אשר יציירה בחומר מה יהיה עץ או ברזל או נחושת או שעוה או זכוכית, בעבור כונה יכוין אותה בכלי ההוא; וכן הוא הענין בנמצאות הטבעיות, ראוי שנבקש בהן אלו הסבות בעצמן, זולת כי אנחנו לא נקרא צורה בענינים הטבעיים תמונה ותארי**) התבניה הנופל בלשון עברי על הצורה המוחשת בחושים, אבל נקרא בענינים הטבעיים צורה את הענין הפנימי והכח הנפשיי המיוחד בהם והמעמיד עצמות כל אחד מהם, ואשר בה הם מה שהם באמת, בין שתהיה צורה נבדלת רצוננו מלאכיית כצורת האדם, או בלתי נבדלת כצורת הצמח והחי — דמיון זה מהענינים הטבעיים, האדם חמרו איברי הגוף, וצורתו הכח המדבר, ותכליתו השגת המושכלות, ופועלו הוא אשר נתן לו הצורה רצוננו הכח המדבר ההוא, והוא השכל הפועל לפי דעת הפילוסופים, כי ענין השכל הפועל אצלם ממציא הצורות בחמרים, והאל יתברך הוא הפועל הראשון אפילו לפי דעתם זולת שהם יאמרו שהוא הפועל הרחוק, ויבקשו לכל נמצא מחודש את פועלו הקרוב; כי אלו הארבע סבות מהן קרובות מהן רחוקות; דמיון זה בפועל, כי אד עלה מן הארץ והניע האויר הנועה הזקה והדעה רוחות חזקות, ועם

---

*) פה תמם רבינו ביאור עניני השמות אשר עיקרם ויסודם במלאכת ההגיון, ולכונה נאותה לתכלית כונת זה החבור ראה רבינו לצרף בשערים הבאים ביאור השמות אשר עיקרם בחכמה הטבעית וביתר החכמות אשר יזכיר בשער הארבעה עשר, וקצתם גם נופל במלאכת ההגיון, כאשר העיר לנו אוזן על כל זה רבינו ז"ל בעצמו בסוף זה החבור. —

**) בסוף הספר תמצא ההערה הראויה למקום הזה —

נשיבת הרוח ההיא החזקה שברה גזע תמרה ונפל על הכותל, ושבר הכותל, ונפלה מן הכותל ההוא בהתנועעו אבן על זרוע ראובן ושברתו; הנה הפועל הקרוב המשבר זרוע ראובן הוא האבן, והפועל הרחוק עלית האד, והרוח וגזע התמרה הם גם כן פועלים לשבר הזרוע אלא שהאחד מהם יותר קרוב מן האחר — דמיון זה בחומר, הנה ראובן זה חמרו הקרוב איברי הגוף והחומר אשר הוא רחוק ממנו הם הליחיות השרשיות אשר מהם התהוו האיברים; והחומר אשר הוא רחוק ממנו הוא גשם הארץ והמים והאויר והאש אשר מחבורם יהיו הגשמים הנמצאים על האדמה; כי ידוע כי שורש כל חי וצומח וגשם הנזון הם אלו הארבעה, והם אשר נקראם „היסודות" והחומר אשר הוא רחוק מן היסודות הוא הדבר המשותף אל היסודות הארבעה אשר יחסו אליהם יחס השעוה לכל מה שיעשה מן השעוה, או יחס הזהב לכל מה שיעשה מן הזהב, כי התבאר במופת שאלו הארבעה יסודות ישתנו קצתם אל קצתם ויתהוו קצתם מקצתם, אם כן יש להם דבר משותף הוא חמרם, וזה הדבר המשותף אל היסודות הארבעה אשר נשכילהו בהכרח חומר פשוט נעדר מכל צורה, וכמוהו חומר הגלגלים והככבים, הוא אשר נקרא אותו „החומר הראשון" ושמו בלשון היונים „היולי" והרופאים וכן רבים מהפילוסופים יקראו אותו „אלענצאר" ועל זה הסדר בעצמו יעשה בצורה ובתכלית, עדי תתברר התכלית הקרובה מן הרחוקה, וכן הצורה הראשונה והאחרונה — הנה כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער עשרה, והם, 1 החומר 2 הצורה 3 הפועל 4 התכלית 5 הסבות הקרובות 6 הסבות הרחוקות 7 היסודות 8 החומר הראשון 9 ההיולי, 10 אלענצאר. —

שער אחד עשר,

כל תואר שימצא לדבר מה בחיוב תמיד, כירידת האבן למטה וחיוב מות לבעל חי בזביחתו והחום לאש, נקראהו „בטבע" ונקרא גם כן „בעצמות" וכן כל מה שימצא על הרוב כמו מציאות השער בראש והשינים בפה לאדם, או כל מה שמציאותו על הרוב בזמן כמציאות הקור בסתיו והחום בזמן הקיץ הנה גם כן יאמר עליו שהוא בטבע ובעצמות — וכל הענינים המלאכותיים כלם, וכן כל הענינים הטבעיים שמציאותם על הרוב נאמר עליהם אנחנו, שהם „בכונה" — וכל מה שמציאותו על המעט, כמו שימצא אדם בעל שש אצבעות אף על כי שכל אדם בעל חמש אצבעות, או שאינם מכוונים כמי שיחפור יסוד וימצא מטמון נאמר עליו שהוא היה „במקרה", ובכלל הענינים הפרטים כלם, היו מן האדם או מזולת אדם נאמר על כל מה שימצא מהם שהוא במקרה — וכל תואר יתואר בו דבר מה, והתואר ההוא אינו בנמצא בדבר ההוא בעת שיתואר בו הנה נאמר בתואר ההוא שהוא נמצא „בכח" וכאשר יתואר הדבר בתואר בלתי נמצא בו עתה, אבל הוא מוכן ומזומן שיגיע אליו התואר ההוא, הנה אנחנו נאמר כי התואר ההוא בכח קרוב, המשל בזה אמרנו בלשון הברזל שהוא מזומן באור להיות סיף שהוא סיף בכח. הנה הוא סיף בכח קרוב, ואין כן

חתיכת ברזל לבד, אלא בכח רחוק, ויש הבדל גדול בין העדר ענין הסייף מלשון הברזל המזומן באור להיות סייף, ובין העדר ענין הסייף מחתיכת הברזל שאינו מזומן להיות סייף; וכן אמרנו בילד אשר נולד שהוא כותב בכח, ענינו שהוא כותב בכח רחוק מאוד, ואמרנו בנער שיתחיל ללמוד מעשה הכתב קודם שילמוד אותו שהוא כותב בכח, הנה הכח ההוא יותר קרוב משלפניו; ואמרנו במי שיתעסק בכתיבה בעת שהוא ישן שהוא כותב בכח, הנה זה הכח יותר קרוב מן הראשונים, ואמרנו במי שהוא ער ולפניו הקולמוס והדיו והקלף שהוא כותב בכח, הנה זה גם כן כותב בכח, אבל הוא כח קרוב מאוד; ואולם אם נקראהו כותב בעת שיכתוב הנה הוא „כותב בפועל“ הנה זה הוא ענין מה שבטבע ובעצמות ובכונה, ומה שבמקרה, ומה שבכח ומה שבפועל; ואולם הארכנו לבאר זה הענין בעבור שהפילוסופים יאמרו כי כל מי*) שלא ידע החכמה הטבעית הנה הוא בלתי יודע להבדיל בין הענינים הכוללים הטבעים

---

*) אמר הכותב, לבעבור תהיה לי לעדה כי לא מלבי אני בודה דברים ומביא אליך, וכי קרתי וכי שתיתי מים חיים קרים נוזלים מן לבנון, אציגה לי עדים נאמנים על דברי אלה, וממוצא הדברים תדע ובחנת על מה אדניהם הטבעו ותבין ותשכיל חכמת רבינו ודעתו הרחבה ומשנתו הקצרה והנקיה — ויהיו דברי אלה גם כן בנין אב על כל הנאמר בחבור הזה אשר לא העירותי מאין באתי עליו ומבטן מי יצאו הדברים — ועתה אתה הקורא! אם בעל נפש אתה הסכת ושמע את אשר אני אומר אליך בקצרה — ידוע לכל משכיל על דברי רבינו בספר המורה במקומות הרבה, שהפילוסופים עוסקים בחכמת הטבע ומשגיחים בכל דבריהם אחר טבע המציאות, והמדברים מכחישים טבע המציאות אף כי חכמת הטבע, ומפני כן חולקים המדברים גם כן על הפילוסופים ומכחישים הצורות הטבעיות והבדלי העצם של כל דבר, והכל כאשר לכל מקרה אחד להם לאדם ולבהמה ולכל עוף השמים ולכל היקום אשר בארץ, ואין עצם האדם נבדל מעצם העטלף אלא עצמותו של זה כעצמותו של זה רק מקרה הוא שקרה לאדם שישכיל, ומפני זה לא יבדילו גם כן בין מה שבכח למה שבפועל הואיל ואין שם צורה משלמת לעצם ומבדלת אותו עד שיתחייב ממנו או אליו הכח ההוא, אלא הכל מקרה — ומעתה על כל הדברים האמורים למעלה וכדי להוציא מלבם של המדברים המכחישים טבע המציאות ולא יבדילו בין עצם למקרה, ובין מה שבכח למה שבפועל, השכיל רבינו ז"ל את פיהו לאמור „שהפילוסופים יאמרו....“ ואתם עדי! מקומות אין מספר מספר המורה ככתבם וכלשונם, ומהם, בפרק ע"א ח"א „ובכלל אומר לך כי הדבר כמו שאמרו תמסטיוס, אמר אין המציאות נמשך אחר הדיעות אבל הדיעות האמתיות נמשכות אחר המציאות, וכאשר עיינתי בספרי אלה המדברים כפי מה שנזדמן לי, כמו שעיינתי בספרי הפילוסופים גם כן כפי יכלתי, מצאתי דרך המדברים כלם דרך אחד במין, ואף על פי שיתחלק המין ההוא לחלקים, והוא כי פנת

ומה שבעצמות ובכונה, לבין הענינים הפרטיים ומה שבמקרה, ובין מה שבכח למה שבפועל — וכל שני תוארים שהם באופן, שכאשר ימצא האחד מהם בנושא מה הסתלקה אז מציאות האחר מן הנושא ההוא כחום וקור, ולחות ויובש, נקראים „ההפכים" ומן ההפכים מהם שביניהם אמצעי, כחום והקור כי ביניהם הפושר, ומהם שאין אמצעי ביניהם כזוג ובנפרד, כי כל מספר, אם זוג, ואם נפרד — וכאשר יהיו שני תוארים שהאחד מהם מציאות מה, והשני הסתלקות המציאות ההוא לבד, כעורון והראות, הנה נאמר שהראות „קנין" והעורון „העדר" ולא נאמר בהם שהם הפכים, כמו שנאמר בחום ובקור, כי החום והקור חלקם שוה במציאות, כי אין החום ולא הקור הסר המציאות, ואין הראות והעורון כן; ובזה יבדל בין ההעדר והקנין, ובין שני ההפכים; וכן החכמה והסכלות, נאמר החכמה קנין, והסכלות העדר הקנין ההוא, וכן הדבור והאלמות, כאמרך לא רואה, לא חכם, לא מדבר; וכן העושר והעוני, ומציאות השער בראש והקרחת, ומציאות השנים בפה והעדרם, כל אלה נקראים קנין והעדר — ומהסכמתינו שלא נתאר בשם ההעדר הדבר אשר מטבעו שלא ימצא לו הקנין ההוא הנכחי להעדר ההוא; כי אנחנו לא נאמר בכותל שהוא סכל ולא עור ולא אלם — — ומן התוארים

הכל שאין בחינה במה שעליו המציאות" — ולהלן בפרק זה „וכל שכן בהיות המופתים ההם הפילוסופיות נלקחות מטבע המציאות הנראה, אשר לא יוכחש אלא מפני שמירת קצת דיעות, ואמנם מופתי ראיות המדברים הם נלקחות מהקדמות שהם כנגד טבע המציאות הנראה עד שהם יצטרכו לקיים שאין טבע לדבר כלל" ויאמר רבינו בפרק ע"ג בהקדמה השנית, „ואשר הביאם — רצונו המדברים הנזכרים — לזה הדעת, הוא שלא יאמר שיש טבע נמצא כלל" ובהקדמה השמינית ביאר אמרם שאין נמצא אלא עצם ומקרה ושהצורות הטבעיות גם כן מקרים" והוסיף בהקדמה העשירית שם ואמר," וסתר המדבר זאת התשובה כלה בהקדמות ההם אשר לו כפי מה שאספר; וזה שהוא אומר אין צורה נמצאת כלל כמו שתחשוב מקיימות לעצם עד שתשים עצמים חלוקים שונים אבל הכל מקרים" וקיים הרב ז"ל באמר „יתחייב לפי אלו ההקדמות כלם שאין האדם יותר ראוי להשכיל מן העטלף" — ובפרק ס"ט התחיל רבינו לאמור הפילוסופים כמו שידעת יקראו השם יתעלה העלה הראשונה והסבה הראשונה, ואלו הידועים במדברים יברחו מזה השם מאוד ויקראו אותו פועל, ויחשבו כי הפרש גדול יש בין אמרנו סבה ועלה, ובין אמרנו פועל גם לא יכירו היות הפועל פועל אלא בשיוקדם לפעלו, וזה מאמר מי שלא יבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפועל" ובפרק כ"ה אמר „ואלו מכלל תועלת חכמת הטבע בידיעת האל, כי מי שלא ידע החכמות ההם לא ידע בחסרון ההפעליות, ולא יבין ענין מה שבכח ומה שבפועל...." — ובזה די לסתום פיו של כל מתעקש. —

יש שהם מפורשים שכאשר תשמע אותם יובנו לך ענינים אשר יורה עליו בלשון ההוא מבלי שתצטרך אל הקשה בין הענין ההוא ובין דבר אחר, כאמרנו ראובן הכותב ושמעון הלבן ומה שדומה להן; ויש מן התוארים שלא יגיע לך הענין ההוא שיורה עליו השם ההוא כי אם בשכל ובהקש בינו ובין דבר אחר, כאמרנו הארוך והקצר ומה שדומה להן, הנה לא יגיע לך ענין היות זה ארוך, כי אם בשכל ובהקשה במי שהוא יותר קצר ממנו, ולא יצוייר שזה קצר עד שיגיע בשכלנו יותר ארוך ממנו; וכן המעלה והמטה, והחצי והכפל והקודם והמתאחר, והמתחלף והשוה, כל אלו והדומה להן לא יגיע ענינם בשכל כי אם בשעור והקשה בינו ובין דבר אחר; והנה זה ההקש בין הארוך והקצר ומה שדומה להן נקרא „ההצטרפות“ ונקרא כל אחד מהם „המצטרף“ ויקראו שניהם „המצטרפים“ — וכמו שנאמר בשלילה וחיוב מתנגדים כמו שקדם, כן נאמר בכל העדר וקנין ובכל שני ההפכים ובכל המצטרפים שהם מתנגדים — — והתוארים, מהם ואשר יקרא אותם מדקדק הערב תארי הפועל והמגיע, נקרא אנחנו הקנין „והמגיע“ ונקרא התואר והמתואר „שם מרכב הרכבת באור ותנאי“ ונקרא את השם ממנו „השם הישר“ ואולם האוהב והשונא והאב והבן והעבד והאדון כל אלה והדומה להן ההקש ההוא אשר ביניהם, והוא הענין אשר יקרא אותו מדקדק הערב הסמיכות, נקרא אצלנו „היחס“ והשם ממנו, ואשר יקרא אותו מדקדק הערב הסמוך, נקרא אנחנו „הבלתי מגיע“ ונקרא השם הסמוך ואשר נסמך אליו, כנער ראובן ופתח הבית גם כן שם מרכב הרכבת באור ואולם השם ממנו הוא מה שנקראהו „השם הנוטה“ ואמר אבונצר אלפראבי, כבר קרה בלשון הערב שכל תואר שנקודו חולם הוא אשר יקראו אנשי מלאכת ההגיון השם ממנו, השם הישר; והתואר שנקודו חירק או פתח הוא אשר יקראו בעלי מלאכת ההגיון השם ממנו, השם הנוטה, הנה זה דבר אבונצר — ואולם את המאמר המורכב הרכבת ספור ובאור נקרא אנחנו המאמר הפוסק או החותך, וכבר זכרנו זה השם — והשם אשר יקראהו מדקדק הערב המקור, נקראהו אנחנו „המשל הראשון“ ואשר יקראם הפועלים והמתפעלים הם אשר נקראם אנחנו „הנגזרים“ והתיבה אשר יקראה מדקדק הערב מלת הגוף כמו אני ואתה, והאותיות המבארות אלו הסמיכות בדקדוק כמו ההא והואו והיוד והכף בעבדה ועבדו ועבדי ועבדך והדומה להן אשר יקראום הכנויים הנה אנחנו נקראם כלם „הנסתרים *) — הנה כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער,

---

*) אמר הכותב „אמרי אינשי מילתא מגניא דלית בך קדיש אמרה“ על כן גם אנכי לא אכחד מכל קורא כי אינני בקי בלשון הערב, ואנכי לא אערבנו שלא ימצא בחבור זה וביחוד בחלק האחרון מהשער הזה שגיאה מה שיצאה מתחת ידי מחסרון ידיעת הלשון ההוא, ובכל זאת אקוה כי פנותי דרך וסלותי המסלה לבאים אחרי למלא את דברי, ומי שיתקן כהוגן ינוחו לו ברכות על ראשו —

שלשה ועשרים, והם 1. בטבע, 2. בעצמות, 3. בכונה, 4. במקרה, 5. מה שבכח, 6. מה שבפועל, 7. ההפכים, 8. ההפכים אשר ביניהם אמצעי, 9. ההפכים אשר אין ביניהם אמצעי 10. הקנין, 11. ההעדר 12. ההצטרפות, 13. המצטרף, 14. המצטרפים, 15. היחס, 16. התואר המגיע, 17. התואר הבלתי מגיע, 18. שם מרכב, 19. השם הישר 20. השם הנוטה, 21. המשל הראשון, 22. הנגזרים, 23. הנסתרים· —

שער שנים עשר,

השמות בכל לשון יחלקו חלוקה הכרחיות אל שלשה סוגים; אם „נרדפים" ואם „נבדלים" ואם „משותפים" וזה כי הענין האחד כאשר יהיה לו שמות רבים הם נרדפים; וכאשר יהיו שמות משונים לענינים שונים הנה אלו השמות נבדלים; וכאשר יהיה שם אחד לענינים רבים שכל אחד מהם יש לו שם מיוחד, הנה הוא שם משותף· משל לענין הנרדפים בלשון העברי, אדם, איש, אנוש, לוה המין מן החי, סכין חלף מאכלת לוה המין מן הכלי, אלה הם שמות נרדפים; ואמנם המים והאש והאילן והבדיל והנחושת והמאכל והמשתה והעמידה והישיבה ומה שדומה להן הנם שמות נבדלים; ואולם השמות המשותפים יחלקו לששה חלקים, מהם משותפים שתוף גמור, ומהם מוסכמים, ומהם מסופקים, ומהם שיאמרו בכלל וביחוד, ומהם מושאלים, ומהם מועתקים; והשם המשותף הגמור הוא שיהיה ענין מה מעמיד לשני עצמיות או יותר, ובשם הענין ההוא ראיה על כל אחת מהעצמיות ההן, לאשר הענין ההוא מעמיד עצמית כל אחת מהן, כשם חי הנאמר על האדם והסוס והעקרב והדג, כי ענין סוג החיות אשר היא ההזנה וההרגש נמצא בכל אלו המינים אשר תחתיו ומעמידם; וכן שם כל סוג נאמר על כל המינים אשר תחתיו, וכן שם כל הברל נאמר על כל אישי המין בשתוף גמור בעבור הענין ההוא אשר ישתתפו בו — והשם הנאמר בהסכמה, הוא שם נאמר על שני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל אשר בעבורו ישתתפו בשם זה, כשם עין אשר נאמר על אבר חוש הראות ועל מבוע המים, וכשם אריה הנאמר על הבעל חי ועל הככב, רצוננו על המזל השמימי, ועל הבעל חי המדברי — ואולם השם המסופק, הוא שם אשר נאמר על שתי עצמיות או יותר בעבור ענין מה השתתפו בו, ואין הענין ההוא מעמיד לאמתת

ואם אינם כפשי יודעת מאד כי בזה, פתחתי פתח לכל הרוצה לשקר להרחיק עדותו אל ערבים במדבר, ובאו בו בשערי הספר הזה פריצים וחללוהו והנקרנים יתפשו אותי על כך והבלשנים ימצאו מקים לחרוק שן ולחרוץ את לשונם קשתם שקר; בכל זאת לאשר הענינים ההם אשר עיקרן ויסודן בדקדוק לשון הערב, אינם מעצם החבור אלא כובלות החבור הזה, על כן אמרתי „ארפיכון מן דידהו איכון אכלין."

כל אחד מהם; דמיון זה השם אדם הנאמר על ראובן החי המדבר, ועל גוית איש אשר מת, ועל צורת אדם נעשה מן העץ או מן טיט וצרור, הנה זה השם הנאמר בהם הוא בעבור השתתפותם בענין אחד, והיא תבנית האדם ותארו, ואין התבנית והתואר מעמיד לאמתת האדם; והנה כאשר ידמה השם הזה לשתוף גמור, שהלא בעבור שתוף ענין מה בשלשתם יחד נאמר עליהם אדם, כן ידמה גם כן לשם הנאמר בהסכמה בעבור כי אמתת עצמות זה זולת אמתת האחר, על כן בעבור זה נקרא מסופק — והשם הנאמר בכלל וביחוד, הוא שיקרא איש אחד מן המין בשם מינו, כשם*) כוכב הנאמר בכלל על כל כוכב מכבבי השמים, וביחוד הוא שם לאחד משבעה ככבי לכת; וכשם השישה בערב הנאמר על כל מין ממיני העשבים, וביחוד על הפרח הצהוב אשר יצבעו בו הצובעים, — והשם המושאל הוא שם המורה על עצמות מה, ובשורש הנחת הלשון היא קיים תמיד על העצמות ההיא, ואחר כך נקרא בו עצמות אחרת בקצת עתים בעבור דמיון מה בשני העצמיים, ולא יהיה השם ההוא קיים תמיד על העצמות ההוא השנית, כשם אריה המונח על מין ממיני החי, ופעמים יקרא בזה השם הגבור מבני אדם; וכמו אלו השמות מצוי הרבה אצל המשוררים בקראם בשמות הנדיבים והמחקקים — והשם הנעתק הוא שיהיה שם שעקר הנחתו בלשון יורה על פעולה מה, ואחרי כן יעתק השם ההוא אל ענין הפעולה ההיא בצורה מיוחדת, כהשם תפלה אשר היא בשורש הלשון שם הבקשה, ואחרי כן נעתק אל הבקשה בצורה מיוחדת; או יעתק אל ענין אחר בעבור דמיון מה בשני הענינים או גם כן בלתי דמיון, ויורכב השם על אשר נעתק ממנו ואשר נעתק אליו יחד, כמו שם העמידה והעלירה

---

*) וכשם אדם בתורה הנאמר בכלל על כל מין האדם, וביחוד על ישראל; שאף על פי שאין קברי עכו"ם מטמאין באהל, ואין עכו"ם מטמאין בנגעים, מכל מקום נאמר בהם בתורה סתם אדם, והכונה על ישראל לבד, לפי שישראל נקרא בתורה גם כן אדם ביחוד, מה שאין כן בשאר אומות העולם שלא נקראו אדם בתורה אלא בכלל לא ביחוד, וזהו שאמרו חז"ל „אתם קרויים אדם — רצונם בתורה וביחוד — ואין אומות העולם קרויים אדם" — בתורה ביחוד, רק בכלל, שאם תהיה כונת התורה על אומה אחת לבד, לא יאמר בה אדם סתם, לפי שאז תהיה הכונה סתומה, אלא אם כן הוא דבר הלמד מענינו, ולפיכך בשבי מדין נאמר בתורה שבעה פעמים אדם, והכונה על מדין, לפי שהענין מוכיח עליו. — וכן שם עיר ומדינה נאמרים בלשון המשנה על כל עיר ומדינה בכלל, ועל ירושלים ביחוד; וכן רומה ואתונא נקראים אצל סופרי רומי ויון, העיר, לפי שדבריהם וספריהם לא היה מגמת פניהם כי אם לבני אומתם לבד, ולא דברו אלא בהוה וידוע להם, וכן התורה והמשנה לא דברו אלא בהוה ומצוי וידוע לישראל לא לכלל העולם — ובזה הסרותי את תלונת שואלינו ומשטינינו חנם; וכבוד חכמים ינחלו. —

והירידה והצרוף והמשקל, והחתוך והחבדל והנח והנראה וסרה שרוטה לאלו, אשר כל אחד מהם יורה בשורש הלשון על ענין זולת הענין אשר יורה עליו אצל המדקדקים, כי הם העתיקו אלו השמות לענינים אחרים, הנה כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער תשעה, והם .1 השמות הנרדפים, .2 השמות הנבדלים, .3 המשותפים, .4 המשותפים שתוף גמור, .5 השם הנאמר בהסכמה, .6 השם המסופק, .7 השם הנאמר בכלל וביחוד, .8 השם המושאל, .9 השם הנעתק· —

שער שלשה עשר,

יאמר אצלנו על דבר מה שהוא קודם לדבר אחר על חמשה פנים בשתוף, האחד מהם הוא „הקדימה בזמן" כאמרנו נח קודם לאברהם; והשני „קדימה בטבע" כחי להאדם, כי אם תרצה לסלק החי תבטל מציאות האדם, ואם תרצה לסלק האדם לא תבטל מציאות החי הנה נאמר כי החי הוא יותר קודם מן האדם בטבע, והאדם מתאחר מן החי בטבע; והשלישי „הקדימה בסבה" והוא שיהיו שני דברים במציאות, ולא ימצא האחד מהם בלתי האחר זולת כי האחד מהם סבה למציאות האחר, הנה נאמר בסבה שהיא יותר קודמת מן המסובב, כמו שנאמר שעלית השמש קודמת מאור היום, ואף על פי שהם כלם יחד, בעבור כי עלית השמש היא סבה למציאות אור היום — והרביעי, הקדימה במעלה" והוא היותר שלם שבשני דברים והנכבד שבהם; דמיון זה משני רופאים ושני מרקדקים אשר האחד מהם יותר שלם מן האחר במין אחד בעינו, הנה נאמר ביותר שלם שבהם שהוא יותר קודם במעלה במלאכה ההיא; וכן אם יתחלפו המלאכות, כמו שיהיה אדם אחד חכם ואם לא יהיה מופלג בחכמה, ואדם אחד מרקד מהיר ברקוד, הנה נאמר בחכם ההוא שהוא יותר קודם מן המרקד במעלה — והחמישי, הוא „הקדימה במדרגה" כשני שרים דרך משל שהאחד מהם יושב קרוב אל השולטן והאחר רחוק ממנו, הנה יאמר שזה קודם לזה במדרגה — ואנחנו נאמר בשני דברים כשיהיו נמצאים בעת אחת שהם „יחד בזמן" וכל שני דברים המסתפקים לעצמם במציאות הנה נאמר בהם שהם „יחד בטבע" וכל שני דברים המצטרפים ככפל והחצי נאמר עליהם שהם „יחד בסבה" וכן יאמר על הסמוכים שלא יהיה האחד מהם סבה להאחר, שהם מצד הסמיכות יחד בסבה — וכל שני דברים שאין לאחד מהם יתרון על האחר בשלמות, או שנמצאת בכל אחד מהם שלמות מה כנגד השלמות הנמצאת בהאחר, נאמר עליהם שהם „יחד במעלה" וכל שני דברים שיהיה מרחקם מהתחלה אחת מרחק אחד, הנה נאמר שהם „יחד במדרגה" — הנה כלל השמות שעניניהם מפורשים בזה השער, עשרה והם .1 הקודם בזמן, .2 הקודם בטבע, .3 הקודם בסבה, .4 הקודם במעלה, .5 הקודם במדרגה, .6 יחד בזמן, .7 יחד בטבע, .8 יחד בסבה .9 יחד במעלה .10 יחד במדרגה· —

שער ארבעה עשר,

מהסכמת הקדמונים מחכמי האומות השלמות, כי השם דבור הוא שם משותף יפול על שלשה ענינים; הראשון, הוא הכח אשר יוחד בו האדם אשר בו ישכיל המושכלות, ונקרא זה הענין „הכח המדבר" ונקרא גם כן „הנפש המדברת" והענין השני, הוא המושכל בעצמו אשר כבר השכילהו האדם, ונקרא „הדבור הפנימי" והענין השלישי, הוא המליצה בלשון מהענין ההוא הנרשם בנפש, ונקרא זה הענין „הדבור החצוני„ — והשם מלאכה אצל הקדמונים ההם גם כן שם משותף, יפילוהו על הכח אשר באדם בו ידע או ילמוד דרכי פעולות ומעשי האומנויות, ויכיר הנאה והמגונה, ונקרא „הכח המלאכותי" ויפול גם כן על מעשי ופעולות האומניות בעצמם, ויקראו כל אחת מהאומניות כהנגרות והחצבות ומה שדומה להן „מלאכה מעשיית" ויפילוהו גם כן על ידיעת הדרכים אשר בהם נגיע אל השגת המושכלות בכל אחת ואחת מן החכמות, או אל הפעולות העיוניות, ויקראו כל אחת מהידיעות ההם „מלאכה עיונייה" — ובעבור שזאת המלאכה אשר הניחה אריסטו והשלים חלקיה בשמנה ספרים, תתן לכח המדבר דרכים במושכלות ידריכו הדבור הפנימי אל היושר וישמרוהו מן הטעות, ותתן זאת המלאכה גם כן דרכים משתתפים לכל הלשונות ידריכו הדבור החצוני אל היושר וישמרוהו מן הטעות עד שיהיה מה שתליץ בו הלשון נאות למה שבנפש ומשחוה לו, עד שלא תוסיף המליצה על הענין אשר בנפש ולא תחסר ממנו, הנה בעבור אלו הענינים אשר תועיל זאת המלאכה קראוה „מלאכת הדבור" — ואולם „מלאכת ההגיון" הוא שם נרדף, יקראו בו מלאכת הדבור, ופעמים יקראו בו מלאכת המופת — והפילוסופיא שם משותף יקראו בו החכמות, ויפול זה השם אצלם על שתי חכמות, יקראו האחת משתי החכמות „הפילוסופיא העיונייה" והחכמה האחרת „הפילוסופיא המעשיית" ותקרא גם כן „החכמה האנושיית" והפילוסופיא העיונייה נחלקת לשלשה חלקים „הלמודית" „הטבעיית" „והאלהיית" אמנם החכמה הלמודית לא תעיין בגשמים במה שהם עליו, אבל תעיין בענינים מופשטים מחמריהם עם היות הענינים ההם בלתי נמצאים כי אם בחומר; וחלקי החכמה ההיא, ארבעה, והם חכמת השעורים, חכמת הכככים, וחכמת חבור הנגונים והיא המוזיקיא, וחכמת המספר אשר היא שרשם, ויקראו כל אלו החלקים גם כן „החכמה השמושיית" — והחכמה הטבעית תעיין בטבע הגשמים הנמצאים, כמיני המקורים, ומיני הצמחים, ומיני הבעלי חיים, ובכל מה שימצא בהם, רצוננו בסגולותיהם כלם ובמקריהם, ובכל מה שימצאו הם בו, כזמן והמקום והתנועה והמנוחה וסבותם, הנה החכמה הטבעיה תעיין בכל אלה — והחכמה האלהית תחלק לשני חלקים האחד מהם הוא העיון בסבות הרחוקות מאוד מכל מה שיגלגלו עליו כל החכמות האחרות וכרצון האדם ונפשו; והחלק השני מהחכמה האלהית העיון בכל נמצא איננו גשם ולא כח בגשם, והוא הדבור במה שנתלה בהאל יתעלה שמו ובמלאכיו, ויקראו אותם — רצוננו המלאכים — „השכלים הנבדלים" ירצו בזה שהם נבדלים מן החומר כי הם לא יסברו

גם כן שהמלאכים גשמיים: ויקראו את החכמה האלהית גם „מה שאחר הטבע“ — הנה כל אלו החכמות העיוניות, ואולם מלאכת הדבור אינה אצלם מכלל החכמות אבל היא *) כלי לחכמה; אמרו מדרגת מלאכת

---

*) אמר הכותב, תכלית מלאכת הדבור או ההגיון הוא ללמד לאדם דעת חקי ומשפטי השכל ביחס אל כל נושא מושכל בכלל, למען יהיו נגד עיניו תמיד וישמר מלכד ברשת השגיאה הפרושה על כל החיים, ולבל תטה אשורו מני דרך, ללכת ארחות עקלקלות את אנשים פועלי און המטים עקלקלותם להיות מנפש גבר בהקשים מתעים; ותרגל זאת המלאכה עוד את האדם ללכת במעגלי יושר להבין דבר מתוך דבר ולשפוט צדק בעיון ולדבר מישרים; ויען כי ההקשים העשויים בתנאי ההקש המופתי אשר נתבארו כלליו ופרטיו במלאכת המופת, הם עשויים באמת ויושר, מפני כן קראו גם כן למלאכת המופת ביחוד בשם מלאכת ההגיון; והנה מלאכת הגיון זו רצוננו ידיעת תנאי עשיית ההקש המופתי ותמונותיו ומיניו בלבד היא מלאכה קלה ראויה לתינוקת של בית רבן במדרגה הראשונה, מעוטה יפה והכרחי לכל אדם השוקד על ספרי חכמי לב, ורבייה להג הרבה יגיעת בשר, וכל ההומה ומהמה אחריה ועושה כונים להקשים, מכנים אוצר רב ומהומה בו לתוך ביתו; ואולם מלאכת ההגיון בכלל, רצוננו מלאכת הדבור בכללה, הכוללת העיון במאמרות העשרה כלם ובמליצה ובהקשים המופתיים והנצוחיים וההלציים והשירים והמטעים, היא מלאכה עיונית עמוקה ורחבה אין כל מתחיל זוכה לה ורק מעיינים יביאו בה — ובכל זאת! ואחר כל השבח ששבח אותה רבינו, חזר והודה בעצמו שאיננה לעצמה חכמה רק מלאכה, וכלי מחזיק לחכמה ובית קבול לה ודרך החכמה לכל הבא ללמוד וללמד, וכל שונה בה לבדה — כפי מה שיאמר רבינו פרק חמשים מן השלישי — לא יחכם לעולם, ועדיין הוא מבחין סובב סובב ואינו זז ממקומו הואיל ונושאי מלאכת הדבור הם כלים ריקים כוללים רק חקי ומשפטי פעולת וצורת השכל אל כל נושא בכלל לא אל נושא מיוחד, ותפשת מרובה לא תפשת כלום — ואם כל היום יחרוש החורש לזרוע יפתח וישדד אדמתו וזרע אין לו, הארץ לא תוציא צמחה והאדמה לא תתן את יבולה, כן כל המתחכם במלאכת הדבור לבד ודיעה אין לו! מה יתרון לו בכל עמלו שיעמול לרוח וגם הנפש לא תמלא, כי אם אין דעת אין בינה — וכמו שאם שבעתים תכפול אין באין לא יולד ממנו מספר לעולם, כן החכמה מאין לא תמצא, דיעה חסרת מה קנית?! — ורק מי שהכין בחין מלאכתו במלאכת הדבור, ואכל לשובע נפשו מן החכמות המרחיבות דעתו של אדם, ונכנס לפרדס החכמה ויצא בשלום הוא אומן וכלי אומנתו בידו, גבור ומזויין, וזאת תורת האדם הרוצה בשלמותו האנושית כאשר יאמר רבינו בפרק שלשים וארבעה מן הראשון, וזהו דרך ישרה שיבור לו האדם שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם — אולם כמו שֶׁעָרְהָ מלאכת הדבור שלא כל מלאכה עיונית היא חכמה, כן לא כל חכמה היא מלאכה עיונית, כי יש אשר יעמול לאסוף ולכנוס ולהגדיל חכמה וגם בלילה לא שכב לבו והקיץ וריקה נפשו; ויש אשר ה' יתן חכמה

הדבור מן השכל כמדרגת מלאכת הדקדוק מן הלשון; ואמרו, שלא יכשר ללמוד או ללמד על סדר כי אם במלאכת הדבור, כי היא הכלי לכל דבור, ולא מן הדבור — ואולם הפילוסופיא המעשיית תחלק לשלשה חלקים, החלק הראשון הוא הנהגת האדם נפשו, ונקראת „חכמה המדות" והמדות הן התכונות הנפשיות שתגענה בנפש האדם עד שעור היותם

ותבונה ודעת בלבו של אדם, ולאדם שלא עמל בהגיון ובפילוסופיא יתכנו חלקי — יש גבור בתורה ובחכמה ואף על פי שאין זיינו עליו, ויש אשר את עליו זיינו עליו, ואיננו גבור אלא לסטים מזויין, גוזל את החיים ואת המתים ומתעה את הבריות, — כאשר עושים כיום החכמים בעיניהם הרבנים הידעונים המצפצפים והמהגים והדורשים בעד החיים אל המתים, אשר כאובות חדשים יבקעו, ומתעשרים במילין לא יועיל ואין כל יענו עזות — כי בכל העמל והטורח אשר עמל אריסטו למצוא דברי חפץ וכתוב יושר באמונה ספריו דברי אמת חוקי ומשפטי צורת השכל הכוללים, כדרבונות וכמסמרות נטועים יתד במקום נאמן, לא ימושו החוקים האלה ולא ימוטו לעולם עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, למען תפוש את החכמים להרע נביאי תרמית לבם הבוטחים על שקר ושמו כזב מחסם, אומרים לרע טוב ולטוב רע שמים חושך לאור ואור לחושך ומתעים את העם בחפוש במופתים מטעים ואותות שקר, בכל זאת! לא הצילה מלאכתו זאת את הדורות הבאים משפת שקר ולשון רמיה, להתעולל עלילות ברשע ולהתל באמת כהתל באמרי רוח; ולא עוד! אלא שהמלאכה הזאת בעצמה אשר הניח אחריו אריסטו ברכה נהפכה להם לקללה ולצור מכשול, כאשר מודעת זאת מכי כתות המדברים קדשים גם ישנים אשר קראו בשמותם עלי מלאכת הדבור, ומתוך המלאכה זו בעצמה למדו לשקר לברוא עולמות של תוהו במלאכת הדבור, ולהכפה המציאות בהכפת שוא של ההגיון, למען לשים רסן מתעה על לחיי עמים רבים למשוך האון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאת לאומים — כאשר יאירו הדברים לנכח פני כל קורא משכיל על דברי רבינו בפרק ע"א מן הראשון ובפרקים שאחריו — כי אם אמנם חוקי ומשפטי ההגיון ודרכי ההקש אמת לעולם אין חולק עליהם, והן הן צורת השכל לכל המשפטים האמיתיים וחותמו של אמת, אבל גם בחותמו של מלך אדם טובע מטבעות מזויפות אם כספו מהול בסוגים, ולמאזני צדק רשע עושה כף רמיה או אבן ואבן תועבת ה' גם שניהם — כי על צורת המשפטים לא נחלקו הפילוסופים מעולם, ועל מה נחלקו על חומר המשפטים, והם הציורים וההנחות העיקריים אשר לכל חכמה וחכמה ביחוד, והם ראשית חכמה הלא היא הדעת אותה, והיא העבודה הקשה שבפילוסופיא! ובהם נפרדו איש מעל אחיו, ואיש לבצעו מקצהו — ואם בהתחלות החכמה וגדריה מצא השקר קן לו להטיל בהן ארס הרי הוא מפעפע אחרי כן בכל החכמה כלה, ומכף רגל ועד ראש אין בה מתום — כאשר עשה רשע ערום שפינאזא, אשר ביצי צפעוני בקע וקורי עכביש יארוג — כי רק הגדרים וההנחות והציורים הראשיים אשר עליהם הטביע יסודותיו הם שקר גמור, ולפתח חטאת רובץ, ויותר שהיה אומן במלאכת

לו לקנין ותסדירנה מהן הפעולות; והפעולות הבאות מהמדות החשובות תקראנה טובות, והבאות מהמדות המגונות תקראנה רעות, ולפילוסופים ספרים רבים במדות; והפילוסופים יתארו המדות במעלות ופחיתות ויקראו המדות החשובות „מעלות מדותיות“ והמדות המגונות „פחיתות מדותיות“ וכן יתארו הדבור והוא ציור המושכלות גם כן במעלות

המופת וויתר שהיה עמל בכשרון ובתבונה יתירה לרדוף ולהשיג תולדותיהן, כן יותר ויותר הוליד עמל ואון, ראש דבריו שקר, ואחריתו הוללות רעה — כללו של דבר! לא על מוצא פי ההגיון יחיה האדם המבקש חכמה אשר תהיה בעליה וחי לעולם, ומוסדות האמת וההצלחה האמיתית לא עליה הטבעו! לא במלאכת הדבור וההגיון היא! ולא בפילוסופיא היא! ואם אין אתם מאמינים לי! צאו לחוץ ושוטטו ברחובות קריה, ודעו כי וראו אם תמצאו דיעות המון בני אדם שונות איש מאחיו, כאשר תמצאו בין המתפלספים המבקשים חכמה ואין! — ושנים תלמידי מתלמידי הפילוסופיא יושבים בפאת מטה, וארבע דיעות במטה! — ואלף נכנסים להגיון ויוצאים, ומאה נכנסים לפילוסופיא ויוצאים, ודעת כל אחד מהם רחוקה מדעת חבירו כרחוק מזרח ממערב! ואיה איפוא הם החכמה והאמת אשר הם מבקשים? — ומה תעשו לדלת העם אשר כנגד חכם חוקר אחד תמצאו הרבה מרבוא בני אדם ובהמה רבה אשר לא ידעו מעולם בין ימינם לשמאלם בפילוסופיא ולא חקרו במופלא מהם, והאיך תפרנסו לי אותם? ומה תהא עליהם? — — ה' הבין דרכם! והוא ידע את מקומם! ויאמר לאדם, הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה, כי אם בזאת יתהלל המתהלל — בהצלחה אמיתית — השכל וידוע את ה' ועשות חסד ומשפט וצדקה בארץ, כי מעלת המדות וזאת התורה והמצוה והם דעת טוב ורע לצרף בהן את הבריות נתנו להגיע בהם ועל ידם אל דעת עליון ודעת קדושים, לדעת אלהים ולהשכיל באמתתו — וגדולה דיעה שהיא תחלת וראשית חכמה וסופה, כי אם אין דעת אין בינה, ואם אין בינה אין דעת — והחכמה והבינה הם האמצעיים לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזימה „והדיעה היתירה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו“ „ועל צורה זו נאמר בתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, ובצורת הנפש הכתוב מדבר“ לא בכח אשר באדם לעשות הקשים ומופתים! שאם כן! מי שלא הביט אל תמונת ה' כל ימיו, ורק אל תמונות הקשים ותמונות ההנדסה נשא נפשו, והוליד אלפי אלפים חשבונות רבים אמיתיים ונתן עליהם אות ומופת, קנה לו שם טוב וקנה לו חיי העולם הבא, גם אם לא ידע בין ימינו לשמאלו ביתר החכמות העיוניות והמעשיות! והפילוסוף החוקר בחכמות הטבע והאלהית ובחכמת המדות והמדינה, עשה שקר בנפשו, ומאומה לא ישא בידו מכל עמלו אשר עמל בו, שהרי היכלי החכמות הללו ירופפון בכל עת, ואין מופת ואין אות להעמיד האמת על תלה וארמון החכמה על משפטו — והחכמים העניים הללו לשוא שמרו! — ולשוא שקד שומר תורה ושומר מזוזות פתחי החכמה ולא נתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה כמצוא מקום לה! וכל חסדו כציץ השדה וכל פעלו מאפע, שהרי לא עלה בידו למצוא אמת ברור

ופחיתיות, ויאמרו „מעלות דבוריות" „ופחיתיות דבוריות" והנה החכמה ההיא תקנה בעליה ידיעת ההצלחה האמיתית והגעתה, והיא שיפנה את נפשו אל המעלות השכליות הנכבדות, ויסיר ממנה הפחיתיות אם היה שכבר הגיעוה, וישים אחרי כן כל מחשבתו אל העיון וידיעת כל מה שאפשר שתושג אמתתו באלהיות; עד שתגיע לו האמת בכל מה

באותות ומופתים שאין אחריהם הרהור של כלום, ונערים ילבינו פני זקנים שקנו חכמה לאמור „תנו לכם מופת! ואם לא! אין אנו שומעים לכם!" ונמצא כל יגיעו לריק ולמפח נפש, ישען על בינתו ולא יעמוד! יחזיק בו ולא יקום! — והלמודי הזה בא במקלו ובתרמילו ועושה אותות ומופתים לנגד העם על החול אשר על שפת הים, ואין פוצה פה ומצפצף נגדו! — מי שם פה ללמודי? אשר כפתחו נעשו הכל כאלמים! — או מי ישים אלם? הפילוסוף האלהי והמדיני, אשר כפתחו לדבר יבא אחד הנבלים מקנית העם לשתק אותו בנזיפה! — וגם כי יבין — ואין מענה — האם אין חכמה אלא במספרים? ואין דעת ואין תבונה! רק בנקודות וקוים ושטחים וזויות? אתמהה!!! — הא! אין עליך אלא לומר, שלא נתנו ידיעת דרכי ההקש ועשות אותות ומופתים לאמת דבר מה, אלא לצרף בהן את הדעת הראשונה, ולקנות לנפשו קנין להבין דבר מתוך דבר ולבחון האמת מן השקר, להגיע בהן אל המעלות השכליות הדבריות והמדותיות, עד שתהיה „דעתו מזהירה האמת כאשר היא," ויקנה האמת קנין בנפשו לא יסיר ממנה לעולם, ולא למראה עיני ההגיון ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח, רק האמת והצדק נתונים המה לו וחרותים על לוח לבו כחותם, וכל דבריו אמת וצדק כאלו מריח האמת בריח דעת ויראת ה׳; ואוזן חכמים תבקש דעת ורק אותה הם מבקשים, והדעת גם כן לכל מסור קטן וגדול שם הוא ועבד כאדון אין נקי, איש איש כערכו וכמדתו אם ישמעו ואם ילמדו ליראה את ה׳ ולשמור את מצותיו כל הימים; ועל הדברים המסורים ללב ולשקול הדעת נאמר ויראת מאלהיך... וידעת היום והשבות אל לבבך, כי הם הדברים המסורים לבחירה ולרצון אם ישמעו ואם יחדלו, וזו בידינו הוא - להכין עצמינו שתערה עלינו רוח ממרום על ידי התורה והמצוה מצות קדושה ומעשים טובים — אבל הלמודים המופתיים הם מוכרחים בחוזקת יד ההקש המופתי, לא מוכרעים בשקול הדעת ואינן נקנין לאדם אלא בתחבולות נבון לקשור נימא בנימא וחבל בחבל עד שידלה מים מבארות עמוקים, ולפיכך אין בהם לא זכות ולא חובה ולא מצוה ועבירה, כי דבר זה אינו מסור לכל אדם „כי יש מבני אדם — כאשר יאמר רבינו בפרק לד׳ מן הראשון — שיש לו עצה נכונה וטוב הנהגה בדברים הצריכים לסידור בני אדם ועצותם והוא הנקרא יועץ, אלא שהוא לא יבין מושכל אעפ״י שהוא קרוב למושכלים ראשונים, אבל הוא סכל מאוד אין תחבולה עמו" אשר על כן דבר מוסכם הוא אצל הפילוסופים חכמי המדות ונתנו רבינו בהקדמתו לפירוש המשנה שאיש כזה אשר זכרנו „ההולך במנהגים הטבעים כלם על קו המישור ומחזיק בנועם המדות כולם, אבל אין לו חכמה" הוא יותר שלם מן

שבכה האדם שתגיע לו האמת בו, ותראה להם התפשטות ההשתמש במדות ההשובות ועזיבת ההצלחה המדומה, בהגעת ההצלחה האמיתיית עד שלא יכאבו בהם ויעזבו אותה; וידיעת הרעה האמיתיית והשמירה ממנה; ותראה להם התפשטות ההשתמש במדות הפחיתיות בהגעת ההצלחה המדומה ועזיבת ההצלחה האמיתיית, בהגעת הרעה האמיתיית,

---

האדם שיהיה חכם ונבון מבקש תאות לבו״ שהרי הוא „איננו חכם על האמת" כי אין אדם נתפש אלא על מה שנתלה ברצון ובחירה ומסור ללב כל אדם, או דברים שדעת כל אדם שלבו ברשותו יכולה לעמוד עליהן כשמבינים אותם לו, ונכתבים על לוח לבו ויודע ומכיר בהן שהם אמת ואינו מבקש עליהם מופת; אבל הדברים הרחוקים אשר נבער כל אדם מדעת אותם אלא בהקשים מהקשים שונים ונתלים בעיון והשגה, מה יעשו המון בני אדם? ואין ידם משגת לדרוש ולחקור בעמוקות כאלה, וגם אם נדרוש אותם להם לא יבינו לאחריתם ולא יתקבלו על לבם, כי לבם צפון משכל ואותיתם יכרו — סוף דבר! כמו שכל יורדי ים החכמה מן הדעת יצאו ועל הדעת הראשונה המשותף יעמדו מופתיהם וראיותיהם, לא על מופתים והקשים, כן הדעת האחרונה והעליונה היא הסוף אשר הם מבקשים! ואין להם מנוחה בכל ההקשים והמופתים עד שאל הדעת ישובו — והדיעה הטהורה ומזוקקת שבעתים אחרי אשר עברו עליה — כמאמר החבר ראש מאמר חמישי — דיעות הטבעיים והאצטגנינים ובעלי הטלסמאות והמכשפים ואנשי הקדמות והפילוסופים ודיעות רבות מהאפיקורסים, המגעת ליחידים אשר להם האמונה בטבע ותרחקנה מהם הדעות ההם כלם, ויפול בנפשם מיד מקום טעותם" הם הגמול הטוב הצפון לצדיקים ועטרת החכמים באמת חלף עבודתם את ה', והיא ההצלחה האמיתיית אשר הזכירה רבינו בשער הזה, וברית! הן הן הדברים אשר דבר רבינו משה בפרק שלשים וארבעה מן הראשון, וביתר ביאור בפרק החמשים ואחד מן השלישי, אשר היו לזרא בעיני רבים מהקוראים אשר לא ירדו לעומקן של דברים ולסוף דעתו, ומלאם לבם להרהר אחר מדותיו, וימררוהו ורובו וישטמוהו בעלי חצים שנונים אנשי מרי נפש, וכסא תורת רבינו נקי מכל חשד ופיקה ושמץ דופי, והיתה נפשו צרורה בצרור החיים את ה' אלהיו — וידעתי גם ידעתי כי רבים יתלחשו לי או יתנו עלי בקולם לאמור „ראו נא האיש הזה מסתתר היא, ומוציא דברי רבינו ממשמעותן ומדעת אומרן" ואני מהם ומהמונם לא אחת, ואוסיף להטיל קוצים בין עיניהם לאמור כי המשכילים יבינו שגם אריסטו אשר רוב דברי רבינו בענינים אלו ובמועט כלם לקוחים ממנו אומר כן, וביחוד בספר הנפש למודות, ואשר יצרף לזה מה שאמר רבינו בענין זה בכמה מקומות מספריו, וישתכל היטב במה שאמר שמי שאין לו חכמה איננו חסיד על האמת ובמה שהביא בהקדמת לשמונה פרקיו שהחסידות מביאה לידי רוח הקודש, יכיר ויאמר אמת — ולתוספת חזוק אעידה לי איש חכם — שאינו מוחזק בכשרות אצל רוב המעיינים, ואף כי לחסיד וחונף אבל השמחים לעשות רע אשר יגילו בתהפוכות רע, וישישו כי ימצאו רשע קבור אשר מילין לנד עלאה ימלל, — הוא החכם הפילוסוף ר'

עד שלא יתאוו אותם, ולא יחיו נפשם בה — והחלק השני מן הפילוסופיא המעשיית הוא „הנהגת הבית" ואולם הנהגת הבית היא הנהגת האדם אנשי ביתו ועבדיו הסרים למשמעתו ותקון ענינם עד שיכשר כפי מה שאפשר, ובמה יסתפקו לפי היכולת ולפי הענינים הראוים בזמן ההוא ובמקום ההוא; והחלק השלישי מן החכמה המעשיית היא „הנהגת

משה מנרבוני, והוא מביא בפרק שנים ושנים מן הראשון בשם אביבכר בן אלציג „כי הצדיקים שעברו אמרו, — לא יהלל הקורא! ממלת צדיקים! — כי אצל חכמי הערב צדיקים ופילוסופים שמות נרדפים — כי האפשרות שני מינין, מין טבעי ומין אלהי, והטבעי הוא אשר יושג בחכמה ויכול האדם לעמוד עליו מעצמו, ואמנם המין האלהי אמנם יושג*) בעזר אלהי. . . .„ וכתב עליו הנרבוני" והארכתי בהביא לשונו, יען כי הוא ענין לא ראיתיו בספרים שהגיעו לנו — זה הענין אשר אמר שלא ראוהו בספרים הוא ענין זאת החכמה שאי אפשר לשכחה — ועם שבו ביאור על ענין העזר האלהי אשר זכרהו רבינו משה בזה הספר, כי ביאר, שזאת החכמה ר"ל ציור הנפרד לא תושג, ר"ל בחכמה האנושית ולא יוכל אדם לעמוד עליו מעצמו, ר"ל בחקירה מחשבית, אבל המין האלהי יושג בעזר אלהי ר"ל פתאום בהשתנות עצמותו אל עצמותו מאהבת האל עליו. . . . ולברר הדברים יותר אין פה המקום, וזה יספיק לחכם ומבין מדעתו „ומי האיש — כאשר יאמר החכם הגדול רבינו אליהו דלמדיגי — אשר לא יתעורר ממה שאמרנוהו באלה ההתחלות לא יספיקו לו משא עשרת אלפים גמלים ספרים והדבור אתו יהיה מותר" — רק את זאת מצאתי עוד כשר לפני להזכיר הנה להשלמת הדבור, את אשר כתבתי לאחד מידידי על דברת בני האדם לדרש אלהים לבקש ולתור אחר האמת, מדי קראי את אשר כתב ראש המתפרצים בכל מקום אשר חטאת הרבים תלוי בו, בהשיבו דבר על התאחדות החקירה החפשית עם פקודת הרבנית, ובפתח אמריו הציב מאמר חז"ל „חותמו של הקב"ה אמת" ועתה שמעו נא את אשר אני אומר,

אמת אמר אל יברא שכולו מלא שקרים (מדרש)

המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי (ישעיה)

הראית ידידי! את אשר משובה ישראל עושה? המעט מהם כי הגדילו בפיהם בלשון תרמית מדברת גדולות, ובצואר עתק בגאוה ובוז יגדילו על קדושי ישראל וגדוליהם, וישתררו עלינו גם השתרר בלב סורר ומורה, כי גבה לבם גם להשחית לתת את לבבם כלבב אלהים לדעת טוב ורע ולדעת מה יעשה ישראל, ולהשתמש בחותמו של הקב"ה! — ולא די לרשעים הללו שהם מכעיסים ובאים לפניו „אלא שמטריחים אותו ומחתימין אותו על כרחו!" — אין אמת ואין דעת אלקים בארץ, השקר שלטת ותשלך אמת ארצה, והעז איש רשע

*) שבתי וראיתי אחרי כן, כי דבר זה הוא כמעט מושכל ראשון אצל כל הפילוסופים הראשונים שמעולם, כאשר יראה הרואה בספר מורה המורה מיד בהקדמת הספר וקראו על זה המקרא הזה ולא למדתי חכמה ודעת קדושים אדע — ובמקומות אין מספר בגוף הספר, ובספר מוסרי הפילוסופים רק כי עתה לשבור דרי ואנשם מאמינים באלהים אך כי בעזר אלהים, והפילוסוף המאמין באלה הוא חסיד שוטה ואין מביאין ראיה ממנו ואין למדין ממנו — אחרי הדור שבכה לא

המדינה" ואולם הנהגת המדינה היא הנהגת האומה הגדולה או האומות, ואיך יעזרו קצתם את קצתם עד שיגיעו אל ההצלחה המדיניית כפי מה שאפשר להם; וכן הניח דרכי היושר יסודרו בהם קבוציהם סדור נאה; וכל חכמי האומות השלמות יניחו דתות הנהגות ודרכים לפי שלמות כל איש מהם, בהנהגת האנשים בענינים אלהיים, ויקראו אותם „נימוסים" כי

בפניו לאמור, כי אמת מארץ תצמח?!! האי עלמא דשקרא הוא! וכולו מלא שקרים, ולא יבוש בפניו לאמר! שתכלית יצירת האדם לרדוף ולתור אחר האמת?!! — מה מצאו החכמים והחוקרים הרודפים אחר האמת זה יותר משלשת אלפים שנה? ההשג השיגו אותה ובאו חדריה? הנגלו להם תעלומותיה? האם קשרו אותה בעבות העגלה ואחריה כל אדם ימשוך? האם כתבו אותה על לוח ועל ספר חוקה? ואם יש דבר אמת בפיהם והארץ האירה מכבודה, הראשונות השמיענו וקדמוניות ואחרונות הגידו נא לנו? איה ספרי טהאלעס אנאקסאגארוס פיטאגארוס ודעמאקריט? איה ספרי סאקראטעס פלאטו אריסטו ועפיקור? פירוס דיאגענעס ציני וכל חכמי יון? איה ספרי אבונצר טימיסתיאוס אבינצר בן רשד ובן סינא וכל חכמי הערב? איה מאלעבראנשא קארטעזיוס שפינאזא וכל הצרפתים? איה לייבניץ וואלף קאנט פיכטע שעללינג העגעל וכל האשכנזים חדשים גם ישנים? איה חכמי האי והדנים והשוועדען? האם כולם אמרו דבר אחד!? וכולם לא פחתו ולא הוסיפו על האמת, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי?!!! איה אמונת יהוד? ואמונת הנוצרים והישמעאלים? איה אמונת הסינים והיאפאנים? ואיה אמונת ההודים והכושים ויושבי החרבות באמעריקא? וכל אחת ואחת מן המחלוקות שזכרתי נחלקים לכתות מכתות שונות וכל אחת מתנשאה לאמור אך בי אמת ואפס בלעדי?! לא ראי אמת של זה! כראי אמת של זה! כל כי ראי אמת! אמת! תפשיה לתכנו אינשי!!! ואתה אמרת כי לכך נוצר האדם לרדוף ולהשיג את האמת, ואיה איפוא היא? ומי ישיגנה?!!! — — לא בשמים היא! ולא מעבר לים היא! לא בנשי הרוח היא! ולא ברשעים היא! כל מבקשיה ייעפו ויגעו לריק ולמפח נפש! ומי שרודף אחריה ומבקשה בידוע שנאבדה ממנו — ואם יבקשנה יום יומים תעזבנו — ועד שיבקש האדם שתשכון האמת בלבו, יבקש שלא ישכנו תענוגי העולם הזה בתוך מעיו ובתוך לבו, כי לא תמצא בארץ החיים — וה' אלהים אמת, הוא לבדו אמת, וכן יתן לידידו שנה, ולאדם שטוב לפניו, כנטע האמת בלבו — וראש האמת וסופה נעוץ בדעת, והיא חמדה גנוזה שנותן הקב"ה מתנה בלבו של אדם, והיא משמרת אותו מכל מכשול, וכיון שנתנה לו בינתה נחלו אל, ואינו משכח תלמודו, וכל הרוחות שבעולם לא יזיזו אותו ממקומו; אבל כל זה שאין בכח האדם להשיגו אלא בזעת אף ויגיעת נפש באמצעית הקשים מהקשים שונים גם אם יתבררו במופת גמור כמופתי הלמודיות, אינן אמתיות עצמיות ועליונות, אלא אמתיות מקריות שפלות וטפלות, ולפיכך לא מעלין ולא מורידין — וסימנים מובהקים יש לאמת העצמיית העליונה שכל המוצאה מוצא שלום בנפשו, ויודע ומכיר בה שהיא אמת, ולא ימצא בנפשו תשוקה לברר אותה לעצמו במופת, כי האמת

כל הנהגה ינהוג בה האדם אשר נקראה אנחנו חוק, יקראו הם נימוס, והיו האומות מתנהגות בנימוסים ההם; ולפילוסופי יון בכל אלו הדברים ספרים הרבה שכבר יצאו לאור בלשון הערב, ואולי אשר לא יצאו יותר מהם, שכבר אין אנו צריכים באלו הזמנים אל כל אלה, רצוננו אל החוקים והדתות והנימוסים האנושיים בענינים אלהיים. ונקראו כל אלו החלקים יחד גם כן „החכמה המדינית" -- והנה כלל השמות שהתבארו עניניהם בזה השער שמונה ועשרים, והם .1 הכח המדבר, .2 הנפש המדברת, .3 הדבור הפנימי, .4 הדבור החצוני, .5 הכח המלאכותי, .6 מלאכה מעשיית, .7 מלאכה עיוניית .8 מלאכת הדבור, .9 מלאכת ההגיון, .10 פילוסופיא, .11 פילוסופיא עיוניית, .12 פילוסופיא מעשיית, .13 פילוסופיא אנושייה, .14 למודיית .15 טבעית, .16 אלהית, .17 החכמה השמושיית, .18 השכלים הנבדלים, .19 מה שאחר הטבע, .20 הכמת המדות, .21 מעלות מדותיות, .22 פחיתיות מדותיות, .23 מעלות דבוריות, .24 פחיתיות דבוריות .25 הנהגת הבית, .26 הנהגת המדינה, .27 נימוסים, .28 החכמה המדינית — וכלל שערי זה המאמר ארבעה עשר, וכלל השמות שיכללו אלו השערים מאה ושבעים וחמשה שמות; וכלל אלה השמות נופלים על ההגיון, ובהם גם כן קצת שמות שמסכמים עליהם בחכמה הטבעית והאלהית והמעשיית, ואולם מה שראיתי לזכרו יאות אל הכונה אם ירצה האל· — —

— כאשר יאמרו הקדמונים — עד לעצמו „וניכרים דברי אמת" כללו של דבר כל האמתיות שאינן באין לאדם אלא בתחבולות מתחבולות שונות, והפכן אינו שוא גלוי וידוע לכל אנשי בני אדם אלא שקר, אינן בענין אמיתיות עצמיות ונצחיות, ורק כל מה שכל בני אדם מכירין ויודעין בו, והדיעה היתרה המצויה בנפשו של אדם ישר משכיל וטוב, ותוצאה תומם נפשו ונקיות נפשו הוא יעשנה, הן! הן! פתוחי חותם אמת חותמו של הקדוש ברוך הוא. —

הערה לשער עשירי שנשמטה שם ממקומה,

אמר הכותב, אם אמרתי גם פה אשמרה דרכי לבלתי אעתיר במילין להודיע הסבה אשר הניעתני והציקתני לעזוב הנוסחא הכתובה ולבחור אחרת תחתיה, יגורתי פן יקראו קצת הקוראים אחרי מלא ויניעו עלי במו ראשם לאמור" אם יכפור הכותב הזה במה שכתוב כאן בנוסחת הספר הזה אשר ברור מללה לאמור וזולת זה דע, כי אנחנו לא נקרא התמונה והתואר בענינים הטבעים צורה, שלשון התמונה והתואר נופל בלשון העברי על הצורה המוחשת בחושים בין שתהיה מלאכתית או בלתי מלאכתית רק נבראת כתואר בני אדם... לא יכפור ברבינו משה במה שכתב במשנה התורה פרק רביעי מהלכות יסודי התורה הלכה ח' באמרו נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל, והדיעה היתירה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו, ועל צורה זו נאמר בתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, כלומר שתהא לו צורה היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם כמו המלאכים שהם צורה בלא גולם עד שידמה להן; ואינו אומר על צורה זו הניכרת לעינים שהיא הפה והחוטם והלסתות ושאר רושם הגוף, שזו תואר שמה אלא.... וכבר כתב רבינו דבר זה עצמו שילשים ואמר — מורה נבוכים ח"א פ"א — כי הצורה המפורסמת אצל ההמון אשר היא תמונת הדבר ותארו, שמה המיוחד בה בלשון עברי תואר, אמר יפה תואר ויפה מראה, מה תארו כתואר בני המלך, ונאמר בצורה המלאכיית יתארו בשרד ובמחוגה יתארהו, וזהו שם שלא יפול על הש"ת כלל חלילה וחס" וכמדומה שאלו הן ראיות שאין עליהן תשובה! על כן מדאגה בדבר, אמרתי דאגה בלב איש ישיחנה וריש מילין אומר בקצרה, תמה על עצמך! האיך רבינו יאמר דבר זה? כי מה נפשך? אם תמונה ותואר שם משותף מסופק, יאמר על הצורה המוחשת בחושים ועל הצורה הטבעית גם כן, אם כן? מה בין תמונה ותואר, לצורה? והלא שלשתם שוים, שגם שם צורה הוא משותף אל הצורה הטבעיית ואל הצורה המוחשת בחושים כמו שהשתמש רבינו בעצמו בשם זה גם על הצורה הניכרת לעינים, ואם כן! למה זה הבדיל ביניהם, ולמה פתח רבינו בצורה וסיים בתמונה ותואר? כך היה לו לומר, שלא נקרא רשמי הגוף או הצורה הניכרת לעינים בענינים הטבעים צורה, ומה ענין תמונה ותואר הלום? — ומדוע לא ביארם בשמות? ועתה לא השמיענו בכל השלשה המקומות שדבר בם שהם שמות משותפים ומסופקים, ונתן מקום לטעות ולומר שאינם נופלים בלשון העברי רק על הצורה המוחשת בחושים, לא על הצורה הטבעיית המינית כלל! — ואם נפשך לומר, שבאמת כך דעת רבינו נוטה, כמשמעות לשונו בכל המקומות שזכרנו, וכאשר נראה כן פתר גם כן הר"ש בן תבון במלת תואר ואמר „תאר שם מיוחד לצורה המושגת בחושים טבעיית או מלאכותיית, ואפשר שהוא מושאל למלאכותית" אם כן איפוא! מה הוא זה שחזר רבינו ואמר — בפרק שלישי — „שאם תמונה הוא נופל על שלשה ענינים בספוק, וזה שהוא יאמר על צורת הדבר המושגת בחושים חוץ לשכל... ויאמר על הענין האמיתי המושג בשכל, ולפי זה הענין השלישי, יאמר בו יתעלה תמונה, אמר ותמונת ה' יביט, ענינו ופירושו ואמתת השם

ישיג „והרי שני המאמרים הללו מכחישים וסותרים זה את זה?! ולא עוד אלא אחרי שפסל רבינו בפרק הראשון כל התוארים באמרו „וזה שם שלא יפול על הש"י כלל חלילה וחס" הנה הוא טוען וחוזר וטוען בענין התוארים מפרק החמשים והלאה יותר מעשרה פרקים, ולמה זה ועל מה זה הרעיש את כל העולם חנם? בדבר שאפילו המדברים מודים בו! שהרי עם מכחישי הגשמות ידבר שמה, והאיך יאמינו מכחישי הגשמות בתוארים שהם רק צורות מוחשות בחושים?!! — ואם תאמר? שבכל דבריו אשר דבר שמה בפרקים ההם לא דבר רק בענינים עצמותיים שאינם נכרים לעינים בחושים, רק בשכל ובעין הלב הם ידועים, אם כן! חזרה הקושיא למקומה, האיך קרא הענינים האלו תוארים? שהוא שם נופל בלשון העברי רק על הצורה המוחשת בחושים, היה לו לקרוא להם שם חדש אשר פי הפילוסופים יקבנו, אשר יבדיל בינם ובין התוארים! הואיל ורק על הענינים המושגים בשכל היא המחלוקת שמה, לא בענינים הניכרים לעינים כמו שהם התוארים על הדעת הנזכר שאינם נופלים כלל על הצורה הטבעית או העצמיית רק על הצורה המוחשת בחושים! —. ועד שתתמה על עצמך, איך לא עמדת על דבר פשוט כזה מדעתך, ותתמה על המפרשים איך הוכו בסנורים, או הניחו מקום לטעות ולא העירו דבר בזה, ועד שתתור למצוא פשר דבר ואיזה דרך ישרה תבור לך בדברי רבינו, עד כה ועד כה בכל הפנים אשר תמצא מקום להניח את דעתך, כי אני לא באתי עתה לידי מדה זו, עד שתתחולל דעתך עליך, אחילה לפניך שתרשיני להעמיד הנוסחא אשר הצבתי בפנים על עמדה; — ותרשיני עוד להגיד לך, כי בנוסחא אשר היתה לפני החכם הגדול המבאר הרמב"מן ז"ל היה כתוב „רק כבדלת" והוא הגיה במקום כבדלת „נבראת" ואשמיעך עוד שמלת „המלאכיית" שבלשון המורה אשר העתקתי למעלה „ונאמר בצורה המלאכיית" היא טעות ושגגה שנאמרה ונשנית בספר המורה ובספר הכוזרי, ועד כמה פעמים החליפו הסופרים והמחוקקים והעמידו במקום מלאכותית, מלאכיית, ובמקום מלאכיית, מלאכותית, וקלקלו והשחיתו את הכונה והענין, וכהנה רבות — ובזה די לפי שעה להעיר את אזן הקורא שאל ימהר להשיב על דברי, וכי גם אני לא אמתי לכתוב ככל העולה על רוחי, רק את הכל שקלתי יפה בכף מאזנים, ובכל מקום שיכלתי להלים הנוסחא הנמצאת ואפילו בדוחק הנחתי אותה כמו שהיתה, אבל אין דנין אפשר משאי אפשר! וזה בנין אב על כל מה שכתבנו בחבור זה וככתוב עוד ברכות ה'. —

כיוצא בדבר זה, אני טרם אכלה מלאכתי זאת, ובעוד היה עם לבבי לקדם את פני הקורא ולהגיד לו מה ראיתי על ככה ומה הגיע אלי לשים פני אל הספר הזה שאין לו דורשין, ומה הדרך אשר ברותי וסלותי לי הגה סיגים מספר זה; והנה אחד מאנשי שלומי ראה מלאכתי זאת כי מידי היתה לו לשים עינו עליה, ובקראו בה שנים ושלש דלתות וירגז האיש מאוד, לאמור הרעות אשר עשית, כי לא יעשה כן במקומנו, ויאמר לכתוב עלי מרודות עלי לוח ספר ארץ קדומים. וימהר לעבור על כל דברי הספר משער לשער, ואת טענותיו ואת השגותיו לא הגיד לי, רק גלה את אזני כי תקע את יסודותיו על דפוסים ישנים וספר כתוב יד, ושאל לו גם במשפט האורים הוא ספר

ההגיון לאריסטו אבי המלאכה הזאת; וכי היטב חרה לו בהגיעו לביאור שמות המשותפים, כי עשיתי רעה לא יוכל כפרה, ואמרתי שהשם המשותף הגמור „הוא שיהיה ענין מה מעמיד לשני עצמיות או יותר, ובשם הענין ההוא ראוי על כל אחת מהעצמיות ההן, לאשר הענין ההוא מעמיד עצמות כל אחת מהן; וכן שם כל הבדל נאמר על כל אישי המין בשתוף גמור, בעבור הענין ההוא אשר ישתתפו בו. והשם הנאמר בהסכמה הוא שם נאמר על שני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל" כי הלא זה רבינו ז"ל ברר מלל ח"א פרק נ"ו — „וכן אמנם הותרו החכמה והיכולת והרצון והחיים, עליו יתעלה ועל כל בעל חכמה ויכולת ורצון וחיים בהשתתפות גמורה אשר אין דמיון ענין ביניהם כלל" וזה הפך ממה שאמרתי אני. — ואני עניתי לו, את מי אין כמו אלה, גם אני ידעתי כמוך, החשה! כי גם יודע אני את אשר חכמים יגידו ואת אשר יאמר החכם הגדול הרב בן מנחם ז"ל: „אויטאָריטעט קאַן דעאיטהיגען, אַבער ניכט בעלעהרען!" ולו אמרה רבינו ז"ל בפומיה לא ציתינא ליה! ומי ישמע לו לדבר הזה ליזול בתר איפכא, לקרא „השם הנאמר על שני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל" בשם משותף גמור?!! הזאת היא מלאכת ההגיון? שיאמר עליה „שתתן זאת המלאכה גם כן דרכים משותפים לכל הלשונות... עד שיהיה מה שתלין בו הלשון כאות למה שבנפש ומשוה לו„?! הפוכה מלאכת ההגיון! והפיכין מלותיה! — השם הנאמר על שני עצמיות בעבור הענין אשר תשתתפנה בו העצמיות ההן נקרא השם הנאמר בהסכמה! והשם הנאמר על שני עצמיות, אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל — נקרא השם המשותף הגמור?! מאן ציית לך, ולאריסטו רבך! ואם זאת היא מלאכת ההגיון! „ אעפ"י שלא נאמר ראוי היה שיאמר עליה „מנעי בניכם מן ההגיון" ואני כבר מלתי אמורה „כי כל מה שלא ניתן לכתוב מפני שאין הדעת סובלו, אפילו נמצא כתוב אלף פעמים הרי הוא כאלו לא נכתב, ואין מביאין ראיה ממנו דילמא משבשתא הוא, ומה שניתן לכתוב מפני שהדעת מחייבו, אפילו לא נכתב הרי הוא כאלו כתוב וחתום, שהרי הדעת מכריעו, ואף אתה אמור חסורי מחסרא והכי קתני" ואם יבא רבינו משה ויאמר „מפני מה מחקת?" אני אומר לו, ממך למדתי שאמרת — באגרת תימן — „והכסילים הבוערים הם שיעשה אצלם לראיה על אמתת הדבר בהיותו כתוב" ועשירים דבריך במקום אחר, שאמרת „פלוני אומר כך ופלוני אומר כך אין זו ראיה, הראיה היא להודיע מפני מה אמר פלוני כך ופלוני כך." — „ומפני מה לא למדת מדברי בספר המורה על דברי אלה פה?" ממך למדתי, שאמרת — שם — „דע שלא יעבור לשום אדם לקחת מלה מענין שכולו דביק ומתחבר להיות לו לראיה לסמוך עליה, אבל ראוי לו לעיין במה שקדם מן הענין ובמה שאחריו..." ובדברך עשיתי, ועיינתי בפרק ההוא מראשו ועד סופו, ובפרקים שלפניו ולאחריו, וראיתי כי הנוסחא הכתובה שמה היא שגגה מכשול לפני המפרשים ולא מצאו ידיהם ורגליהם בכל דבריך מפרק נ"א עד סוף פרק נ"ו, וכשאתה טוען חטים, הם מודים בשעורים, וגם האפודי נלכד בפחיתותיה, ושט והשיב שלא כהוגן; על כן כדברך עשיתי, ואמרתי לנפשי" לעולם לא ישליך אדם דעתו אחרי גוו, כי העינים נבראו לפנים ולא לאחור." —

והנה נא אם אמנם ידעתי, כי לא ינקוני רוב הקוראים במענה זו, וגם אם אצדק בעיניהם בדברי, יאמרו ראה דבריך טובים ונכוחים ושומע אין לך, שהרי ספרין פתוחין וימצא כתוב שלא כדבריך והפך דבריך, ואם רבינו לא שנה כן, אתה מנין לך? — וקנאתם לא ישמעו לי כלל, שההרגל על כל דבר שלטון ושבשתא כיון דעל על, ואפילו משכילים גמורים אינם יכולים לעמוד בזה להוציא משגלה מתחת ידם, ולא ביד חזקה ומפי גבורת המופת, וגם אם יבא אליהו ויושיב ב"ד על כך אין שומעין לו, שכבר נהגו לקרב את המרוחקין, ולרחק את המקורבין, בזרוע וביד רמה; אשר על כן משכתי את ידי גם כן בכל החבור הזה מלהביא ראיה לדברי, או עדים מסייעים לדברי, כי ידעתי כי לא ישמעו להם; בכל זאת לא כרעתי לאחורי, ולא מנעתי את עצמי מלדבר דברי אמת כאשר עם לבבי, כי אמרתי לנפשי, אני אשר ידעתי אחבירה, אטו ספרין שקלית מעלמא? הכי אמרתי קבלו דעתי, וקחו ספרי ויסן מפני קדם תוציאו לשריפה? השומע ישמע, והחדל יחדל, ויהיו השמות הללו כאחד מן השמות ההם שאמרו עליהם חז"ל דאישתני שמייהו; וגם עתה החרשתי ואמרתי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שלא עשיתי מלאכתי זאת לא עטרה להתגדל בה ולא קרדום לחפור בה, ותהא כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ליטלה יבא ויטלה, וסוף הכבוד לבא ויקרבוך מעשיך, ובאחרית הימים יתבוננו בה בינה; לולי כעס אויב אגור, פן ינכרו צרי, פן יאמרו ידנו רמה, ולא מחכמה השיב כן, על כן אעיר את אוזן הקורא וריש מילין אומר, שלא לבד בספרי רבינו נתבלבלו הדברים ונתחלפו השמות והענינים, אבל גם בספרי העמים אשר אליהם ידרושון החכמים בעיניהם, ערב רב עלה בתוכם ולא ימצא איש את ידיו ואת רגליו במדרשי מליהם; והיו לך השמות הנרדפים והמשותפים בעצמם למופת, שים לבך וראה בעיניך ותשתאה על עורון לב הקוראים החכמים בעיניהם אשר עינים להם ולא יראו. הנה נא ידעת ושמעת כי השמות הנרדפים, הם השמות אשר יקראו בלשונתם לגוייהם „זינאָניאמע" כאשר תמצא להחכם הרב בן מנחם ז"ל בסוף שער י"ג לאמור „ההשמות הנרדפים, זינוניאמא, גלייך בעדייטענדי ווערטער" או כאשר יאמר במדרש מלים „זינאָניאמע זינד ווערטער וועלכע בייא גאַנץ פערשיעדענעם לויטע גלייכעס בעדייטען" ועתה קום קרא את אשר אריסטו אומר בדבורו הראשון בהגיון, ופתח דבריו בפרק הראשון מס' המאמרות לאמור: „גלייכנאַמיגע ווערטער (האָמאָניאמא) זינד פערוואַנדטע (זינאָניאמא) אַבגעזייטעטע (פאַראָניאמא). גלייכנאַמיגע ווער=טער נעננט מאַן זאָלכע, בייא וועלכען נור דיא בענענונג דיאזעלבע דאַ=געגען דיא דער בענענונג ענטשפרעכענדע בעדייטונג פערשיעדען איזט. נ"ב דאַס וואָרט מענש, פאָן איינעם געמאַהלטען אונד פאָן ווירקליכען מענשען געברויכט. היער איזט נעמליך נור דיא בענענונג געמיינ=שאַפטליך דער דער בענענונג ענטשפרעכענדע בעגריף דעם דינגעס אַבער פערשיעדען. דען ווען יעמאַנד אַנגעבען זאָלל, אין וויעפערן איינעם יעדען דער ביידען געגענשטאַנדע דיזע בענענונג צוקאָממע, זאָ ווירד ער בייא איינעם יעדען איינע בעזאָנדערע בעדייטונג אַנגעבען. זיננפער=וואַנדטע ווערטער נעננט מאַן זאָלכע, בייא דענען דיא בענענונג

געמיינשאַפטליך, אונד צוגלייך דער, דער בענעננונג ענט- שפרעכענדע בעגריף דעם דינגעס דערזעלבע איזט; נ"ב דאַס וואָרט טהיער (נאך זיינער אַללגעמיינען בעדייטונג) פאָן דעם מענשען אונד דעם אָכזען געבראויכט. ביידע פאַללען אונטער דיעזע געמיינשאַפט- ליכע בענעננונג, אונד עס איזט דאַבייא אויך דער בעגריף דערזעלבע: דען ווען יעמאַנד דען בעגריף איינעס יעדען דער ביידען געגענשטאַנדע אַנגעבען זאָלל, אונד וויעפערן יעדער דערזעלבען טהיער איזט, זאָ ווירד ער איינעם אונד דענזעלבען בעגריף דאַפאָן געבען. אַבגעלייטעטע וואָרטער נעננט מאַן זאָלכע וועלכע פאָן איינעם אַנדערן וואָרטע איהרע בענעננונג האַבען, אונד נור דורך דיא בייגונגס- אונד אַבלייטונגסזילבען זיך דאַפאָן אונטערשיידען. זאָ גראַממאַטיק אונד גראַממאַטיקער, טאַפּפער אונד טאַפּפערקייט." —

ומה למדנו מדברי אריסטו' האלה מעתה? למדנו ממנו דברים הרבה שלא אזכירם כעת, רק שתים זו שמענו בבחור; האחת כי את אשר יקרא היום, „זינאָנימע" לשמות נרדפים, מכוונים בענין ונבדלים בשם, יקרא לפנים אריסטו „זינאָנימע" לשמות הנאמרים על שתי עצמיות או יותר אשר ציור ענינם אחד בעצמו, ושם אחד משותף לכלם כאחד. או תחת אשר יאמר היום „זינאָנימע זינד וועֶרטער, וועלכע בייא גאַנץ פערשיעדענעם לויטע גלייכעס בעדייטען" יאמר אריסטו לפנים בפרק חמישי — זינאָנימע וואַרען אַבער, נאַך אונזערער פריהערען בעשטיממונג, בייא וועלכען דער נאַמע געמיינשאַפטליך, אונד דער בעגריף דערזעלבע איזט". — ולמדנו שנית, כי כאשר אמרתי כן הוא; והוא שהשם אשר יקראו אריסטו' זינאָנימע הוא השם אשר יקראו רבינו השם המשותף הגמור, כי הוא משותף גמור לשני העצמיות בשם ובציור הענין; ורק השם הנאמר על שני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל רק בשם לבד, והוא הנקרא בפי אריסטו „האָמאָנימאָ" הוא הנקרא אצל רבינו השם הנאמר בהסכמה; כי ענין הסכמה נאמר ראשונה בדברים התלויים בבחירה ורצון או גם בשקול הדעת; והפכן אפשר גמור, וחליפן קרוב למחויב ורחוק לנמנע, כמו שהוא הענין גם כן בהנחת שם אחד לשני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל; לא כן הדברים המוכרחים בהכרח הדעת או המתבארים במופת והפכן וחלופן שוא ונמנע, לא יאמר עליהם ענין הסכמה כלל וכלל, „כי כל מה שהתבאר במופת — יאמר רבינו בפט"ו מחלק שני — לא תוסיף אמתתו ולא יחזק האמת בו בהסכים כל החכמים עליו, ולא תחסר אמתתו ולא יחלש האמת בו, בחלוק אנשי הארץ כלם עליו", ומי פתי יסור לאמור, „כי המרובע הוא בעל ארבע זויות בהסכמה, וגם אני מסכים שהמשולש הוא בעל שלש זוית" וכל השומע לא יצחק לו? ומי זה יאמר „וכן כל הבדל נאמר על אישי המינים אשר תחתיו בהסכמה, וכן שם כל סוג נאמר על המינים אשר תחתיו בהסכמה" ולא יהיה בעיני המשכילים שכל טוב, לצחוק מרבה להכיל גם הוא?! — וכי ראובן זה נקרא אדם, או מדבר, או נפש חיה בהסכמה? הלא זה אשר יקרא לו אדם, נפש חיה, רוח ממללת, הוא שמו המשותף לכלל אישי המין, ואם הפרטים לא יקראו בשם זה, כלל המין

מכין לו שם זה? *) — וכן „ענין החיות אשר היא ההזנה וההרגש" נמצא בכל המינים אשר תחת סוג החי ומעמידם, ורק על שמם נקרא הסוג ההוא סוג החי, וכל שם ותיבה אשר יאמר בלשון ההוא על ענין החיות, הוא אשר יאמר על המינים אשר הם בעלי חיים, בהכרח, לא בהסכמה; כי ההסכמה אמנם היתה על קריאת השם על ענין החיות והדבור, אולם אחרי כן יאמר השם ההוא בהכרח על הנושאים ההם אשר ימצא בהם ענין החיות או הדבור, לא בהסכמה; כי רק על שם הענין המשותף לכלל האישים והמינים נקרא הסוג והמין באותו השם, לא בהיפוך: —

והנה יש ויש אתי להראות עוד, איך לא לבד נבלה שפת העמים הראשונים עם האחרונים בשמות כאלה, אלא שהוסיפו עוד הסופרים האחרונים לסתור דברי עצמם בעבור זה, ככל אשר יקרה לכל מאן דלא גמיר מחד רבה, שזה וזה לא יעלה בידו כהוגן, אך אין זה מקומו עתה; רק על זאת אעיר את אוזן הקורא, שהחכם הגדול בן מנחם ז"ל, אמר בפירושו לשם משותף גמור, בדבור המתחיל (יא) ועל מבוע המים, „כי אין לך דבר משותף לעין הרואה ולמבוע המים עד שיפול על שניהם שם אחד, ולא היתה כי אם הסכמה מוחלטת מן מניח הלשון לשתף שני הענינים הללו בשם אחד „וכל קורא משכיל יבין מדעתו, שיש בדבור זה סתירה מסותרת בבאור השם הזה; וכן להפך בבאור השם הנאמר בהסכמה יאמר „גלייך נו קוואנדט וואָרט, נואין קוואני" והנה „נואין קוואני" הוא בלשון עברי „שם משותף", ונמצא שהוא מפרש וקורא שם שלא בכונה, לשני השמות הללו, שם משותף ושם הנאמר בהסכמה, ממש כדברי ולא כפי הנוסחא אשר היתה כתובה לפניו!! — ויפה היא בעיני שגגה זו, שיצאה מתחת יד הפליט הזה, לאשר שכלו הישר וטבעו הטוב הכריחוהו לסתור את דברי עצמו אשר דבר בפיו ולבו בל עמו — משבע חקירות שעשה בדברי רבינו, החכם בעל גבעת המורה בפרק כ"ו הנזכר, אשר לפום חורפא שבשתא, כי נתחלף לו הדומה בשוה, ושר בי רב דחד יומא בהגיון יודע זאת, שהדמיון הוא באיכות, והשווי בכמות, ומשל הדיוט אומר „ליטרא עופרת היא שוה במשקל לליטרא סובין „ואע"ג דלא דמי להדדי אלא כעוכלא לדנא; והוא הביא משל לדמיון, מן הגודל שהוא כמות, ולא יתכן בו הדמיון רק השווי, ונמצא לפתח אמריו חטאת רובץ, וכל חקירותיו שמה עולים בתוהו, ואין פה המקום להאריך בזה ובכיוצא בזה. —

---

*) להניח דעת קטני אמנה אשר לא יאמינו גם בעצמם גם במושכלות הראשונות, עד שימצאו כתוב ביסודי אקלידוס כדבריהם, או במילתא דאתיא בקל וחומר, עד דטרח וכתב לה קרא, אעידה לי על דברי אלה ראש המדברים בהגיון, אריסטו עצמו; וז"ל בפרק חמישי"..י דען עבען דעם אייגענען בעשטיממטען מענשען קאָממט דער נאַמע מענש צו..." ולהלן שם „ווען עס פאָן קיינעם דער אייגענען מענשען אויסגעזאַגט ווירדע, זאָ ווירדע עס אויך ניכט פאָן דעם מענשען איבערהויפט אויסגעזאַגט" — וכהנה שם למרבה.

ואני יודע, כי עוד לא יצאתי ידי חובתי להציל את נפשי, מן המתיצב על דרך רע, ואיש מדבר תהפוכות, העוזבים ארחות יושר ללכת בדרכי חושך, השמחים לעשות רע יגילו בתהפוכות רע, אשר ארחותיהם עקשים ונלוזים במעגלותם; כי עקש לב לא ימצא טוב לעולם, ומנהרי נחלי דבש וחמאה יינק ראש פתנים, אבל כבר אמרתי בפתח השער „כי אין פירושנו לבונן האבנים, רק לבונן מי שיש לו לב להבין” וכל הרוצה לטעות יבא ויטעה. — ורק למען יאמנו דברי בעיני המשכילים שכל טוב, כי יש ויש אתי טעמים וראיות נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, על כל מה שאני אומר, ולא לקפח את הקוראים בדברים אני בא; על כן את אשר לא נדרתי אשלמה, ואמלא את דברי אשר אמרתי (שכל טוב הערה 48) „ויש לי בפרק הזה — ע"ו מח"ג — דבור ארוך שאין כאן מקומו, ואולי אציגנו בסוף הספר”, ועתה באתי להציגו לפניך, ואם לא כולו קצהו תראה, וריש מילין אומר בקצרה, כי הפרק הזה אין לו ענין כלל וכלל, לא בכללו ולא בפרטו במקומו הנזכר למעלה, ולא לפניו ולא לאחריו בכל החלק השלישי על פני כולו, ולא ידעתי איך נתעה שמה; והמפרשים אשר בידינו וביחוד רש"ט פתח פתח מעט לטמא, ויחפא על רבינו דברים אשר לא כן, ואשר לא עלו על לבו מעולם, ובא אחריו איש טמא שפתים יצחק סאטנוב והפך את דבריו למינות גמור, כי כל מעשי ידיו טמאים הם. — ואשר אני אחזה לי וברור בעיני מאוד מאוד, כי עתיד הפרק הזה שיעקר מכאן ויכתב במקומו; ומקומו הוא לפני פרק שלשה עשר בחלק השני, והוא כמו הקדמה אל כל מה שידבר רבינו אחרי כן, מענין חדוש העולם מלא דבר והמצאו אחרי ההעדר הגמור.

אך טרם אחל לברר את אשר אמרתי, ואערכה לפניך טענותי וראיותי, אחלי לפניך הקורא! אך אם אתה לו שמעני! לבך אל ימהר להשיב על דברי, ואל תבהל ברוחך לכעוס, לאמור „מי הוא זה שבא לרדותינו בתוך ביתינו? להרעיש עלינו את כל העולם, ולבלבל את כל הספרים, מבלי עזר מספרים קדמונים וכתבי יד, רק ברוח פיו לבד!” — כי גם אני ידעתי כי זאת עמך, אבל מה אעשה, רוח הוא באנוש ונשמת שדי תבינני, והיתה בלבי כאש בוערת עצורה בעצמותי ונלאיתי כלכל ולא אוכל עד אם דברתי דברי, גם אם יהיה דברי לי לחרפה ולקלס כל היום; כי ידעתי אשר חכמים הגידו. — מוסרי הפלוסופים דף ח' ע"ב — משמו של סוקראט ולא כחדו לאמור „לא תתקן לבעל הטעות טעותו, כי ילמד ממך חכמה, ויסוב לך לאויב” ועל מנת כן נתתי את קסתי במתני ולא אגור מפני איש; כי תורה היא, וללמוד אני צריך, ולא הבישן למד, ולא הקפדן מלמד — אם יש אתך מילין? השיבני! דבר כי חפצתי צדקך; ואם אין? אתה שמע לי, החרש ואאלפך חכמה.

הנעזוב מצור שדי נוזלים מן לבנון מקור מים חיים החכמה תחיה בעליה? והלכנו לנוע אל מקום המים הרעים בארות בארות חמר וכל רוח חיים אין בהם! בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים! הלא זה הדבר אשר דברו סוקראט לטימאוס לאמור „מה מאוד אתה בוטח בעורות הבהמות המתות? ואתה עוזב הרעיונים החיים! — איך קוית החכמות מגופות הסכלות? ונואשת ממנה מעורש השכל!” — הלהן תשברנה הלהן תכלינה עינינו? יארכו

הימים ואבד כל חזון! — לא תעשון כן אחי! את החכמה ואת התבונה ואת שקול הדעת הישרה אשר נתן ה' לנו, ואשר חנן אותנו בהם לשמור אותנו מכל שגיאה, ולהאיר לנו את הדרך נלכה בו יומם ולילה; ואם אין דיעה, הבדלה מנין? ובמה נבדיל בין הקודש ובין החול, ובין הטהור ובין הטמא? בין כתבי הקודש וספרי חכמי לב, וספרי הזמירים וספרי הוללות ורעות רוח? כי יש ספרים הרבה שאינם מטמאין את הידים, אבל מטמאין את הנפש! לא ינקה כל הנוגע בם, וכל ההוגים בהם יאשמו, כי מנפש ועד בשר יכלו! — ומי ישמע לכם לדבר הזה לאמור מסתברא מילתא דרב! הואיל ונמצאו כתובים משמו על פנקסו, או שנויה במשנתו על קלף ישן? גם אם בלא דעת ידבר ודבריו לא בהשכל?! — הלא נחם על כבוד האומר, לכם לאמור „פה קדוש, יאמר דבר זה? וחס ליה לרב דלימא הכי! וזו איכה משנה!" ואטו מפני שכתובים בספר ישן, כיפי תלי להו? — והלא לכם לדעת, כי כשם שאמר ריש לקיש לר' יוחנן „ילא תשנה אותה אלא בלשון בן תלל — או בן ערל — הא יהיב טעמא למילתיה" כך דברים שאינן של טעם, יאמר „אפילו אמרן יהושע בן נון בפומיה לא צייתינא ליה" אף כי לחשוד בכשרים ולהרהר אחרי בני אדם גדולים בחכמה, גדולים בדעת ותבונה, ולגזור עליהם שאמרו דברים שאינן של טעם, מפני שכתובים על שמם? „אטו מר בריה דרבנא חתים עלייהו„? — והלא גם בספר המורה הראשון, אשר על פיו העתיק החכם ר"ש בן תבון ראשונה, נמצאו טעיות סופר לרוב מאוד! עד שאמר במכתבו לרבינו „שרבו שגיאותיו מספור." *) ואם בספרי איקלידוס! אשר מהן יסוד מהן פנה לכל החכמה הלמודית, אשר כל דבריה קשורים ומשולבים ומדובקים אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם, ואשר יד כל החכמים אשר מעולם ממשמשת בהם ולא פסקו מבית מדרשם, מצאו החוקרים האחרונים שלא נשמרו הספרים ההם מדלוג וחלוף וחסרון הניכר; מה נקל היה איפוא! שיקר מקרה כזה בספר המורה, אשר לא יצא ראשונה מיד מחברו כספר החתום, רק מגלות מגלות נתן לכתוב; כאשר יאמר רבינו במכתבו אל תלמידו, הנה הוא כתוב בתחלת ספר המורה לאמור „ועוררתני פרידתך לחבר המאמר הזה אשר חברתיו לך ולדומים לך ואם הם מעט, ושמתיו פרקים מפורדים, וכל מה שיכתב ממנו הוא יגיעך ראשון ראשון" גם לא הוציא הרב ז"ל

---

*) ואת זה חזיתי ואספרה, את אשר כתב החכם ר' מנשה בן ישראל — המדפיס ספרי החכם יש"ר מקנדיאה על פניו באמשטרדם, וגם היה וגם נמצא החכם יש"ר בעת ההיא — וז"ל — דבר א' הקורא בספר מעין גנים — „ויען שטרדות הזמן הבהילוהו, ולא נתקררה דעתו עליו להשים ידו על עיניו, והרבה דברים כתב יוסף סתומים ושגיאות מי יבין, אינו מן התמה אם המצא תמצא בזה הספר איזו טעות בעברי העט מעליו, כי בא לידי בקונטרסים מוטעים לבנה על גבי אריח. ." ורבי שמואל ב"ר יהודה המדפיס ספר נובלות חכמה כתב בדף קנ"א ע"ב „גם זה נמצא בתוך כתבי הרב, אבל בכתב יד סופר ע"ה שכל איתי לתקנו מרוב הטעיות" ובהנה רבות מאוד מאוד עצמו מספר. — וחי ראשי, כי לדעתי זו היתה אחת מן הסבות היותר גדולות אשר בעבורן מנע החכם יש"ר את ידו אחרי כן לפרסם ספריו הנשארים, על כי ראה כי הפכו את מעשי ידיו בקצת מקומות מן הקצה אל הקצה, ואין גולה את אזנו, ואין מפקח את עיניו, ואין מהרהר אחר דבריו, כי כולם ישנים הוזים שוכבים, כאלו תרדמת ה' נפלה עליהם. שתוקו! לא אומר לכם, מה שנפשי יודעת דבר הוא. —

הפרקים במספר, כאשר זכר זה החכם ר"ש בן תבון בפתיחתו לאמור „ומעט חדשתי אני בספר הזה מפני שנראתה לי תועלת בחדושו, והוא למנות הפרקים אשר בכל אחד מן החלקים, ולכתוב בראש כל פרק מניינו." ולא זה בלבד עשה החכם בן תבון ז"ל, אלא שכאשר יספר לנו החכם רש"ע פלקירא ז"ל — בס' מורה המורה כד 165 — „שהעתיק ר' שמואל זה החבור עשה אלו השני פרקים — פרק כ"ו וכ"ז מן הראשון — אחד, ואחרי כן תקן אותם והפרידם" — וכל הספר מורה הנבוכים הוא באמת מנורה של פרקים, וכל פרק ופרק מאיר ובא בפני עצמו, וכמעט גם כל פרק ופרק בודד במועדו, וספר חשוב בפני עצמו, ומה נקל היה אם כן במאמר מפוזר ומפורד כזה, שיהיו הקרובים נעשים רחוקים, ורחוקים קרובים, בזדון או בשגגה, או מחסרון דעת, ואין זה עתה כונת הדבור כי הרבה יש לדבר בזה.

על כן אמרתי אחת היא, אם ישמעו ואם יחדלו! אם יקבלו את דברי בסבר פנים יפות, או בנפש מרה, אני את נפשי הצלתי, ואת אשר חנן ה' אותי דיעה בינה והשכל על דבר אותו הגדתי, ומי בכם בעל נפש שדעתו יפה, בין בדבר והבן במראה, והיו עיניך ולבך אל דברי אלה, הפוך בהם, והפוך בהם, ותמצא שסופן להשמע.

ועתה אתה קורא משכיל, קח נא אתה בפיך את כל השמנה פרקים מפרק י"ג ועד סוף פרק שמונה עשר מן החלק השני, ואחר שמעני את אשר אנכי דובר אליך! — אתה מונח, — בפרק השלשה עשר — דיעות החולקים על בריאת יש מאין, יפרדו לשנים ראשים; הראש האחד כמו שיאמר רבינו, הוא: „דעת כל מי שמענו ענינו וראינו דבריו מן הפילוסופים, וזה שהם אומרים כי מן השקר שימציא השם דבר לא מדבר... ותואר השם אצלם שהוא יכול על זה, כתארו שהוא יכול לקבץ בין שני ההפכים בעתה אחת בנושא אחד, או יברא כמותו יתעלה, או יתגשם, או יברא מרובע קוטרו שוה לצלעו, ומה שידומה לזה מן הנמנעות. והמובן מדבריהם שהם אומרים כמו שאין ליאות בחקו להיותו בלתי ממציא הנמנעות כי לנמנע טבע קיים אינו מפעולת פועל ולזה אי אפשר לשנותו, כן אין לאות בחקו בשלא יכול להמציא דבר מלא דבר שזה מכת הנמנעות כלם; ולזה יאמינו שיש חומר נמצא קדמון... והוא אשר יברא ה"שי בו מה שירצה, פעם יצייר ממנו שמים וארץ, ופעם יצייר ממנו זולת זה. ובעלי זאת הדעת מאמינים כי השמים גם כן הווים ונפסדים, אלא שאינם הווים מלא דבר, ונפסדים אל לא דבר... ואפלטון גם כן זו הוא אמונתו..." והראש השני „הוא דעת אריסטו והנמשכים אחריו ומפרשי ספריו... ובאור דעתו הוא זה, יחשוב שזה הנמצא לא סר ולא יסור היותו כן... ואמר ואע"פי שלא אמרו בזה הלשון אבל העולה מדעתו שהוא משער הנמנע אצלו שישתנה לבורא רצון או יתחדש לו חפץ... ויתחייב שיהיה זה הנמצא כולו כפי מה שהוא עתה כן היה במה שלא סר וכן יהיה עדי עד." ובפרק ארבעה עשר תמצא „ארבעה אמהות הדרכים אשר ילך בהן אריסטו בקיום קדמות העולם מצד העולם בעצמו" ושלשה דרכים „זכרום הבאים אחריו

הוניאוס מפלוסופיותו יקיימו בהם קדמות עולם מצד האל ית' שמו" ועוד דרכים יתירים „על כל עשות הראיה במפורסם אצל האומות..."

ועתה נשורה נא ונראה ונדעה מה השיב רבינו לאפיקורוס? — ונמצא, כי בפרק החמשה עשר, כיון רבינו לבאר „שאריסטו אין מופת אצלו על קדמות העולם לפי דעתו, ואינו בזה טועה, ר"ל שהוא עצמו יודע שאין מופת לו על זה... ולא יחשב באריסטו שהוא יאמין שהמאמרים ההם מופת... ולא חשב אריסטו יום כלל שהמאמרים ההם מופת, אבל כמו שזכר שדרכי עשות הראיה על אלו הדברים שעריהם נעולים בפנינו..." קום קרא נא בפיך הפרק ההוא — אע"פי שאינו נקי משבושים — כי אחרי שהאריך להביא ראיות על דבריו „שאריסטו עצמו לא יתפאר שעשה מופת בזאת השאלה" חתם דבריו ואמר, „אמנם זכרנו מה שזכרנו לדעתנו, שרוב המושבים שהם השכילו ואעפ"י שלא יבינו דבר מן החכמות, יגזרו על קדמות העולם קבלה ממי שהתפרסמה חכמתם האומרים בקדמותו, וישליכו דברי כל הנביאים, בעבור שאין דבריהם בדרך הלמוד אבל בדרך הגדה בשם האל, והוא הדרך אשר לא יתיגרו בו רק יחידים הנאיחם השכל" — „הראיתיך בעיניך כי כעתה כמלפנים" ועתה אשוב לדברי. — ובפרק הששה עשר יאמר רבינו „זה הפרק אבאר לך בו מה שאאמינהו אני בזאת השאלה, ואחר זה אביא ראיה על מה שאשתדל בו, ואומר כי כל מה שיאמרוהו מי שיחשוב שהביא מופת על חדוש העולם מן המדברים, איני רוצה הראיות ההם, ולא אטעה עצמי בשאקרא דרכי ההטעאה מופתים... וכן כל מה שזכרהו אריסטו והנמשכים אחריו מן הראיות על קדמות העולם אינו אצלי מופת חותך אבל טענות ישיגום הספקות העצומות במה שתשמעהו. ואשר אשתדל בו אני, לבאר כי היות העולם מחודש על דעת תורתנו שכבר בארתיהו אינו נמנע, ושהראיות ההם הפילוסופיות אשר יראה מהם שאין הענין כמו שזכרנו, ימצא לטענות ההם כלם פנים יבטלום, ויבטל עשות הראיה מהם עלינו... ואחר שאבאר אפשרות מאמרנו, אתחיל בהכריעו על זולתו בראיות עיוניות גם כן..." וכאשר דבר רבינו כן בידו מלא בפרק שבעה עשר „בהמציא הדרך אשר תבטל ראיות כל מי שיעשה ראיה על קדמות העולם" מטבע המציאות כמו שעשה אריסטו; ולאשר לחכמים חמלה על החכמה — כמו שיאמר הגאון רבנו סעדיה ז"ל — על כן הזהיר רבינו על ענין זה הפרק, ואמר „שהוא חומה גדולה בניתיה סביב התורה מקפת בה מונעת כל אבן משליך אליה... ולא ישאר בזה השער אלא שיביא לנו ראיה בהמנע היות העולם מחודש לא מטבע המציאות, אבל ממה שיחייבהו השכל בחק השם, והם הדרכים השלשה אשר כבר הקדמתי לך זכרם, ושהם יעשו בהם ראיה על קדמות העולם מצד האל יתעלה, והנני אראה לך אופני הספוק עליהם עד שלא תתאמת מהם ראיה בשום פנים בפרק הבא" וזה באמת מעשה הפרק השמנה עשר, ובחתימתו יאמר רבינו „ואחר שבארנו לך מאפשרות טענתנו ושאינה נמנעת כמו שיחשוב מי שאומר בקדמות, אשוב ואבאר הכרעת דעתנו בעיון, ואראה מה שיתחייב לדעתו מן ההרחקה, בפרקים הבאים." ומעתה אחרי אשר הראיתיך והשמעתיך כונת רבנו והשתדלותו בפרקים האלה בכלל, נא וחשוב! והגע בעצמך

ותשוב תתפלא כמוני, כי לא תמצא בכל הפרקים האלה אשר זכרנו ענינם, גם טענה אחת אשר בה כדברי רבינו „יתברר אפשרית טענתנו בחדוש ושאינה נמנעת כמו שיחשוב מי שאמר בקדמות" כי הלא פה אחד לכל הפילוסופים אפלטון ואריסטו וכל ההולכים בעקבותם יחד, והלא בית אב אחד לכלן „והוא דעת כל מי ששמענו ענינו וראינו דבריו מן הפילוסופים... כי מן השקר שימציא השם דבר מלא דבר..." ככל הדבור הארוך של הדעת השני אשר זכר רבינו בפרק השלשה עשר! ומה נשיב חורפינו דבר? ומי ישים לאל מלתם? ואנו אין לנו פה להשיב, ולא מצח להרים ראש נגדם, לאשר כלם יעידון ויגידון „כי תואר השם אצלם שהוא יכול על זה כתארו שהוא יכול לקבץ בין שני ההפכים... ומה שידומה לזה מן הנמנעות" — וכמה יגיעות יגע האדם הגדול רבינו ז"ל בכל הפרקים אשר זכרנו לריק ולמפח נפש! ולמה רבינו דומה! לבונה חומה גדולה סביב עיר פרוצה, מקפת בה מונעת כל אבן משליך אליה, ולא העמיד דלתותיה! — ובחצים ובקשת יבואו שמה באין מעצור ככל אות נפשם. ולא עוד! אלא גם אם הקיפה חומה גבוהה דלתים ובריח סוגרת ומסוגרת אין יוצא ואין בא, הרי האורב יושב לו בחדר! ומה ישיב לנפשו אשר תחלוק עליו לאמור „כי מן השקר שימציא השם דבר מלא דבר..." והנה נפלה החומה אשר בנה רבינו סביב התורה תחתיה! — והנה בנויה, הלא אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניה! והלא כה יאמר החולק „גם אני אודך כי הושיע לך ימינך להראות כי אריסטו לא עשה מופת מטבע המציאות על קדמות העולם, רק הביא ראיות לחזק דעתו, ושיש פנים יבטלום; וגם הראיות שהביאו הבאים אחריו ממה שיחייבהו השכל בחק השם יתעלה יש פנים לספק עליהם; וכדעתך ידעתי גם אני „שלא תתאמת מהם ראיה בשום פנים" אבל לו יהי כדבריך בכל אשר אמרת! וכי מפני שהחכמים הללו לשוא טרחו ולריק יגעו להביא ראיות על השמש שהוא מאיר ובא בצהרים! אנו נאבד אמונתנו במושגות ובמושכלות הראשונות, שכל הפילוסופים מודים בהם?! ולא אחד עשה, ושאר רוח לו! שטרח לבאר המושכלות הראשונות. והרב יש"ר מקנדיאה גם הוא חכם, ואמר — מעין חתום צד ה' — „היודע להראות במופת שהחמה מאירה בצהרים, חשוב אצלי כיודע להראות במופת שיש אלוה בעולם, אעפ"י שהחמה מהמוחשים הברורים, והאל יתעלה מהנעלמים מאוד מעיני כל חי, ולכן נתחכמו הרבה לבאר המושכלות הראשונות, והוא פועל חכמת מה שאחר הטבע..." ואם לא עלה בידם מופת ברור ואתה מפקפק כנגדם, כשם שתקבל אתה שכר על הפרישה, כך יקבלו הם שכר על הדרישה, משל לצייד השולה דגים מן הים, משכח רברבי שקיל, משכח זוטרי שקיל! כי רק בזה צדקת שאם היה לאריסטו מופת חותך על קדמות העולם, לא היה עושה סעד לדבריו מראיה לדבר ורגלים לדבר, כי אין אחר המופת החותך כלום. אבל המושכלות הראשונות הגלויות לכל העולם, דרך החכמים אשר מעולם לסעדן ולסמכן „ולבארן, וגם אקלידוס — כאשר יאמר החכם הנזכר שם, — ביאר הגלויים; וגם אתה בעצמך אמרת כן בפרק כ"א מן הראשון. ואם לא עלה בידם מופת חותך עליהם, הלא אין מטעם שנביא עליהם מופת, ושנבקש בהתחלת המופת מופת, ובכל זאת! כאשר עתה ככאשר אז בטרם התרנו לבקש מופת ולא מצאנו. ומי התיר לך? לפטפט כנגדם

ולחלוק עליהם? — והנה בנויה חזק מגר! כי תאמר שמי שטרח להביא ראיה על מה שהוא אומר שהוא מושכל ראשון, הרי הוא מקליש כחו, ומודה במקצת שאין כח המושכל ראשון ההוא יפה אצלו ככח שאר המושכלות הראשונות; ומזה יצא לרבינו שאריסטו הרגיש בחולשת דעתו, ושאפשר לומר שאינו מן הנמנע שישתנה לבורא רצון ושיתחדש לו חפץ, ומפני זה יגע למצוא ראיה לדבריו ולסעדן ולתמכן ברגלים לדבר. בכל זאת! דומה רבינו למאן דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתא עביד! או לפועל דלת בפני הארי, ונמצא דוב אורב יושב לו בחדר! כי סוף סוף אם יכפיר רבינו באריסטו לבדו ויאמר שלא עשה מופת על קדמות העולם, ושאינו מן הנמנע אצלו שישתנה לבורא רצון ושיתחדש לו חפץ! אך יכפור באריסטו ובאפלטון רבו ובכל הפילוסופים אשר מעולם אשר ברור מללו „כי המציא דבר מוגשם לא מחומר כלל הוא דבר נמנע" והרי גם לו לא יהא העולם קדמון כדברי אריסטו, רק הוה ונפסד כדברי אפלטון, מכל מקום חדושו היה בהכרח מחומר קדום, ורבינו יאמר סוף פרק י"ג „ואין הפרש אצלנו בין מי שיאמין שהשמים הווים מדבר בהכרח ונפסדים אל דבר, או אמונת אריסטו אשר יאמין שהם בלתי הווים ולא נפסדים" והאיך הניח הרב העיקר מה שאריסטו וכל הפילוסופים אשר ראה ואשר שמע שמעם מודים בו שהוא נמנע! והלך להלחם כנגד ראיות אריסטו לבדו, ואשר לפי דבריו הוא בעצמו לא חשב בהן יוש כלל שהן מופתיות?! — ולא עוד! אלא שרבינו יאמר — בתחלת פרק ארבעה עשר — „ולא אשגיח למי שדבר זולת אריסטו, מפני שדעותיו הם הראויים להתבונן, ואם תתקיים התשובה עליו או הספוק, במה שנשיב או נספק עליו, יהיה זה בחק זולתו מכל מי שחלק על יסודי התורה, יותר ראוי ויותר חזק" מאריה דאברהם! וכי מפני שאפלטון וכל הפילוסופים אשר מעולם מודים לאריסטו! הורע כחו?! שאין צריך להשיב על דבריו כלל וכלל! וכי באיזה יפה כחו? אם במה שהוא לבדו סובר כן, או במה שכל הפילוסופים מודים לו! — ואם במה שהוא לבדו אומר כך דעתי נוטה, יפה כחו! עד שהוצרך הרב ז"ל להשיב ולהטיל ספק בראיותיו, — במה שכל הפילוסופים מודים לו, וחושבים החולק על דבריו, כמקבץ שני הפכים בנושא אחד בעתה אחת. . . ומה שידומה לזה מן הנמנעות, על אחת כמה וכמה!!! ומדוע החריש לו רבינו? ולא השיב עליו דבר מאומה! האם אין זה מנהג רמאות וגנבות דעת ולב הקורא? או קוצר רוח והטעאת עצמו אשר יברח ממנו רבנו? — כאשר זכרנו מדבריו בפרק השנה עשר. — הא! אין עליך לומר, אלא כמו שאמרתי בתחלה, שפרק לנמנע טבע קיים, מקומו לפני פרק שלשה עשר בחלק השני, ובו הקדים רבינו רפואה למכה, והוא כמו מתג ורסן לבלום פי הפילוסופים עצמם האומרים „שהמציא דבר מוגשם לא מחומר כלל הוא דבר נמנע" כל קרוב אלינו; והראה שאין זה „השער פתוח *) ומותר לכל אדם שיאמר באיזה ענין שירצהו שהוא אפשר ויאמר האחר שהיא

---

*) לא תדקדק ידידי הקורא בכל הדבור הזה או במקומות אחרים במלות באו בהם בלשונות מועתקים מספר המורה או מספרים אחרים; כי לא נכחד ממני שנמצאו בהם לפעמים שבושים רבים מבלבלים הקורא ומחשיבים

נמנע לפי טבע הענין* וגם אין סוגר „זה השער וישמרהו עד שיגזור האדם ויפסוק שזה נמנע בטבע" שאם אמנם כמו שהראה רבינו — בפרק ע"ג מן הראשון — „כבר התבאר שיש בנמצא דבר אחד בו יבחן הראוי והעובר והנמנע איננו הדמיון" הנה בכל זאת יחסר לנו בחינה נרופה „באיזה דבר יובדל בין המדומה והמושכל" לפי שפעמים הרבה „שיחלוק האדם על חבירו — לא על אחד ההמון, אלא על איש שכנגדו החולק עליו, אנוש כערכו אלופו ומיודעו, ורמז רמז לנו הרב בזה אל מה שאפלטון מודה בהויה והפסד העולם, והעולה מדברי אריסטו אע"פי שלא אמרו שהוא משער הנמנע אצלו... — או תחלוק עליו נפשו, בענין אחד הוא אפשר אצלו בטבעו, ויאמר החולק זה האפשרות הוא מפועל הדמיון לא בבחינת השכל" ואין אתנו יודע במה נבדיל בין המדומה ובין המושכל, ואם בשכל עצמו מבדילים בין המושכל והמדומה, או הוא כח פרטי חוץ משניהם יחד; ובזה פטר רבינו ז"ל את המחלוקת עלינו, מן הפילוסופים עצמם, „ומרוב החושבים שהשכילו, ואעפ"י שלא יבינו דבר מן החכמות ויגזרו על קדמות העולם קבלה ממי שהתפרסמה חכמתם". וכאשר עלתה בידו השתדלותו זאת, „שהמציאות הנמצא מהעדר בחק השם איננה מכת הנמנע, אבל יחשבו עוד קצת אנשי העיון שהוא מחוייב, ושהראיות ההם כלם הפילוסופיות אשר יראה מהם שאין הענין כמו שזכרנו, ימצא לטענות ההם כלם פנים יבטלום, ויבטל עשית הראיה מהם עלינו, והיתה זאת השאלה ר"ל קדמות העולם או חדושו אפשרית" לפי „שדרכי עשות הראיה על אלו הדברים שעריהם נעולים בפנינו, ואין אצלנו התחלה להם שנעשה ראיה בה" לפיכך בא הכתוב והקבלה והנבואה והכריעו אצלו ביניהם, „והיתה אצלו מקובלת מצד הנבואה אשר תבאר ענינים אין בכח העיון להגיע אליהם". ובזה יצא רבינו נקי מכל חשד דופי כאלו בא במחתרת לחתור חתירה תחת ספירי הנסים והנפלאות, ומכל שמץ גנבות דעת הפילוסופים והטעאת עצמו; וכל דבריו כראי מוצקים, יראו ישרים וישמחו, וכל עולה קפצה פיה. -- והאדם הגדול חותם תכנית מלא כל חכמה, יש"ר מקנדיאה, מלא אחר רבינו משה ואמר — מעין חתום נד כאן — „ואלו היה לפילוסופים כלי ידעוני כזה — לבחון בו האפשרית אשר הזכיר מקודם — היו מפליאים לעשות בחקירותיהם, והרמב"ם ז"ל אוה לה תמצאהו אומר במורה, מי יתן ואדע במה יבחנו הדברים המדומים ויובדלו מהם השכליים שלא נדע אם הם מפעולות הדמיון או השכל, שבזה תלויה ידיעת האמת כלה" ובס' אילם במאמר נר אלהים נד ס', אחר שהביא ראיות על חדוש העולם, אמר „ואולם קצת מהגדולים כגון אריסטו' וסיעתו חשבו שהעולם קדמון עם האלוה, ואפלטון חשב שהחומר הראשון עם האלוה היה לעולמים, ואלו מכח קצת ראיות בכויות על הקדמות נראות להם לבדם אבל לא לכל העולם, הילכך הקשיהם כנוחיים לא מופתיים; ואין לתמוה אם נעלמו מהם דברים שהרי נכשלו

הבנת הענין, אבל אין בידנו לתקנם מפני קטני אמנה. וגם אין הכונה כה רק היש״רה אל מציאות המחשבה אשר אנחנו מבקשים, לא אל בירור המחשבה לעמקה ורוחה. וכבר אמר בעל מוסרי הפילוסופים בפרק העשירי בשם אחד החכמים „אין להאשים המדבר לרוע הבנת השומע." —

בהרבה דברים אחרים זולתם, גם תחת המשוה היו מאמינים הישוב מבוה טעויים ועכ"ז הוא נגלה בזמננו, והנסיון יכחיש ויכזב כל רעיון והגיון; וכמו שאמרתי בהיות רוב או כל הקשי הפלוסופים נכוחיים, יטעו כמה טעיות ויוליכו הנפשות כשביות חרב שיולידו תולדות זרות ומגרות" ולהלן שם „וכן יש כמה דעות או אמונות בינינו שהם ירושה מאבותינו, והפלוסופים ילעיגו עלינו ויביאו ראיות נכוחיות לא מופתיות כנגדן לבטלן, עכ"ז לא נשמע לקולם, ולבנו אדוק בתורתנו כהר ציון לא ימוט לעולם. וחי ראשי, לא יפו עשו חכמי ישראל שהניחו דעתן בענין גלגל קבוע ומזלות חוזרין וקבלו דעת האומות שהרי בזמננו רוב החכמים פסלו מה שקבלו ובחרו באשר בטלו..." ולהלן — נד ס"ג — יאמר „אבל זה העיקר הגדול וזאת נחמתנו שלא ימצא היקש מופתי בכל ספרי הפלוסיפים נגד עיקרי תורתנו כי אם ראיות וטעמים, הילכך מי פתי? יסור מתורת אמו לפי שאין לו מופת, וישמע לדברי הפלוסופים מבלי מופת! שא"כ! יחליף דתו גם כן מכח ההקשים הנכוחיים שמקישים כנגדו אנשי אמונות אחרות וישחית נפשו וזרעו....."

ועתה אתה הקורא! אל יפול לבך עליך לאמור כי הפלתי קשת גבורים מידי המחבר החכם בעל האגרת, וחציו לדולקים יפעל אליו ישובון! ונכשלים יאזרו חיל לאמור אך עשרתי מצאתי און לי לחלוק ולקיים את כל הנמנעות! — השמר! אל תפן אל און — כאשר עשה יצחקי המשכיל — שהרי רבינו הקדים לאמור „לנמנע טבע קיים עומד אינו מפעולת פועל אי אפשר השתנותו כלל, ומפני זה לא יתואר השם ביכולת עליו, ואין חולק על זה אחד מאנשי העיון כלל, ולא ישכל זה אלא מי שלא יבין המושכלות; ואמנם מקום המחלוקת בין בעלי העיון כלם, הוא הרמז אל מין אחד מן המדומים, כי קצת אנשי העיון אומרים שזה מכת הנמנע אשר לא יתואר השם ביכולת עליו, ויאמרו אחרים שהוא מכת האפשר..." אבל על ההקדמה בכללה לא חלק אדם מעולם; וכן כיים הפרק הזה ואמר „הנה התבאר כי לפי כל אחד מן הדעות, יש שם דברים נמנעים ושמציאותם מן השקר... הנה כבר התבאר שמקום המחלוקת בדברים שזכרנו, מאיזה השתי הכתות הם אם מכת הנמנע, אם מכת האפשר" — והמחבר החכם הסכיל את פיהו לאמור „אל תאמן בהקדמה האומרת שלנמנע טבע קיים" פיו הוא נוהו שיכפור ההקדמה בכללה, ויהפוך הקערה על פיה, להאמין במה שבא על סותרו מופת, ולהכזיב במחויב, כי שוא תהיה תמורתו; לא שיחלוק על קצת הנמנעות שאין מוסכמות מכל העולם, וידמה בנפשו שהן אפשריות, אלא שיודה בעצמו שהן נמנעות בשכל ואי אפשר לציירם כלל, אלא שבכל זאת יחלוק על השכל! ויאמין הפכו מצד האמונה. — ובכלל, יפה אמר המפרש ר"י נרש"ט בהקדמתו, שהדרך אשר דרך בה בעל האגרת הזאת היא לבאר „שהמאמין באלה העקרים הוא אשר אי אפשר לישא וליתן עמו בשום דבר חכמה ומלאכה ושכל אנושי, ושהוא מחויב להכחיש המוחשות והמושכלות האנושיות אשר הם התחלת המופת כמו שבאר אריסטו בס' המופת, גם המפורסמות והמקובלות אשר הם הקדמות הנצוח וההלצה. ובכלל שאין ראוי ליקרא איש מדבר, להיות הדבור השכלי נעדר אצלו" — ובזה די לפי שעה.

ואתה אתה קורא משכיל! אם ימצאו דברי חן בעיניך, ותאמר צדקתי בכל אשר אמרתי; ואם לא! ותתחיל לבקש לך דרך ליישב דברי רבינו בפנים אחרים, אקוה! כי תסלח לי על אשר העתרתי עליך דברי, ולא תאמר אני הוגעתיך במילין לא יועיל. ובכל יגיעי לא תמצא לי עון אשר חטא, רק תשוקה נמרצה להעמיד דבר על בוריו, דבר דבור על אופניו, ולהבין דברי חכמים ולקיימם ולהסיר מהם עקשות פה, ולזות שפתים להרחיק מהם, תחת הנעצוץ יעלה ברוש, ותחת הסרפד יעלה הדס. והייתי נקי מה' ומישראל. —

אמר הכותב, אני טרם אכלה לדבר ולכתוב דברי על ספר ולחוקם בעט ברזל ועופרת, והנה לוח ספר ארץ קדומים לנגד עיני, ובו התחלת משפט האיש הנזכר אשר חרץ על מלאכתי זאת; ואם אמנם כל ההתחלות קשות, זו קשה מכלן, כי דבר אתי קשות והרבה להשיב אפו ולהעיר את כל חמתו הרבה והרבה יותר מאשר דמיתי. ואני בכל זאת חלילה לי מחטוא לנפשי לבהל ברוחי לכעוס, כי גם מאז דברתי לא נכחד ממני כי כזה וכזה יריקו חרבותם עלי, וכבר מלתו אמורה בדבר דברתי אל הקורא. „ואני לא אכנח לעצמי, כי כבוד נפשו ומעלת מדותי אצלי יותר כבוד, משאכנח לכסילים בלשוני ובדבורי“ גם אין חפצי לענות על יניר דמיונות, ועל חלומותיו ועל דבריו, כי גם יודע אני כי הם כלים מאליהם, וכיקר כרים כלו בעשן כלו; ודברי אשר יצאו מפי, לא ישובו ריקם, כי אם עשו את אשר חפצתי, והצליחו אשר שלחתים. — ומה גם עתה, אשר כל קורא נקי הדעת אשר יקרא רק בפתח אמריו על מה זה נבהל להשיב טרם ישמע, אקוה כי כמוני כמוהו יאמר „חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו“, ומה לך ולמלאכת ההגיון? כלך אצל שכמותך המצפצפים והמהגים להג הרבה יגיעת בשר, ולא אדון אתה במלאכה זו, ולבב נמהרים כמוך לא יבין לדעת זאת! אל לנמהרי לב מלאכת ההגיון! ולנבהל להשיב אי חכמה! — כי „יש אנשים — כמו שיאמר בס' מורה המורה צד 170 — שהם בעלי תנועה קלה, וסבת זה רוע מזגו, ואינו מיושב הדעת, ואינו עומד על עמדו שהוא מהיר התנועה ולא יוכל להשתדל לבוא בשום שלמות, לא בשלמות ראשון ולא בשלמות אחרון; ואלו האנשים שאמרנו משתדלים בחנם כי לא יוכלו לבוא לשום שלמות, ולזה אמרו רז"ל, מנעו בניכם מן ההגיון..“ ומי נתנך, למלאך הממונה על האסכרה? ואלו הן הנחנקין עוללים לא ראו אור? לא יעשה כן, בממלכת סופרים! איש ואיש יולד בה, וכל אשר רוח בו חיה יחיה, ואשר אין רוח בהם יגועון — ואל עפרם ישובון. — ואנשים צדיקים, ישפטו אותך משפט הולכי רכיל מוציאי דבה ומספרי לשון הרע, משפט מושכים בשבט סופר ודם בידיהם; כי על מי לא עברה רעתך תמיד? כי דמים רבים שפכת, ותשם דמי מלחמה בשלום, בשני אנשים צדיקים וטובים, פגעת את שם ועשה צדק באמונה הגבר הוקם על, הרב לעהרען באמשטרדם, ואת זקן ויושב בישיבה ומרבין תורה לרבים, הרב האמבורגער בפיורדא, ישיחו בם יושבי שער ונגינות שותי שכר — על לא חמס עשו ולא מרמה בפיהם. וגם אני שלום, וכי אדבר קשות וראיתי בוגדים ואתקוטטה? הלא משנאיך ה' אשנא! ובתקוממיך אתקוטט! תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לנו! הלא אלהים יחקר זאת כי הוא יודע תעלומות לב — ישלם ה' לעושה הרע כרעתו,

והטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם, והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל. —

ואתה קורא משכיל *), „שמע ממני אלו הכללים שאומר לך, דע כי אני לא חברתי זה החבור כדי להתגדל בו בין היהודים, ולא שיבא לי מזה התפארות, וה' יתברך יודע כי לא טרחתי בו ראשונה" רק כלפי משטינינו ומקטריגנו, אחינו שונאינו מנדינו, חלוקי לב רשעי ישראל השולחים את הזמורה אל אפם ומרשיעים את עצמם לאמור „ראו זה חכמי התלמוד שלכם המה מהבילים גם יחד, וכל דבריהם אינן אלא מן המתמיהים, הבל ורעות רוח" — או התוקעים את עצמם בדבר הלכה, ואומרים כך כתוב בתלמוד, וממנו אנו למידים לטהר את השרץ ואת הממזרים; על כן אמרתי יהיה החבור הזה כנגד המשחיתים הללו, והיה אם יבא אחד מן הפושעים והמורדים בנו ויאמר „ראה זה! כך כתוב בתלמוד" אף אתה אמור לו, טול מה שהבאת, דילמא משבשתא הוא, כי הלא גם בספר קטן זה אשר זרת ארכו, ואין בו רק ביאור מלות ההגיון לבד, ומחברו אדם גדול פילוסוף מפאיי מובהק, נמצאו בו שגיאות אין מספר, המוליכים את הקורא תוהו לא דרך, ודברי שחוק והתול לא יאומן כי יסופר. — ומה יעשו גדולי הדורות? אם יהיו נדונין אחר מה שנמצא כתוב על שמם בנוסחאות המשובשות והמזויפות! או אחר דברי המפורשים העומדים על ימינם ועל שמאלם להיות להם לפה ולהפיך דבריהם מן הקצה אל הקצה. והנה כל אוזן מילין תבחן תבין לה, אשר נוסחת הספר הזה כפי מה שהיתה כתובה לפנינו עד עתה כל הקוראה מתחרך, והכותבה לא היה לו חלק בבינה, ובלתי יודע לדבר את אחיהו איש, אף כי בפני גדולים וטובים; ולא די לו שעשאו לרבינו משה בעל מום כלעג לשון, ואיש מתהלל במתת שקר, כי תחת אשר כל תכלית מלאכת ההגיון כאשר יאמר שמה בשער הארבעה עשר, ליתן „לכח המדבר והוא הדבור הפנימי דרכים במושכלות, עד שתשמרהו מן הטעות ותדריכהו אל היושר עד שתגיע לו האמת בכל מה שבכח האדם שתגיע לו האמת בו, ותתן זאת המלאכה גם כן דרכים משותפים לכל הלשונות ידריכו בהם הדבור החצוני אל היושר וישמרוהו מן הטעות עד שיהיה מה שתלין בו הלשון נאות למה שבנפש ומשתוה לו, עד שלא תוסיף המליצה על הענין אשר בנפש ולא תחסר ממנו" הנה רבינו בחבור הקטן הזה בעצמו מעיד עדות שקר בעצמו,

---

*) נפש אדוני הגבורה בצרור החיים את ה', הוא אדוני הרמב"ם ז"ל אשר האיר עיני במשנתו ובחכמתו, לא תמצא בי עון אשר חטא, אם מן הרוח אשר האציל עלי, אצלתי והפחתי נפש חיה בחבור הקטן הזה, אשר מחומר דבריו קורצו כל המאמרים ההם, רק שנתעברה צורתן הראשונה בשגגת וזדון הסופרים והמעתיקים והמחוקקים, ולבשו צורה אחרת חשך משחור תארה לא ניכר בהם עוד מעשה ידי אמן מופלא, צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ, ואני קרבתי העצמות היבשות עצם אל עצם, וקרמתי עליהם עור וגידים ובשר עלה, ונתתי בהם רוח, ויחיו ויעמדו על רגליהם חיים כלם היום בבנינן ובקומתן ובצורתן הראשונה כל רואיהם יכירום כי הם זרע בירך ה' בכל, תורה ויראה חכמה ודעת ושכל טוב, כי קלסתר פניהם דומים לקלסתר פני כל הדברים הנכונים במשנתו של רבינו, בלשון למודים ולשון חכמים הממהר לדבר צחות קב ונקי — כי מידו הכל לי, ומידו נתתי לו. — והוא יגלה לי גם לדבר הזה, אם למען בסתר כנפיו ובצל אמרותיו המפוזרים הנה והנה אחסה גם אני עתה, נתתי דברו בפי ומלתו על לשוני — ואם השופט אשר בארץ, לא יאבה לסלוח לי גם את זה, מה בכך? אם אתה דתרינגא משכנך בוותך, תשמע השמים וסלחת. —

כי בבאור מלות ההגיון לבד נאחז ונתבדה, כי בלעגי שפה ובלשון עלגים כאיש כדהם או כגבר עברו יין, אשר אין מלה בלשונו ולא יוכל דבר נכוחות, ידבר אלינו בכל החבור הזה, ונכשל בלשונו לא אחת ולא שתים, אלא שכלל דבריו בחבור הזה לוקים בחסר ויתר וחלוף והפך, ורובי מליצותיו אינם משתוים לא עם האמת כאשר הוא לעצמו, ולא עם הענין אשר היה בנפשו של הרב ז"ל, אומר על ימין שמאל ועל שמאל ימין, רואה סגוז וזורקו, צרור ונוטלו, ובמקום שהיה לו לדרוש מרגניתא דורש חספא! — והנה כל המושל עליו ימשול „אמרי אינשי גמלא במדי אקבא רקדא, הא קבא, והא מדי, והא גמלא ולא רקדא!" „ובארץ שלום אתה בוטח, ואיך תעשה בגאון הירדן?" ואם בבאור המלות לבד לא יכלת עמוד בדבריך, ולא עמדה לך מלאכתך וחכמתך, בעמקי החכמות עצמן ובדברים העומדים ברומו של עולם, והמכשלה קרובה, מה תהא עליך ועל מלאכתך וחכמתך, ועל אחת כמה וכמה?! — אבל לא זו בלבד אשר כי יותן הספר הזה אל יד איש יודע ספר ומבין, יהיה בעיניו כאגרתא דלא מקריא וכחלמא דלא מפשר, התבן מרובה על הבר, והשקר על האמת — אלא שכך היה האיש המעולה המופלא הזה רבינו משה, איש אלקים מלא רוח חכמה ודעת, ושכל טוב עם אלקים ואנשים, בעיני הכותב הנוסחא ההיא ובעיני הקוראים את דבריו, כחסר טעם וחסר דעת, שיכתוב אל „שר אחד מבעלי החכמות התורתיות — לפי הנוסח הנזכר — ומאנשי הנחות והמליצה בלשון הערב" כדברים האלה „ואולם הארכנו לבאר זה הענין בעבור שהפלוסופים אמרו כי כל מה שלא יבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפועל ומה שבעצמות ומה שבמקרה ובין הענינים המלאכתים, ובין הענינים הטבעים, ובין הענין הכולל והפרטי, הנה הוא בלתי יודע לדבר" כל השומע יצחק לו! והשר ההוא אשר לשאלתו ובקשתו ולצרכו באר לו המלות הללו, יבוז לשכל מיליו ויאמר לו, „המכבד אותי אתה בעיניך? ואין אתה אלא כמבזה! שקילא טיביתיך ושדיא אחיזרא! — ועד שבאת ללמד אותי „להבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפועל ומה שבעצמות ומה שבמקרה, ובין הענינים המלכתים, ובין הענינים הטבעיים, ובין הענין הכולל והפרטי, כבר הייתי יודע לדבר בשערי חכמי התורה, ובשערי עמי בנחות המליצה בלשון הערב, לא בעמקי שפה כלעג לשון אין בינה כדבריך אלה! — ומה לי? ולפילוסופים שלך! ולו דבש וחלב תחת לשונך, כלך אצל שכמותך! ואני לא מדובשך, ולא מעוקצך!" —

ותורה! מה תהא עליה? לא זו בלבד בדברי אגדה אשר מהם נכיר את מי שאמר והיה העולם, אשר כדברי הרב החסיד רבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל — בספר מלחמות ה' נד 18 — „אם נקחם ונאמן אותן על פשוטן נכפור בעיקר כולו כשאר המקולקלין באמונתן" אלא שגם במדרשות הרבה אם נקחם דברים ככתבן, נהיה מהבילים ומשתגעים ומכחישים התורה על פניה; ולדוגמא על המקרא (משלי כא) „אוצר נחמד ושמן בנוה חכם, וכסיל אדם יבלענו„ נאמר במדרש הביאו הילקוט שם במקומו „אוצר נחמד ושמן בנוה חכם זה משה, וכסיל אדם יבלענו זה יהושע שלא היה בן תורה, והיו ישראל קורין אותו כסיל, ובשביל שהיה משרת משה זכה לירושתו" מי שמע כזאת, ומי ראה כאלה, ולא יאמר, תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק, התורה אמרה „ויהושע בן נון מלא

רוח חכמה" והוא אומר, שלא היה בן תורה והיה ישראל קורין אותו כסיל?! ומי יגלה עפר מעיני הדורש ההוא, אם לא בשרו עליו יכאב, ונפשו עליו תאבל, לאמור ואנכי נטעתיך שורק כולו זרע אמת, ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה? אבל מי עור ולא יראה, שכך ראוי לומר „אוצר נחמד ושמן בנוה חכם זה משה, וכסיל אדם יבלענו זה גרשם בן משה שלא היה בן תורה והיה ישראל קורין אותו כסיל, ויהושע בשביל שהיה משרת משה זכה לירושתו . . ." וכהנה וכהנה; אלא שגם בהלכות הנוהגים בכל שעה, אם נסמוך על הדברים הכתובים בתלמוד ונשימם עיקר ונאמר כי מהם לבד תצא תורה, ועל פיהם תצא הוראה לכל ישראל, לא מן הקבלה והמעשה והדעת הישרה, תמה אני על שני פריצי הדור! מדוע לא דרשו להם לישראל, שאכילת חמץ בפסח מותר מן התורה ומן התלמוד, שהרי במסכת פסחים דכ"ט ע"א „אמר ר' אחא בר יעקב לעולם ר' יהודה היא ויליף שאור דאכילה משאור דראיה, מה שאור דראיה שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, אף שאור דאכילה, שלך אי אתה אוכל, אבל אתה אוכל של אחרים ושל גבוה" ופירש"י „יליף שאור דאכילה, כלומר חמץ דגבי לא יאכל משאור דראיה, ומותר חמצו של נכרי אפילו באכילה ואפילו בפסח מן התורה." ומה נשיב להם דבר? אם יאמרו אנן כר' יהודה סבירא לן! אטו מאן דמפרש כרש"י ועביד כר' יהודה, לאו ישראל הוא? והלא משנת ר' יהודה משנת חסידים היא, דכל היכא דתנינן מעשה בחסיד אחד הוא גם כן ר"י בר עלאי; והלא לכך נכתבו דברי היחיד שאם יראה ב"ד את דברי היחיד יסמוך עליו? — ואם מפני שאמרו שם בגמרא הדר ביה ר' אחא בר יעקב, אם הוא הדר ביה, איכהו מי הדרו בהו? — וכאלה וכאלה היה עם לבבי לדבר בהקדמת החבור אלא שאכף עלי הזמן, ואין חפצי להוציא דבר שאינו מתוקן מתחת ידי, וגם עתה הייתי כמחריש מכל אלה ולא דברתי דבר שאולי אין סופו להשמע עד סוף דעתי, או הייתי מניח החבור כולו עודנה כמוס תחת ידי עד עת בוא דברי ההקדמה נרופה — כאשר גליתי את דעתי זאת תחלה, אל הנבהל להשיב הזה והזהרתיו — לולי מהר הוא לרגל אותי ראשון, ופן יאמר יכלתיו, וצרי יגילו כי אמוט, על כן אמרתי לא עת לכנס, ודברתי דברי עתה בראשי פרקים לבד, וברצות ה' אוסיף אדבר בו במקום אחר; וכעת אומר עוד עם אחד החכמים בתלמוד ומנו רבא, — מכות כ"ב ע"ב — „כמה טפשאי שאר אינשי דקיימו מקמי ספר תורה ולא קיימו מקמי גברא רבה, דאילו בתורה כתיב ארבעים ינכו ואתו רבנן ובצרי חדא" — והוא הוא שאמר „בתחלה בתורת ה' חפצו, והדר ובתורתו יהגה יומם ולילה." — כללו של דבר „הקבלה והמעשה — כאשר יאמר רבינו ז"ל בהלכות שמיטין — הם שני עמודים גדולים בהוראה, וכל הפורש מהם פורש מן החיים" והדעת הישרה והיתירה המצויה בנפשו של אדם השלם בדעתו, היא העמוד התוך אשר כל תלמוד תורה נשען עליו; על כן יאמר בספר מלחמות ה' להבן החכם הממלא מקום אבותיו בתורה ובחכמה ובחסידות, רבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל „דעו לכם עם ה' ונחל נחלתו כי ה' הבדיל בני אדם מן הבהמות והחיות בדעה וחכמה ובינה והשכל שחנן אותם, והבדיל ישראל מן העמים בתורה התמימה שנתן להם, ומצות אשר צוה אותם. והדעת קודמת לתורה בברייתו של עולם ובכל אחד

ואחד מבאי עולם. הדעה נתונה לאדם מששת ימי בראשית, והתורה נתונה לישראל אחר ברייתו של עולם אלפים וארבע מאות וארבעים ושמנה שנה, ... ובכל אחד ואחד מזרע ישראל דעתו קודמת לתורתו; תדע לך כי הקטן לפי שלא שלמה דעתו לא חייבו הכתוב במצות, ומשיתחיל להבין מחנכין אותו במצות מדרבנן עד שיגדיל בשניתיו, ובתשלום דעתו יתחייב בתורה ובמצות מן התורה, ואם יגדיל בשנים ואין לו דיעה, אין לו תורה, שהשוטה ואפילו הוא זקן פטור מן המצות; ומי שאין לו דעה היאך ידע דעה וחכמה. ומזה תלמוד שכל מי שחננו השם יתברך דיעה יתירה ובינה יתירה, הוא שיבין התורה בינה מרובה ודעת יתירה; ומפני זה קבעו אנשי כנסת הגדולה ע"ה בקשת הבינה והחכמה והדיעה וההשכל בתחלת ברכות אמצעיות של תפלת חול קודם*) שאלת כל הצרכים; ומפני זה אמר השם יתברך על לשון הנביא הושע ע"ה להוכיח ישראל, על אשר מאסו את הדעת, עד שמאסם מלהיות לו ממלכת כהנים, קודם שיוכיח אותם על שכחת התורה שגרמה לשכחת זרעם בגלות, ככתוב נדמו עמי מבלי הדעת כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי, ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. ומפני זה בעלי השכל והבינה השתדלו בכל מאודם ובכל נפשם להשלים דעתם בחכמת הדעת, כדי שיבינו סודי התורה, ככתוב בדניאל וחבריו ע"ה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע וכו', ושלמה ע"ה שאל מאת ה' לתת לו לב שומע, והוטבה בעיני ה' שאלתו, ככתוב וייטב הדבר בעיני ה' כי שאל שלמה את הדבר הזה, והשיב לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון וגו'. ונאמר כי ויתן אלהים חכמה לשלמה וגו'; ורז"ל אמרו מאי עני בדעת, ועוד אמרו דעה חסרת מה קנית" ראויים כל דבריו שמה לבן חכם אשר ירש אוצר נחמד ושמן בנוה חכם זה רבינו משה בן מיימון, וכרם לברכה בקרב ישראל עד עולם. —

והנה אם אמנם ידעתי גם „ידעתי ונתאמת אצלי, כי יפול זה הקבור בלא ספק ביד אנשים רעים קנאים, ויגנו יפיו ויפחיתו מעלתו, ויראו בו

---

*) מדברי רבינו אברהם ז"ל הללו למדתי להוסיף לקח, שלפיכך קבעו חכמים ברכת חונן הדעת קודם שאלת כל הצרכים, לפי שאתוו מדת המלך החכם לבקש דעת, וכל הצרכים והקנינים נכללים בה; כמו שאמרו גם כן „דעה חסרת מה קנית, דעה קנית מה חסרת, דדא ביה כולא ביה" ומשל משלו חכמים במלך שלמה „למלך שהיה לו אוהב, אמר לו שאל לך פרקופי ואני נותן לך, אותו האוהב היה פקח הרבה, אמר אם אשאל שיעשה אותי איפרכוס או דוכוס, היא יוצאה בידי, אלא הריני שואל דבר שכל הדברים טפלים לו; אמר לו מרי! הואיל והגעת לבי שאשאל לפניך, שואל אני לך שתשיאני את בתך ואעשה חתנך. — כך שלמה, אמר לו הקב"ה שאל מה אתן לך, ושאל — החכמה" ומכאן סמכו חכמים לקבוע שאלת החכמה והדעת בראש כל הבקשות, והקדימוה גם לבקשת התשובה לתורה ועבודה, לפי שהדעה קודמת גם לתורה שהרי הנביא הושע עומד ומקדים להוכיח ישראל על אשר מאסו את הדעת, קודם שיוכיח אותם על שכחת התורה; וסדור היה ראוי להיות בדברי רבינו אלא שנחלק. —

גנותם או קוצר עיונם; ולכסיל הגולם אשר לא ידע ערך מה שנעשה בו, ויחשבהו מעט התועלת; ולמתחיל המבוהל המשיבם הדעת יקשה עליו ממנו מקומות אשר לא ידע להם עיקר, או תקצר דעתו ויד שכלו מלדקדק מה שדקדקתי; ולמי שהוא בעל דעת לפי סברתו ומחשבתו" „המבולבלים שמוחם מזוהם בדעות שאינן אמתיות, ובדרכים המטעים ויחשבום חכמות אמתיות, ויחשבו שהם בעלי עיון, ואין ידיעה להם כלל בדבר שיקרא חכמה על דרך האמת, והם יברחו מפרקים רבים ממנו ומה מאוד יקשו עליהם, מפני שאין משיגים להם ענין, ובעבור שמתבאר מהם פסלות דברים מזוייפים אשר בידיהם, אשר הם סגולתם וממונם המוכן לצרותיהם."— כן לעומת זה נפשי יודעת מאוד, כי יפול „בלא ספק לשרידים אשר ה' קורא על האמת והצדק, ובהשתכלות ובטוב העיון, ויכירו וידעו ערך מה שעשיתי וטרחתי" ואם מועטים הם! — ואם מאה הם, ואם עשרה הם, תשעה בארצות צפון וקדם הם — ואם שנים הם, הנה שכרי אתי ופעולתי לפני, די! שאני והם מכירים כחי. — „סוף דבר, אני האיש אשר כשיציקהו הענין ויצר לו הדרך ולא ימצא תחבולה ללמד האמת שבא עליו מופת אלא בשיאות לאחד מעולה, ולא יאות לעשרת אלפים סכלים, אני בוחר לאמרו לעצמו ולא ארגיש בגנות העם הרב ההוא וארצה להציל המעולה האחד ההוא ממה שנשקע בו ואורה מבוכתו עד שישלם וירפא."

„ואני יודע כי כל מתחיל מבני אדם שאין לו מאומה מן העיון, יקבל תועלת" בכל דברי זה החבור, תועלת שאין אחריו הרהור של כלום, תועלת השוקל אלף אלפים פעם כל המגרעות אשר יתנו מבקרי מומין בחבור זה; על כן נתקדש אצלי אחרי כן כונה שניה להועיל לבני עמי ומולדתי אחינו שבגלות, המלאים חמת ה' והדבקים בה" ובתורתו, ואשר עול גלות וקושי השעבוד עלה על צוארם, וכרוצם כן כשל כחם לבקש חכמה ותבונה ודעת מפי סופרים וספרים. ובראותי כי נשתבשו כל הדרכים ונתעוותו כל המסלות העולים בית אל, עד שגם הספרים המועטים אשר הכינו והקדישו חכמי לב, לתלמידים המתחילים בעיון ללמדם לשון חכמים וספר „קשים על המתחיל ויארך אריכות אפשר שלא יובן מהם דבר כי אם בהתבוננות ולמוד מופלג" ושלמה יהיו כעטיה על עדרי לא עמי? — על כן אמרתי אפתח פתח קטן לדרדקי דבי רב ולכל הבא לטהר, ואלו השערים לה' מתחילים יבואו בהם. „והנה הכונה באלו השערים שיבין כל מי שיקרא אותם ביאור עניני הדברים המפורשים בהם" ואני עזרתי מעט ופתחתי לול קטן להכנים ולהוציא אורה, והקב"ה יפתח להם שערי אורה וישועה עד בלי די, וזרחה להם שמש צדקה ומרפא בכנפיה, אמן כן יאמר ה'! —

שכל טוב

או

אבן בוחן

חלק שני.

כולל קבוצת מכתבים יקרים, מגדולים חקרי לב חכמי ספרד הראשונים, בנוסחא מתוקנת ומיושרת, והערות הכרחיות או מועילות, ונלוה אליהם מאמר אבן התועים, ושבט לגו חסר לב. —

מאת

פלאי.

שכל טוב יתן חן, ודרך בוגדים איתן.
צדקה תצור תם דרך, ורשעה תסלף חטאת.
(משלי י"ג).

באו ימי הפקודה באו ימי השלם ידעו ישראל; אויל הנביא משוגע איש הרוח על רוב עונך ורבה משטמה.
(הושע ט')

פראנקפורט אם מיין.

בשנת

והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקמו;
ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומורה. לפ"ק.

עס טויגט נון פֿריילִיך ניכֿט פֿיעל, ווען דיא ראַבבינער
אֶזער אונטער גייערן זינד — דאָך זינד זיא גייער אונ-
טער אֶזערן, טויגט עס נאָך צעהנמאַהל וועניגער.

אָדער מיט אַנדערן וואָרטען:

עס טויגט נון פֿריליך ניכֿט פֿיעל, ווען מאַן זיך טוגענד-
האַפֿט גלויבט, וויל מאַן ניכֿטס ווייס — דאָך דינקט
מאַן זיך וויססענשאַפֿטליך, וויל מאַן אַן קיינע טוגענד
גלויבט, טויגט עס נאָך צענמאַל וועניגער. —

לפי שכלו יהולל איש — ונעוה לב יהיה לבוז. —
(משלי י"ב.)

געדרוקט בייא יאַקאָב פֿריעדריך באַך ווין פֿראַנקפֿורט אַם מיין.

אבן הבוחן·

ואת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות·
(צפניה ב').

ולו היו מחרישים כאוילים, בסבר פנים אותם היינו סובלים,
אלא שהם היו לנו צוררים ונוכלים, ומגרים בנו הכלבים
וכרמינו מחבלים·
(אגרת אחות).

ריב לי עם בית מריעים ועם עזרת *) פועלי און, החושבים עמל ואון על משכבותם, ובאור יומם יעשוה ויעבתוה; שמעו נא אמרי וריבות שפתי הקשיבו, הנה אני נשארתי לבדי ומעמי אין איש אתי מתעורר להחזיק בי להשיב את אישים פועלי און תשובה נצחת ממקום שבאו וממקום שפקרו, ולמוד אל חיקם בוז וקלון כפעלם וכמרתם, רק אחד אחד במדינה ושנים שלש בכל בית ישראל; ועמכם זרוע בשר כארבה לרוב, כי כל איש רע ובליעל וכל הולך בשרירות לבו הרע, וכל העבדים המתפרצים מפני קדוש ישראל אשר היום רבו כמו רבו, נופלים יום יום אליכם, והיו לאגודה אחת לחרף מערכות אלהים חיים, ולדבר תועה ונבלה על חכמינו הראשונים; ואולם כולכם תשובו ובואו נא, מכם ומהמונכם לא אחת, ולא אשיב ידי מבלע כל אשיותיכם·

שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה! החרשים שמעו! והעורים הביטו לראות! מי עור? כי אם אשר עינים לו, ולא יראה! ומי חרש? כי אם אשר אזנים לו, ולא ישמע! — כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אני שלוח, אשר לא פתחה אזנם ולא ישמעו לשון מרברת וכלשון עם ועם; ולא אל מי שלא ראה מאורות מימיו, ולא זרחה עליו שמש חכמה ועל כף בתי מדרש לפילוסופיא לא עדה, ולא קרב אל פתח ביתה, — לו אליהם שולחתי המה ישמעו בקולי — כי אם אליכם חזקי פנים וקשי מצח, עזי פנים שבדור! שלוח אני קשה, כי בית מרי אתם! התיצבו ואשפטה אתכם נגד השמש· כי אתם ידעתם את אשר

---

*) יגיד עליו ריעו בית מריעים, שגם עזרת פועלי און, כמו עזרת ישראל ועזרת נשים בלשון חז"ל; ובחלוף אותיות זסשר"ץ ובמשקל אחר בלשון המקרא, עצרת בוגדים, און ועצרה.

ישבתם בבתי מדרש כללי, שמה ישבו כסאות לנוצרים לחכמה ולאמונה; ובאתם בהם והם בכם, וראיתם את כל עמלם למצוא חכמה ואיה מקום בינה, ואת כל כשרון המעשה לבקש אמונה· ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה, ולא חסרתם מהם בכל דבר חכמת בינה רק ככלב המלקק מן הים; דלגתם על מפתן בית החכמה ולבשתם מלבוש נכרי כמדתם, והיתה יציאתכם ריקה מכל חכמה וידיעה אמיתית, ריקה מכל מדה טובה ומוסר השכל כביאתכם! והלואי שהיתה יציאה כביאה! כי כתינוקים שבהם לא למדתם רק כמשפט המקולקלים שבהם למדתם לעשות· ומאז פתחה אזניכם ולקחה שמץ מנהו כי יש חכמה באדום, אזנים לכם, ולא תשמעו בקול מורה, ובקול אב ואם ובקול ה׳! — ומאז נפקחו עיניכם לדעת טוב ורע, עינים לכם, ולא תראו טוב, רק רע כל היום· — ומאז נתן לכם לשון למודים, פה לכם, ולא תדברו, כי אם נבלה ותועה! — על החדשים אנו בושים, אלא שאתם מגלגלים עלינו את הישנים· —

הראיתם בן פותי זה! שמפטפט כנגד כל קדושי עליון ומצוקי ארץ, ומלגלג על דברי חכמים, זד יהיר לץ שמו אברהם גייגער, האומר בלבו אני — ואפסי עוד! אשר סכלתו וגאונו, זדון תפלצתו ורוע לבו השיאתו להלעיב במלאכי אלהים ולתעתע בקדושי ישראל, ורבה המשטמה בלבו לרדפם עד חובה; וכמה עזים פני האיש הזה כפני כלב, וכמוהו שב על קיאו, ומעלה גרה את פרשו ואת גללו ואת רירו היורד על פי מדותיו, ובכל מקום שהסכל הזה הולך לבו חסר ואומר לכל סכל הוא· על כן הציקתני רוחי לגלות את נבלותו ואת סכלותו, ודיניה דהאי גברא ידוע — ובמדה שמדד אמדוד לו, וזריתי פרש על פניו פרש סכלותו וגאונו וזדונו, כי פועל אדם ישולם לו וכאורח איש ימציאנו; ועונותיו ילכדנו ובחבלי חטאתו יתמך, כורה שחת בה יפול, וגולל אבן אליו תשוב· וכאשר זמם בלבו לצודד נפשות ללכוד חכמים בערמה כן נלכד מהרה, והאלהים אנה לידו מגלת סתרים, אור גנוז יותר ממאתים שנה בבית הסתרים ובבתי קראים, הן הן שולחיו והן הן עידיו שהוא „סגנון יקר מתוקן במליצה „מפוארה, ובשמו אגרת אחוז מקורא, מחובר מאיש תושיה המובהק „בכל מנדעא יתירה, אחד מחכמי בעלי הקבלה הפילוסוף האלהי „המפולפל בחכמת התורה, ובשבע החכמות הרמות לו נחלה שפרה, „בוצינא קדישא דנהורא, כג״ש כמוהר״ר יוסף שלמה דילמידיגו המכונה „ישר איש משרה···״ ויהי כראותו את המגלה צהבו פניו כמגדלי חזירים, ויצא ביום ההוא שמח וטוב לב, וימהר ויהליט הממנו! חמותי ראיתי אור! והתברך בלבבו לאמור שלום יהיה לי! כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה, אך עשרתי! מצאתי און לי! אילן גדול להתנק בו, ואשלי רברבי להתלות בהן· על כן, על כל דברי האגרת הזאת! ומה ראה על ככה! ומה הגיע אליו! וימהר והעלה לו שלש מאות גרבי יין, וישב בעליה בברלין, ודרשה שבע פעמים שבע לטומאה, ועשאה דבר אחר מקולס ומכודן, ויוסף על חטאתו פשע שבע, כשבע תועבות

אשר בלבו· והנה הוא מגבב דברים „מלא חפנים“ עמל ורעות רוח ומביא עלינו אמרים לא המה; מהם קש ותבן, אבן ואבן, חמרים חמרים, ומהם דברי און ועמל ענבי רוש ואשכלות מרורות אשר מעפר אחר יצמחו, מגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה, עם חמת תנינים יינו — ובא בעברת זדון ויוצא ומבשר לחמורים הנושאים ספרים, ויעמוד ויקרא אל מערכות ישראל, ויאמר להם בקול גדול יהודית לאמור: „ועתה כבוא „הספר לפני קורא משכיל יגיל ברעדה, בקראו את מכתב איש רם „ונשא, מקול ההמון לא יחת, ולאיש פנים לא נשא, גדול מרבן „שמו, יוסף שלמה, דילמידיגו שם משפחתו התרומיה, גדולה ונכבדה באי „קנדיאה, ואני הלבשתי (!) את אגרתו, גם בגדים אחרים (צואים?) והוספתי „עליה ביאורים, למען יטעמו כלם צוף דבש אמרים· עוד הודעתי „הנכספים את יקר וגדולות האיש, וארד אל מצפוניו, הקרתי אחר „רעותיו, והעלרתי מקרקעית הים (ממעמקי שאול?) פניניו, מבאר (צרה „נכריה?) חכמתו ישאבון ההווים והבאים, אשר לדברי בינה צמאים“ והנה כל הקורא השבח הזה לתומו במבוא הספר בלשון עברי, סבור כי כפיו כן לבו והדברים ככתבן כמשמען וכפשוטן, ולא ידע כי פחים טמן לו, כי שולח ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך, לקיים מה שנאמר „כי נופת תטופנה שפתי זרה וחלק משמן חכה, ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות, רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו“ — ועתה בוא נא ידידי קורא משכיל גם אתה, ונכורה נא ונראה המראה הגדול הזה „איש רם ונשא מקול ההמון לא יחת ולאיש פנים לא נשא! מבאר חכמתו ישאבון ההווים והבאים·“ ונשמע מה בפיו של גייגער גם הוא במבוא הספר בלשון אשכנז, וחיל! ורעדה יאחזוך, כי מצח אשה זונה היה לאיש הזה לא יאומן כי יסופר! — ועיניך יראו זרות מאיש מדבר תהפוכות, לא נראו ולא נשמעו כמוהם לרוע, משפתי חלקות אשר מעולם! כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה, והתהפוכות בלבו חורש רעה! תחלת דברי פיהו סכלות, ואחריתו הוללות רעה! קום קרא! פיו ירשיעו ולא אני, ושפתיו יענו בו, כי פי כסיל מחתה לו, ושפתיו מוקש נפשו! ואני אבוא אחריו ומלאתי את דבריו, ואענה אף אני חלקי פעם בלשון עברי, פעם בלשון אשכנז, כפי אשר ייטב בעיני· — כי כה יאמר צד XL „דא וויר נון גאר אונז זיינע איבער־ זעטצונג קעננען צו לערנען, אויך זיינע פערהעפפענטליכטען *) ווערקע הא־

---

*) וואהער דען זאגסט — דירפטע מאנכער לעזער מיט איר פראגען — זאללען וויר דיעזעניגען איבערזעטצונג קעננען לערנען, דאס אויס זיינען פערהעפפענטליכטען טריפטען?! אָדער געהערט דיעס פיעללייכט אויך צו דען האפפענבארונגען, דיא וויר אין דיעזעם ווערקע געלעגענהייט האבען קאננ־ נען צו לערנען? — „אללערדינגס! ווירד ד"ר אבראהאם גייגער ראבבינער אונד אנטוואָרטען — אללערדינגס, האבע איך עס אייך ניכט אייניגע ניילען

געוויעזען זינד, זא ווירד עס נאך אונס זא טהייערער דאריבער אין קלאר-
הייט צו קאממען, דא זיינע בעזארגניס פאר פערקעצערונג
איהן אפט געראדע דאס געגענטהייל זאגען ליעס פאן
דעם וואס ער מיינטע, מינדעסטענס אבער זיינע דארשטעללונג
הייפיג מיסלייטענד מאכט". ולהלן צד XLIII "האטטען שאן דיא אלטען איהרע
מיינונגען פערשטעקט, זא איזט ער ניכט בלאס מיט איהנען
דארין איינפערשטאנדען, זאנדערן ער האלט עס אויך ניכט
פיר אונאנגעמעססען, דאס געגענטהייל פאן דעם טריפט-
ליך צו פערברייטען, וואס ער פיר וואהרהייט העלט". XLIV
"וועהרענד ער אין דעם בריעפע, וועלכער היער פערעפפענטליכט איזט,
מיט פאללער ענטריסטונג דיא קבלה פערווירפט, שטעללט ער

צופאר ערסט געזאגט, דאס דער נייערן פהילאזאפהיא, "דיא גרונד-
לאגען דעס פאזיטיפיסמוס, דיא אויסביילדונג האכשטעהענ-
דער דורך פראפהעטענגאבע אונד בעזאנדערע פארזע-
הונג" צוזאממען בראכען. נון איזט עס אפפענבאר אונד דאס וויס איך
נאך אבענדריין אויס אייגנער ערפאהרונג, דאס, ווער דיא נייערע פהילא-
זאפהיע שטודירט, דער האט אויך נאטהווענדיג דיעזע אנשויאונגסוויעזע
אין זיך אויפגענאממען; דילמידיגו האט דיא נייערע פהילאזאפהיא שטודירט,
פאלגליך . . . נון איבערפלוס אבער, אונד דאמיט איהר מיר ניכט עטווא
איינווענדעט, דאס פיעלייכט בייא דילמידיגו דיעזע אנשויאונגסוויעזע ניכט
צו זאלכער קלארהייט אונד פעסטיג דורכגעבילדעטען אנזיכט געלאנגען
קאנטע; טהיילס וויל "דיא גאנצע גרונדלאגע זיינער בילדונג — איינע מיט-
טעלאלטערליכע יידישע — אויך איהן אינפיצירט האבען מאג", טהיילס
האט ער זיך "אויך מיט דער גאנצען מאססע דעס רעעלען וויססענס"
בעשעפטיגט. דאבייא גינג איהם דיא רוהע אונד געמעכליכקייט מיינעס
אים אמטע שטעהענדען געלעהרטען אב, אונד בעזאס ער אויך דען פריוואטה-
ניכט, זיינע מיינונג אהנע ריקהאלט צו אייסערן, — וועלכע פארצינגע נור
בייא מיינען ראבבינען דער יעצטצייט אנגעטראפפען זינד, דער וועדער
איינע יידישע בילדונג ערהאלטען, נאך זיך מיט דער מאססע דעס רעעלען
וויססענס בעשעפטיגט, אונד רוהיג אונד געמעכליך זיינעם אמטע אונד
זיינער איבערצייגונג אהנע שייא לעבט — דאהער מוס איך עס מיך אויס
זיינען פערעפפענטליכטען שריפטען צו בעוויעזען זוכען, דאס דילמידיגו
דעננאך וויא איין עכטער שילער דער נייערן פהילאזאפהיא געדאכט. היער
שטאססע איך אבער אויף שוויריגקייטען, דיא איך מינדעססען דעננאך צו
בעזייטיגען וויס. פערשטעהעט איהר מיך יעצט?!" יא! יא! אללצוזעהר! —
אונד דער גיטיגע לעזער, דער זיך גלייך מיר דיא מיהע נעהמען ווירד,
דיא גאנצע שטעללע זעלבסט דורך צו לעזען, ווירד האפפענטליך זא גוט
אלס איך דיזע מיינערע וואהרהייט דערזעלבען פערשטעהן. —

דיעזעלבע אין דען געדרוקטען טריפטען חָוס הָאֶכֿסטע וויססענטאַפֿט הין" *). הראית ידידי קורא משכיל! אומץ רוחו של האיש הזה? ואיך לא יחת מפני כל ויברח חדר בחדר להחבא!! ובטרם יקרא הגבר יכפור בעצמו שלשה פעמים לקול פחדים אשר באזניו פן יחסדנו שומע, ודורש לרבים לעשר את התבן ואת המלח! עוד תשוב תראה דברים טובים דברים נחומים שנמצאו באיש הרם והנשא הזה, שהוא יודע גם כן לגנוב את דעת המקום מלב ודעת הבריות, לא על שמו, חלילה! רק על שם אחרים, אחד מאחיו וידידיו וגואליו, והוא כמופת לרבים, ממנו יראו ויקחו מוסר וכן יעשו· כי הנה כי כן תמצאנו אומר XLI „איינע וויכונג דיא ער — דיזעזידיגז נאָך — טיינבאַר טאַדעלנד איינעם פֿיזאָזאָפֿהירענדען ביינזעגט" ובצד L אומר „היער זון פֿערשטעקט ער אויך האֶכֿסט קינסטליכע וויזע זעהר פֿרייזיניגע אַנזיכטען אונטער אַנדערע, וועלכע דען דאַמאַליגען פֿאָרזורטהייזען אונדגערעכט וואַרען,

*) אויס דיעזען וועניגען שטעללען שאָן, ווירד זיך דער דענקענדע לעזער וואָהל איינען בעגריף מאַכען קאֶננען, וואַס מאַן אונטער דעם עקטעגעטיטען געוויססען, פֿאָן דעם דר' אַבראַהאַם גייגער, ראַבינער, זאָ אָפֿט אַנדערוויטיג טפריכט, צו פֿערשטעהען האַט; זאָ וויא אויך וואַס מאַן אונטער עקטעגעטע אונד געוויססען איבערהויפט זיך דענקען מוס; ווען מאַן נאֶהאַליך פֿאָן איינעם מאַננע ריהאט, דאַס ער וואַר, איין „איש רם ונשא, מקול המון לא יחת ולאיש פנים לא נשא", זאָ מוס מאַן דאַרונטער פֿערשטעהן, איינען טוויען אַבער צוגלייך אייטערסט ליכטטייען פוכס, דער זיך ניכט עהער געטרויעט אויס זיינעם עוויגען פֿערשטעק אויף רויב אויסצוגעהען, ביז ער זיך איין האַמזענפֿעלל אוואגעהאֶנגט; — זאָך איין אונערטראָקענער פֿערשטעקטער העלד איט בעבענדער שטיאמע אונד גלייכנעריטער לאַרווע, — אייכט אונזער ביאָגראַף — וואַר נון אויך דער גראָססע דיזעזידיגז. — דיזעזידיגז פֿערשטאַנד אַבער אויך נאָך אַנדערע רעכט עהרענהאַפֿטע קונסטגריפֿפֿע, זיינע הייאטיקיטען פוהֶנע נאֶהאָליך, האֶכֿסט קונסטפֿאָלל אונטער טאַייכלערעדען אונד זיסען לעקערביססען, „דיא דען דאַמאַליגען פֿאָרזורטהייזען אונדגערעכט וואַרען צו פֿערשטעקען", „וואָ איט זאָלכער קאָנפֿוסיאָן אַללעס בונט דורכאייכאַנדער לייפֿט", דאַס ער אָהנע יעמאַנדען צו פֿערלעטצען, בלאָס דאַס הערץ אויס דעם בוזען שטיעהלט; צוגלייך וואַר ער אויך נאָך זאָ בעטיידען, זאָ אַנטפרוכלאָז, יאַ זאָ גיטיג, „אונד מאַנכע אויסדריקע, וועלכע ער ניכט גערנע איבער זיך נעהמען מאַג, לעגטע ער אין דען אונד זרח'ס אָדער זיינעס טיערס מויך", וויא וויר גלייך זעהען ווערדען; אונד עבען דיעזע גראָסאַרטיגע מאָראַלישע געזינונג, דיא דען מאַטטאַב זיינעם געוויססענס אַבגיעבט, שטעמפעלט איהן צום גראָססען ערהאַבענען מאַננע. — ומסם זכה להקרא בשם איש רם ונשא! —

אונד אַנגלע אויסדריקע וועלכע ער ניכט גערנע איבער זיך
נעהמען מאַג, לעגטע ער אין דען אונד זרחס אָדער זיינעם
טיוערם מיין.*) דיא אין אַנמערקונגען נון בריעפע זאָוואָהל אַלס אָבען
נור אונטערטיטלונג**) זיינער וואַהרען הערצענסמיינונג. אַנגעפיהרטען
שטעללען ענטהאַלטען אויסשפריכע גענוג, וועלכע דיא בעאַבזיכטיגטע
קונסטפאָללע פערהילונג בעלייכטען, אַלס דאַס אויך היער נאָכצואַהלס
אויספיהרליך איינע דערזאַרטיגע בעווייזפיהרונג אונטערנעהמען זאָללטע".
וממוצא הדברים האלה תבין ותשכיל קורא משכיל, מדה אחרת לשבח
בהאיש הרם והנשא הזה, „עורבא בעי בני והאי גברא לא בעי בני"
רק מטיל ביציו — ביצי צפעוני — בקן של אחרים לקעקע ביצתן;
הוא „מחבק אשפהות הפילוסופיאה, ואמון בחיק אשה נכריה" ומוחה את
פיו, ולא יקרא שמו, חלילה! על בנים זרים אשר ילד ולא יאסוף אותם
הביתה, רק מטילן לשוק ואומר של איש פלוני אלמוני הם ומתפלסף
הוא! — גם תנים הלצו שד! הניקו גוריהן! והאיש הרם והנשא הזה לאכזר,
כיענים במדבר׃ „יארוד ילדה ואבני מתא שדיה"! — או יארוב על פתח
רעהו ומטילן להוך ביתו, ויקרא שמו עליהם לאסוף את חרפתו!! —
„ועתה כבוא הספר לפני קורא משכיל יגיל ברעדה" וימהר ויעשה כמוהו,
כי אחת היא! על כן אמרתי זהו דרך ישרה שיבור לו האדם, אל נא
ישא פני איש, גם אם כגובה ארזים גבהו — כמדת החכם הכולל ר׳ זרח
בר נתן, — ונער לא יחון ואל אדם לא יחמול גם אם קרוב אליו האיש
מגואליו וידידי נפשו, גם כי חמודות הוא — כאשר היה המופלא
ר׳ משה מיץ אשר פיו יקבנו מעין חתום (צד ס"ה) „ידיד נפשי איש
חמודות מהר"ר משה" — כי במדה זו, „מקול ההמון לא יחת" כי לא עליו

---

*) רעכט בראַוו אונד ריטטערליך! —

**) איט דען „אין אַנמערקונגען אָבען נור אונטערטיטלונג זיינער
וואַהרען הערצענסמיינונג. אַנגעפיהרטען שטעללען" האַט עס גאַנץ זיינע
ריכטיגקייט, בייא אויך דען קליינען אונטערשיעד, דאַס דאָרט אַללענטהאַלבען
איט קלאַרען וואָרטען גראַדע דאַס געגענטהייל געזאַגט ווירד פאָן דעם,
וואַס היער בעוויעזען ווערדען זאָלל, דאַס עס זיינע וואַהרע הערצענסמיינונג
געוועזען זייא; אַבער דאַס טהוט ניכטס נור זאַכע, דען עבען דאַרין בע-
שטעהט „דיא בעאַבזיכטיגטע קונסטפאָללע פערהילונג", „דאַס געגענטהייל
פאָן דעם טריפטליך צו פערברייטען, וואַס ער פיר וואַהרהייט האַלט" —
ווער אַבער נאָך איטטריאיט זייט, דער בעליעבע דיא נור בעגרינ-
דונג זיינער וואַהרען הערצענסמיינונג. „דיא שאָפפונג דער וועלט צו
חיינער בעטטיזאַטען ליית אויס ניכטס" בעטרעפפענד, זייטע XLI. אונטען
אַנמערקונג 1 — אירטהימליך 9 — אַנגעפיהרטען שטעללען, זעלבסט
נאַכצולעזען, אונד ער ווירד דאַס געזאַגטע בעשטעטיגט פינדען, אונד
זאָ איבעראַזז.

יחנו בקולם, רק על האיש אשר קרא שמו עליהם, ואשר הרשיעו ושקר ענה בו. —

והנה נא ידעתי, קורא משכיל! כי תשאלך נפשך לאמור „ואי פה? הוא המקום אשר בו ערום יערים הוא במלאכה נפלאה להמתיק בפיו רעה אשר נגד פניו, ולהכחיד הדעות היותר הפשיות תחת לשונו, ולמנעם בחוך חכו במרבית דברי הבל שוא ותפל, אשר אהבו כן בימים ההם?" כי כאשר ידעת, וכאשר תעבור משער לשער בכל הספר מעין גנים על ארבעת רבעיו, לא תמצא בו דבר ולא חצי דבר מעניני אמונות ודעות, רק השבונות רבים ועניניס מתמיהים; וכי תבקש גם בסימן כ"ב וסימן מ׳ ומ"ח מספר מעין חתום, אשר עליהם רמז חוקר הנסתרות הלזה צד XXXVII, לא תמצא גם אות אחת הרומזת ל הדעות היותר הפשיות אשר זכר! וגם בכל המאמרים והמכתבים הנמצאים בספר אילם מהחכם יש"ר בעצמו, לא נראה ולא נשמע שמץ דבר ממלאכתו הנפלאה ודעותיו היותר הפשיות, רק דברים פשוטים וברורים, אין בהם נפתל ועקש, ולא עוד אלא שבכולם הוא מדבר בעדו, לא בעד ר׳ זרח ולא בעד תלמידו ר׳ משה מיץ?! ומי איפוא הוא הצד ציד בפיו ויבא לנו מטעמים עם לחם סתרים יונעם! כי יבא דברו וכבדנוהו, ונאכל ויהי בפינו כדבש למתוק! — והיה כאשר הבקש הנה והנה בכל המקומות אשר אמרתי ולא תמצא, בוא ואראך! קום קרא למטה בשולי היריעה L הערה ***): „פֿערגלייכע אַנמ׳ 27, זייטע 48" ובהערה 1 שם, תמצא כי כה יאמר „דיעס גילט בעזאָנדערס פֿאָן איינעם גראָסען טהיילע דעס בריעפֿעס אילם זייטע 27 פ׳פ׳ דער אָפֿפֿענבאַר ניכט זאָ גע-טריעבען וואָרדען. פֿערגלייכע היער אנמ׳ 35 אונד 36 זייטע 50, אנמ׳ 120 זייטע 89 פֿערנער אַנמערקונג 122 זייטע 90 אונד 123 זייטע 92" והנה טרם נחפש את כל המקומות האלה אשר בנה עליהם ציון, אגלה אזנך קורא משכיל, כי גם מאז דברו על אודות המכתב הזה מר׳ משה מיץ צד XXXVI העיר אזנינו לאמור „אונד וויר האַבען דיעזען בריעף — וואַהרשיינליך אַבגעקירצט, אונד אויך פֿיעללייכט אַבגעאֶנדערט פֿאָר אונס" ועתה נשובה נראה את כל המקומות אשר זכר והראה עליהם באצבע, ותמצא מעדנים לנפשך; כי כה יאמר בהערה 27 צד 48 „אין אילם זייטע 15 ווירד דיעזער אויס-דרוק זרח בייגעלעגט, אַבער אָפֿפֿענבאַר האַט יוסף, דער זיך אין זיינעם איינגענן נאַמען דעסזעלבען ניכט בעדיענען מאָכטע, איהם דיעזעם בלאָס *) אונטערגעשאָבען" — ובצד 50 הערה 35 „דיעזעלבע אַנזיכט ווירד אין מיץ, בריעפֿע אילם ז׳ 37 „עטוואַס מעהר פֿערהיללט פֿאָרגעטראַגען, זאָ וויא איבערהויפּט דאָרט דער „פֿהילאָזאָפֿהישע שטאַנדפּונקט פֿאָן דעם גלייביגען געטיעדען ווירד, אויך

*) אָ דער טאַקט! בלאָס אונטערגעשאָבען!!! —

„דערען יעדעם איין אַנדערעס פֿערפֿאַהרען איינצושלאַגען זייא, זייא עס „נון דאַס מיין ווירקליך זאַכ'ס שטאַהנענד דיעזע שיינבאַרע דיסטינק- „ציאָן פֿאָרגענאָממען, אָדער דאַס זיא ערסט אים דרוקקע איינ- „געשאָבען וואורדע", ובהערה 36 הסמוכה לה העורכת מלחמה נגד הזקן יאמר „זיינע פֿיינדשאַפֿט געגען דען לאַנגען באַרט, דער, וויא אין אַלטער צייט דען פֿהילאָזאָפֿהען, זאָ דאַמאַלס דען תאלמודגעלעהרטען אונד פֿראָממען בעצייכנען זאָללטע, בעריכטעט גלייכפֿאַללס מיין, א' א' א', ז' 29 מיט דען וואָרטען: והוא שונא זקן ומרבה לספר, אמר שלא כיון בו הטבע לקשט ולהדר בריותיו אלא וכו' ואלו הכרם והזקן על קנקן מלא וריקן מעידים, אין חכם כתישים ועתודים." -- והיה כי ישאלך נפשך קורא משכיל לאמור „מה טיבה של הערה זו הלום?!" אני אגיד לך צדקתה, כי ההערה הזאת היא אמת, רק רומזת ונרמזת, מה מצינו באגרת אחוז שלא כתבו ר' משה מיץ נאמר בה „ואמר החכם המעט באמונה אוצר וסגולה, והרוב יחשב לכסלה, וכן בזקן המעוט יקר וגדולה, והרוב לגדל הפתילה" אף המכתב הזה שבספר אילם שנאמר בו „והוא שונא זקן ומרבה לספר..." בידוע שלא כתבו ר' משה מיץ מעולם, רק החכם יש"ר כתבו, או הוסיף עליו דברים מלבו — וזה דרש כמין חומר! אבל האמת אגיד לך ולא אכחד מכל קורא, אשר בעיני יפלא המאמר ההוא אשר באגרת אחוז האומר „ואמר החכם המעט באמונה אוצר וסגולה, והרוב יחשב לכסלה, וכן בזקן המעוט יקר וגדולה והרוב לגדל הפתילה" כי מלבד שאיני מבין מה היא זאת? „לגדל הפתילה" וכי גודלין פתילות משער הזקן? או כל זקן לאש נתן לאכלה? כאשר יתרגם לנו המתרגמן הנפלא הזה צד 9 אשר יאמר „זאָ פֿער- האַלט זיך'ס אויך — נאַך דעם שפּרוכע דעם ווייזען — מיט דעם גלויבען, מעסיג. איזט ער קאָסטליך, איבערשוואַנגליך איזט ער טהאָריכט, געראַדע וויא ביי'ם באַרטע, דער קליין נור שמוק, גראָס דער פֿלאַממע נור שטאָפֿפֿע דיענט" כי לא שמעתי מימי, אומרים לאדם, למה זקנך מגודל? והוא עונה, יהי כנגד הלהב, כדי שתאחז בו האש ברובו; הנה מלבד זה אודה ולא אבוש, כי אם אמנם החלק הראשון מן המאמר הזה הוא מאמר חכם, החלק השני ממנו הוא בעיני — לא תחשוב לי עון כדבר הזה אם שגיתי — מאמר סכל! כי אינני יודע מה ענינו הלום? ומה זו סמיכה? האמונה — אל הזקן? — אולם בטרם יצא עתק מפי, ובעוד מלה בלשוני, שבתי וראיתי כי המכשלה הזאת תחת ידי, ודבר גדול דבר האיש הזה עצה עמוקה בלב איש, ודבריו העניים במקום הזה הם עשירים במקומם בהערה אשר לפניה, והם סמוכים לעד לעולם, כי שם נאמר בשמו „ובכל זה יהיה מסור בידך ולא תבהל בקראך ספרי והחכמות שכאשר לבעלי הדת תחשב האמונה צדקה, כן למתפלסף תחשב לכסילה ולחסרון שחוקו לחקור ולמאן להאמין אם לא סוכרה". ומעתה יאירו עינינו שלפיכך הקישן הכותב לומר לך שבא זה ולמד על זה, מה הזקן אעפ"י שאמרתי לך המעוט יקר וגדולה, מכל מקום הוא שנוא נפש

החכמים, „והוא — החכם יש"ר — שונא זקן ומרבה לספר, אמר שלא כיון בו הטבע לקשט ולהדר בריותיו" — הפך מה שנאמר באגרת אשר לפנינו „וכן בזקן המעוט יקר וגדולה" — כן למתפלסף החשב אפילו המעט באמונה לכסלה ולחסרון, שחוקו לחקור ולמאן להאמין אם לא מוכרח", — ומי ישבור עליו חוקו? או יבריח המחשבה החפשית? — וכל המרבה לספר את האמונה ולספר בגנותה הרי זה משובח לחכם. והרי הזקן הזה בא ללמד ונמצא למד, מה האמונה תחשב למתפלסף לכסלה ולחסרון, אף הזקן לא יבא אל מתפלסף אל הבירה, אם זקן יש כאן, חכמה אין כאן! ואם זקן אין כאן, חכמה יש כאן! — וכלל זה יהיה מסור בידך, ולא תבהל בקראך בספר מאמר החכם אשר זכרנו למעלה, שכאשר לבעל זקן תחשב האמונה לצדקה, כן למתפלסף תחשב לכסלה, שחוקו לשנוא זקן ולמאן להאמין — וזה כפתור ופרח. ואחרי אשר אורו עיני בדבר זה לירד לעומקן של דברים הללו, שבתי וראיתי תחת השמש, כי כבר אכשור דרא בדור האחרון, והיו המתפלספים ומגדלי בלורית הולכים הלוך וגדול, והזקן והאמונה יורדים מטה מטה הלוך וחסור מיום ליום; אבל בעונותינו כי רבו, פרח הזדון מחדש בצרפת להדר את הזקן, והשחת הארץ כי השחיתו גם המתפלספים את דרכם על הארץ והחלו לילך מגדלי זקן, וזאת היתה נסבה שהחלו למן היום ההוא והלאה גם כן לבקש אמונה מחדש, ויצאו ממנו מה שיצאו, בעלי ברית הצורתים — הצורים או הצוררים, לא ידעתי אכנם כי לא נקרא עדנה שם יהדות עליהם — אשר בעינינו ראינו ובאזנינו שמענו אשר ספרו לנו, כי ימים רבים להם ללא אלהי אמת, ללא תורה וללא כהן מורה, ורק מקרוב נכנסה בהם רוח אמונה לבקש תורה חדשה! וזו ראיה שאין עליה תשובה! כי דבר אמת בפיו של הכותב ההוא, כי חוקה אחת ומשפט אחד לזקן ולאמונה, כשזה נופל זו נופלת, וכשזה קם קמה גם היא וגם נצבה, וזה דבר מפליא באמת! — ובכל זאת אין למידין מן הכללות, ומלכותא שאני, שהם פורצים גדר לעשות להם דרך ואין מוחין בידם, ולפיכך המלכים אע"פי שהם אוהבי האמונה ומחזיקים בידם, מכל מקום הם שונאי זקן, „ולכן הקיסרים הקדמונים — כאשר יאמר בספר אילם שם — היו מגולחים, והרבה מן האומות בדרכיהם הולכים עד היום". — אהלי! קורא משכיל, אל נא ירע בעיניך על אשר סרתי מעט מן הדרך, כי לא דבר רק הוא להבין דברי חכמים והדותם, ולירד אל מצפונם. ועתה הנני יתקריא לפניך מהר הערה 120 צד 89, וז"ל „אויך מיץ בע-ריכטעט דיעזע אַקסיאָמע אונד נאָך אייניגע אַנדערע איט איהר אין פערבינדונג שטעהענדע פאָן זייטען זעהרער אין אילם זייטע 28 . . . פיר יעדען גענענשטאַנד, וואַס גאַר וויכטיג איזט, ווען אמן וויזהייט ערלאַנגען וויל, האַט ער איר ווייגעשטערפט, ביכער נו וואַהלען איט טאָנער טריפט, אויך דאַס עקסטראַפּאָהר ניעזאַלם נו וועלשען . . . פאָר-ניגליך גילט דיעזעס פאָן דען הויפטווערקען אין יעדער וויססענשאַפט, וויא פאָן דעם תלמוד, הלכות דעם יצחק בן יעקב, דען טורים דעם

יעקב בן אשר, אונד דעם משנה תורה דעס מייאמָנידעס..."— והנה בטרם אקריא לפניך את אשר יאמר שמה בהערה למקום הזה, ואשר רק איה ירה אבן פינתו, אוחילה לפניך! קורא משכיל, אל נא תעבור מזה, חכה לי מעט עד אשר אשלם את נשיי ואגבה את חובי; כי הנה פה הוא המקום לחתות גחלים בוערות על ראש הבליעל הזה, ולדונו ברותחין. — כי הנבל הזה הוא הראשון מדוברי סרה על חז"ל ומלגלג על דבריהם אשר עשה את עצמו, שטן עד ודיין, מושל ושוטר וקוסניטור ועבד לקוסניטור כאחד!!! כי הוא אברהם גייגר ברשעו מתחלתו ועד סופו, הוא עולה ומסטין על רבותינו חכמי התלמוד לאמור כי רחקו מעל פשוטו של מקרא ולא ידעו מה הוא, ואחד היה אברהם גייגר שוטה רשע וגס רוח — ויירש את הפשט! וכתב בספר והעד עדים מדברי עצמו, והוא הוא אשר ישב עליהם בדין ושפטם לפני כסא כבודו, ויצאו חייבים בדינו; ופסל גם את הסמיכה שסמכו אותם ב"ד סמוכין שבארץ ישראל להקרא בשם רבן ורבי — אולי לפי שלא עלו בערכאות של נכרים, ולא שמשו בבית המדרש הכללי של העיר באָנן — ויצא דבר מלכות מלפניו להפשיט את אדר היקר מעליהם, ויורד ונוטל כבוד חכמים אשר ינהלו מעולם, והסיר המצנפת והרים העטרה מעל ראש חכמינו ז"ל, וקורא לרבותינו אשר מעולם בשמם לבד, גמליאל, שמעון, יוחנן, עקיבא, ישמעאל, ואינו מדבר בשבחן לעולם. ולא זו בלבד במקומות שמדבר בעדו ובעד אנשים אשר כגילו, אלא שגם במקום הזה שהוא רק מעתיק מילין מפי אחרים לא מפי עצמו! לא נתנו רוע לבבו לקרוא להם בשם רב ורבינו כאשר נקראים וכתובים בספר אשר הוא מעתיק ממנו, רק הוא קורא להר"יף ז"ל בשם יצחק בן יעקב; זאת לא זאת! הגבוה השפל והשפל הגבה! כי כנגד זה הולק כבוד לעצמו ונוטל לו שני כתרים, וחותם את עצמו „המלומד אברהם גייגר רב" מאן חציף כהאי גברא?! — ומה יענו הקוראים הישרים בלבותם! האתה הוא? אברהם גייגר, מלפניו מלומד, ומאחריו רב — אל ירבו כמותך בישראל! —. ועתה הנני להחיש את מעשי ולעשות לך מטעמים ולדשן בעונג נפשך ממה שכתוב שמה למטה בהערה להערה 120 הנזכרת, וזה לשונה „עס מעכטע (!) דיזע שטעללע, נאמענטליך דא דער בריעף פאן זייגען קאראקטער געריכטעט איזט, איס דרוקע ערסט איינגעשאָבען זיין." ועתה נשמע מה גם בפי ההערה 122 וז"ל... זאָ זאגט מיר אין אילם זייטע 28 „אונטער דען פיעלען וואָהלטהאטען האבע איך איינעס לעהרער בעזאָנדערס דאפיר צו דאנקען, דאס ער איך אנגעטריעבען, דיא לאטיינישע שפראכע צו ערלער-נען, דא אין זיא אַללע גוטען ווערקע איבערזעצט זינד". דער בריעף זעלבסט שיינט לאטייניש געשריעבען אונד ערסט פאָן דיאזידיגו פיר דען דרוק איבערזעצט וואָרדען צו זיין, פאָראויסגעזעצט, דאס עס זיך מיט דעססען אויטהענטיע ריכטיג פערהעלט — וואָהער..." ובהערה שם למטה צד 91 יאמר „דיא גאנצע שטעללע קלינגט אַל-לערדינגס פערדעכטיג, דא טהיילס... דאנן דאָך וויעדער... לעטצ-

טרעם ויעמע זיך דהרוך בעזייטיגען... חמויין דער ערסטע גרונד חונד דער גחנגע טחן דער טטעווע אחכען איר דיעזעובע פערדחכטיג." — ונשאר לי עוד להגיד לך, כי ההערה 123 אשר ציין למעלה, היא ארוכה עד מאוד אבל גם כן אלמת, רומזת ונרמזת במה מצינו כאשר הראיתיך למעלה בביוצא בה, והוהם כה מעין הפתיחה שפתח בהערה לצד L במבוא אשר זכרתי, ואומר „חיבער דיעזע אערקווירדיגע ווחרטזיכע חיבערחיינסטימאונג.... ווערדע חיך חין דער חיינזייטונג נו טפרעכען געזעגענהייט החבען..." ואם אמנם לא דבר שם מאומה על הדבר הזה, הכל הכל! סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח, וכדמות נחש ווזחלי עפר הוא עושה קשת רמיה, ונועץ פעם זנבו לתוך פיו, ופעם פותח את פיו ואוחז את זנבו׃ —

ועתה פן עוד תשאלך נפשך, קורא משכיל, לאמור, בכל זאת ומכל המקומות אשר ציין ואשר ראינו עתה בעינינו, לא נתברר לנו גם לפי דבריו, רק שהחכם יש"ר הוסיף דברים מועטים לקרר את חום החכם מיץ, בדברים שלא נשמר בלשונו, כחס על כבודו, או כחס על המון הקוראים שלא יקחו מוקש לנפשם, ושיש ללמיד במה מצינו שהוסיף דברים של טעם בדברים של מה בכך במכתב החכם זרח, ושהוסיף גם כן דברים של מה בכך, שאלמלי לא כתבן החכם מיץ היה ראוי שיכתבם; אבל עודנה לא ראינו ראיה על הפכו שישים בפיו דברים ארוכים ועמוקים שלא עלו לבו מעולם, ושאלמלי היה מהרהר בהם בלבו, לבא לפומא לא גלי, ואף כי שהיה מתירא לדרשם בספר לאלפים מבני אדם, שמא ישרפוהו כהבל פיהם ושמא ירוצו את גלגלתו, כאשר הוא הענין בחלק הגדול של המכתב הארוך אשר יחס לתלמידו ר' משה מיץ אשר כאן נמצאו וכאן היו — לפי דברי המלומד אברהם גייגר רב — רוב או כל דעותיו היותר חפשיות, אשר לא ערב את לבו ואשר נשמר לנפשו לאמרן בשם עצמו פן יחסרנו שומע ורבתו לא תשוב? — הנני להשיבך בשפת אשכנז בלחישה — חונטער חונס געזחגט, היער נון פערטטעקקט ער — גייגער נעמליך — זיינע געמייניען חנזיכטען, חונד טאוטליגען פרחקטיטען גרונדזעטלע חויף החכסט ערבחרמליכע וויזע — ואשכילך ואורך שזה רק אחיזת עינים, חכמה ומלאכה נפלאה שמשתמש בה המלומד אברהם גייגר רב, לעור עיני הקוראים; וכי באמת נהפוך הוא לא שהמקומות הללו אשר ציין עליהם, יעידו לנו על אמתת המשפט הזה אשר חרץ על החכם יש"ר מקנדיאה, שהיה איש רם ונשא לא יחת מפני כל, ולאיש פנים לא נשא, וביד כל אדם יחתום את מעשהו, ויהי כאשר ירא את העם לעשות יומם לעיני השמש, ויעש לילה, או האפיל בטלית שאינו שלו וכסהו כלילה; וכשהיה גונב דעת המקום מלב הבריות לא גלה פניו, חלילה, רק לבש טלית שכולו תכלה ואדרת שער למען כחש, וסתר פנים ישים מסוה כדמות אחד מאוהביו וריעיו על פניו, למען שכאשר תמצא הגנבה בידו יתלה הקלקלה בהם, ויאמר כי מידם היתה זאת, והם עשו אלה לו, כאשר עשה בחלק גדול של המכתב

המכתב הארוך של החכם מיץ; כי דבר זה אינו צריך ראיה ולא מופת,
כי זה מושכל ראשון ומן הדברים המבוארים וגלויים לכל מי אשר למד
הפילוסופיא החרשה· רק על זה העיר אונינו, לאמור, כי ממה שאמרתי
לכם בפנים תוסיפו לקח להבין, כי גם דברים של מה בכך שנזכרו
בהערות אשר ציינתי לכם, לא יצאו נקי מתחת יד האיש הרם והנשא
ההוא, כי הגדיל לעשות בהם כרצונו· כללו של דבר! אומנית נפלאה
נמצאת בהאיש הרם והנשא הזה לדבר מתוך גרונם של אחרים ככל
אשר יחפוץ! ומשביע את אחיו אוהביו וידידיו ואומר להם „בואו והעידוני,
שאני עוסק בתלמוד כל היום ומשיב תשובות לשואלים בעניני התלמוד
והפוסקים“, והם משתטחים לפניו ובאים ומעידים, וחותם יד כל אדם בו!
הלא זה הדבר אשר דברו עוד המלומד אברהם גייגר רב בשכבר, צד
XXXV: „אונד אויך פאר איינעם גרעסערן קרייזע טרוג ער אם טבת
פערטיעדענעם פאר, רש"ס ערקלעהרונג. נאך פענטאטייך איט מורח"ס
ערלייטערונגען, דאנו אבן עזרא"ס קאממענטאר אונד דג"ן.. וויר ערפאהרען
אויסדריקקליך — אויס דעם מונדע זרח"ס — פאן איינעם מ' דוד לוי
אונד שלום, דענען ער אנטוואָרטען נאָכשיקקטע, אַנגעבליך הלכהטען אינ=
האלטס“; ובהערה לסוף דבריו לא יאמר „אמן איזט בייא זאלכען
אנגאבען ניכט גאנץ זיכער, אב זיא ניכט אים דרוקקע ענט=
שטעללט זינד, אונד האט זיא דאהער איט פאָרזיכט צו געב=
בראוכען, וויא איך באַלד נאכוויזען ווערדע“. ובמחילה מכבודך המלומד
אברהם גייגר רב, לא שמרת מוצא שפתיך, כי לא הבאת הראיות לזה,
לא מיד ולא לאחר זמן בכל המבוא הארוך אשר כתבת, רק סמכת על המבין
דבר מתוך דבר, אחרי אשר מסרת לו ראשי פרקים מן הפילוסופיא החרשה,
ועיקר ראיתך היא מן המושכלות הראשונות והגלויות אשר אמרתי, ואשר
זכרתם עוד צד LII ואמרת „אין אהנליכער וייזע זינד נון זיינע הייפיגען
בעהויפטונגען, ער בעשעפטיגע זיך יעצט אייפריג. אונד אַללין איט תלמוד,
אונד ער האבע אין ווערק אויסגעארבייטעט, דאס דעם משנה תורה דעס
אייאמאנידעס אַן דיזו זייטע צו שטעללען זייא, זאָוויא ער אויך אָפפ=
פענבאר*) פאָן אנדערן שריפטען שפריכט, דיא ער אין

*) דער געעהרטע לעזער ערטרעקקע אונד וואונדערע זיך יאַ ניכט,
אָפפענבארונגען אין דעם מונדע גייגערס, איינעס דאָקטאָרס אונד ראַ=
בינערס דעס נייגצעהנטען יאהרהונדערטס, זאָ אָפט אונד זאָ ווידערהאָ=
לענטליך צו פינדען! דען עס איזט היער ווערער פאָן איינער געאָפפענ=
בארטען רעליגיאָן דיא רעדע, נאָך פאָן געאָפפענבארטען געזעטצע=
אונד צוויגען וואהרהייטען; נור בלאָס פאָן איינפאכען לענ= אונד טרוג=
אָפפענבארונגען. עס זינד דיעס איינע גאנץ בעזאָנדערע, נייע גאטונג
פאָן אָפפענבארונגען דיא דעם ד"ר אבראהאם גייגער ראבינער אָפפענבארט
ווארדען, אונד אין דיזו ער זיך ווידערום נאכדעם ער קורץ צופאָר זיך
אין זיינעם דואליזמוס אוס ראבבינער אונד שריפטשטעללער געאָפפענבארט

דער טהאַט ניע פֿערפֿאַסט האַט״. — ואדם דן קל וחומר מעצמו, אם בחמי חמין לא נכוה האיש הרם והנשא ההוא, בפושרין על אחת כמה וכמה! ומילתא דאתיא בקל וחומר לא טרחת וכתבת ראיות. —

והנה אחרי אשר שמעת, קורא משכיל, וראית וקרית ושנית את כל הדברים האלה ונוכחת, אקוה כי כמוך כמוני תרוק בפניו של המלומד אברהם גייגר רב לאמור „האיש הרם והנשא אשר אמרת, נעשה נבוה ושפל אנשים, עד שקר וכותב פלסתר, במסתרים יארוב להרוג נקי, וחותר בחושך בתים, גונב את דעת המקום ואת דעת הבריות, כולו חנף ומרע, ולאור יקום רוצה והונק את אחיו בשוק, כקטב ישוד צהרים, והוא פורש ובוכה, ועל כל אח עקוב יעקב ועל כל ריע רכיל יהלוך, ובמכת פרושין נוגע בהם! — ארי זה שאמרת, אשר לא יחת מפני כל, נעשה שועל וצבוע וארנבת כאחר, ורדף אותו קול עלה נדף, וגם בחדר משכבו הוא נהפך בלשונו ומדבר כלשון עמו, ויעקבם פן ישמע קולו, ועוף השמים יוליך את הקול! — בוזה לך, לעגה לך! שקע האיש הזה שקיעה שאין אחריה תקומה! ומה אמולה לבתו, בעשותו מעשה אשה זונה שלטת, תחת אשה תקח את זרים לעיני השמש, ומבקשת נדה ותובעת כהוכחה בבית דין, כאשת חיל עטרת בעלה! — שומו שמים! שופך דם האדם ועל צחיח סלע שמהו, עוד היורש יביא במשפט, לאמור הבה שכרי! ועד האלהים יבא דבר שניהם לכוף על מדת סדום!! — ממי נעמת? רדה והשכבה את הערלים אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר, ואת הנביאים החוזים שוא והקוסמים כזב, למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו, בסוד עמי לא יהיו ובכתב בית ישראל לא יכתבו, כי תולעתם לא תמות, ואשם לא תכבה, והיו דראון לכל בשר״.

ועתה אם אמרתי אספרה לך עוד כמה מעניות דעת והסרון לב, ועזות מצח ורשע כסל, סכילים טורים מועטים מאיש צר ואויב המלומד אברהם גייגר רב הרע הזה, הנה לא יכילם גליון גדול, וכי תבקש לעונו

האַט. נונמעהר אין זיינער גאַנגען גלאָריע דען פֿאָרטשאַנד זיינער קינפֿטי־גען געמיינדע אָפּפֿענבאַרען וואָללטע. אוים דער קאַראַקטעריסטיק זיינעס העלדען אויס דעם 17טען יאַהרהונדערט, זאָללטע מאַן דאָך אָפּפֿענבאַר דען גראָסאַרטיגען אַמטטאַב, דען ער זעלבסט אַן זיינע פראַקטיטע אַמטספֿיהרונג אַנלעגען געזאָגגען היזט, ענטנעהמען קאָננען. אַבער וואַזאָגטט! ער פרעדיגט טויבען אָהרען! דיא גוטען לייטע קיואערן זיך ווענינ אום אָפּפֿענבאַרונגען, דאַס באַמרע אַוויין איזט איהנען גענוג, אונד פֿיר באַמרעם געלד פֿערלאַנגען זיא קיינע אָפּפֿענבאַרונגען, נור דורכאויס אָפּפֿענהערליגקייט! — אונד דאַס קאַנן אונד וויל אונד דאַרף ד״ר אַברהאַם גייגער ראַבבינער אייכאַל ניכט געבען — נאָך פֿיעלוועניגער זיין מאַט דהאיט פֿיהרען — דאַנו געהאָרען אַנדערע טוגענדען, דיע נור איינ־געווייהטע דער נייערן פֿילאָזאָפֿיע פֿערשטעהען, אונד דיא זיך אויך ניכט דייטליך ערקלאָרען, זאָנדערן נור אָפּפֿענבאַרען לאַססען. —

ולהטאותיו תדרוש תמצאם מעצמך, רק עוד אחת מעט היא, ואראך מה הוא יקר וגדולת האיש הזה „אשר מבאר חכמתו ישאבון ההווים והבאים" בעיני הבליעל הזה, ותתענג בדשן נפשך; אחוך שמע לי, וזה חזיתי ואספרה. — צד LX יאמר „זאָ בראַך אויך דיא אַנזיכט פאָן דער אָביעקטיפען פערנונפט, דעם שכל הפועל צו זאַגען, אונד מיט איהר דיא גרונדלאַגע דעס פאָזיטיפיסמוס, דיא אויסלעגונג האָכשטעהענדער דורך פראָפהעטענגאַבע אונד בעזאָנדערע פאָרזעהונג — דיזע נייע אַנשויאונגסווייזע נאַהם דעלאָעדיגאָ נאָטהווענדיג אין זיך אויף". צד XLI „אויך ער היעלט צום ביישפיעל אַן דער שעפפונג דער וועלט צו איינער בעשטימ-טען צייט אויס ניכטס אַנטשטאָם", ולהלן שם „אין פערבינדונג דאַמיט ווירד אויך דיא גאַנצע אַננאַהמע פאָן ענגעלן אַלס גייסטיגען טרעגערן דיזער הימעלסקערפער אַללעס גרונדעס בעראויבט; איהם שיינט עס ניכט בלאָס איבערפלִיססיג, זאָנדערן איין אַבברוך דער אַללמאַכט, גאָטט איינע דיענערשאַפט בייזולעגען, וואָהרענד אַללע קרעפטע דער נאַטור, דיא ניכט פאָן איהם געטרעננט זינד, דיא זענדונג בעזאָרגען — איינע מיינונג, דיא ער שיינבאַר טאַדעלנד איינעם „פהילאָזאָפהירענדען" ביילעגט" צד XLII „נאַטירליך ערקעננט ער נון אויך ניכט דיא זעלבסטשטענדיגע וועזענהייט אין איינעם דינגע, ניכט דיא זעלבסטשטענ-דיגע אָביעקטיפע פערנונפט אַן, אונד דיא אינדיווידועללע פאָרט-דויער דער זעעלע ווירד איהם צווייפעלהאַפט.. איבער-הויפט איזט איהם יעדע אַננאַהמע, דיא בלאָס אים גלויבען אונד ניכט אין בעווייזען איהרען גרונד האַט, איינעס פערשטענדיגען ניכט ווירדיג, דאַהער זוכט ער אויך אין דען ביבעלשטעללען מעגליכסט דאַס וואונדערבאַרע צו ענטפערנען, אונד ער שייעט זיך גאַר ניכט, איינצעלנע ביבעלשטעללען אַלס נאַך דאַמאַליגער אַנשויאונגסווייזע געזאַגט צו בעטראַכטען..." צד XLIII „אינטערעססאַנט איזט אויך דיא אַנדיי-טונג איבער דיא פערשיעדענען טאַגע, וועלכע בייא דען פערשיעדענען קאָנפעססיאָנען *) אַלס שבת געפייערט ווערדען, וואָפאָן ער דען אורשפרונג צוערסט אין דער פערשיעדענהייט דער מערידיאַנע

*) ווער דיעזע אַנדייטונג, וויא זיא אונזער פיעלגעליעבטער ד"ר גייגער האַבען וויל, נור אים ענטפערנטעסטען אין דען אַנגעגעבענען שטעללען, אילם 24, מעין חתום 58, ווידער צו פינדען בע-הויפטען וויל אונד קאַן, דער מוס זיך וואָהל איינע שטירנע פאָן ד"ר אַבראַהאַם גייגער דאַצו באָרגען. דען פאָרוואורף ווירד זיך יעמאַנד געטרויען, זיינע אייגנע שטירנע היערצו הערצוגעבען; ווער אַבער מוס דיעזער אַנדייטונג אונזערעס ביאָגראַפען ניכט צוגלייך ערקעננען צו, דאַס עבען יעטצט בייא פערהאַנדלונג דער שבתפראַגע אין ברעסלויא, דער

פינדעט. אויך האָט ער דיא הלכה טען אויסאַרבייטונגען דער נער-
אָניעען פיר ענג. פערבונדען איט קאַבבאַליסטישען אַנטוי-
אונגען, נאַך וועלכען אַליין יענע איינצעלהייטען איינען
ווערטה האַבען קאָננטען, אונד איבערהויפט וואַר ער דער תלמו-
דישען ביבעלעקסעגעזע ניכט בעפריינדעט." — והקבלה בעצמה אשר בה
קשורה ההלכה בקשר נמרץ, מה היא לו, תדע מאשר יאמר צד XLI
„איט גראָססטער ענטרישטונג אונד ענטשיעדענהייט פער-
ווירפט ער דאַס גאַנצע קאַבבאַליסטישע וועזען."

הראית עתה, קורא משכיל, את יקר וגדולת האיש הזה, וירדת אל מצפוניו? כי ממוצא הדברים האלה תבין והשכיל, כי זהו יקר וגדולת תפארתו של האיש הרם והנשא הזה, שהוא כופר, ראשונה, ביסוד כל התורות כלם, בנבואה ובהשגחה, ואחרי כן, בחרוש העולם מומן ידוע יש מאין; הוא כופר עוד, במציאות המלאכים ועצם השמים ובהשארת הנפש; הוא היה אומר, שהאמונה בכללה — אפילו המעט מן המעט כאשר הראינו למעלה — אבדה ונכרתה מפי המשכילים ותחשב להם לכסלה; הוא כופר עוד באותות ומופתים, וכופר בתורה שבכתב ושבע"פ, מכחיש את דברי הכתובים, מכחיש בחיוב שביתת יום השביעי בשבת, ובכל ההלכות שנאמרו ונשנו בע"פ ונתפרשו בתלמוד· ומה חסר לאיש רם ונשא הזה יקר וגדולה עוד להיות כאחד מבני הענקים גדול שבגדולים הנפילים אשר היו בארץ אנשי שם, לכפור בעיקר!? בוא וראך, כי גם זה מילתא זוטרתא היא לגביה האיש הרם והנשא הזה! — אתה מוצא — בספר אילם צד י"ו — שאמר החכם זרח בר נתן בעין העשירי „ואיך לא ירופפו עמודי שמים וארץ אילו נחשוב שהאויר הזה מתפשט ועולה ואין עוד שמים זולתו, ושהכוכבים שטים או מעופפים בו, שלפי זה דברי התורה והנביאים יהיו בנויים על דעות כוזבות חס ושלום, ויבוטל הסדר הנפלא בהנהגת העולם שלא נדע מציאות האל ית' במופת והמלאכים המניעים הגלגלים; שכפי מה שכתב בן ראשד אין דרך אחר מופתי לדעת הסבה הראשונה זולת דרך התנועה המתדבקת הזאת"· ולהלן שם צד י"ח — עין י"ב אות א' — „אשאלך והודיעני רבוני במציאות האל יתעלה שהוא בעיקרי כל הדתות ראש פנה וראש אמונה, צמאה נפשי לאל חי כמה בשרי לדעת מופת חותך עליו, חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך··· וכפי מה שהודיעני האלוף הכולל כמהר"ר משה תלמידך, מעלתך פסלת מופתי אריסטוטלים בגשם החמישי שברה מלכו וככלי יוצר תנפצם בספר בשמת, וכל שכן לדעת המכחישים לגמרי השמים ונטיהם שרפתה ראית התנועה ואין

פראָזידענדט, דער אָמאַעגטאַן שטואָק געוועזען צו זיין טיען, היגטער האָלדהייאם בערעדזאַמקייט געשטעקקט האַט, — דער אום איט בלינדהייט אונד טויבהייט צוגלייך בעפאַללען זיין· הייכו דאמרי אינשי „שפיל ואזיל בר קוזא, ועינוהי מטייפי". —

כה ממש, וכל יתר הראיות הכתובות בספרי האלהיים ישראלים ישמעאלים ונוצרים, הן באמת הלציורת ואינן מכריחות כי אם מוכיחות ומחליקות, דלות ורקות ורק להמון מספיקות, וגם בפי בן ראשד תמיד היתה שומרה התנועה לבדה לאות ולמופת על העלה האיומה כאשר זכרתי, וזולתה כל הנאמר בזה הם דברי הדרשנים המדברים במקהלות, המתמיהים הנפשות הסכלות" ועתה רד מהר מזה אל מצפוני האיש צר ואויב הזה המלומד אברהם גייגר רב, ותמצא כי לא להנם הוא אומר צד XLI „דיא אַננאַהמע דער אַלטען אַסטראָנאָמיע פֿערווירפֿט ער ענט=טיעדען. איבער דען וואַהן, אַלס זייא דער היממעל אויס איינעם בעסטערן שטאָפֿפֿע, איינעם פֿינפֿטען עלעמענטע בייא דען אַלטען געבילדעט, האַט ער פֿיר זרח איינע בעזאָנדערע אַבהאַנדלונג. עצם השמים געשריעבען, אונד אויך אין דען פֿעראֶפֿפֿענטליכטען שריפֿטען פֿערווירפֿט ער דיעזע אַנזיכט אונד ווייסט דערען אונריכטיגקייט נאַך. ניכט מינדער שטאַרק שפריכט ער זיך געגען דיא גאַנזע אַלטע אַנזיכט פֿאָן דען הימ=מעלסקאָרפערן אויס, וואָריבער ער גלייכפֿאַללס פֿיר זרח איינע אַבהאַנד=לונג געשריעבען עמודי השמים. אין פֿערבינדונג דאַמיט ווירד אויך דיא גאַנזע אַננאַהמע פֿאָן ענגעלן... אַללעס גרונדעס בעראויבט" — ומה שבקשר הזה נשלל עוד כל יסוד, כבר שמענו וראינו מדברי החכם זרח בר נתן שהבאנו למעלה*). ולמי יחפוץ הקורא

---

*) אָפֿפֿענבאַר — מעכטע מאַן פֿערזוכט זיין מיט אונזערעם ד"ר גייגער ראַבביגער זו שפרעכען — אָפֿפֿענבאַר מיינט ער דיעזע געדאַנקען, זעהר פֿרייאמיטהיגען שטעללען אין זרח'ס בריעף, ווען ער פֿאָן „מאַנכען אויסדריקקען" שפריכט, דיא „ער — דעמאָטהיג נאַמליך — ניכט גערן איבער זיך נעהמען מאַג, אונד זאָלכע זרח אין דען מונד לעגטע" — אָדער פֿערשטעהט דאַס עקסעגעטישע געוויססען דעם ד"ר א"ג ראַבביגער אונטער „מאַנכען אויסדריקקען" נור בלאָס איינען גראָססען טהייל איינעס אין פערלעטריפֿט פֿינף אונד צוואַנציג קוואַרט-זייטען שטאַרקען בריעפֿעס, אַבער ניכט וועניגע, ווען אויך ניכט פֿאָן זאָלך גראָססעם אומפֿאַנגע, אַבער מיזזער נאָך אונהאַלטבאַרע, גאַנזע זעצע?! איך ווייסטע ניכט וואַרום? אונד עס מעכטע מאַלאַ בלאָס איין וועניג געוואָגען זיין, ווען ד"ר א"ג ראַבביגער אין אַנמערקונג ***) ז' L דען לעזער וויססאַכען וויל, ער וויינע דאַמיט נור דיא אין אַנמערקונג 27 זייטע 48 אַנגעפיהרטע האַכסט-וויכטיגע שטעללע, דיא פֿאָן ישרים, כשוף אונד השבעות האַנדעלט, אונד איבער דיא אין זרח'ס בריעף אילם זייטע 15 דער שטאַב געבראָכען ווירד, מיט דעם האַכסט געוואַגטען אויסדרוקק, דער אין דער איבערזעטצונג דעס ד"ר גייגער ראַבביגער לויטעט „אַללע מיהרע בעשוואָרונגען, מאַגלעטע אונד פֿאָרמעלן האַבען דיא קראַפֿט ניכט, פֿליעגען זו פֿערטרייבען אונד פֿלאָהע זו פאַנגען". — מיט זאָלכען הינווייזונגען אונד בעווייזפֿיהרונגען, — דענקט זיך דער דענקענדע לעזער, — פֿערטרייבט מאַן וואָהל פֿליעגען אונד פֿלאָהע, שטרייעט אַבער קיינען זאַנד אין דיא אויגען איינעס

לתת יקר ונדולה יותר ממני, האדם הגדול בענקים מן הנפילים — חיותא דחילא יתירא עבדה קרב עם קדישין ויכלה להון, ותגדל עד צבא השמים, ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם — ומילין לצד עלאה ימלל ולקדישי עליונין יבלא ועד שר הצבא הגדיל — „מבאר חכמתו ישאבון ההווים והבאים, אשר לדברי בינה צמאים.“ —

פֿערטהיידיגען, דער וואָהל וויס דאַס צו שאַטצען וויסען, דאַס טרייבען מיט בעטהעורונגען אונד שאַוולעטען, פֿאָן אַללען זיך קלוג דינקענדען אָפֿפֿענט-ליך פֿערשפּאָטטעט אונד פֿערלאַכט, פֿאָן דען וואַהרען דענקערן אַבער זאָגאַר אַלס דרכי האמרי פֿערדאַממט וואורדען, אונד דאַס „זרח — וויא מנא' 27 בעהויפטעט ווירד — קיינעסוועגס זאָ קלאַרבליקענד זאָ וויטציג אונד זאָ קיהנער בעלייכטונג מאַכטיג וואַר“, זאָלל יאַ נאָך ערנסט בעוויעזען ווערדען? — אַבער וויא לייכט צו ערזעהען, איזט עס מיט דען היגוויייזונגען, „וואָ מיט זאָלכער קאָנפֿוזיאָן אַללעס בונט דורכ-איינאַנדער לויפֿט“, ניכט זאָ שטרענג צו נעהמען, אונד ווירד „דעם פֿערטהיי-דיגען“ דיא וואַהל אונד דיא איינזיכט ניכט שווער ווערדען קאָננען, דאַס קיינעסוועגעס דיעזע שטעללען, אויף וועלכע מאַן היגעוויעזען ווירד, דאַס בעווייזען זאָללען, וואַס אים טעקסטע בעהויפטעט ווירד, זאָנדערן אים געגענ-טהייל הרי זה בא ללמד ונמצא למד, דיא אים טעקסטע נור ניכט אויסגעשפּראָכענען, אַבער אָפֿפֿענבאַר געמיינטען שטעללען אין זרח'ס בריעף, דערען „אָפֿפֿענבאַר יוסף אין זיינעם אייגענען נאַמען זיך ניכט בע-דיענען מאָכטע“ אונד דאַהער איהם „דיעזעלבען בלאָס אונטערגעשאָבען“, לאַססען פֿעראויסזעהען, דאַס ער אויך ביי אינדער וויכטיגען איינלייטען אויסדריקקען אויף זיינער הוט וואַר אונד זאָלכע ליעבער זיינעם פֿריינד זרח אינדען אונד לעגטע, אַלס דאַס ער זיא איבער זיך נעהמען מאָכטע; דען בעס-סער איזט מיאזער בעססער, אונד דער קלוגע מענש קאַן ניכט דעם גוטען געוויסען פֿיר זיך אונד זיינען גוטען לייאונד טהון. דיא גרינדע אַבער, וועלכע מנא' 27 דיעזע פֿעראוטהונג בעווייזען זאָללען, אם אינן לעצמן, — וויא האָבען געלייגט ווערדען — תנם ענין אל המאמרים ההם במכתב ר' זרח שרמזנו עליהם למעלה. — ווען אַבער דאַס ניכט איינלייכטענד זיין זאָלל, דאַס איין אַברהם גייגער, איין פֿריינד דער ביבלישען קריטיק, זיך איינער טרייבאַרט בע-דיענען זאָלל, צו דער מאַן דיא תלמודישען אינטערפּרעטאַציאָנסרעגעלן ברוי-כען מוס, דעם געבע איך צו בעדענקען, דאַס יאַ דיא נייעסטע ביבלישע קריטיק עבען אין זאָלכען תלמודישען אינטערפּרעטאַציאָנסרעגעלן בעשטעהט, וויא אויס פֿערדינאַנד היציג'ס „היסטאָריש קריטישען אונטערזוכונגען דער פּזאַלמען“ לייכט צו ערזעהען איזט. אין איינער אַנמערקונג זייטע 173 הייסט עס דאָרט, „איך לייגנע דאַס דאוויד'ס נייטהאַלטער פֿאָן איינעם מלכי צדק עט-וואַס וואוסטע; דער אינהאַלט פֿאָן 1 מאזעס קאַפּ' 14 איזט ניכט היסטאָריש טראַדיציאָנעלל, זאָנדערן פֿינגירט. דאַרום מאַכטע דיעזעס קאַפּיטעל אויך, וויא עוואַלד אירגענדוואָ ריכטיג בעמערקט, וועדער פֿאָן דער אלהים- נאָך פֿאָן דער ה'- אורקונדע איינען בעשטאַנדטהייל אויס; עס איזט אַבער,

ועתה אחרי אשר הראיתיך, קורא משכיל, יקר וגדולת האיש מה היא לו, לאיש הבליעל הזה, עוד אחת מעט היא ותשוב תראה תחבולות רשעים מרמה בלב חורשי רע; כי אחרי אשר הרבה לספר בשבח החכם דילמידיגו — צד LI וצד LII — על אשר מצאה כקן ידו לאסוף כזב ומרמה במלאכה נפלאה לאחוז את העינים ולהכשיל עור בדרך, לעור עיני הכמים ולכלף דברי צדיקים; ומסיים בשבחו לאמור „אין אֶהנליכער וויזע זינד נון זיינע הייפיגען בעהויפטונגען; ער בעטהֶטיגע זיך יעטצט איינליך. אונד אַווין איט תלמוד, אונד ער האַבע איין ווערק אויסגעאַרבייטעט, דאַס דעם משנה תורה דעם אמייאָנידעס אַן דיא זייטע צו שטעללען זייא; זאָוויא ער אויך אָפּפּענבאַר פאָן אַנדערן טריפטען טפריכט, דיר ער אין דער טהאַט ניע פערפאַסט", הנה מחוך השבח הזה של החכם דילמידיגו בא תוך כדי דבור לידי גנותו של תלמידו ההולך בדרכיו, לאמר „זיין טילער שמואל אשכנזי... האַאט איהם אין דיעזעם פערפאַהרען נאַך, אַבער פרייליך ניכט איט גלייכעם געטיקקע. צועדסט.. זאָ ענטהאָלט.. וואָהרענד היער... אַבער נאָך אַנדערעס טיינט זיך שמואל ערלויבט צו האַבען, וואַס דער וואַהרהייטליעבענדע (?!) דילמידיגו געוויס געטייעט האָטטע; ער טיינט נאָמליך איינע שטעללע אין דעם בריעפע דעם נאַחמאַנידוס, וועלכע איינע איימערונג האי גאון'ס ענטהאָלט, דיא פאָלגע פערוורפונג דער פהילאָזאָפהיא בעטרעפפענד, דורך איינען קליינען צוזאַטץ דאַהין אַבגעאָנדערט אונד געשמילדערט צו האַבען, דאַס בלאָס איין איינזייטיגעס שטודיום דער פהילאָזאָפהיא פערפאָנט, אַבער דיא פערבינדונג דערזעלבען איט דעם תלמוד געבילליגט, יאַ פערלאַנגט ווירד, אָפפענבאַר וויל איהם איינע זאָלכע טאַדעלנדע אויטאָריטאָט פיעל צו אונבעקוועם וואַר אונד ער פאָן

דאַרום ניכט אָלטער, זאָנדערן שפּאָטער, אונד דער גאַנצע איטום ערסט נאַך דער צייט הזקיה'ס ענטשטאַנדען; דען סנהרב'ס פעלדצוג איזט פיר דען דעם כדרלעומר דאַס פאָרביל, אין דעם אַסטע, דאַס צעטנטערער, 1 מאזעס 14, 5, גלייכפאַללס וויא סנחרב 2 קאָניגע, 13 .18. איט פיערצעהנטען יאַהרע אַנגעאַנגט, אום דיא אַבטריננינגקייט צו שטראַפען..." היער איזט אַלזאָ איט קלאַרען וואָרטען איינע דער געפֿאָהרליכסטען איינטערפרעטאַציאָנס־רעגעלן, איינע גזרה שוה, דיא דיא תלמודיסטען זעלבסט זיך ניכט געטרויעטען אָהנע פאָרזיכט צו געברויכען, אונד דען גרונדזאַטץ אויפשטעללטען „אין אדם דן גזרה שוה אלא אם כן קבלה מרבו", פאָן דען נייעסטען קריטיקער, צום בעהוף היסטאָריש־קריטישער אונטערזוכונג, איט גוטעם ערפאָלג אַנגעווענדעט וואָרדען, אינדעם ער איט פאָללעם רעכטע טליעסט, „נאמר כאן ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר, ונאמר להלן ובארבע עשרה שנה למלך חזקיה בא סנחרב, מה להלן אחרי זמן חזקיה אף כאן אחרי זמן חזקיה". וואַס וואונדער אַלזאָ, וועןן איין פריינד דיעזער קריטיק זיך צוויא זאָ היניין דענקט, דאַס ער נור אין זיהר טפריכט, אונד נור אין איהר טרייבט, וויא וויר היער דען אויגענטיינליכען בעוויס דאַפאָן האַבען!?—

איינער זאָלכען איטטהיילונג טוויאוע פֿאָלגען פֿיר דיא אויפֿקלאָרונג פֿירבֿ־
טען אוסטע.״

ועתה פה הקורא שואל, מה ראה גייגר, אשר ערב לו לחם שקר של החכם דילמידיגו, באשר הרבה לזייף ספרי ידידו החכם זרח ותלמידו ידיד נפשו החכם מיץ בדברים העומדים ברומו של עולם, וממתיק בפיו רעה, ולחמו לחם כזבים נהפך בקרבו לחלת דבש, ומראש פתנים יינק נהרי נחלי דבש וחמאה — לשטות זה, לשפוך בוז על תלמידו ר׳ שמואל אשכנזי על אשר הלך בעקבות רבו באחת ולא עלתה לו? והלא הדיוט שבהדיוטות הן ק״ו מעצמו! וכי איזו קשה? לזייף דברי החיים, ולשים בפיהם דברים, אשר רוב הקוראים וכמעט כלם חשבום בימים ההם לדברי כפירה ואפיקורסות גסורה, וללא הועיל רק ללמד לבני אדם מדת אפיקורסית בהחבא! — או להוסיף שתים ושלש מלות לפרש דברי הארי המת, אשר אחרי דברו לא ישנו ולא ישיבו את פניו, למען לא ילמדו העם לבעט בחכמה מכל וכל?! — ואם מפני שלא עלתה בידו כהוגן? כמו שאמר „אַבער פֿרייליך ניכֿט איט גלייכֿעם געטיקקע״, דייני ספרטה הכי דיינין! למדו את בניהם לגנוב, ואחר ענוש יענשו את הנער אשר נמצא הגנבה בידו! — ואם מפני שלא הרבה לזייף את הספרים כמו רבו? מה בכך, אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לגנוב את דעת הבריות? — אבל אני אגיד לך קורא משכיל כי כאשר חכמים הגידו במשלי הטוחנים, „כל בר נש ובר נש זכותיה גו קופתיה״ כן הנה האיש הזה ר׳ שמואל אשכנזי חובתיה גו קופתיה. אנא חטא האיש הזה חטאה גדולה עד מאוד, אשר לא יוכל כפרה המלומד אברהם גייגר רב, עד מות! וזה כי הנה הוא יספר לנו בהקדמת ספר תעלומות הכמה לאמור „אנכי בדרך הנחני ה׳ ביתה יוסף, הוא המשביר בר לספרדים שבק״ק אמשטרדם והמבורגו החרדים אל דבר ה׳, ויהי כבואי אל הרב נשאתי חן וחסד בעיניו, הביאני המלך חדריו, שם רמזו ואין מספר מחבוריו שכתב בתלמוד בפוסקים, ובחכמת הקבלה דברים עמוקים... ואני ידעתי שעסקי הרב רבים בישיבה ובדרשות שכמעט צריך לדרוש בכל שבת לא יתנוהו השב רוחו...״ ובדף ב׳ יאמר „והמחבר בעצמו — הוא הרב יש״ר דילמידיגו — הודה שבימי הנעורים בהיותו כבן י״ח שנה בפדוב״ה היה נתון בהכמה יונית כזב״י בת צ״ר אריסטוטלים שהושבים ראש אמ״ת, כי בית אב במדין הוא ולא יסבול דבר חוץ מההקש השכלי, וגם הוא קלקל בחצים והטיח דברים כלפי חכמי הקבלה, ורדף אותם עד חרמה והשברים, ולא נתן לו ה׳ לב לדעת עד שהגיע לכ״ז שנים שאז זכה לשמן זית זך כתית למאור להעלות נר ה׳ נשמת אדם מבטן שאול ומדיוטה התחתונה של גיהנם שהורידה היוני בנכליו, ומאשפות הרים שכלו להביט אל אלהים חיים ומלך עולם... אז החל לקרוא בשם ה׳ ורוח נכון נתחדש בקרבו ונתן לבו לדרוש ולתור בה, כל זה ספר לי הרב ביחוד. וברוך שהבדילו מן התועים ומן המינים וזכה וזכה את הרבים...״ ואחרי כל הרעה

הזאת אשר דבר בפיו והעיד על החכם יש"ר שהיה מחבב את חכמת הקבלה ועוסק בה, בידו מלא והדפיס ספר נובלות חכמה מעשה ידי אמן מופלא החכם יש"ר מלא על כל גדותיו ומזן אל זן חכמת הקבלה, ואם אמנם עוד בו עשיריה ממה שנמצא בידו מכתבי יד החכם יש"ר בחכמת הקבלה, הנה הוא ספר גדול למראה, מכיל יותר ממאת דפים, ונחמד להשכיל להיטיב, וכל קוראיו יתפלאו על עומק ורוחב לבו וגודל כחו ודעתו הרחבה של האיש ההוא החכם יש"ר שהכל בו, אמונת חכמים, ודעת רחבה וחכמה עמוקה. —

והנה נא ידעת, קורא משכיל, כי המלומד א"ג רב בנה כעש ביתו על שני עמודים גדולים; העמוד האחד אשר כל ביתו נשען עליו, יסודתו במושכל ראשון שכל מי שלמד במדרש כללי הפילוסופיא החדשה, בידוע שהוא מלעיג על דברי חכמים, ואפיקורוס וכופר בכל התורה כלה וכופר בעיקר; ואיך אם כן יעלה על הדעת שאדם גדול כמו החכם יש"ר אשר למד בפדוב"ה הפילוסופיאה החדשה והעמיק הרחיב בה יותר מכל אשר קדמוהו, יהיה מאמין בתורה, ועוסק בתלמוד ובחכמת הקבלה? זה דבר שאין הדעת סובלו, ואי אפשר לשמוע! ואפילו עומד וצוח ככרוכיא, ואומר — מאמר נר אלהים, אילם ס"ב — „ואתה יודע היי שאני ירא את ה' מאוד ורועד מגזרותיו ומדקדק במצותיו, ושאין לי בעולמו כי אם התלמוד שמנעורי גדלני חשק האמת לדעתה, למען אלמד ליראה ולעבוד את ה' בתמים", או גם אם יכתוב ידו לה' אל אחד משרי יהודה — אילם צד ע"ד — ויאמר, „אמנם כאשר קבלתי שכר על הדרישה אקבל על הפרישה, כי שיח ושיג לי כל היום בתורה צוה לנו משה מורשה, ולזאת יקרא אשה, באשר עד הנה אחרי האובות והידעונים אשרים וחמנים ספרי היונים סרבים וסלונים הלכתי, ולעסוק (ולעשות) למלאכת השמים כונים ותוכן לבנים עם לבן גרתי, ומאחרי ה' עיון הגמרה (הגמרא) סרתי, וזה גרמו לי למודי הנעורים הצי גבור שנונים העיונים הפלוסופיים לא נתנוני השב רוחי אחרי רואי, ואהיה אצלם אמון כל ימי צבאי, והמה כבשים ללבושי סוף חבוש לראשי אשר בכה הדוחה ממסלה העולה בית אל הדרך הישרה דחוני, ובכח המושך משכוני, בעבותות חדשים לצודד הנפשים, ובשמים החדשים רעה הם מבקשים, ישתקשקו רעיוני ברחובות החקירה, צולע ופוסח על שני הסעיפים, נרפים הם נרפים, וכאשר הושי שכלי התקדשו למדי, זכות אבות עמדה לי והריקו עלי גשמי רצון וברכה עד בלי די, הרגשתי בכה המכשולים ההם פורשי רשת לרגלי, אשר בשהתם נתפשו זממי, חמדת ימי, אשר חשבו לדחות פעמי אחרי החקירה השלכתים אחרי גוי ובטלתים כעפרא דארעא ולא יונו עוד יוני ועיני רעיוני להיות כהים, ולא יגרסו בהצץ שיני להיות קהים, ואדדה בתורת אל כל שנותי אדדם עד בית אלהים", או עומד ומתהלל במתת שקר ואומר — הקדמת נובלות חכמה — „וגם אני כעת כל עסקי בספרינו הקדושים, ושארית ימי נתתיו לה', ואין לי עסק עם שום חכמה, ואני בוטח בה' שאוציא לאורה ספר אחד

גדול הערך שיועיל לרבים יותר מס' היד של הרמב"ם", או כי יפליג לדבר בשבח חכמת הקבלה כמסיח לפי תומו בהרבה מקומות, ויהללה לחכמה עליונה אשר אין למעלה ממנה, ואומר — גבורות ה' צד קמ"א — „כי גדולים מעשי ה' יותר מהמפורסם, וכמו שאמר המשורר האלהי גדול ה' ומהולל מאוד ולגדולתו אין חקר, שגם שכל העולם מכירים באלהותו אין כלם שוים בגדולתו, שהאיש המדיני יגדיל ויאדיר ה' יותר מהאיש הכופרי עובד אדמה, והאיש המשכיל הפילוסוף יותר כמה מעלות מהמדיני, והקורא בספרי הקבלה יותר מהפילוסוף... וכשהייתי קורא בספרי המקובלים והייתי רואה הד' עולמות והספירות שבהם מתנשא הי"ת, יותר היו רוכבים רעיוני על כתפי הפילוסופים יעלו אבר כנשרים ונגבהים מאוד בראותי שמאוד נעלה אלהים ותעלוזנה כליותי, והייתי טופף ועופף מהשמחה על שהכרתי תוספת גדולת בוראי ית"ש" — קרא אתה בפיך, אישי הקורא, כל המאמר ההוא, ראוי לאיש נבון וחכם כמוהו, ונעים כי תשמרו בבטנך, — · או אם יקרא תגר ויצעק חמס על החכמים בעיניהם המפריעים התלמידים מעיון התלמוד, ומלעיגים על הקשיו, ויאמר — מאמר נר אלהים, אילם נ"ז — „ולא כקצת מבני עמינו שלא יגעו „בתורה ובעיון הגמרא, ולא הבינו אפילו בפסוקים, ויש מהם „שאפילו בלשון הקודש אינם מבינים היטב, והם דורשים במקהלות „מה שלמדו בספרי המשוררים, והמספרים בלשונות הגוים „ומערבים בהם קצת מדברי הנוצרים האלהיים או מסודות „המקובלים, הגם שאינם מבינים ב' או ג' גרגרים, ובצרוף ההלצה „בלשון המורגל הטבעי וערבות הקול נותנים טעם לדבריהם „ומחזיקים עצמם לחכמים גדולים ושומעיהם כמוהם; ואילו „היו בלבד מצפצפים בפסוקים החרשתי, שפטטיא דאוריתא סוף סוף טבין „הם, ולא יהיו אלא כתנוקות של בית רבן, שהעולם מתקיים „כהבל פיהם, אלא שמפריעים התלמידים מעיון התלמוד „ומלעיגים על הקשיו, ואומרים שרק אבוד זמן הוא ואין ממנו שום „שלמות לאדם, והיותר רע ומר שבחשבם שיודעים טעמי המצוה „ותכליתם נמנעים מעשייתם, ואינם באים לבה"ה ואינם מניחים „תפילין, וה' יודע אם מתפללים אפילו בביתם, ואיך מתנהגים בדברים „שבצנעה *) · · ·", וכהנה לפני ולאחר זה — אין משגיחין בו, פועה הוא

---

*) מאן קאן לייכט אין פערזוכונג קאמען, מיט ד"ר, א"ג ר' אין זיינער געוואהנליכען מאניער צו זאגען „דיא גאנצע שטעללע קלינגט אללערדינגס פערדאכטיג, דאס טהיילס דעלמעדיגו דער מאן ניכט וואר, דער זאלכע בעדענקליכקייטען האטטע", טהיילס מיזט זיא זא גאנץ וויא אויס דעם לעבען אונד טרייבען דער יעטציגען ראבבינען גענאממען, דאס זיע איינע פריטע קאפיע דיעזעס לעבענס אונד טרייבענס צו זיין שיינט, אונד „עס מאכטע דיעזע שטעללע, נאמענטליך דא דער בריעף — נאך דער איינוג

דין! או גם אם יוסיף לכתוב ולדרוש לנו כהנה וכהנה כל היום, מה יתרון לבעל הלשון? פטומי מילי בעלמא נינהו, וכהתל באנוש יהתל בנו! אפשר, פה קדוש שלמד הפלוסופיא החדשה יאמר דבר זה וכפיו כן לבו?! זה דבר שאי אפשר, ואין אדם מתפלסף משים עצמו צדיק ונאמן! — והעמוד השני, הוא עמוד ברזל יחד תקוע במקום נאמן עיר גדולה לאלהים כנינוה, מלאה חכמים וסופרים האליטש בגאליציען, יסודתו בהררי קודש „סגנון יקר מרוקן במליצה מפוארה, ובשמו אגרת אחוז מקורא", וכאן היו וכאן נמצאו כל המומין שבגלוי שמצאו חכמים בחכמת הקבלה, וכתוב עליה בשמו של החכם יש"ר קינים והגה והי, „קינה היא למקובלים ותהי לקינה", וכללא כייל גם כן לאמור „אין צורך לספרי הגמרא, אם לא למי שירצה להיות תנא או אמורא, ולהתפרנס ממנה בטהרה, וזה תכלית כל בעלי התורה." —

ועתה, קורא משכיל, בין תבין את אשר לפניך, — הן אמת, הנה נא ידעת גם ידעת כי כבר למדנו המלומד א"ג רב מציאות שני פיות לאיש אחד, פה אוסר ופה מתיר, אחד של רב, ואחד של סופר, של רב אוסר, ושל סופר מתיר; — ועוד בו פה שלישיה בלול משניהם שגנזו לאסיפה הרבנים, כשיבואו שלוחי בעלי ברית הצורתים, או הצוררים, ויבקשו מהרבנים — ליתן להם מה שביד הסופרים! ובאותו שעה אסור ומותר, מותר ואסור בדבור אחד נאמרו. — ובעת השמיענו והראנו גם כן מציאות שני הפכים באיש אחד בנושא אחד ובעת אחת בעינו, בדרך ישר לא יכשלו בה קטן וגדול, אחד — בפה, ואחד — בלב! שפתים חלקים — ולב רע. כי הנה כי כן נמצאו שני ההפכים האלו בהאיש הרם והנשא החכם יש"ר אשר מבאר חכמתו ישאבון ההווים והבאים; כי בכל הספרים אשר יצאו לאור בחייו התל בנו, ודבר אל המון הקוראים מהאי עלמא דשקרא שנואי נפשו כזבים בפיו ובשפתיו ולבו בל עמו, ורק הפעם במגלת סתרים אשר מצאנו ראינו הוציא את כל רוחו, והגיד לאוהבו החכם זרח בר נתן אחד היחידים והשרידים מעולם האמת את כל לבו, הפך כל הכתוב פעמים אין מספר בספרים הנזכרים. אבל בכל זאת אשר „מרע מקשיב על שפת און, שקר מזין על לשון הוות", כל זה איננו שוה לו בכל עת אשר הוא רואה את החכם ר' שמואל בר יהודה אשכנזי יושב ודורש בשער בת רבים בסתרי תורה ובחכמת הקבלה בשם רבו החכם יש"ר, „דברים נפלאים שאין שכל פלוסופי אפילו עקש ופתלתל שלא יהיה נהנה מאותם למודי ה' הנשגבים על כל הגיון ורעיון". ואמר

גייגערס — אן איינען קראנקער געריכטעט איזט", פאן איינעם תלמודיסטען פאנאטיקער געשטערן אדער הייטע ערסט אין איינען אילם „איינ= געשטאבען זיין;" דער גיטיגע לעזער ווירד דאהער פריינדשאפטליכסט ערזוכט, ער אכטע געטווינד אויך אנדערע עקסעמפלארע פערגלייכען, בעפאר איהם איין גלייכעס פאסטירט אונד איהם יעמאנד דיעזע שטעללע היניינטיעבט. —

עוד בהקדמת ספר תעלומות חכמה „והסכמתי להדפיסו להועיל למשכילים, ויראו הפלוסופים הנמולים מבטן מי יצאה הקריאה הזאת, וכופר שמים ישוב אל ה׳ ורפא לו, והמחבר בעצמו הודה...״ ככל הכתוב למעלה; ואומר עוד „ועל כן רציתי להקדים לו ס׳ מצרף לחכמה שבו הגין הרב בעד המקובלים, וכהתוך כסף בתוך כור, כן נתכו בתוכו המתפלספים הערלים ערלי לב״, ולא תאמר איניש גוצא היה ר׳ שמואל זה, כי עינינו הרואות מתוך ספר נובלות אורה שאדם גדול ארוך ברורו היה, ורבו החכם יש״ר סמך ידיו עליו וכתב — הקדמת ס׳ נובלות חכמה — „כל רואיך יאמרו עליך איש צנוע נאה לאדנות מינו, הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו שומר פיו ולשונו... אי לזאת אהבה רבה אהבתיך וכחותם על לבי שמתיך.. כי משש את כל כלי קנית כליותי פתיתני בשפתי חלקות... ואפרת, כי חזקתני באלות ובשבועות ותוכל, עד שנגלו לפניך כל תעלומות והמון נסתרות שמבראשית ומרכבה...״ והנה האדם הגדול הזה אשר שמהו כחותם על לבו, ונגלו לפניו כל העלומות והמון נסתרות שמבראשית ומרכבה, הוא העיד על החכם יש״ר שראה הרבה „מחבוריו שכתב בתלמוד בפוסקים ובחכמת הקבלה״ „ושעסקי הרב רבים בישיבה ובדרשות״ ואם כן איפוא, עשה החכם יש״ר גם כן מעשה כדברים האמורים למעלה: „וגם אני כעת כל עסקי בספרינו הקדושים ושארית ימי נתתיו לה׳...״ ומי נדחה מפני מי? אם ספרים גדולים ארוכים ורחבים מלאים חכמה ודעת קדושים שיצאו לאור בחיי המחבר ועל פניו, ומעשה רב גלוי לכל העולם! או מגלת סתרים שסותרת דברי תורה ודברי עצמו, ואין בה לא חכמה ולא מלאכה וראויה לצור על פי הצלוחית, ועדים חשודים מעידים עליה?!! ולא עוד אלא ששטר חוב זה מוקדם, ושוברו עמו מאוחר כמה שנים; אשר על כן להוציא מלבם של אוהבי התלמוד והקבלה, אשר ימצאו ערים בצורות בכל החבורים הארוכים והרחבים של החכם ר׳ שמואל אשכנזי, המלאים מפה אל פה בשבחי התלמוד והקבלה, ובמה שהעיד על רבו לאמור „הוא המשביר בר לספרדים שבאמשטרדם והמבורגי החרדים לדבר ה׳״ ושעסקי הרב רבים בישיבה ובדרשות שכמעט צריך לדרוש בכל שבת״ על כן מהר המלומד א״ג רב לסטור על פיו, ויכהו על הלחי, למען לא יאמינו לו הקוראים עוד מאומה, ויאמרו שקר הוא דובר, אל התלמודים והמקובלים הוא נופל. —

ומעתה לא יפלא בעיניך עוד, כי תמצא שהמלומד א״ג רב עשה עץ היחס גבוה מאה ותשעים שנה, ובדק אחר החכם יש״ר שמונה שהם שלשה עשר אבות, ושתי אמהות, ויודע לספר לנו למה ועל מה ולמתי ירד מצרימה, ומה היה מהלכו ולמתי שב, ומה מעשהו בכל המקומות אשר עבר שם, וגם את רחוב הצואה אשר בהמבורג לא שכח להזכיר, לא נעדר דבר קטן עם גדול מיום צאתו מרחם אמו עד יום מותו, ורק מזה משך ידו להשמיענו, שנתקבל החכם יש״ר ונתמנה לרב, דורש או חכם, „משביר בר לספרדים שבק״ק אמשטרדם והמבורגי״. הלא זה דבר הוא? ולא תאמר שהשקרן ר׳ שמואל אשכנזי בדה דבר זה מלבו, כי

הלא גם החכם דילמידיגו אשר יאמר עליו שהיה אוהב אמת מזכיר זה בפה מלא, ואומר בספר מצרף לחכמה דט"ו ע"ב „וכן יקראו הגוים לרחוב שדרים היהודים בעיר המבורגו שאני מרביץ תורה ביניהם כעת..." והלא זה פרק גדול בחיי החכם הזה שראוי לעמוד עליו? ומדוע החריש מזה? — אבל המשכילים יבינו כי זה גירא בעינא דשטנא ומחי קבלו המקעקע את כל הבירה; כי אם אמת הדבר שהחכם יש"ר היה המשביר בר לספרדים שבאמשטרדם והמבורגו ומרביץ תורה ביניהם, אם כן נתקימה מקצת עדותו של החכם יש"ר שהעיד על עצמו לאמור „ואדדה בתורת אל כל שנותי אדדם עד בית אלהים", ועדות שנתקיימה מקצתה אפשר שתתקיים כולה, וכי דבר אמת בפיו של החכם ר' שמואל אשכנזי במה שספר לו הרב ביחוד על אודות חכמת הקבלה, וכי מאז האירו עיניו בה רוח נכון נתחדש בקרבו, „להעלות נר ה' נשמת אדם מבטן שאול ומדיוטה התחתונה של גיהנם שהורידה היוני בנבליו, ומאשפות הרים שבלו להבין אלהים חיים ומלך עולם" וכי בתומת נפשו דבר החכם יש"ר בספר מצרף לחכמה דף ל' ואמר „והרוצה לדעת איזה דבר מענין הנשמות והמלאכים יחפשנו אצל המקובלים ותנוח דעתו, שההולך אחר הפילוסופים באלו הדרושים, חי ראשי, יתייאש משכר ועונש ולא יעלה בידו מכל דקדוקיהם רק לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש, עד שיאמר מוטב לו שלא נברא! ואתה הקורא, אם יש לך זכות קח אמרי, קשרם על לוח לבך, וכל מן דין סמוך על חכמת הקבלה, כי הרבה יגעתי וקראתי בספרים ולא מצאתי בדרושים אלו נחת רוח כי אם אצל חכמי האמת", ודבר זה שנוי בפיו במאמר נר אלהים — אילם צד ס"ד — לאמור" וגם כי ספר יפרש כפר, וידיעה ידיעה, והחכמות נעזרות זו מזו, מה טוב כי תבקש הרפואה מספרי הרופאים, והאמונה ממקור ישראל, ולא מילדי נכרים וזרים כהכמות החצוניות, לכן תמים תהיה עם ה' אלהיך, שכל עוד שתוסיף לקרוא בספרי הפילוסופים תחסר מידיעתך ותתעצב אל לבך, ותדאג לאחריתך, עד שתקוץ בחייך..." גם לא השחוק היה לו בכתבו סוף ספר מצרף לחכמה כדברים האלה „ושמתי קנצי למילין במקום שהיה דעתי להאריך ולהפליא לעשות, ודייני שיהיו לרצון אמרי פי לפני האדון שחברתיו לבקשתו, הגם שהמתחילים להתפלסף ילגלגו עלי ויאמרו שבקיה רבי יוסף קנדיאה לחכמתיה, או שכח תלמודו ורוח שטות נכנסה בו, וירבו לדבר כדרך הבחורים שלא נתישב דעתם ולא שקט יין רתיחתם, שידעתי שדבריהם יהיו אצל הזקנים שקנו חכמה לא לרצון, ואפילו אם ירבו טענות נגדי ויאמרו עלי שעדיין לא הגעתי לרועה צאן, ואני אומר להם מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום, וכמ"ש עקביא בן מהללאל לחבריו, וכדאיתא בפ"ה מעדיות". ואם עדותיהם של אלו נאמנו, אם כן שקר נחלו הקראים, והני סהדי שקרי נינהו, ושיקרא לא קאי, ולשוא עמלו הבונים חיץ וטחים אותו תפל, הלא יאמר אל טחי תפל, והנה נפל הקיר, ואיה הטיח אשר טחתם? — על כן מהר המלומד אברהם

גייגר רב להעביר שבעה מיני צבעונים על המכות אשר בין עיניו, ויעצם את עיניו ואת עיני הקורא לבלתי ראות כל המקומות אשר זכרנו, ואת ראשו כסה לבלתי שמוע כי המבורג מארץ אשכנז תזעק, צדיק זה בא לבית מלוני והרביץ תורה ברבים! ואמשטרדם מארץ האלאנדיא״ה יעננה, כותלי בית המדרש יוכיחו, וינענעו בראשם, בין שדי ילין צדיק זה בעמקה של הלכה והרבה בישיבה! וכחרש לא ישמע, וכאלם לא יפתח פיו, קורץ שפתיו לבלתי יעלם על שפת לשון, לקיים מה שנאמר — משלי ט״ז — „איש חמס יפתה רעהו, והוליכו בדרך לא טוב, עצה עיניו לחשוב תהפוכות, קרץ שפתיו כלה רעה״.

ואתה קורא משכיל, לא תבקש ממני כעת להגיד לך עוד את צדקתו ואת ישרו של החכם יש״ר, ולהסיר ממנו עקשות פה ולזות שפתים של המוציא דבה וכסיל הזה, אשר פי יקבנו למן היום והלאה, גייגר שוטה, — כמו שאמרו חז״ל האי מאן דסני שומעניה שרי לי לבזוייה בגימל ושין — כי כדאי הוא החכם הגדול הזה אשר גלוי וידוע לכל באי עולם שלא היה בדורו ולא בדורות הבאים אחריו עד היום הזה כמוהו, לעמוד על נפשו ולזכות את עצמו — העיט צבוע האיש הזה? אם כלי אין חפץ ולא ברכה בו? המערת פריצים כת הנפים וכת שקרנים וחבר גנבים גונבי דעת המקום ודעת הבריות, וחוקקי חקקי און וכותבי פלסתר היה בית ועד לחכמים האלה החכם יש״ר והחכם ר׳ משה מיץ והחכם ר׳ שמואל אשכנזי?! — גם לא נכחד ממני כי החכם ר׳ שמואל אשכנזי נתן מכשול לפני עורי לב בעברו על דעת בעליו ועל דעת החכמים, שאמרו „חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל״, והוא נתן אצבע בין שיניהם, ומהלא אמר הושט אצבעך לכלב והוא יפער פיו לבלעך כשאול חיים, הן למלאך המשחית הוט השערה, והוא יאחוך בציצית ראשך לירד עמך שאולה. — גם לא תדרוש ממני כעת להראות לך בעליל, איך המכתב ההוא אשר „בשמו אגרת אחוז מקורא״ זיופו ניכר מתוכו, כי לא ראשו סופו ולא סופו ראשו, וכל איבריו מבולבלים ומדולדלים, ומעולם לא כתבו החכם יש״ר כאשר הוא לפנינו, אף כי להשובת דבר להחכם זרח בר נתן על שלשת מכתביו, ובשנת שפ״ג, כאשר יאמר ג״ש צד XXXVII, כי היאומן כי יסופר אשר החכם יש״ר אשר כפי המבואר אילם צד פ״ב ופ״ג, עוד בי״ג סיון שפ״א קרא בשמות י״ג מאמרים אשר כתב להפיק רצון החכם הנזכר, שהפציר בו מאוד בשאלותיו, ולא גלה את אזן החכם ולא השיבו דבר עד שנת שפ״ג? וגם אָז לא העיר את אזנו דבר מזה לאמור תשובותיך בצדו, או חכה לי מעט ומהר אשיב? — ומה יוחיל עוד, אם כבר הוחיל שלש שנים כשני שכיר ואין קול ואין עונה? והתה אשר ישיב לו דבר על שאלותיו בדברים העומדים ברומו של עולם, הוא אומר לו לכה איעצך „במה יזכה נער את ארחו, משפט הנער ומעשהו הוא אחר שיתחיל להבין בלשון הקודש...״ והתה אשר בתחלה קרא אותו אבי אבי, ומשים אותו עליו אלוף לראש, הוא חוזר וקורא אותו בסוף, בני,

בני, כרב לתלמיד?!! וכהנה רבות, רשמים ניכרים שרק צעירי הקראים אשר היו מלקטים פתיתי החכמות תחת שלחנו, ואשר היה משתמש בהם להעתקת ספריו — מעין גנים צד ט׳ — גנבו וגם שמו בכליהם קצת העתקות מהקדמות ספריו ומכתביו כפי אשר מצאה ידם, וחברום אחד אחד והיו לאחרים בידם, גם כחשו גם שלחו בהם יד להוסיף ולגרוע בהם כרצונם „לגנות את עצמן" וכהנה וכהנה שיש לדבר בזה, כי המלאכה מרובה ולא ליום אחד, וגם אין הצר שוה בנזק הזמן, כי סוף סוף נומינו לסופר כותי זה, מה יתן לך, ומה יוסף לך לשון רמיה?! צללת במים סרוחים וטבלת את האיש הזה בשחת ותעבוהו שלמותיו, כל רואיו ידדו מכנו, ויאמרו „אנת יוסף שלמה ספרא רבא דישראל, אָן הכמתך? ואָן ככל התנותך? אֵיך נפלת משמים הילל בן שחר, הורד שאול כבודך מהתת לבני בליעל רפאים שוכני נשיה, שחר משחור שדים ושדות הארץ, דגמירי דלא מפקי שם שמים לשקרא, ואתה עומד וכותב מאמר שלם וקורא שם שמים עליו „נר אלהים" על שם הכתוב נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן, ולבך בל עמך? ומה שאתה מקרב בשמאל אתה דוחה בימין, ואשר תברך מבורך בקול גדול, ובקרבך תשים ארבך קללה תחשב לו, נושק בפה ובשפתים, ונושך בשינים ומשבר עצם כחמור? ולא עוד אלא שאתה מוסר דין החנפים אשר בלב ולב ידברו לשמים, ואתה אומר — מאמר נר אלהים, אילם צד ס"ב — „ומוציא דבה או הוא כסיל ונעדר מחכמה, או אם הוא מבין מרמה הבריות שבלב ולב ידבר ובקרבו ישים ארבו, והמקום לא ירמה שעתיד ליתן דין לפניו". „והאמת מה שאמרתי שרורנו אין הוכו כברו ואינם רוצים כי כי אם חנפים ומזייפים, ואני לא אחוש ללצים, שה׳ בוחן לבות וכליות, הטיבה ה׳ לטובים ולישרים בלבותם והמטים וגו׳", ולא תבוש בפניך, לא נכסף! שלא ליטול קורה מבין עיניך?! ואל מי דמית ותשוה, ולמי נמשלת ותדמה, למזייפי כסף שטרות, אשר גם עונם גם דינם גם ענשם בידיהם יחתמו פלסתר!!" — זייפת את ספרי החכם הזה, ועשית אותו כותב פלסתר תהבלן וזייפן, מזייף דברי עצמו ודברי אחרים, ופוסל את כל העולם במומו אשר בין עיניו, ולא העלית בידך כלום להציל את נפשך בשקר אשר בימינך! רק חרב נחת בידי אויבי הפילוסופיאה להרוג את עצמך, כי הלא זה הדבר אשר ידברו שונאי החכמה מעולם, „כי אין אמון בחוקר ומתפלסף, וגם כי יחנן קולו אל תאמן בו, כי שבע תועבות בלבו!" — דילכון הוא! אנן ממטינן ליה לכון זיטא והיי!! ואם זה פועל חכם? ואם זו חכמה — וזו פריה? ורק אנשים אשר נשתלמו בחכמה זו חלקם בחיים? אל יהי לנו עסק בה, ואל יהי להם משליך חבל בגורל בקהל ה׳, ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה, וחלק לא יהיה להם בתוכם, בסודם אל תבא נפשם ובקהלם אל תחד כבודם! — שארית ישראל לא יעשו עולה, ולא ידברו כזב, ולא ימצא בפיהם לשון תרמית! — לא לכם ולנו להבנות בתוכנו, ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בישראל. —

והנה כאשר עד כה הראיתיך, קורא משכיל, מעט קט זדון ורוע לב הנבל הזה, כן יש ויש אתי להשכילך גם כן דבר, איך רשע לא יבין דעת,

וכי גם בדברים שהוא מתגדר בהם במלאכתו *), לא ידע בין ימינו לשמאו, וכסיל בחושך הולך; ולא די שמלאכתו מלאכת חרש ברזל פועל בפחם ובמקבות, — אלא שהוא מקלקל מלאכת חרש חכם וחושב, ומקצץ בנטיעות נטועים שורק כלם זרע אמת, וכל מום אין בהם, וקוץ ודרדר יצמיח תחתם, תחת ההדס יעלה סרפד, קימוש וחוח, ותחת ברוש תדהר והאשור, יעלו נעצוצים ונהלולים — אבל מה אעשה! והמלאכה מרובה! כי אשמותיו רבו למעלה ראש, עצמו מספר, כי מספר מלותיו אשמיו בראשו, ומכף רגל ועד ראש מלא פצע וחבורה ומכה טריה; והזמן קצר, והשעה דוחקת אותי לכלות את מעשי, על כן אמרתי לא עלי לגמור המלאכה הזאת כעת, ורק ריש מילין אומר להעיר את האזן, וישמע חכם ויוסיף לקח, והוא יבא אחרי וימלא את דברי· —

הנה נא ידעת, קורא משכיל, כי אחרי אשר הנבל ג"ש הזה כמתלהלה יורה זיקים חצים ומות באגרה אחוז, הנה הוא חוזר ומרמה את הבריות ואומר הא לכם מעשר תבן, ויושב לפתח ביתו על כסא מרומי קרת ופושט את טלפיו לאמור, ראו כי שסועי שסע פרסה הם, וקורא לעוברי דרך המישרים ארחותם, מי פרתי יסור הנה, „ירנן לב הקורא „בהגלות לפניו איש חוקר בחכמה בראש המאה השמינית לאלף החמישי מאנשי ארץ איטליאה, אשר מטמוניה לעת הזאת בתוך עמקי תהום (?) „חשך ומאפליה· ממתק דברי מאור עינינו (!) שלמה יצחקי, ערכתי „לך תשורה קב ונקי· שירי פייטנים אל יבאשו בעיניך, ואל „תאמר מה לי ולקול המון שאונך, כי דבר טוב רחש לבבם, „ורוח משכלת דברה בם· נפש **) יהודה הלוי נצמדת אל אלהיה „ובאהבתו תשגה, נפש משה בן נחמן במורא מפני מלכה מתודה על „עונה חסור מדרך שוגג ומשגה· דברי פריפוט דוראן כתוב על לוח „לבך ועל גרגרותיך קשרם כפתיל צמיד, והיו על מצחך תמיד· „את איש הלך אל תמנע מתוך ביתך, פן תהיה לבוז וקרא אל „ה׳ עליך ועל בני ביתך, וישחקו עליך גם ביום אחרון, והקים על עפר „אחרון· מה נוראים פני משה בן מימון זיום והדרם, טובחי שלמיו „הבאתי לך מעט הלב המורם, האירו המש תשובותיו בלשון ערבי אל עבר פני, ואומר יהיו קדש לאדני, גם הוספתי ציונים, אולי ייטבו בעיני

---

*) „יעדענפאללס — זאגט אונזער ד"ר א"ג ראבבינער — ערהאלטען דיא לעזער יעטצט וועניגסטענס דורכדאכטע, אוס וויעדערגעוואגנענער רוהע הערפארגעגאנגענע ארבייטען" — וויססענשאפטליכע צייטשריפט פיר יידישע טהעאלאגיע, באנד 4, זייטע 472 — וועלכע שריפט אבער, נעבענביא געזאגט, וועדער וויססענשאפטליך, נאך יידיש, נאך טהעאלאגיש, אונד אם אללערוועניגסטען פיר יידישע טהעאלאגיע איזט, נור לעדיגליך איינע געוויססענלאזע שריפט דער צייט, געגען אללעס יידישע אונד טהעאלאגישע. —

**) לכלם בשמם יקרא כאשר העירותי למעלה, כדי לנאת כל הדעות האמורות בגמרא על מסכת כל ישראל להם חלק. —

„מבינים" — מליצה מכוערה! בפה מכוער! — גם ידו הדה *) לאמור „אחוז במכתב אחז וקנו דעת מספרי יוסף מעשה ידי אמן, בינו בספר שבתי ולהבין סוד מקרא שלמה יהיה לכם תורגמן, רגשות לבכם תעוררנה תחנות יהודה ובנו נחמן, החזיקו בברית ואפוד ושריון יהיה על בשרכם נגד תהפוכות הזמן, מליצה תערב לכם וקשרו דת עם תבונה כמשה בן מיימון" — שיר רע עם לב רע! וניכרים הדברים שאינם יוצאים מן הלב, רק כמלאך רע העונה אמן בעל כרחו, שאינם נכנסים אל הלב וגם אין האוזן יכולה לשמען; כי לא דעת ולא תבונה ולא נועם בהם, וכקול הסירים תחת הסיר, כן קול כסיל ברב דברים·

והנה בתוך ערב רב הזה עלה עמהם גם המכתב הנודע בשם אגרת אל תהי כאבותיך, וענייות דעתו גרמה לו לתרגם משכבר האגרת הזאת בשפת אשכנז **); ואם אמנם כבר הראיתיך למעלה, זו כוחו לתרגם משפה לשפה, עוד תשוב תראה תועבות גדולות מאלה, כי ג"ש הזה הוא מעתיק מילין ולא ידע כי הפכם בכלותו, ודרכו חושך והלקלקות ובחשכה יתהלך כבהמה בבקעה תרד אל ירכתי בור, וכסוס מוכה בעורון ורוכבו בשגעון, כן ינהג בכל תרגומו; וככל מקום שפותח את פיו דובר נבלה, כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און לעשות חונף ולדבר אל ה' תועה· —

ואני אם באתי להוכיח על פניו דרכו יארכו הדברים למדי, על כן אמרתי גם עתה הפעם פיו ירשיעו ושפתיו יענו בו; כי תחת אשר הנבל הזה מרחוק יריח מלחמה, וככלב הצידים ישאף לצודד נפשות, וטועם את המקרא כחויא, ואומר מלא חבל סגנון זה לחומש זה ולזמן זה, ומלא חבל כגנון זה לחומש אחר ולזמן אחר ***) הנה נפל חמרא בבירא והוא כותב וסופר ומתרגם דברים אשר אין בהם לא טעם ולא ריח, לא דעת ולא תבונה — ולא ידע עול בשת לכתוב בעצמו אחרי כן בקובץ ויכוחים כדברים האלה לאמור „בדפוס אחר וכ"י הגירסא משונה: כמו דרך גבר בעלמה שהוא סמוך עם הנזכרים למעלה שאינם עושים שביל והם קשים לצייר וכן האשה הבתולה לחשוק גבר הוא קשה· ונראה לי כי מן הגליון בא אל תוך הספר, והוא הפך כוונתו" כאלו שני ההפכים אחת הם?!! — וכלעומת אשר תרגם מה שאינו נקרא ומה שהוא הפך כוונת הספר, כן לעימת זה עשה קרחה בספר הזה על פני כולו, וכל מבחר נהחיו המלאים מוח ולשד השמן וטעמם כצפיחית בדבש, עשאן מן הנקראים ולא מתורגמין, לפי שלא מצא ידיו ורגליו בכל האגרת הזאת; כאשר יראה הקורא גם את זה לעומת זה אשר עשיתי אני בתרגומי, אשר בכונה מיוהדת תרגמתי אותה

---

*) זיין ליעדכען טריווערט, כאשר יפרש המקרא הזה החכם ר' וואלף היידענהיים· —

**) זאביגע ציטשריפט, זייטע 451 פ"פ —

*) פערגל' עבענדאזעלבסט, „נאטיץ דען דייטשראנזאזען וויגענטהימליכע וואטדריקקע, זייטע 18 פ"פ; אונד „דורך טראדיליאן ערהאלטענע בעדייטונגען" זייטע 223 פ"פ· —

מלה במלה, למען יראה הרואה כי אין דבור רק בבלל האגרת הזארת, הזאת, כאשר יאמר ג"ש בפתח תרגומו „איך געבע היער, איט איבער=געהונג דער שטיליסטישען אויסשטאיקונגען, דען פֿאָללשטענדיגען אינ=האַלט", ורק ממנו ומכיוצא בו הוא רק, כי אין שוטה מרגיש בטוב טעם ודעת זקנים שקנו חכמה, וגם אין שוטה נפגע באבני נגף וקמשונים וחרולים אשר על דרכו, כי דרך רשעים כאפלה, לא ידעו במה יכשלו, וכל העולם במישור לפניהם ולפניו — וישר הוא יבין דרכו וכל מעגלותיו מפלס. —

ולמען תדע ובחנת את פרת טעמו, ואת אשר דבר סרה ג"ש הזה בתרגומו זה המלא על כל גדותיו חסרון טעם וחסרון דעת, לשון הדיוט ולשון עלגים ושפת שקר. אעירך עוד למטה*) על מקומות פרטים ממנו,

*) כה יתרגם ז' 453 מאמר הנוסחא אשר היתה לפניו „אל תהי כאבותיך אשר האמינו באל האחדות הפשוטה לבד, ואללו ממנו הרבוי לגמרי" בלשון הזה, „זאָ זייא ניכט וויא דיינע פֿאֶטער, וועלכע אַן דען איינען גאָטט גלויבטען, פֿאָן וועלכעם זיא איינע יעדע פיעלהייט ענטפֿערנטען", כאלו הרבוי היה הולך וקרוב ובא, והם הרחיקוהו ממנו! — כה יתרגם להלן, „וטעו במאמר שמע ישראל והבינו מהאחד מה שיורה עליו באמתת גדרו, לא אחד בהרכבה ובמין ובסוג וביחס או נוסף במספרו" בלשון הזה, „דיא זיך אין דעם זאַטצע „השמע איזראַעל" (א' 5, 6, 4) געאירררט אונד אונטער אחד דיא ריינע איינהייט פֿערשטאַנדען האַבען, ניכט אבער עטוואַ איינעט דורך צוזאַמ=מענזעטצונג, אין אַרט, גאַטטונג, פֿערהעלטניס אָדער דעם עטוואַס הינצוגעפֿיגט ווערדען קאֶננטע" ולא יבין מאמר זה כי אם השור והחמור — כה יתרגם גם מאמר „וטעו באמרו אני ה' לא שניתי ואללו ממנו הגשמות בכל מאמצי כח בעיונם" בלשון הזה, „דאַרויף איררינג דען אויססשפרוך בעלאַנגען, איך דער הערר אֶנדערע איך ניכט (מאַל. 6, 3), יעדע פֿערקאֶרפערליכונג איט אַללער דענקקראַפֿט פֿערנע פֿאָן איהם היעלטען". לא נמצא השוטה הזה מחרף ומגדף? כאלו הגשמות באה עליו לגשמו, והם אזרו חיל בכל מאמצי כח בעיונם והרחיקו אותה ממנו!!! והכסיל הזה שונה באולתו זאת מיד למטה מזה ככלב השב על קיאו. — כה יתרגם גם כתנות העורות „פעללטירנען, כאלו כתנות העור שעשה ה' לאדם ולאשתו, וחגורות אשר תפרו הם לעצמן מעלי תאנה אחת הן?! „יורה כל זה על שלמותו ובקיאותו בספרי הקודש." — כה יתרגם — צד 456 — מאמר „האמן במחויב כי שוא תהיה תמורתו" כנימא „גלויבע, דאַס דאַס נאָטהווענדיגע ריכטיג זייא" ומי בכל הקוראים הישרים אשר לא יאמין במחויב, כי שוא ותפל היתה תמורת מאמר טוב טעם ודעת הזה. — כה יתרגם גם, מאמר „וביום הכוס המיוחד אכול ושתה אומר לך ולא תביא עליך אשם" לאמור „אַן אויסגעצייכנעטען פֿאַסטטאַגען שפריך צו דיר: איס אונד טרינק, דוא האַסט דיינע שולד ניכט אַבצובישען" — בקש לך חכמה — ואין! ודעת לנבון נקל. כה יתרגם „ולנשים העדינות דען וואָנ=ויסטיגען פֿרויען". דער איבערזעטצער האַט וואָהל זיך זעלבסט דאַמאַלס אויף דיא קאַנצעל פֿערזעטצט. — וכהנה וכהנה עצמו מספר, לבד מאשר עשה

ומהם תקיש על השאר, ואחרי כן אשלח אותו מעל פני ולא אוסיף עוד להביטו; וידעת אתה והשבות אל לבבך, כי כלפי מה שאמרו חז"ל — קדושין מ"ט — „המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי, והמוסיף עליו הרי זה מחרף ומגדף", ואני אמרתי משכבר שניכרים דברי אמת שזו אחת מן הנוסחאות ההפוכות, והנוסחא הנכונה: המתרגם פסוק כצורתו הרי זה מחרף ומגדף, והמוסיף עליו הרי זה בדאי; יהי מה, המתרגם לא ירא אלהים הזה יצא ידי חובת שניהם, כי תרגם כצורתו והוסיף עליו, ובשניהם בין במקום שתרגם כצורתו, ובין במקום שהוסיף עליו, הוא מחרף ומגדף ובדאי כאחד; וזו אחה מן האומניות הנפלאות הנמצאות בתרגום זה! קרא אתה כפיך, אישי הקורא, את האגרת הזאת, ואת אשר תרגם ג"ש, אם לא כאשר דברתי כן הוא, וכאשר אמרתי תקום; כי איש טמא שפתים הוא, ורוח הקודש אומרת „כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני נאם ה', וכן כל מעשה ידיהם, ואשר יקריבו שם טמא הוא." —

ואני היה עם לבבי עוד לתת דין וחשבון לפני המשכילים בעם על מעשי ועל פועל ידי במכתבים הבאים, ואיך תמכתי יסודותי פעם על מוצא הדברים אשר מהם לוקחו המאמרים, ואשר מהם שאבו כל חכמי ספרד ואשר הם היו מקור נפתח לכל מבקש את ה' בימים ההם; פעם על שכל טוב ורוח חכמה ודעת ויראת ה' המרחפת על פני המכתבים ההם, המלאים חכמה ודעת, ואשר מחבריהם נודעים בשם לחכמי לב המשכילים שכל טוב לה'; ופעם על שקול הדעת הישרה, ועל טוב טעם ושווי החרוזים וכהנה. — אולם חשבתי דרכי, וראיתי כי יש דברים התלויים בטוב טעם ודעת והרגש פנימי, אשר אם כל היום אותם ידרוש הדורש ויחרוש החורש על הלמי לב רע וחסר דעת — העור לא יראה הצבעים ומתק האור, והחרש לא ישמע בקול שרים ושרות, כן איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת! והמשכילים נקיי הדעת יבינו מדעתם גם בראשי פרקים, הלא אוזן מלין תבחן, וחיך אוכל יטעם לו. — על כן אמרתי לנפשי, אני פי מלך שמור, „בשפתי נבון תמצא חכמה, ושבט לגו חסר לב" — ועל דברת המשל הקדמוני, „לחכימא ברמיזא, ולשטיא בכרמיזא." —

את הספר הזה, פעם לא נקרא ולא מתורגם, ופעם מתורגם ולא נקרא, פעם נקרא ולא מתורגם, ופעם נקרא ומתורגם; והאחרון הכביד — לא יאבה ה' סלוח לו — גדול עונו מנשוא, כי הוסיף בתרגומו על מאמר „כי תראה פני המלך . . ." לאמור „דאַס דוא דאַס אַנטליטץ דעס קעֶניגס (גאָטטעס) זעהען ווירסט . . ." אָ אַרמע וויססענשאַפט, אָ עקסעגעטישעס גע־וויססען, אין וואַס פיר אונוויססענדע, אין וואַס פיר געוויססענלאָזע, אין וואַס פיר טאוטליכע העֶנדע זייד איהר געראַטהען! —

אגרת·

אוגרת מכל אבקת רוכל מקוטרת מור ולבונה,
נודע בשערים בעלה גדול שמו אצל כל פנה,
עטרת תפארת צדקה יקר רוח איש תבונה,
דון מאיר אלגואדיש — רב רבנן ראש אמנה,
מנחה היא שלוהה לאבינין לעשו אחיו למנה. —

מגלת[1]) סתרים ראיתי מגלה[2]) עפה, מגלה[3]) סוד הגאולה — אמירתה[4]) צרופה! קראתיה בכובד ראש ובשפה רפה[5]): גבהו מאוד[6]) דרכיה, סודות[7]) עמיקים חקוקים על לוחותיה, לא נודעו לי עקבות תעלומותיה, היתה לי חזות[8]) קשה הגעתני[9]) בדבריה, הלאתני בעצמת חברת[10]) סודותיה, ומעוט המושג אצלי מתועלתיה — והמובן כמנה על דרך כלל, הוא כי שקר נחלו אבותיך הליך הלכו אחרי השכל, ברב חקירתם, נסתרה בינתם, נכזבה תיהלתם ושקר תשיעתם, חשבו לעלות השמים וירדו מעמקי שאול בסכלותם, החטאים האלה בנפשותם, לשקר עשו כל מה שהשתדלו בו באולתם ונשאו כלמתם, אוי להם על עמלם ויגיעם כי לא עשו לאל לפסלו[11]) שאריתם — עד כה השגתי בחלק הראשון מכתבך, אחר העמל והטורח, כי באו בו דבריך נעלמים וכדברי הספר החתום, וכמדומה

---

[1]) יש דברים שמסתירים אותם מפני מעלתם וחשיבותם, ויש דברים שמסתירים אותם שלא תשלוט בהם העין מפני פחיתותן וגנותן כמו בית הסתרים, — וכונת הכותב אם לשבח ואם לגנאי הוא דבר הלמד מענינו במה הכותב מדבר — וכונת המחבר החכם ניכרת מתוך מעשיו; וזה בנין אב על כל דברי האגרת הזאת ועל כיוצא בה — והמליצה מגלת סתרים ראיתי לקוחה מדברי חז"ל. [2]) לשון המקרא (זכריה ה) „אני רואה מגלה עפה" והענין מוכיח שעפה פה כמו עבה, כמו שמפרש והולך ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה, וקרוב לשמוע שבכונה החליף בית בפא להורות על קלותה עם עביה, לפי שאין בה ממש — [3]) מלשון המקרא „הולך רכיל מגלה סוד — [4] בחסרון מלת אשר וכמוהו הרבה במקרא — [5]) מתאבל על מעלו שיצא מן הכלל וכפר בעיקר — [6]) יש עומק לשבח כמו „מים עמוקים עצה בלב איש" ויש לגנאי כמו „הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה" „ושחטה שטים העמיקו" עם עמקי שפה משמוע כלעג לשון אין בינה" — [7] וכן יש גובה לשבח כמו „ויגבה לבו בדרכי ה'" ורובו לגנאי, וסימנך „תועבת ה' כל גבה לב" — [8] מלשון המקרא (ישעיה כא) „חזות קשה הוגד לי הבוגד בוגד" [9]) מלשון המקרא" (מלאכי ב') הוגעתם ה' בדבריכם ואמרתם במה הוגענו באמרכם כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ — [10]) מלשון המקרא „ברב כשפיך בעצמת חבריך מאוד ותבטחי ברעתך" (ישעיה מז) וחברו כשפיך מוכיח על חבריך שהוא מלשון חובר חבר, והוא הלוחש, כמו שנאמר „אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים" [11]) מלשון המקרא (ישעיה מד) ושאריתו לאל עשה לפסלו..."

כי רוח מרחפת על פניך בחלום חזיון לילה, והקיצות — היא תשיחך ברוח המשיח — אשר לא נתן לך לב לדעת, רק אוזן שומעת, ועל מעשיך לא טיבים עשית מעיקרא הרטה, כי משך אותך[12]) השכל האנושי להשכינך במשכנו משכן עלטה, — השבתו עטרה[13]) לראש וזר, והוא ראש פתנים אכזר, שונא היא מעולם לאמונה וגורם להזיקה[14]) נזק צרורות, וסכל! מי שאמר השכל והדת שני[15]) מאורות, אין לשכל חלק באמונה ולא לאמונה נחלה במה שיוליד בהקשיו ובמופתיו, לא ידע הדרך ישכן אור כל חושך טמין לצפוניו, והבוטחים בו ישובו רשעים לשאולה, וצדיק באמונתו יחיה כפי גדר האמונה שאתה ומלמדך החדש הושקים הוא העולה למעלה! — — וכי ראיתי אחי! כינתך רצויה ומעשיך לשם שמים, לא תפנה אחר השכל וכזביו להיותו נענה ונעקש דרכים, באתי להעירך על דרכי האמונה אשר באור המשיח וכבודו הזורח עליך נתן לך למנה.

אל תהי כאבותיך, אשר האמינו בה' אחד ושללו ממנו הרבוי[16]) לגמרי, לא בהרכבה מסוג ומין מה שיורה עליו באמתת[17]) גדרו, או ביחס לא[18]) מוסיף במספרו; וטעו במאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה'

---

[12]) לשון רבינו הגדול בפתיחת ספרו מורה הנבוכים „ושכנו השכל האנושי להשכינו במשכנו" [13]) הלא כה דבר רבינו משה בפירושו למשנת כל ישראל יש להם חלק על מאמרם ז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, „ר"ל באמרו ועטרותיהם בראשיהם, השארת הנפש בקיום המושכל להם..." [14]) גם ענין זה לקוח מדברי רבינו שם בפתיחה הנזכרת שאמר „או שישאר עם מה שהבינו מהם ולא ימשך אחר שכלו וישליכהו אחרי גוו ויטה מעליו, ויראה עם זה שהוא — ר"ל השכל — הביא עליו נזק בתורתו" והמפרשים אשר בידינו ובתוכם האפודי לא הבינו דבריו; וזה כענין ראיה גדולה היא אלי שלא חבר האפודי האגרת הזאת מעולם ולא ממנו יצאו הדברים, כאשר אדבר עוד בזה ברצות ה' — [15]) לא אדע כעת שם אומר המאמר הזה, ור"שט בפתחת פירושו לספר המורה הביאו ג"כ בסתם; ויש לי בפירוש המאמר הזה דבור ארוך — וכענין המאמר הזה אמרתי גם אני בימי חרפי לאמור „האמן — בחכמה! — והתחכם — באמונה!" — [16]) לשון רבינו (ח"א פ"נא) „ואין האחדות כלל אלא בהאמין עצם אחד פשוט אין הרכבה בו ולא רבוי ענינים כלל, אבל ענין אחד מאיזה צד שתביט בו, ובאיזו בחינה שתבחנהו תמצאהו אחד, ולא יחלק לשני ענינים בשום פנים ולא בשום סבה, ולא ימצא בו רבוי לא חוץ לשכל ולא בשכל..." [17]) כל הנגדרים מורכבים מסוג והבדל, ככללים „בסוג קרוב", וכבדלים „בהבדל מיני„ (עיין אילם צד נג) והסוג בהכרח קודם בטבע אל הדבר הנגדר, על כן יאמר רבינו (ח"א פ"נב) „זה המין מן התואר מרוחק מן האל יתברך אצל כל אדם, שהוא יתעלה אין לו סבות קודמות שהם סבות מציאותו ויוגבל בהם, ולזה הוא מפורסם אצל כל אחד מן המעיינים המדברים למה שיאמרוהו כי השם לא יוגדר..." [18]) לשון רבינו שם „והחלק הרביעי מן התוארים שיתואר הדבר ביחוסו לזולתו, כמו שייוחס לזמן ולמקום או לאיש אחר, כאמרך ראובן שהוא אבי פלוני ושותף פלוני או שוכן במקום פלוני, וזה המין

אחד, והבינו מה׳ אחד אחדות [19]) פשוטה לבד עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע, מה שאין הפה יכול לדבר [20]) וכבדה האוזן משמע·

ואתה לא כן, האמינהו אחד ושלשה, והשלשה אחד נושא לכמה באחד [21]) מסוגיו — והאחד שלשה לא שלוש צרופיו אך עצמיו שלשה מתאחדים [22]) גב לגב· —

אל תהי כאבותיך, אשר האמינו באלהים בלתי משתנה באחד מאופני השנוי, וטעו באמרו אני ה׳ לא שניתי, והשבוהו שכל פשוט ונקי, ושללו ממנו [23]) תארי הגשמיות אשר הושמו מסך לחלושי הראות [24]) ככל המונם, להמשכם אחרי הפילוסופיא בכל מאמצי כח עיונם· —

מן התוארים לא יקייב רבוי ולא שנוי בעצם המתואר... ויראה בתחלת המחשבה שיהיה ככון שיתואר הבורא יתעלה בזה המין מן התוארים, אמנם עם ההתאמתות ודקדוק העיון יתבאר המנע זה" [19]) בפרק נ״ז מן הראשון יאמר רבינו „אמנם המחויב המציאות הפשוט באמת אשר לא תשיגהו הרכבה כלל, כמו שמן השקר עליו מקרה הרבוי כן מן השקר עליו מקרה האחדות, ר״ל כי אין האחדות ענין נוסף על עצמו אבל הוא אחד לא באחדות; ולא יתבוננו אלו הענינים הדקים וכמעט שיעברו מן השכל במלות הנהוגות אשר הם הסבה הגדולה בהטעאה, כי יצר בנו הדביר מאד בכל לשון, עד שלא נצייר הענין ההוא אלא בהקל הדבור וכאשר השתדלנו להורות על היות האלוה לא הרבה, לא יוכל האומר לאמור אלא אחד..." כמנאת אומר! שהאחדות הפשוטה איננה באמת רק שלילת הרבוי והגרעון, וזהו שנאמר בפנים „אחדות פשוטה לבד עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע" — [20]) לשון רבינו בפרק שני מהלכות יסודי התורה „אלא אחד מכל צד ומכל פנה ובכל דרך יחוד... ודבר זה אין כח בפה לאמרו ולא באוזן לשמעו..." [21]) „אחד מסוגי הכמה המתחלק הוא המספר לפי מה שזכר אריסטו בספר המאמרות" מדברי החכם ר׳ יוסף ברש״ע המפרש — [22]) לשון מדרש חז״ל הביאו רבינו פרק שלשים מן השני „אדם וחוה נבראו כאחד מתאחדים גב לגב" — [23]) ידוע לכל קורא משכיל את אשר העמיק הרחיב רבינו הגדול בעיונים פילסופיים עמוקים להרחיק התארים הגשמיים בפרקים אין מספר מספרו — [24]) בפתיחת ספרו יאמר רבינו „אמנם אשר לא ראו אור כלל... ונעלם מהם האמת עם חוזק הראותו, כמו שנאמר בהם ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים והם המון העם..." ולהלן שם „ושם הדברים בכל זה בשמות המשתתפים בעבור שיבינם ההמון על ענין כשיעור הבנתם וחולשת ציורם... ועוד שם „ויהיה אמרי שהוא משל כמו שהסיר המבדיל בין הראות והנראה" ובפרק כ״ו „ולזה יתואר בתוארים מורים על הגשמיות להורות עליו יתעלה שהוא נמצא, כי לא ישיגו ההמון בתחלת המחשבה מציאות כי אם לגשם בלבד:.." ובפרק לג „וזאת היא הסבה בדברה תורה בלשון בני אדם כמו שבארנו להיותה מוכנת להתחיל בה, וללמוד אותה הנערים והנשים וכל העם, ואין ביכלתם להבין הדברים כפי אמתתם.." ובדבר רבינו על דברי ח״זל וחדותם אמר בפירושו למשנה „ועוד כדי לעור עיני הכסילים אשר

ואתה לא כן, האמן בבן שנתעבר בבטן הבתולה התמימה, בדרך נפלא לא ידעתיו[25]) כמו דרך גבר בעלמה — לא קשתה בלדתה ולא זעקה בחבליה כמו הרה, ולא אחזוה צירים וצרה כמבכירה, ויהי בה הפך מן[26]) הנשים ותהי כבראשונה, כבר נתן זה לאות לאחז אחד מקטני אמנה, שהיה קודם זה כשש מאות[27]) שנה, יורה על זה אמרו הנה העלמה הרה, לא תביט למאמר האומר היות כניסת גשם בגשם נמנע מבלי שבירה וסתירה — האמן בו שנתלבש בשר באחד מתאריו ונשפך כמים דמו לכפר על עמו ונרצה, ואל השלשה בא כאשר רצה — תן תודה אליו אשר סבל המות להושיעך ולהצילך, חליף הוא נשא ומכאובך, לא גזרה חכמתו, אופן אחר לישועתך זולתו. —

אל תהי כאבותיך, אשר העמיקו בסיפורו של מעשה בראשית ולמציא בו תעלומות וסתרי חכמות עשו שבע הקירות, ובאדם וחוה נחש וכתנות העורות, ובדבר גן עדן עץ הדעת טוב ורע והנהרות, נשאו פנים[28]) לפשוטי פסוקי התורה ובאופן שיסכים עם הפילוסופיא סברו בו סברות.

ואתה לא כן, קח הענין כפשוטו ולא תסבור בו סברות, רק שתוסיף לאדם על מריו עונש נפשיי אשר חדשו אחרון[29]) השלוחים, והוא המוסרו ביד השטן יגירהו בחרמו יאספהו במכמרתו, אין תקומה למפלתו, עד בי גיאלו אשר במיתתו פדהו מיד צר והסיר מעליו שבטו — עונש זה שלא נזכר בתורה — נעדר, והקללות האמורות שם על עמדם העמידנה עם צמיחת קוץ ודרדר! — חחזק בזה היסוד אחי! וזה יכפיל שכרך, כי תהיה מאמין כאשר הישירך, השליח ששמו[30]) כשם רבך —

אל תהי כאביתיך, אשר הביאם הכרח יסודות השכל להודות בהתחלות עיוניות,[31]) הגיוניות למודיות טבעיות אלהיות, ומהנה למיניהם הולידו תולדות, ועל יסודם בהיכלי השכל בנו מגדלים

לא יהירו לביתם לעולם" והראב"ע ז"ל בהקדמת פירושו לתורה אמר בדומה לזה „כי יש עוף שאינו רואה ביום בנגוהות, ובלילה רואה מפני שעיניו כהות" [25]) מעין לשון המקרא (משלי למד) „שלשה — דרכים — המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים, דרך... ודרך גבר בעלמה, כן דרך..." [26]) לשון, המקרא (יחזקאל יו) זיל קרי — [27]) ידוע כי למעיט מספר הדורות כפי החשבון הרגיל לקדמונינו יהיה קרוב לשש מאות שנה ולמעדיף עוד מלכים לפרס יתרחב לו החשבון עוד יותר ויותר — [28]) דברי פי חכם חן הראב"ע ז"ל ידועים שאמר „ובעץ הדעת סוד ינעם, גם הדברים כמשמען" ורבינו ז"ל בפירושו למסכת כל ישראל אמר גם כן שגן עדן מקום דשן ושמן בארץ... ובפרק כ"ט חלק שני מספרו דקדק לאמור „אחת מהם זאת ההקדמה, והיא שכל מה שבא במעשה בראשית אינו כולו על פשוטו" וידוע מדברי רבינו בבאור מלות ההגיון שאין כל הוא רק הקף חלקיי שולל — [29]) פאלוס הוא אחרון השליחים, והוא אשר קידש זה היסוד מהעונש הנפשיי שעליו בנה כל בניינו, וכל השלוחים הקודמים לו לא דברו ממנו דבר — [30]) רבו הקדש של בוניט, פאלוס בורנענזים שמו — [31]) עיוניות, כלל שאחריו פרט, הגיוניות

לתלפיות; העמיקו בהשגת דרכי ההגיון להבדיל בין מיני ההקש המופתי וזולתו וסדריו, וחלקו כבוד לאריסטו[32]) גם לשמנה ספריו; ובלמודיות[33]) היקרות שמו כל מעינם וגלו סודות, להלל ולהודות׳ וממעמקי ים הכמת המספר[34]) והתשבורת העלו פנינים, ובשולחן חכמת[35]) התכונה הגלגלית אכלו למעדנים, ובמרום הרי החכמה[36]) הטבעית הציבו ציונים, ובאלהיות השיגו כתרים צפונים, לא יערכם זהב ומגדנים —

ואתה לא כן, חלילה לך! לא תאמין שיוליד גם המין הראשון מן התמונה הראשונה מתמונות ההקש אשר היא[37]) יסוד מלאכת ההגיון, ואיה ישובון כלם כפי הנאם, כי זה יביאך לכפירה[38]) בחק האמונה; וכי תאמר האל הוא האב, והאב הוא הבן, ויוליד אם כן! האל הוא[39]) הבן!? — אמור לאב מה תוליד! זה דרכם כסל למו׳ —

למודיות טבעיות אלהיות — 32) אריסטו הוא אבי כל בעלי ההגיון והוא אשר למד לבני אדם מלאכה זו, וזה לשון רבינו חלק שני פ"טו „כי אריסטו הוא אשר למד בני אדם דרכי המופת וסתריו ותנאיו" והוא חבר במלאכה זו שמונה ספרים זכרם רבינו בספר באור מלות ההגיון, ומהם תוצאות מלאכה זו גם עד היום; והחכם יש"ר מקנדיאה הפליג לדבר בשבחו בעבור זאת המלאכה אשר עשה, ולשבח למקום שחלק מחכמתו לבשר ודם, וכה אמר — אלים נד כ"ה — „הלא הם מבוארים בספר המופת וההקש והגזרה לאריסטו׳ בן ניקומכוס, שהוא היה הממציא והמתקן הראשון אל אלו הכלים, וכמה מעלות טובות למקום עלינו, על ידי זאת הבריאה הנפלאה שגיא כח בחקירה, אלמלא היה שגיא כהור בתורה, שלפניו היתה החכמה כקופה בלי אזנים, והפילוסופים יקושים בידיעות כיולדת על האבנים, ובאו בנים עד משבר וכח אין ללידה, וכמו שדבריו בטבעיות מסוכנים כי גחלים אתה חותה כך להפך בהגיון קשוט עמך מהן כמיד ואגעדה" — 33) אלה דברי רבינו — חלק א׳ פרק עג — „ושמע מה שהועילונו החכמות הלמודיות ומה טוב גדול מה שלקחנו מהן מן ההקדמות. . ." 34) ובפרק לד ח"א יאמר „וכמה הקדמות ילקחו מטבע המנין ומסגולות צורות התשבורת יורו לנו על ענינים נרחיקם ממנו יתברך, ותורנו הרחקתם על הרבה ענינים" — 35) ובפרק הנזכר „אמנם עניני התכונה הגלגלית והחכמה הטבעית איני רואה שתספק בהיותם דברים הכרחים בהשיג ערך העולם להנהגת האל איך הוא על האמת. . ." 36) ובפרק כ"ה „ואלו מכלל תועלת חכמת הטבע בידיעת האל. . ." 37 כל מבין בהגיון יודע שהתמונה הראשונה מתמונות ההקש היא יסוד מלאכת ההגיון, ועל פי תנאים ידועים ישובו כל יתר התמונות אל התמונה הראשונה, כי עליה הטבעו יסודותם, ממנה יצאו ואליה ישובו — 38) לשון רבינו — ח"א פל"ו — „ור"ל בכפירה, האמנת הדבר בחלוף מה שהוא. . . ולהלן שם" מפני שנתלית כפירתם בחק. . . 39) וזה חלוף המונח, וכפירה אם כן בחק האמונה האומרת שהאל הוא האב — ואין להאריך יותר בדברי עמל ואון ורעות רוח, „והדבור בזה — כאשר יאמר החכם הגדול ר׳

לא תחשוב שתצדקנה על כל פנים ההתהלות הלמודיות אשר הגדול והקטן מתחלפים ושהמספר קבוץ אחרים; כי לפי האמונה גוף המשיח הגדול שיה לעוגה קטנה ככף איש, ואפשר שתאמר עוד בהכנס הגשמים שיכנס העולם בגרגר חרדל — וכן מספר גשמי המשיח אשר בבריות מתחלפות, למאות לאלפים ולרבבות, אינם קבוץ אחרים אבל העשרה והמאה והאלף אחד. — —

ואל יטעך ההתהלות הטבעיות, שכל תנועה בזמן ושאי אפשר להקבץ יחד התנועה והמנוחה בנושא אחד; כי גשם המשיח היושב בשמים עם היוהו יושב שם שקט ושאנן יורד משמי שמי קדם ובא אל הבמה עם השלם המאמר ההוא הנבחר היוצא מפי הכהן לא גדול אבל איזה כהן שיהיה כקטן כגדול כחכם כסכל כצדיק כרשע כירא כחוטא כי הסגולה דבקה במאמר הנאמר מפי המשיח "אכול בשר [40]) ושתות יין עם נביאיו וחכמיו תלמידיו ושלוחיו "אכול ושתו כי מחר [41]) נמות" — החזק בזאת האמונה אחי! כי היא תביאך לחיי עד וכן יהיה אלהיך עמך כי תאכל את לחם אלהיך בערב תחלק שלל ובבקר תאכל עד — אוי! להם לאביתיך, אוכלי לחם העצבים, נפשם בהם התעטף צמאים גם רעבים, ואתה את נשך הצלת כי האכל וכי השיה מושיעך בקרבך, האל תעריץ ותקדיש קדוש ישראל ויבחרך.

ואל תאמן בהמנע מהגרם השמיימי התנועה הישרה, ולזה המנע אצלו הקריעה והשבירה, — כי תמיד כל היום וכל הלילה לא יחשה גשם המשיח בעלותו שמים ורדתו דרך ישרה, ויעשהו נקבים נקבים זה סביב אלף שלש מאות [42]) וששים שנה עד שנעשה כל גופו ככברה, או ימחץ וירפאהו בסמים מדביקים או ברצונו לבד או באמירה, בחר לך והאמן אחת מאלה אשר תראה יותר חולקת על

אליהו דילמידינו — זר ובלתי ראוי כלל" 40) לשון המקרא (ישעיה כב) 41) גם זה שם, ובפי"ל לסיפא דקרא „ונגלה..." — 42) אם יש דבר אמת במה שהתפרסם מזה הענין להחכם ר' יוסף ברש"ע המפרש, ולר' יצחק בן עקריש, על כרחנו המספר הזה הוא המדוקדק ביותר; כי ידוע כי שנת השמד היתה שנת ק"נא לאלף הששי, ולחשבונם אף שלש מאות נ"א ללידה, וכשתכפה שלשים ועוד מזמן הלידה עד זמן המיתה ישאר סביב אלף וש"ס, וידוע עוד מסופרי קורי הדורות כי בעת ההוא יצא רבי החדש מן הכלל והלך לפאריז ללמוד אמונתם ולא התמהמה שמה הרבה ובא לאביניון, ובתחלת בואו מצא שמה את בוניט והחזירו לאמונתו, כאשר ספר ר' יוסף ברש"ע ואמר „ובין זה בא מאסטרי פאולי משומד אחד... וידע כונתו ותוכח עמו והחזירו לדרכו..." ור' יצחק עקריש אמר „וביני וביני בא לאביניון מאיסטרי פאולו אשר היה שמו מקדם דון שלמון הלוי כדי להיות אגמון ומצא שם לבוניט בן גורן המשיחי ותוכח עמו והחזירו כלבו, ועל זה שלח בוניט בן גורן כתב..." ובעת ההוא שנים מועטים אחר השמד נכתבה האגרת הזאת; ועוד רושם המספר הזה ניכר בנוסחאות השונות הנמצאות, כמו „אף וש"ס" „אלף וש"ס" וכותב הנוסחא אלף וש"ן החליף זמן המיתה שנה הכותב מדבר, בזמן הלידה שנה סופרים, ולאורו הלך כסיל בחושך הולך ומשים חושך לאור

המושכלות ואין בזה סתירה, כי עם זה תודה ביכולת המשיח בבלתי תכלית אשר הוא שורש האמונה וזאת התורה —

אל תאמן בהתחלות חכמת האלהות, שאי אפשר שיהיה במשפט אחד חיוב ושלילה אמת צדקו יחדיו, ושנמנע ההפך העצם מקרה, והמקרה עצם, שמציאות העצם בעצמו ומציאת המקרה בעצם הנמצא בעצמותו; כי גוף המשיח היושב בשמים לא יהנועע, ואשר בבמה מתנועע בכל סוגי התנועה ושניהם אחד! — וכן עצם העוגה לפני מאמר הכהן הוא עצם הלחם באמת, ועם השלמת המאמר נהפך העצם למקרה או נעדר העדר גמור בחומר ובצורה, ויעמדו המקרים בעצמם לא במציאות נושאם, ואחר ישובו המקרים עצם וחלק איברי הכהן האוכל אותם; וזה לא יכפור אחד מן [43]) המאמינים·

לא תטעה אחי! בהתחלת המושכל ראשון שהכל גדול יותר מן החלק ממנו — אבל הכל שיה להלק, והחלק לכל, כי העוגה הבלתי בעלת תכלית בכח החלוקה, בכל חלק מחלקיה נמצא גוף המשיח, והחלק והכל אחד — והמשל מהמראה הנשברת והההקש [44]) השירי הנבחר וראוי לשכמותך, יאיר עיני חכמתך· —

ואל יטעיך חישך, ותשגה ברואה ובנשארים [45]) מהם, ותחשוב המראה אשר תראה והקול והמישוש והריח מקרים עומדים על הלחם לבדו — כי כולם עומדים בעצמם לא בנושא — ומצד השני, לא תטעה אחי! בהתחלת חכמת המבטים האומרת שחוש הראות [46]) יטעה במושגו אם לא יהיה הכלי בריא והמרחק נערך [47]) והאמצעי נאות — כי אלהים תראה — עולים ויורדים, לא תשבע עינך לראות —

במלא חפנים עמל ורעות רוח — [43]) ר"ל המאמינים לכל דבר ונגררים אחרי רוב ההולכים בעצת לאפראנצוס אשר רדף את בערענגאריוס החולק עליו עד חרמה כחולק על עיקרי אמונתם — [44]) לשון ר"ש בן תבון ז"ל בפירושו למלות הזרות אות מם מאמר הנדי..." והרביעי ההקש השירי, והוא שהקדמותיו מביאות דמיון בלב שומעיהן יקרבם הדמיון ההוא לאהוב דבר מה או לשנוא דבר אעפ"י שהם יודעין שאין אמת במאמרים ההם" [45]) רצונו החושים הנשארים אשר יפרוט אחרי כן [46]) להוציא מלבן של הנקרנין אשר ייטב בעיניהם ויומתק בפיהם להעמיד נוסחא משובשת ומקולקלת בארחות עקלקלות, מלהמיר אותה רע בטוב, אמרתי אעידה לי על הנוסחא אשר הצבתי בפנים איש חכם ונבון דבר יש"ר מקנדיאה ז"ל, אולי יאמינו לו — וז"ל — בספר מעין חתום נד ה" — „ובחכמת ההבטה נתבארו טעיות הראיה" וגם' אלם נד כ"ד יאמר „וזולת אלו צריך לעיין היטב בספרי חכמי ההבטה לדעת כל מין טעות שיקרה בחוש העין בטרם נבנה עליו בנין, שחוש הזה הוא שער החכמות כולן או רובן, כמ"ש אריסטו בתחלת מה שאחר, ויפול בו הטעות יותר מבשאר החושים" [47]) שם, „והולם תימיסתיאות בשני לנפש פרק י"ב כתב שלאמתות הקדמה זו צריכים ג' תנאים, א שהכלי החושי יהיה נכון כראוי... ב שהאמצעי ר"ל האויר או המים או הזכוכית יהיה נקי מערוב גשם... ג,

ובכלל אחי! לא תודה חלילה לך! בהקדמה האומרת כי לנמנע טבע[48] קיים עומד אי אפשר לו להשתנות; ומפני זה לא יתואר השם ביכולת עליו — כי לכל הנמנעות בחק השכל והטבעים הנזכרות, וכאלה רבות לא אדע ספורות, תהינה מחשבותיך אמונות — השלט יכולת המשיח על כל דבר, קרוב או רחוק אפשר או נמנע — האמן! מה שבא על סותרו מופת, הכזב במחויב! כי שוא תהיה תמורתו —

אל תהי כאבותיך אשר היתה להם למורשה, תורתו של משה, חשבו להשיג העולם הרוחני במה שתכללהו משלמות העיון והמעשה, ענדוה לראשם עטרות, טוב להם סחרה מכל הסחורות ששו כעל כל הון על רמ"ח מצותיה, נזהרו מאוד ולא חטאו בדבר משס"ה אזהרותיה, חשבוה נצחיית לאמרה „הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת" ובהזהיר כל הנביאים עליה, והאחרון בדבור האחרון הזהיר בזכירת חוקותיה ומשפטיה· —

ואתה לא[49] כן! כי תוליד בנים תבואת זרעך שנה בשנה — כי לא תחוש לנדה שפחה גויה זונה — לא תכניסם בבריתו של אברהם

שיהיה המרחק כערך בין החוש למוחש..." ע"ש 48) לשון רבינו פרק ט"ו מהחלק השלישי „לנמנע טבע קיים אינו מפעולות פועל אי אפשר השתנותו כלל, ומפני זה לא יתואר השם ביכולת עליו, ואין חולק על זה אחד מאנשי העיון כלל, ולא יסכל זה אלא מי שלא יבין המושכלות..." ויש לי בפרק הזה דבור ארוך שאין כאן מקומו, ואולי אשיגנו בסוף הספר —

49) פה עמוד עמדי עין הקורא! והבט ימין לאחוריך מה בין פושעי ישראל בגלות ספרד בשעת השמד — לזרע חסידי אשכנז בשעת שלות השקט! — זכור ימות עולם ובנים קדמוניות והשתאה! — וראה בימים אשר לפניך ולימים יולדו ורגזה! — — עמדו עמודו כל ישרי לב וזכרו ראשונות וקדמוניות התבוננו, והשתעשעו ושועו מה עלתה בימיכם! ופלאות תבעת אתכם! — כי לא כדורות הראשונים! דורות האחרונים! — דורות הראשונים! חכמי ספרד האמונים עלי ברכי החכמות והמדעים, ואמרו לחכמה אחותנו את ומודע לבינה ולכל דבר השכל וידוע, היתה להם התורה והמצוה לאם כל חי, אשר רק על מוצא פיה יחיה האדם, ונפשם קשורה בנפשה עד שחשבו שכל הפורש ממנה פורש מחייו ואי אפשר לו לחיות בלעדה, שגם למי שיצא מן הכלל וכפר בעיקר תחלתו באונס וסופו ברצון, והתברך בלבבו ובפיו ולשונו יכזב לו כי באמונה הוא עושה, היו מאיימין עליו ומיראין אותו לא בעונש עוברי עבירה רק בעבירה עצמה, ומראין לו שלא תהא לאל ידו לקיים את כל דברי התורה והמצוה במעשה, שישא נדה שפחה גויה זונה, ולא יכניס בניו בבריתו של אברהם, שלא יזכור את יום השבת והמועדות לקדשם, ולא יבדל מן השעות האסורות כצום כפור וחמץ בפסח, והמאכלות האסורות כבשר חזיר נבלות וטרפות וכדומה — ודורות האחרונים! מבני בניהם של חסידי אשכנז, קמו תרבית אנשים חטאים ועשו אותם ראשים על העם, ואשם בראשיהם להשיא אותם עון אשמה לחלל

הנח לה! פן תהיו לבוז עמהם· לא תזכור את יום השבת והמועדות

כל קודש כל הכתיב לקיים בספר התורה והמצוה על פי ה'. את בריתו הפרו ואת שבתותיו חללו מאוד, דבר ה' בזו ובמצותיו געלה נפשם; והאספסוף אשר בקרבם התאוו תאוה להתיר להם שבת מאכלות אסורות חתון ועריות בפרהסיא, והרבנים הרועים הרעים אהבי כן וריעים ורודים על ידיהם; והכהנים מקצות העם כהני הבמות מתנבאים בשם ה' לרעה לסייע ידי עוברי עבירה ולהסית ולהדיח את הנשארים בעם באמור אלהים מיתרים אתם, כך היא חיבתכם! וכך היא יפה לכם! — — דורשים בגביר נפה ובמכתב כי עולם של הפקר הוא, והפקירא ניחא ליה להקב"ה, כי אין דין ואין חשבון בשאול אשר הולכים שמה, וכל הרוצה ליהנות יהנה כזמרי בן סלוא וכאחאב בן עמרי, ומה יעשה הגבור שלא יחטא?!!! מושלים המשל הזה על בית ישראל לאמור העצמות היבשות כל בית ישראל המה, אבדה תקותם נגזרו להם מארץ החיים — וכל הולך בשרירות לבו הרע, וכל הנסוגים מאחרי ה' ואשר עזבוהו ולא דרשוהו, וסורי ואשר עזבו מקור מים חיים את ה', חיים כולם היום! ולא עוד! אלא שכל התורה ומצותיה נהפכה להם לסם המות! מחפאים דברים אשר לא כן על תורת אל חי! לאמור כי מתה היא — תמות בנוער נפשם! וחיתם בקדשים! — ובן מות! האיש העושה זאת התורה, וצדיקים אפילו בחייהם קרויים בפיהם מתים! — תמק לשונם בפיהם! וימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו. — כי שערורה עשתה בת ישראל בארץ אשכנז! ועזה כמות! השנאה ששונאים את התורה ואת ישראל ואת אביהם שבשמים. וקשה כשאול! קנאת עמי הארץ הללו בכל הדבקים ועוסקים בתורה לעיניהם, כאלו באו אל ארוסתם בפניהם. וחי נפשי! כי לו תנתן עליהם דת המלך לקיים עליהם להיות עושים אפילו שמינית שבשמינית מתרי"ג מצות התורה ולא יעבור; כי עתה יצאינו בימים מועטים למאות ולאלפים מן הכלל לכפור בעיקר ולהפך אל הרודף! או היו קובלים בעצמם ואת נפשם יקחו! שלא לעשות כדת משה וישראל.

דורות הראשונים, גם הפירש מן הצבור וממר ליולדתו, בקש לחפות על עצמו, ונפה חנף היה מתראה כעושה באמונה, ועם הארץ אשר בידו ירד על כל פנים לטבול — ואיש חכם הנשפט אתו, היה מדבר על לבו דברים המתישבים על הלב, או שוקל את דעתו בדברים המכריעים את שקול דעתו של אדם, כאשר עינינו לנכח תחזינה באגרת אשר לפנינו. ולדורות האחרונים! היה לב סורר ומורה! ולא דעת ולא תבונה בהמה! רק העיזו פניהם לבעט בה' ובתורתו, ויאמר לא סור ממנו! ודעת דרכיך לא חפצנו! וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו!! מקריבים את החזיר ומוצצים את גרמיו לעיני כל בית ישרא', ונכנסים לקובה של זונות כנגד השמש, ולא יתבוששו! כי בטן שאול בטנם עשו להם לשוה! והעינים והתאוה והכבוד לסרסורי עבירה! והמשכיל בעת ההיא ידום כי עת רעה היא, כי מי יוכל לדון את בטן רשעים? והוא כמות ולא ישבע! או להוכיח לחך אוכל יטעם לו מומו? — וקבר פתוח גרונם! —

לקדשם, וביום צום כפור המיוחד ״אכול ושתה — תאמר לך —

דורות הראשונים, אדם קורא לחבירו רשע, יורד עמו לחייו! — ודורות האחרונים „מביאים עדים ולבלר וקולמוס ודיו, וכותבים וחותמים פלוני ופלוני כפרו באלקי ישראל!!! ולא עוד אלא שמשימין משה רבינו חכם ותורתו אמת ואומרים אלו היה יודע משה שיש ריוח בדבר לא היה כותב כן!" כי נאצו האנשים האלה את ה' ואת תורתו, ובחוקותיו געלה נפשם, ואת משפטיו מאסו. — הוי! דור סורר ומורה — ואת אביו ואמו יקלל ויתנו דינם למיתה! כי לו יש חרב בידם! כי עתה דקרו אביהם ואמם ויולדם, או העלו עליהם קהל ורגמו אותם באבנים ובתקום בחרבותם. כי דור תהפוכות המה, בן מנבל אב, בת קמה באמה, כלה בחמותה,, ירהבו הנער בזקן, והנקלה בנכבד; עוזבי תורה יתגרו בשומרי תורה כאלו קוצים מטילים בין עיניהם ורשע מכתיר את הצדיק! וחומץ בן חומץ אומר לבני היצהר ואל הזית, חדל את דשני אשר בו יכבדו אלהים ואנשים, ומי שאמר לשמן וידלק, יאמר לחומץ וידלק! ועולם הפוך ראינו! צופיו עורים כלם! לא ידעו! ושועלים קטנים נוטרים את הכרמים! ועזי נפש כלבים אלמים לא יכלו לנבוח חורקים שן וחורצים את לשונם לכל בני ישראל! ואשר לפנים מן גו יגורשו יריעו עלימו כגנב — היו לראש! ובני נבל גם בני בלי שם, עשו להם שמות בארץ! השטוף בזמה וזמות יען -- נעשה אפיטרופוס לעריות! ונבל נבלה ידבר לעשות חונף ולדבר אל ה' תועה, הוא! על נדיבות יקום! הוא יורה! ידין יתיר אסורים! ומושב אליהם ישב, ותורה תצא מפיהו!!! האשימם אלהים! יפלו ממועצותיהם, או ברב פשעיהם הדיחמו, כי מרו בך, וידעו כל העם כי אתה הסבות את לבם אחורנית, וכל בית ישראל יהיו נקיים, ושמרו את דרך ה' ליראה את ה' ולשמור את מצותיו כל הימים.

וכי יאמרו אליכם אחי! ועמי! — השרידים אשר ה' קורא — המצפצפים והמהגים! „הלא לאלהי ישראל נדרוש ככם? ולו אנחנו עובדים בהיכל ה' היכל ה' המה, ומפי עוללים ויונקים יסדנו עוז לתת כבוד לשמו בשיר וקול תודה במצלתים וכל כלי שיר! ומה לכם כי נזעקתם? ומה עונינו ומה פשעינו? כי אמרנו מה העבודה הזאת לכם? — החפץ לה' בעולות ושלם מריאים ודם פרים ועתודים? ומה איכפת ליה להקב"ה בין שוחט מן הצואר לעורף מן העורף? בין אוכל מן הבהמה הטהורה שוסעת שסע פרסה ומעלת גרה, לאוכל את החזיר ואת השפן ואת הארנבת? — וכי נאכל וכי נשתה הלא אנחנו האוכלים השותים!? ומה מידי יקח? כי אשבה וכי אנוס הנזר בעשור לחודש השביעי! או כלום חסר מבית המלך מלכו של עולם, כי אצלה כלי ואשבע ביום הכפורים? — ובמה הלאנו את ה'? ובמה הוגענוהו! אם עשינו כל מלאכה ביום השבת? או כלום נחת רוח יש לפניו? כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני תורת ה' ולבנו בל עמנו!" כדנה תימרון להון! וכי מה איכפת ליה להקב"ה? אם שונאיו יכחשו לו וילכו ועבדו אלהים אחרים כל צבא השמים, או כל הרמש הרומש על הארץ! או מה יפגום בו? גם

אם רגשו גוים ויתיצבו כל מלכי ארץ ורוזנים ולאומים נוסדו יחד על ה׳ למרוד בו, או אם יכפרו כלם ויכחשו בה׳ ויאמרו לא הוא לנו נתנה הארץ למורשה. מה יתן ומה יוסיף למלך הכביד? אם יהללוהו שמים וארץ, ברן יחד כל ככבי בקר ויריעו כל בני האלהים עם צבא המרום במרום, ומכנף הארץ זמירות ישמיעו, לה׳ הארץ ומלואה תבל ויושבי בה! ויתנו כבוד לשמו! או מה נגרע מערכו וכבודו, אם שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה! תשם ארץ ומלואה ויגוע כל בשר יחד, ותוהו ובוהו ישובו לכסות הארץ, ויאסוף אירו אליו ותשיב כל הבריאה והיתה לאין. אין נוסף! ואין נגרע! ה׳ אחד! ושמו אחד! קודם ולאחר שאמר והיה העולם! והוא הוא אחר שנברא העולם, ואחר שישוב העולם, לתוהו ובהו כשהיה; כי פיו הוא צוה, אמר! — ויהי! — ורוחו הוא קבצן! — והיו כלא היו! אף כי אנוש רמה! ובן אדם תולעה! אם צדקת הרבה ותשומם! מה תתן לו? — ואם רבו פשעיך וכחשת ואמרת מי ה׳! מה תפעל בו? — לאיש כמוך רשעך! ולבן אדם הדומה לך צדקתך! אמרת ה׳ צרופה, ולצרף בהן את הבריות נתנה התורה והמצוה, „והנפש אשר תעשה ביד רמה — לבלתי שמוע בקול ה׳ — את ה׳ הוא מגדף, ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה, כי דבר ה׳ בזה ואת מצותו הפר, הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה” ואחד עובד עבודה זרה וניתן מזרעו למולך! ואחד זר שאכל תרומה מזדון ורוע לב, ואומר אין פשע! אחד המועל מעל בה׳ לישבע בשמו לשוא! ואחד המועל מעל באחיהו איש וכחש בעמיתו! או מפר ברית ומחלל את הקדשים ומבזה את המועדות, בשאט בנפש ביד רמה; חקה אחת להם עם מקלל ונוקב שם ה׳! את שם קודש ה׳ חלל, ואת ה׳ הוא מגדף׳ „כי דבר ה׳ בזה ואת מצותו הפר „הכרת בעולם הזה שיצאה מן הכלל וחלק אין לה עוד בישראל; תכרת לעולם הבא, ועד נצח לא תראה אור באור פני מלך חיים. וכי מה נשתנה עבודה זרה? מכל מצות עשה ולא תעשה שבתורה! כלן אל אחד צון! ופרנס אחד אמרן! מפי אדון כל המעשים ברוך הוא. ואורח חיים פן תפלס? נעו מעגלותיה לא תדע! ומצינו שויתר הקב״ה על עבודה זרה! ולא ויתר על מאסה של תורה! כי אם אמנם חמורה ע״ז שכל המודה בה ככופר בכל התורה כלה, מכל מקום הפורק עול — כיפר בע״ז וכופר גם בתורה — והולך אחרי שרירות לבו ואומר אין תורה! הרע יותר מן המודה בתורה ועובד עבודה זרה במעשה לתאבון או מיראה ואהבה כמעשה דור אנוש. ודבר זה מפורש בתורה, שנאמר „פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום מעם ה׳ אלהינו ללכת לעבוד את אלהי הגוים ההם; פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה, והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמור שלום יהיה לי, כי בשרירות לבי אלך — לא אעבוד! לא יהודי! ולא ארמאי! רק אעשה מה שלבי חפץ — למען ספות הרוה את הצמאה, לא יאבה ה׳ סלוח לו....” ושנוי בנביאים” שנאמר „והיה כי תגיד לעם הזה

את כל הדברים האלה ואמרו אליך על מה דבר ה' עלינו את „כל הרעה הגדולה הזאת, ומה עונינו ומה חטאתנו אשר חטאנו לה' אלהינו? ואמרת אליהם על אשר עזבו אבותיכם אותי נאום ה' וילכו ויעבדו אלהים אחרים ויעבדום וישתחוו להם, ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו; ואתם הרעותם לעשות מאבותיכם, והנכם הולכים איש אחרי שרירות לבו הרע לבלתי שמוע אלי" ולהלן הוא אומר „ובנביאי שומרון ראיתי תפלה, הנבאו בבעל ויתעו את עמי את ישראל. ובנביאי ירושלים ראיתי שערורה, נאוף והלוך בשקר וחזקו ידי מריעים לבלתי שבו איש מרעתו, היו לי כלם כסדום וישביה כעמורה „כי לא עשו כל תועבותם לתאבון באיסור, רק כי הלל רשע! על תאות נפשו, ובוצע ברך נאץ ה'! על כן איש את רעהו יאמר חזק! וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו. ובכל התועבות אשר הודיע יחזקאל בפרשת הודע את ירושלים לא הזכיר עבודת אלילים, ובכל זאת עמד ואמר נאם ה' „ושומרון — כחצי חטאתיך לא חטאה, ותרבי את תועבתיך מהנה ותצדקי את אחותיך בכל תועבותיך אשר עשית" ואחרי אשר פרטן בראשונה, חזר וכללן באחרונה, ואמר „כי כה אמר אלהים, ועשיתי אותך כאשר עשית, אשר בזית אלה להפר ברית" כי הפרת ברית ה' ובזות אלתו אשר כרת עמנו בחורב ויצונו לעשות חוקיו ומשפטיו וללכת בדרכיו, ולאמור במרד ובמעל אין נפשי בם כי בשרירות לבי אלך, קשה מעבודה זרה! ומשולש בפיו של אחד החכמים הראשונים, שאמר „שאפילו אדם רץ אחריו להרגו או נחש רץ אחריו להכישו נכנס לבית עבודה זרה ואינו נכנס לבתיהם של אלו, שהללו מכירים וכופרים, והללו אין מכירים וכופרים". וגדול כוחו של אחד החכמים שאמר על המקרא אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים „מלמד שהחליקן בדברים כדי לטרדן מן העולם" שלא יתורו אחרי לבבם ומראה עיניהם ויתנו את העולם בלבם כאלו עולם של הפקר הוא, ואין אלהים שופט בארץ, כי זה רע יותר מעובד לכל צבא השמים בתום לב וירא מפניהם. *)

ולא חרה אף ה' בעובדי אלילים מפני שנאתו אלהים אחרים! כי אם היה שונאם היה מאבדם! ולא מרדפו אחר כבודו שלא לתת כבודו לאחר ותהלתו לפסילים קנא בהם ושחת רחמיו ועצר את השמים ולא יהיה מטר!? כלום

*) בקשתי לי חבר ומצאתי את הרב החכם בעל מאור עינים שאמר בפרק כ"א ... ואם נדקדק במאמר לפניה והברתי את הנסוגים מאחרי ה', ואשר לא בקשו את ה' ולא דרשוהו, שהם שתי כתות היינו עובדי אלילים, ופורקי כל עול בהחלט, קרוב הוא שנלמוד כי בחלק ההשגחה אשר לאלהינו על אומות העולם כאמרו הנה עיני ד' אלהים בממלכה החטאה וגו', הנו מקפיד על אותם שאין להם כל מורא מבוס אליל יותר מהקפדתו על עובדי אלילים ולצבא השמים אשר חלק אותם לכל העמים; כי בכל עצב מורא יהיה מותר שימנעו יותר מהחריב את העולם אשר לא לתוהו יצרו כי אם לשבת; כמו שכתב ג"כ הא"ע פרשת יתרו דבור ראשון וז"ל פשע מי שאינו מאמין בה' גדול מפשע עובדי האלילים וכו'... ע"ש — ואע"פ שאין נכר בדברי בעל מאור עינים לדברי הגמרא שזכרתי, ראיה לדבר ורמזים לדבר יש שכן היה מפרשה אם היה זוכרה באותו שעה. —

׳וגבינה באפיקורן את החציר ואת הבצלים, ולא תחוש לגיד הנשה׳

מתקנא גבור בחלש? אף כי אלהי עולם ה׳ מלך הכבוד, בעץ ואבן! או גם בבני אלהים? ומעשה ידיו כולם! אין זאת! רק מפני שירדה תורה לסוף דעתם של אנשים אחרים, שהיו מלכי בני קדם עושים עצמם לאלוה, לפניהם ישתחוו לפניהם יקטרו; והכהנים נביאי תרמית לבם מצודדי נפשות להחיות נפש ביתם, כי חק לכהנים מאת כל מלכי ארץ, היו רודים על ידיהם ומתעים את העם, ומאתם יצאה חניפה לכל הארץ, והחלו נקרוא בשם אלהים לכל גבור ציד ולכל צבא השמים, כללו של דבר לכל מטיב ומריע; ודלת העם אשר נואשו מצרת לבם, כי עבדי עולם היו ורודים בהם בפרך, היו נפתים אחריהם ועושים כמצותם. וישח אדם וישפל איש להשתחוות למעשה ידיו ואשר עשו אצבעותיו, ולכל הרמש הרומש על הארץ, כאשר יפרש השוחה וטובע בנהר את ידו גם לקנה רצוץ, יחזיק בו ולא יעזבהו בראותו כי אבדה כל תקוה. לפיכך פתח הקב״ה תחלה ואמר „אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים — שהיתה כל ארץ מצרים כבית מלא עבדים — לא יהיה לך אלהים אחרים על פני.... לא תשתחוה להם ולא תעבדם״ ובזה ריקן הכתוב כל העבודות לשם ה׳ לבד עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השומר אמת לעולם ועשה משפט לעשוקים.... ויציאתנו מארץ מצרים מעבדות לחרות, היא אם כן יסוד כל התורה כלה, ושקולה כנגד כל התורה כלה; והיא שעמדה לאבותינו ולנו עד היום הזה! ורק בסוף כל התוכחות נאמר „והתמכרתם שם לעבדים ולשפחות ואף גם זאת הבטיחנו „ואין קונה״. ולא לכבוד עצמו דרש גם באנכי ולא יהיה לך רק ליסוד העולם, ולאדם שטוב לפניו יתכנו חלקו בחיים. וכן שאר כל עשרת הדברים מפני שטיפת בני אדם באותן העבירות בימים ההם, שהיו הכהנים והעם נשבעים באשמתם לשוא, והשרים היושבים ראשונה במלכות המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם, כובשים אחיהם ואחיותיהם בחזקה ועובדים בהם בפרך יום ולילה לא ישביתו; אב ואם הקלו בם וממהרים לשפך דם נקי ולנאוף איש את אשת רעהו, ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו. החמס קם למטה רשע ותמלא הארץ חמס מפניהם, יחבלו שור אלמנה וינהגו וילכו, וגנב יבא פשט גדוד בחוץ. שקר ענה איש באחיו, וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו! לפיכך נאמרה אזהרתן בהקהל ובפומבי. ולא מפני קדימתן במעלה הקדימה התורה עשרת הדברים לשאר כל המצות רק מפני קדימתן בטבע שהן המדרגה הראשונה לעלות אל האלהים להשכיל להטיב, ואשר בלעדן לא יאושר אדם בארץ. ורק מצות קדושה שנאמרו ונשנו אחרי כן באוהל מועד, שאתם דשים בעקביכם, הן הן הקודמין במעלה והן הן החביבות ביותר, וחבה יתירה נודעת להם, שאמר הקב״ה לישראל״ קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳ אלהיכם״ „אני ה׳ מקדישכם״ „והייתם קדושים כי קדוש אני״ היש לך פה מתוק כזה! השוה הקב״ה קדושתן של ישראל לקדושתו! מה שלא תמצא כן בכל עשרת הדברים׳ ומצות קדושה

„אשר על כף הירך והחלב אשר על הכסלים; לא תבדוק בסימני

הן העטרה שעטרה הקב"ה לממלכת כהנים וגוי קדוש; וכל מקום שאתה מוצא גדר עריות ופרישות נאמרה בו קדושה, שהן הדברים שנפשו של אדם מחמדתן ואומות העולם מונין אותנו בהן ויצר הרע מקטרג עליהן, ואין יכולים לעמוד בהן אלא הקדושים אשר בארץ. ולפי שהיו בני האדם שקועים בעבודה זרה ויצרא דעבירה תוקפתן ולוהטת בהן, כי כל אלהי העמים האלילים תבל עשו ואוהבי זמה היו וכל עבודתם בזמה, ועבדי בהפקרא ניחא להו, וארץ מצרים בית עבדים וארץ כנען *) עבד עבדים מלאו זמה, ולפיכך בעריות הוא אומר „כמעשה ארץ מצרים אשר יצאתם משם וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחוקותיהם לא תלכו" כי חוקות העמים האלה זמה המה וזמה עשו בתוכם, וכל אשר שנא ה' עשו לאלהיהם, ואלהינו שונא זמה הוא, על כן חרה אפו בעובדי אלהים אחרים, ועל כן הרבתה התורה להזהיר ולאיים ולהפחיד ולענוש את כל העובר. „ולא עבדו ישראל ע"ז אלא להתיר להם עריות בפרהסיא" כי יצרא דע"ז ויצרא דעבירה כרוכים ומשולבים ומדבקין ובאין זה בעקב זה. ובפרוע פרעות בישראל כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם זמה עשו, שנאמר „וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק" וכתיב וירא את העגל ומחולות" — כי המחולות הן מן העבודות אשר תועבה יבחר בהם המפיקות אש זמה במחוללים ומחוללות וזמה עשו. ובלעם בן בעור הקוסם הוא זמות יעץ לחבל כרם ה' צבאות בית ישראל, ויחל העם לזנות אל בנות מואב — ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים! וקשה יצרה של עבירה מיצרה של עבודה זרה! אתה מוצא בעגל עמד משה נגד כל קהל ישראל, ובשטים רפו ידיו. בעגל לא נפל מן העם רק כשלשת אלפים איש — ובשטים היה מספר המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף! כי הזמה אש יוקדת היא ולא במהרה תכבה, ולפיכך גדר גדול גדרה בה התורה ואמרה, „השמר לך פן תכרות ברית ליושב הארץ... וזנו אחרי אלהיהם וזבחו לאלהיהם, וקרא לך ואכלת מזבחו, ולקחת מבנותיו לבניך, וזנו בנותיו אחרי אלהיהן והזנו את בניך אחרי אלהיהן" סיג על סיג! וגדר על גדר! ובכל זאת חטאו עוד מקצות העם ולא שמעו בקול ה', ולמימי אבותינו פעמים רבות ימרו בעצתו וימוכו בעונם, ויתערבו בגוים ויהיו להם למוקש וילמדו מעשיהם ויעבדו את עצביהם. וכי הקים ה' לישראל שופטים והיה ה' עם השופט, והשיבם אל ה' ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את ה' כל ימי השופט — שכל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה — ומאז פרץ שלמה מלך ישראל, ובגוים הרבים לא היה מלך כמוהו ואהוב לאלהיו היה, פרץ בגדר הזה „ואהב נשים נכריות מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבואו בכם אכן יטו את לבבכם אחרי אלהיהן, ובהן דבק שלמה

---

*) יפה מנו חז"ל בין החמשה דברים שצוה כנען את בניו „אהבו את הזמה" ויפה פירש הרשב"ם ז"ל, כלומר מנהגן כן הוא כאלו צוה להם אביהם. —

בהמה חיה ועוף ואל תהי מרי כבית המרי פצה פיך ואכול את·

לאהבה" למן היום ההוא גם אותו גם את כל בית ישראל הטו הנשים הנכריות אחרי אלהים אחרים, כי היה להם שלמה למופת, ויד השרים והסגנים במעל הזה ראשונה אחריו, וכל העם זונים אחריהם, עד אשר עזבו כל בית ישראל מימות ירבעם עבד שלמה את ה' אלהי אבותם, כי אלהיהם של אלו שיכא זמה הוא, וילכו ויעבדו אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותם, וינאפו את העץ ואת האבן. ותרא בוגדה אחותה יהודה — כי חלל יהודה קודש ה' ובעל בת אל נכר — ותלך ותזן גם היא ותחנף הארץ. ולא שבו בני ישראל ויהודה מאז אל ה' אלהי אבותם בכל לבבם ובכל נפשם בכל המלכים הכשרים אשר עמדו במלכות יהודה פעם בפעם; כי הנשים הנכריות לא נתנום לשוב אל ה' כל ימי הבית הראשון, עד אשר שפך ה' כאש חמתו עליהם וישליכם מעל פניו אל ארץ אחרת ויגל ישראל בכלה. ולפי מלאות לבבל שבעים שנה פקד ה' את עמו ברצון כורש מלך פרס אשר העביר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמור „מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל" והוא עזרא עלה מבבל ועשאה לגולה ולעולי הגולה כסולת נקיה. כי בהיותם בגולה בארץ לא להם שבו בני יהודה להתחתן איש באחיו בית אביו, כי לב הגולים והנכנעים נוטים איש לאחיו, וגם אין איש מאזרחי הארץ סורר בביתו ונחלתו, נותן את בתו לאיש נכרי גולה ממקומו ושבוי בארץ לא לו! על כן לא התערבו זרע קודש בזרע עמי הארצות כל ימי היותם בארץ אויביהם. ורק בתחלת שבת עולי הגולה על אדמת יהודה והרימו מעט ראשם בארץ אבותם, שבו קצת היהודים והסגנים על עונות אבותם לשוב ולהתחתן בעמי הארצות אשר סביבותם, והוא עזרא ובן גילו נחמיה התרשתא מסרו נפשם על הדבר הזה, ויונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על זאת ומשלם ושבתי הלוי עזרום, וישב מצרף ומטהר ויבדילו כל ערב מישראל, וזקק אותם ככסף וטהר אותם כזהב! זכרה להם ה' לטובה ויהי זכרם לברכה בקרב ישראל עד עולם! כי מן היום ההוא והלאה — פסקה גם כן עבודה זרה מישראל!!! — ושבו בית יהודה להיות קדושים לה' אלהיהם, יקדשו את עצמם אפילו במותר להם והיו קודש, וכתורה עשו שנאמר „והתקדשתם והייתם קדושים."

ובכל זאת! לא פסקה זוהמתו של נחש, ועון פעור לא הוטהרנו ממנו עד היום, ועוד טעם חטא זה תוסס בפיהם של עוברי עבירה! והחתון ראשית חטאת הוא לפושעי ישראל *) אשר נתקבצו ובאו ואספו אספה בעיר ברוינשוויג והם המה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסור מעל בה', והקללה שפתחו בה תחלה היא נשים נכריות -- כי היא פתח חטאת שפיתחין לכל הבא ליטמא, ועצת חטאין למחטיאי הרבים — כי זמה היא אש עד אבדון תאכל ובכל

*) לא נכחד ממנו שנמצאו בהם גם פרטים ויחידים אשר לבבם שלם עודנה עם ה' ועם תורתו — אבל! אין האסיפה נידונית אלא אחר רובה — לא אשא אותם שנתבטלו במיעוטם — ואוי לרשע! אוי לשכנו!

תבואת ה' תשרש. כי האשה וילדיה הם מנודים וחרמים, והיא הפרנסה הקוראה לגנב*) חטוף ואכול ככל אשר תאוה נפשך למען ספות הרוה את הצמאה; וחוטא ילכד בה נפשו קשורה בנפשה עד שמלפפתו ומביאתו לידי אבדון ואינו מניחתו עד שישוב ויכפור באלהי ישראל, ומה? נוטיל מכם עוד! — והרי חרב חדה! מונחת על צוארם, והרי מאכלת שחוטה פוסקת ראשם! ואתם אומרים? כי לא תמותו בית ישראל! ואם דבר ה' אמת בפיכם? ואם עמדה רגל אבותיכם על הר סיני? ואם לא תחניפו את הארץ להקרא בשם ה' ולהכנות בשם ישראל ולבכם על עמכם? מדוע? לא עמדתם בפרצות בית ישראל! לאמור אליהם בכנופיא ובפומבי לעיני כל הגוים ומלכי ארץ, כי את אשר טוב ויפה לנו, ומה ה' אלהי ישראל שואל ממני, לשמור ולעשות את כל דברי התורה והמצוה עד עולם, ולהיות עם קדוש לה' כאשר דבר! וכל העובר על הפקודים ביד רמה, יבדל מקהל הגולה וחלק אין לו בישראל, ואין אחריותו עלינו לא במות ולא בחיים; השומע ישמע והחדל לעברת זדון, יחדל וילך לו והיה כלא היה. כה עשו אבותינו מעולם! עמדו בפרץ וגדרוה, בכל לבבם ובכל נפשם ובכל מאדם, לא כאשר תעשו כיום! כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו! לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר על בית ישראל! ואתם בערתם הכרם! פרץ גדרו והיה למרמס, ואם בא אחד מהמון בני בליעל ונוטל קיסם מן הגדר! תרוצו אתם ליטול קורה מן הגדר! ומפני מה? אתם מצויים בין הגדרות! שמשם נפרץ העולם תחלה, ומשם תפתח הרעה. וכי תראו אחד פורץ לו גדר ועושה מה שלבו חפץ, לא תגערו בו ולא תכלימוהו, חלילה לכם! אבל תחניפו ותאמרו לו „אחינו! ברוך אתה! ואף אנו כיוצא בך! „ופני רשעים תשאו סלה, וכל המחלל את התורה! גופו מכובד בעיניכם, ולא עוד אלא שהרעותם מהם, ותכיתו ותדיחו את יתר העם שלמים הם עודנה, לעשות כמעשה המקולקלים שבהם! ותתנו זרע קודש שומרי משמרת ה' ומשמרת הקודש, לנבזים ושפלים וסכלים בעיני כל עמי הארץ, וכל המכבד את התורה ויראי ה' וחושבי שמו, למחולל על הבריות. וגדולה השנאה ששנאתם לחכמים ותלמידיהם, מן השנאה ששונאים אומות העולם את ישראל!

שומעין דבריו של זה היום, שאמר אי אפשי לשמור את יום השבת ואת יום הקודש מעשות כל מלאכה וכל חפץ, ואפשי בבשר חזיר שקצים ורמשים נבלות וטרפות, ואעפ"י שאבי שבשמים גזר עלי, איני יכול לעמוד בו; ולכשיבא חבירו למחר ויאמר חשקה נפשי באמי ואחותי ובתי, או עיני נתתי באשת חיקך, ועזה כמות אהבה, שומעין לו! כללו של דבר! כתבעין לעגל, ונותנין את דעתם! ולשבר את הלוחות — ואומרים יישר כחכם ששברתם! וימהרו ויקליטו ויאמרו, כן דברתם! יפה דברתם ובזמנו דברתם! מותרים

*) כאשר יאמר בעבל האגרת הזאת בפיסקא וו — ומה עמקו מחשבות חז"ל, באמרו — במסכת קדושין דף ס' — בעובדא דר' צדוק „דעביד הא — אכיל הא.

„ואת השלך, ואת העורבים צויתי לכלכלך, נבלה וטרפה והנחורה"

אתם! שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בלעדם. וכי מפני רשעים זו שדונו שקלקלו והרעו מעשיהם, איסתרי לכל העולם!? והלא גם בכל המצות השכליות וחובות הלבבות אשר כל חכמי וחסידי אומות העולם יש להם חלק בהם, כענות צדק ושפלות הרוח. אהבת המקום ואהבת הבריות, עשיית הטוב והישר ורדיפת שלום, כבוד אב ואם, והדור פני זקנים, הכנסת אורחים וגמילות חסדים, ועשות משפט וצדקה והצנע לכת עם אלהים, וכהנה הרבה. או בכל העבירות השכליות, כנבול פה, רכילות ולשון הרע, אונאת דברים, ודבור שוא ושקר, חניפה וגנבות דעת, גאוה וגסות הרוח, וכהנה רבות, אין רוב הצבור יכולים לעמוד בהן מעולם! וכי? גם בכל המצות אשר קראו עליהם החכמים הראשונים המקרא הזה, מלפנו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו, ושאלמלי לא נתנה התורה היינו למדים אותם, מנמלה ויונה, חתול וכלב, יכולים רוב הצבור לעמוד בהם מעולם?! הן עמלים ולמדים, והן עמלים ולמדים — החכמים עמלים ולמדים מבהמות הארץ ועוף השמים להטיב מעשיהם; והרשעים עמלים ולמדים מדרך הנשר בשמים וחיתו ביער למוד לטרוף טרף אדם אכל, ומכל הבהמה אשר איננה טהורה, ומכל העוף אשר לא טהור הוא — להרע מעשיהם, והשחיתו התעיבו עלילה יותר מהם, וכמתיקנים שבהם לא עשו. ואף אתם! נאו ודרשו בצבור, וברחובות קריה השמיעו, וכתבו וחתמו בברא ועל קרנות שווקים ורחובות! „שכשם שהותרה שבת הותרו נבלות וטרפות, כך הותרה כל התורה כלה! והאמת תהא נעדרת, ויראי חטאי ימאסו, וסר מרע משתולל מעתה ועד עולם! כי אין אמת ואין צדק, ואין חסד, ואין יראת ודעת אלקים בארץ".

ומה נוסיף עוד לדבר עמכם! ידענו כי אין ה' בקרבכם, ורק את הזמן — אשר לא תושג אמתתו — תעריצו ותקדישו, והוא מוראכם! והוא מעריצכם! אותו תעבודו, ובו תשבעון, ומפניו תיראון ותחילון. וכאשר אין בזמן רגע אחד אשר ישוה לחבירו, כך תורתכם! כך אמונתכם! איננה שוה גם לעצמה אף רגע אחד! — ולא היה אחיכם איש יהודי אשר בגללו לנצח יאבד, ויהי עתו לעולם מורדף בלי חשך, לשמועה בפיכם? ביום נאומכם לאמור „כי התורה משתלשלת ומתגלגלת והולכת עד סוף כל הדורות" כאלו מלאך אכזרי ישולח בה לקלענה בתוך כף הקלע ולנדותה מני תבל „טול וצא! טול וצא!" *) — וכאשר הזמן איננו נמצא, כי העבר — אין! והעתיד — איננו! ומה הוה לאדם? כך תורתכם! כך אמונתכם! איננה נמצאת בלבבכם, גם שעה קלה! וכל מגמתכם רק למכור את התורה בידכם, להתעולל ולהתהולל בה כחפצכם, ואתם תמשלו בה כרצונכם; ולא תקראו בשם ה' רק למען העבידו לכם, ובאלהי ישראל תזכירו לא באמת ולא בצדקה, רק לעשותכם אתכם כהנים

---

*) המעמכם ישלאנה כי מאסתם בה, ותכנו לבני ה' לאמור מי יאכילנו בשר? ומי יתיר לנו עשות כל מלאכת עבודה ביום השבת? ומי יעלה לנו השמים ויקחה ממנו, וישמיענו כלחתי, ונעשה כל מה שלבנו חפץ. —

„לא תהינה לך לזרה" אבל! — מה תעשה? ושלוחי המשיח כלם

אוכלי שולחנו, ומשולחן גבוה זכיתם לנפשכם כל נתח טוב ירך וכתף. ומה נאמר, ומה נדבר, ובמה נצדיק אתכם? והרי מעקיות שפתיכם ניכר וגלוי לכל העולם שגם אחד מששים שבא בתורה, לא תאמינו! ולא תאמנו! — ומה יתן? ומה יוסף לכם לשון רמיה, ומעשה שטן, לשבור את החבית! ולהציל את היין! — וכמקרה הכלב והבשר במשלי עזאפוס, יקרה גם אתכם, גם את כל העדרים ההולכים בעקבותיכם. את כל ההרים — וההרים הרי חושך — אתם רואים כאנשים! זייפתם תורתכם ואמונתכם! ועשיתם אותה פלסתר, ופרצתם בה פרץ על פני פרץ, ותקרחו בה קרחה, קרח מכאן — לשעבר — וקרח מכאן — לעתיד לבא — והעטיתם עליכם בושה סלה! גנבתם דעת המקום! ודעת הבריות! ותפחדו תמיד כל היום מפני חמת המציק! ואת הנבונים אחור מאחרי ה'! ותרעו רוח ותרדפו קדים כל היום לעשות לכם שם עולם כשם הגדולים אשר בארץ! ולא העליתם בידכם כלום! רק חרם את חרסי האדמה! ורוח אספתם בחפנכם. הנסוגים אחור מאחרי ה' ואשר עזבוהו — לא ידרושוהו לעולם! ואיה? חמת המציק השיב אחור ימינו כאשר כונן להשחית ולערות עד היסוד! והנה כל המושל עליכם ימשול „מה יהיה עץ הגפן? בעץ היער אשר לאש נתן לאכלה! את שני קצותיו אכלה אש! ותוכו נחר, היצלח למלאכה? והנה שתולה! התצלח? הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש! על ערוגות צמחה תיבש" — כי הנה יום בא בוער כתנור! והמלכות תהפך לאמונת אומן מראש מקדם מימות עולם; ויאמרו אליכם לאמור „השוו מדותכם! או יהודי — יהודי! או ארמאי — ארמאי! ולמה זה תבו עוד את הבית הגדול לרסיסים ובקעים! וכל איש הישר בעיניו יעשה! לא כמו שתאמרו אתם! אלא כמו שיאמרו כל בית ישראל חבירים בכל מקומות מושבותם, וכאשר היתה באמונה אתם מימות עולם" ויגרשו אתכם מהספתכם בנחלתם כבנים לא אמון בם. היעמוד לבכם? התחזקנה ידיכם? והיו זדים ועושי רשעה קש, ולהט אותם היום הבא אשר לא יעזוב להם שורש וענף. או ימים יבואו, והאמונה תהפך כולה לאורה ולהשכלה, ויאמרו גרי יהודה אליכם „עד מתי תתחמקון? ולמה זה? אתם מתנכרים! הלא זה הדרך אשר תלכו „בו, נלכה גם אנו; ומה זו מחיצה? מבדלת בינינו וביניכם, וכמונו כמוכם „וכמוכם כמונו, כעם ככהן, חוקה אחת ואמונה אחת לכם ולנו! כי סוף „סוף הלא זה הדבר אשר תדברו אתם, הוא הדבר בעינו! אשר דברו משיח „הנוצרים ותלמידיו ושלוחיו, לא פחות ולא יותר, אין נוסף ואין נגרע! הלא „את הדברים האלה קראו נוצרים בערי יהודה ומסיבי ירושלים בעודה יושבת „תחתיה באזני הכהנים והעם לאמור, אין חפץ לה' רק בקדושת המחשבה, לא „בקדושת המעשים במלאכת עבודה! ואתם מגישים על מזבחו לחם מגואל, „שלחן ה' מגואל הוא ונבזה אכלו! וכי תגישון מנחה סולת בלולה בשמן ויין „לנסך! אין רע? וכי תבנו בית לה' ומשכנות לאביר יעקב! אין רע?

הזהירו כל המחזיקים באמונת המשיח על הנהורה, וכן תמצא בספר

"וכי תאמרו, כי בכם בחר ה' מכל העמים לעמוד לשרת לפניו, ויבדל "אתכם מן העמים להיות לו! ואת זה תאכלו ואת זה לא תאכלו! אין "רע? זבחי אלהים רוח נשברה, לב נשבר ונדכה, היכל ה' "המה! ובכל מקום מוקטר מוגש לשמו ומנחה טהורה, כי ממזרח שמש "עד מבואו מהולל שם ה' בגוים, וכל הגוים לו המה. וכל מה שברא "בעולמו, וכל הנכנס לגוף טהור הוא, ורק היוצא מן הפה טמא הוא. "וצדיק באמונתו חיה יחיה, ובמעלו אשר מעל בחוקים ומצות ופקודים לא "ימות! אני הקשה את עולו על עם סכל ואין לב בארץ לא מטיהרה, "ואני אקל מעליכם כל קוצים, במלכות שמים. אני יסר אותם כעבדים "בשוטים, ואני כמרימי עול איסר אתכם כבנים משכילים בעבותות אהבה. "ואתנה אני צאן מרעיתי השיות הנדחות, כל שה רזה וכל שה חולה, עור "ופסח יחדיו, כי אסלח לחטאתם, ולכל עונם, ולא יהיה עוד לבית ישראל "למכשול מזכיר עון להתפש. והלא על זה, ורק על זה הערה למות נפשו "ואת פושעים נמנה, והוא כמוכם ראשונה לכל בית יוסף חטא רבים נשא, "וכמוכם לפושעים הפגיע. ולמה זה? תהיו אחרונים להיות כמונו להקרא "בשמו, ולתת כבוד לשמו! ולמה זה לא תהיו לעיני השמש? את אשר "הנכם בלבבכם! ולמה זה תפריעו את העם מלהיות עמנו עם אחד "וגוי אחד בארץ כיום? את אשר הנכם מתמול שלשום! ועד מתי? תחלקו "עלינו את השוין! ותקרחו קרחה במלכות, אין זה! כי אם גסות וגובה רוח, "ורוע לב" — וסהדי שקרי אאוגרייהו זילי, ולמחר רוח אחרת תהיה לעם הזה אשר אתם מליצים עלינו, וישוטטו רבים לבקש דבר ה' ולבקש אמונת ודת משה ויהדות, ולא ימצאו; ותקהל כל העדה ויאמרו בניהם לכם" למה רמיתם אותנו? לאמור עברים אנחנו! ולאלהי ישראל אנחנו עובדים! ובמה נפלינו אנחנו? מכל העמים! ואמונתנו? מאמונת כל בעלי האור אשר אנחנו יושבים בתוכם! הלא? כמונו כמוהם, כאמונתם כאמונתנו! כמעשיהם מעשנו! כעבודתם עבודתנו! — ואם לא? למה זה הבל תהבלו? ליתן התירוש? בנאדות בלים ומבוקעים ומצוררים! ולתפור שמלה חדשה? על שקים בלים ומטולאים! ויתנו עליכם בקולם לאמור!" צא! צא! איש הדמים, ואיש הבליעל! עלה קרח! עלה קרח! והייתם נבזים ושפלים לכל העם, כפי אשר אינכם שומרים את דרכי התורה, ונושאים פנים בתורה. אז יכפרו כלם ואתם בראשם באלהי ישראל! ולוקח מכם קללה והיתם למשל ולשנינה בכל ישראל עד עולם.

שמים וארץ עלינו עדים! כי בכל לבב ובכל נפש חפצתי צדקכם, ולו ידענו כי בישרת לבב באמונת ה' ובאמונת תורת משה דברתם ועשיתם; כי עתה הקדשנו ואמרנו גדולה עבירה לשמה. אבל מה נעשה! והעבודה! לבנו ולבכם יודעים שאין ממש בכל דבריכם, ואין אמן בכם אפילו אחד מחלף באמונת חכמים; ולו היה ספק בידכם למצא חיים וכבוד מבלעדי תורה ומבלעדי אלהים, כי עתה כחשתם בה' ובתורתו, ואמרתם לא המה! כאשר באמת בלבבכם תכונו להם, ורק תפתו את העם בשפתיכם, בכזבכם לעמי שומעי כזב ולבבכם

הנקרא להם אקטום אפוסטולורום ואני קראתיו תולדות השלוחים

של עמכם. ואתם מתעשים בכבוד חי העולמים, לא למצוא צדקה לפני ה', רק למצא כבוד לעצמכם, וחיים ללחם ביתכם. ובו תעבודו! ולא אותו תעבודו! כי כלכם חנף ומרע, וכל פה דובר נבלה! — ומה לכם? ולה' אלהי ישראל! ולו בטח לבכם כי כרתם ברית את מות ואת שאול עשיתם חוזה, ובאתם בברית עולם את השטן ומצא לכם חיי עונג ותאוה וכבוד לעולם; כי עתה! שמתם כבעל כל הון, כי השלך אמת ארצה ואין אמת ואין חכמה ואין מוסר, ואין אלהים בארץ. כי יותר כוח לכם עולם של הפקר! מבירה שיש לה אדון, ואם יש אלהים בשמים, יטול לו את העליונים, ואתם תבורו לכם את התחתונים. כי היא חייכם ואורך ימיכם לשבת על האדמה שוקט ובוטח ומתענג על רוב שלום, וכל אשר ישאלו עיניכם לא יאצל מכם, לא תשבע עינכם לראות היפה בנשים, ולא תמלא אזנכם לשמוע שירי עגבים ושיחות בדויות, ופיכם לרגל איש באחיו, ורחובות העיר ימלאון נערות בתולות טובות מראה, וילדים משחקים ברחובותיה, ויתר תענוגות בני אדם שדה ושדות. ומה לכם? ולצדקה! ועשות חסד ומשפט והצנע לכת את אלהים? והרחמנים, חייהם אינם חיים, והבושת! אכלה את יגיע אבותכם מעולם, ומטלת מורא על בעליה לבלתי יחטאו; תסוב לאחוריה מפני רעותה הטובה ממנה, ונתן כתר מלכות על מצח אשה זונה, ועז פנים ימשול בעם. וכן שאר כל המדות והדעות אשר תקראנה טובות, כיראת חטא ענוה ופרישות, כלם ממקור משחת אחד יצאו, משפלות הנפש ומורך הלבב, וחרפה הם לאמיצי רוח ואבירי לב, ולא יאותו לגבר חפשי מאדוניו. הנה זאת חקרנוה כן הוא, ידענו כי זאת עמכם. וה' הטוב יכפר בעדנו, כי העתרנו דברים שבלב מחרפי אל, וירחם עוד על עמו להסיר המכשלות את הרשעים, ויהפוך לעמו שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' באמת ובצדקה, קנאת ה' צבאות תעשה זאת. עוצו עצה ותופר! דברו דבר ולא יקום! כי עמנו אל. —

ואתם אצילי בני ישראל! הדבקים בה' ובתורתו, עם תורת ה' בלבם, ועל לוח לבם כתובה באצבע אלהים, והנכם חיים כולכם היום לפני ה'! השמרו בנפשותיכם ואל תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר! ואת מוראו לא תראו ולא תעריצו, כי ה' אלהיכם הוא מוראכם, והוא מעריצכם. ואל ירפו ידיכם, ואל ירך לבבכם בשמועה הנשמעת בארץ, ושמועות יבהלונו ובא בשנה השמועה, ובשנה השנית השמועה, בוגדים בגדו, ובגד בוגדים בגדו, ועוזבי ברית קודש ומרשיעי ברית יחזיקו ועשו „כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם. אחרי ה' אלהיכם תלכו, ואותו תראו, ואת מצותיו תשמורו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו ובו תדבקון" כי לא תהיה אחרית לרע נר רשעים ידעך. ברבות רשעים ירבה פשע, וצדיקים במפלתם יראו. — וזאת העצה היעוצה וזאת עשו! אל תתחרו במריעים ולא תתגרו בם, רק הרחיקו מעליהם דרככם ואל תקרבו אל פתח ביתם. והיה אם יפרשו הם את עצמם מן הצבור מה טוב ומה נעים!

פרק ט״ו שהזהירו עליה כל המאמינים — ובכלל לא אראה באחד

ואם למורת רוחנו יספחו בבית יעקב כספחת, הבדלו לכם אתם! מתוך העדה הרעה הזאת. תנו לה' אלהיכם כבוד וקיימו וקבלו על נפשכם ועל זרעכם להיות עושים את כל דברי התורה והמצוה כמצוה. חזקו ואמצו איש את אחיו לשמור לעשות ככל התורה אשר צוה משה עבד ה' מורשה קהלת יעקב. בואו אחי! ונכרתה ברית לה' אלקינו כדרך שחזרו אבותינו וכרתו ברית עם ה' בימי יהושע; כרתו אמנה כתבו וחתמו כל הנבדל מעמי הארצות אל תורת האלהים, נשיכם בניכם ובנותיכם, ואדיריכם יחזיקו על ידיכם. ובואו באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלקים, ולשמור ולעשות את כל מצות ד' אדונינו ומשפטיו וחקיו, ואשר לא נתן בנותינו לעמי הארצות ואת בנותיהם לא נקח לבנינו, ונשמור את יום השבת ויום קודש מכל מלאכה ומעשות כל חפץ ככל אשר עשו אבותינו בימי עזרא ונחמיה; ומסרו את נפשותיכם על הדבר הזה שכל דבר שהצבור מוסרין נפשם עליו מתקיים בידם כנתינתן מסיני. חזקו ועשו קדשו קהל קבצו זקנים משרתי אלהינו, והם יורונו יאמרו לנו המצות אשר עליהם ביחוד ישבעו לכל העדה המחזיקים בברית ה', ראשיכם שופטיכם ושוטריכם. והיה כל הבא ואמר אחיכם אנכי ואני מקבל עלי לשמור לעשות את כל המצות הנוהגות בפרהסיא וישבע על הדבר הזה, קבלו אותו, ואל תחושו על הנסתרות לה' אלהינו, כי עד היא שעתא לא עברינן ירדנא, רק על הנגלות לנו ולבנינו. ומי האיש אשר יעבור אחרי כן ביד רמה בפרהסיא במעשה או במכתב ובזה אלה והפר ברית לא ינקה, ענש יענש כנשבע בשם ה' לשקר גם בעולם הזה. ובזאת תבחנו כבחון את הזהב, ויתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים כצרוף את הכסף, ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע, לעובד אלקים, לאשר לא עבדו. כי עם יודעי אלהיו יחזיקו ועשו, והפוסחים על שתי הסעיפים ואין לבבם נאמן עם ה' יבדלו מתוכינו, מה לתבן את הבר, סיגים כסף היו. ואתם תהיו סגלה לד' אלהיכם כביום שעמדה רגל אבותיכם על הר סיני, ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ, כי חפץ בכם ה', שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, ולא ימצא בפיהם לשון תרמית, וקורא לכם ישראל אשר בך אתפאר. —

ועוד זאת שנית תעשו, הכון לקראת אלהיך ישראל, והרימו לה' אלהיכם נדבה איש איש כברכתו אשר ברכו ה' וכאשר ידבנו לבו, לשוב ולבנות חרבות ירושלים ושערי ציון המצויינים בהלכה; להקים בתי ספר ובתי מדרש למקרא ומשנה ותלמוד, וליתר החכמות והידיעות המרחיבות את הדעת והנותנות יקר לבעליהן. והיה כל איש אשר ידבנו לבו לגדל את בניו לתלמוד תורה, וכל איש אשר נשאו לבו בחכמה לשרת לפני ה' ולהיות מורה הוראה בישראל, או תורה יבקשו מפיהו לבנים ותלמידים, ישוש שמח לקחת לקח טוב לעצמו ללמוד על מנת ללמד בישראל חק ומשפט כדת משה וישראל. ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה אשר יעמוד ורעה בגאון ה', וירח ריח ניחוח בריח דעת ויראת ה', כי אם רועים מתעים אשר תעו. מני בטן על עדרי בת

מהם שהכזיב [50]) דבר בתרי"ג ושהתירו לזרעו של אברהם אשר קבלו על נפשם ועל זרעם תורתו של משה, והם בעצמם לפי שהיו מן הזרע ההיא קיימו התורה מאוד אחר מיתת המשיח ואחר שטבלו בשמו, כי כן תמצא בספר הנזכר, וגם תורת הנזיר שמרו כנזכר שם. ומה לי? ולהם! והמשיח בעצמו הודה בנצחיותה, ואת זה תמצא בשער החמשה מספר המבשר מאטיבי בבאור — — והנה על הספקות האלה וכיוצא בהם הנמוסות עמדי החתומות

אל נכר, וממקום מינות באו, ולמקום מינות יצאו. השבעתי אתכם! שימו לבבכם לדבר הזה, כי לא דבר ריק הוא מכם; עשו עצה ודברו להעיר ולעורר את האהבה בלב נדיבי עם אלקי אברהם, שרים זהב להם וממלאים בתיהם כסף, עד שתחפץ להניח ברכה אל בתיהם ולהקים להם שם עולם טוב מבנים ובנות בקרב ישראל אחיהם! ולהיות ממצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. בטרם יחשך ונקוה לאור ואין ושית לערפל, ובטרם תאבד כל תקוה, כי מרה תהיה באחרונה, וימים יבואו והבנים אשר יולדו מאחרינו ישוטטו לבקש דבר ה' ולא ימצאו ללא תורה וללא כהן מורה; וכי יתפוש איש את אחיו בית אביו לאמור, ספר התורה מצאתי קרא נא זה, ואמר לא ידעתי ספר, הס, כי לא להזכיר בשם ה' ולא תדבר עמנו יהודית כי שומע אין לך. ועתיד דור אחרון, דור בנים סוררים ומורה שקר, לדרוש שאכילת חמץ בפסח רשות, רצה אוכל חמץ, רצה אוכל מצה! ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לעבדיו ושפחותיו ביום הולדת משיחם, חובה! ואין מי יכזיבם ושם לאל מלתם. וכי ישאל איש את הכהנים תורה, יאמר, עשיית מלאכה ביום השביעי, רשות? או חובה? ושביתה ביום הראשון, רשות? או מצוה? לתורה! ולתעודה! אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר! כי עתידה תורה שבכתב ושבע"פ שתשתכח מישראל בתלמוד ובמעשה, אם לא נמהר ונחיש להקל ולעמוד על נפשינו להיות לדבר ה' חזון נפרץ, להעמיד תלמידים מהוגנים הרבה ולהקים הדת על תלה וארמון התורה על משפטו; ומן השמים ירחמו וחפץ ה' בידינו יצליח. והיה זה שכרכם וקורא לכם גודר פרץ משובב נתיבות עולם לשבת, והנחתם שמכם לברכה עד נצח בקרב ישראל; חזקו ועשו, ויהי ה' עם הטוב! [50]) מי יגלה עפר מעיני המחבר החכם הזה! אשר תומת ישרים תנחהו לשאול בתומת נפשו כזאת! ויראה כי עתה אכשור דרי. ויפה כח הבנים תלמידי תלמידי השלוחים יותר ויותר מכח אבותיהם השלוחים בעצמם. ואם לבם של הראשונים רק מחמאה ונר כמחט סדקית! לבם של אחרונים חוזק מגר ורחב כפתחי שאול. כי את אשר לא ערב לב השלוחים לעשות וגם לא עלתה על לבם! הנה הוא כיום תלמוד ערוך בפי תלמידי תלמידיהם רבני אשכנז הירש מלוקסענבערג, האלדהיים הערצפעלד, העס וכנייטהין. ואת אשר לא התירו השלוחים גם לאותן שאינן מזרעו של אברהם ונתונה לאחרן, יתירו הם בפה מלא גם לזרעו של יצחק ויעקב בכל מקומות מושבותם. ואם שלוחי המשיח והמשיח בעצמו לא הכזיבו דבר בתרי"ג והודו בנצחיות התורה וקיימו אותה? הנה

באוצרותי, אשחרך אחי וראש! שתחקרו אתה ומלמדך החדש, והעמידוני על התרתכם, כי ידעתי רוח המשיח עבר מאיתו לדבר אותכם· כן תמצא בספר תולדות השלוחים הנזכר שהפרוטי מארטיר אישטיבאן אמר שנקברו האבות בשכם בקבר אשר קנה אברהם מאת בני חמור בשכם, והזכיר גם כן שיעקב ירד למצרים בשבעים וחמשה נפש, והמשיח עצמו אמר — כן תמצא בספר המבשר לוקאש פ' רביעי — שבימי אחאב נעצר טל ומטר שלש שנים ששה חדשים יורה כל זה על שלימותם ובקיאותם בספרי הקודש· רזן תורה למשיח שבחר [51]) בכם, וכל רז לא אנס לכם· אל תהי כאבותיך, שקבלו מהם [52]) הצדוקים באמרם עצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים· ואתה לא כן! צא אל הבקעה וקח לך עצמות אדם, לא אחד אבל רבים אשר אתך כל קדושים לא הירא מעשות אותם תרודים, [53]) גם שאול באוב ידעוני ודרוש אל המתים, ודברים זרים נפלאים יתן טהור [54]) מטמא כימי צאתך מארץ מצרים יראוך האותות והמופתים: ושאריתם עצם כשעורה תכבד בזהב ואבן יקרה, ועל פיך ישק כל נשיקה האמורה [55]) בתורה, באהבה גמירה ובחביבה יתירה, אלהך הוא ישזבינך [56]) דיא אנת פלח ליה בתדירא·

את זה ראיתי להעירך אחי! כי ידעתיך אוהב האמת [57]) מצד שהוא אמת, מכיר אתה גדרך הי מדבר מת, לא הסיתוך מחמדי השכל לא הפיתוך כהבליהם, לא נלכדת בשחיתתם נאחזת בחבליהם· תמים אתה בדרכי אמונת המשיח, באורו תראה אור וכל אשר תעשה תצליח· לא תדאג על הבזיון [58]) הדבק בנפש ותמס

להם! לאסיפת הרבנים! אם אינם בני משיחיים, הנם בעצמם משיחים, וכל אחד ואחד זוקף לשנה ובונה במה לעצמו ואומר מאתי תורה חדשה תצא, וישן מפני חדש תוציאו. ואם אינם משוחים בשמן משחת קודש? מה בכך! הנם משוחים בשמן כחל ושרק ופרכים. ומפני שיודעים שמשה אמת ותורתו אמת... לפיכך לא חנפו לו ולה ומכזיבין אותה בכל כלליה ופרטיה לא ישאירו עוללות! ורוח הקודש אומר — ונראה! מה יהא בסופן. — [51]) כנגד מה שמברכין אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת. [52]) מסכת ידים פרק ד' — [53]) סיפא דההוא משנה „לפי חבתן הן טומאתן שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות" — [54]) ידוע כי כל מעשיהם של שואל אוב וידעוני ודורש אל המתים הם בטומאה, ורק על ידה חשבו המעוננים והמכשפים לעשות אותות ומופתים בשמים וארץ — [55]) לשון חז"ל „כל נשיקה האמורה בתורה של תפלות..." [56]) ידוע שכל הדבקים בחוקותיהם עושים כל האמור פה מאהבה ומיראה ולשלמאות — [57]) הבט במכתב החכם ר' שלמה בונפיד באמרו „וכאשר ידעתך אמין כח לפקוח עינים עורות ולעור עיני חכמים, ועשית הטוב והישר רע ומעוקל והזוגות נפרדים" — ורמז רמז לו המחבר החכם שירד לסוף דעתו שסוף אדם למות, ויגוע אדם — ואיו? ומה לו לשכל ולמחמדיו? הלא לא לחכמים לחם, ולא לנבונים עושר, ולא ליודעים חן, כי עת ופגע יקרה את כלם; אין טוב לאדם

תהלוך לפניה כמו שבלול, רק על הכניעה והדלות והשפלות אשר על פניך יהרפוף צירריך באמרם אליך כל היום "טבול! כופר מהול!" — רב לך! בהשאר נפשך לעד בתענוג לא תשוער איכותו כי תראה פני המלך והשגל יושבת אצלו אתו עמו, תן תודה למשיח שככה לך[59]) בעולמו· — —

ואשר עוד כתבת והפלגת והגדלת בספיר מעלת מלמדך ושלימותו, ואת כל כבוד עשרו ויקר תפארת גדולתו, ועשית אותו אפיפיור במאמר ואמרת שנברא בצלם המשיח ודמותו· גם אני ידעתי כמוך את כל הגדולות אשר עשה וההכונות הגלגליות בזולת יציאת מרכז והתחלפות קטבם וגלגלי ההקף אשר מצא, וכמה תעלומות חכמות והקדמות רמות, דרש רשומות בשערי החכמות· תן תודה למשיח שחלק מחכמתו ליריאיו· לא לחנם נתן לו המלך מתנות מבירת גנזיו, [61]) כי אותו ראה צדיק מתהלך בתומו לפניו· כבוד עשה לו, לבקר תמיד בהיכלו, ומאהבה אשר אהבו להיות תמיד אצלו במחיצתו, לא ידעתי אם ילך רומה — או באבוניון תהיה מנוחתו· דעת האפיפיור וכל הכנסיה, לתת לו אחת מיוחדת הגמוניה, או לעשות אותו קארדניאל כמיוחדים בבני עליה, לכן אחי! תגיל בשמחה כי בכבידו יהיה לך כבוד ועשה יעשה גם הוא לך בתי כהונה ולויה·—

ואשר הודעתני אחי! כי בכחו הגדול ובאהבת המלך אותו השיג השגה גדולה שיעשה כרוז שלא תרשינה הנשים, ובנים מתשע שנים לצאת[62]) מבהכ"נ ללכת אנה ואנה· גם אני אודך שדבר גדלו השיג, ואשריו שזכה לזכות את הרבים ולגמול טובות לחייבים· אמנם! — צא ובשר לאשר הולידו בנים ובנות, ולנשים העדינות, למדנו מפי השמועה ששם באבוניון חשב לדבר על היהודים תועה, וצוה מהקארדינאל באנפלונא ומשרים אחרים שלא יהרוש על בני

רק לאחוז באמונה השלמות ולאכול פירותיה בעולם הזה — 58) לשון הרמב"ם ז"ל פרק ראשון מן החלק הראשון, על המקרא צלם תמונה „כי הכוון דבק בנפש" ומתלא אמר כי העוני חסרון, רע ומר לא בזיון — 59) מלשון התלמוד „מעשה ברשב"ג שראה נכרית נאה ויאמר ברוך שככה לו בעולמו" — 60) כעין מה שמברך הרואה חכמי ישראל — 61) בכל הפיסקא הזאת יש דברים בגו שלא נדע עתה פרטיהן, אשר אין ירה המחבר החכם חיציו ואותם הציב לו למטרה. ומי האיש היודע בטיב קורות דברי הימים למלכי צרפת ונשיאי רומי אשר ישבו סביב העת ההיא פעם ברומי פעם באבוניון, אולי יכיר וידע אל מה רמז המחבר החכם; כי בלי ספק האיש המדובר בו היה מתהפך בתחבולותיו מזה לזה לרגל הנשיא במלך, והמלך בנשיא, ועל ידי זה עלה לגדולה, כי הרשות של שניהם היו מקרבין לו לצרך עצמן מפני השלום ומפני היראה. וכמדומה שרמז לו שהוא מתירא ללכת לרומי, וזכר לדבר יש „ואל תלכו רומה" ואין לי לפרש. 62) ידוע דרך הכהנים המקנאים בימים ההם לבוא אל בה"כנ מקהל ועדה מישראל ולהשמיעם למורת רוחם איכה ידרשו הגוים האלה לאלהיהם, ויחרפו ויגדפו את ישראל; והוא הוסיף לגזור שאפילו הנשים והבנים, בני תשע

ישראל רעה, ונתנו לו הקהל כמה מאות פרחים בצנעא· ולא לחנם ברח הרב הגדול המיוחד בישראל גדול שמו, מהגיש תעצומותיו אליו ושם[63]) — ישר נוכח עמו· —

ועל אשר כתבת אלי והוכחתני ויסרתני מוסר[64]) הבלים, כי אצלו עוותו מחשבתי המורגלים, לא אפלא! — כי ידעת מאז כונתי רצויה ומעשי עליה מוכיחים! תמים אני עם ה' אלהי בכל לבבי ובכל[65]) נפשי לנצח נצחים; ה' עזי ומעזי וזמרת אמונת עתי וחוסן ישועתי, יבה' צדקנו[66]) — לא במשיח הנקרא בשמו — מבטחי ותקותי: וגם כאן אני דבק בזאת האמונה, לא נתחדש אצלי מרע כלל וטעמי לא שנה· ישו המשיח שבו בחרת, הוא ולא אחר יאר פניו אליך ויחנך· —

אחת שאלתי מאתך אותה אבקש אשר מכאן ואילך לא תעלה על ספר שם החכם הנכבד אביך ז"ל בחתימתך, בסודך אל תבא נפשו ואל תחד כבודו בזכירתך, כי אם היתה בחיים חייתו, בוחר היה העדר בן כמוך על מציאותו, וגם עתה נפשו עליו תאבל באשר הוא שם בבית מנוחתו — — והנה עיניך הרואות כי פי המדבר[67]) אליך,

---

שנים לא יורשו לצאת הבהכ"נ עד יעבור זעמו — [63]) לפי שגם בטח בטיב לב הקארדינאל והשרים אשר אתו שלא תאונה אליו רעה, ולפיכך „שם ישר נוכח עמו" ושפיל לסיפיה דקרא „ואפלטה לנצח משופטי" — [64]) מלשון המקרא (ירמיה יו"ד) „ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא — [65]) אם היה כותב האגרת הזאת כופר בה' מחמת אונס אפילו שעה אחת, היה בוש בפניו לאמור כן, כמו שבוש שאול להזכיר אורים ותומים מפני שהרג כהני נוב, ולא היה מעיד עדות שקר בעצמו שהוא תמים עם ה' בכל נפשו, כיון שלא מסר נפשו עליו — וכל הספור ההוא בדותא הוא. [66]) מעין מאמר חז"ל במדרש תהלים „יאמרו גאולי ה' ולא גאולי מלך המשיח, ופדויי ה' ישובון ולא פדויי אליהו ומלך המשיח" וע"ע במדרש ההוא על פסוק כי אתה תאיר נרי, ואין להאריך — [67]) לקיים מאמר חז"ל לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת לא זז המחבר החכם הכיר כח לב הזה, מלפתוח לו פתח לתשובה, ויורהו ויאמר לו „שמור מצותי וחיה, כי עיניך הרואות כי פי המדבר אליך, אני בשר מבשרך ועצם מעצמך ובלא לב ולב ובלא בצע חשבתי נדקך, רק מאשר יקרת בעיני ואני אהבתיך כריע כאח לי כי עצמי ובשרי אתה, ואם תשוב אל ה' ישוב ירחמך ויעשה לך שלום ויברכך, וגם אני אתברך בך בכל מקום אשר אזכיר את שמי ולאח ולבן יקר אקחך." וכמדומה שהיה בוניט בן אחיו ממש או היו בני שני אחים, ועל כן הוא קורא אותו בכל האגרת הזאת אחי. ומפני היראה לא חתם המחבר את שמו והשכיל את ידיו לחתום מכתבו בשם בוניט המשיחי, אשר שנה את שמו לשם אשטרוק פראנצשקי דיוסקורנים — ודיוסקורנים הוא שם מורכב ממלות אל ובשר בלשון רומי, וענינו המשיחי — והנה זאת החתימה היא שהטעתה את עורי לב לחשוב ולומר שהחתום בה הוא הכותבה ומבקש אמונה בתוס לב, תחת אשר הכותבה כלה לועג לה. וכאשר הורק המכתב ההוא אחרי כן מכלי אל כלי ומיד ליד לא נקה רע, כי בא אחד אם

אוהבך מעולם החפץ כי תצדק, ומה בצע? כי תתם דרכיך! — והיה אם שמוע תשמע בקול ה׳, יעשה לך שלום ויברכך, ובכל מקום אשר

בזדון או בתום לב וקצר את החתימה וכתבה בראשי תיבות אפ״ד, וגרם להוציא לעז על אותו צדיק החכם ר׳ פריפיש דוראן. וגם אחרי כן כשהכירו זיוף המחשבה הנזכרת מתוך המכתב בעצמו, עדיין נשאר רושם לשון הרע על החכם הנזכר שהיה אנוס בתחלתו הוא ומרעהו ושב אחר כן, כי בכל מקום אשר תמצא אדם גדול חונקין עצמן בעלי הלשון ותולין קלקלתן בו. — אבל כאשר אמרתי אין בכל הספור ההוא ממש, והוא פורח באויר ואין לו על מה שיסמוך כי אם על שיחות טפלות והגדות בדויות. וממוצא הדברים ומגוף המכתב בעצמו תבין ותשכיל, כי לדעתי המכתב מהנשא ר׳ אנשאלתיאל בונפיס הבא אחר זה, הוא גם כן תשובה לבוניט הנזכר בעצמו, ורק בעבור מוראה נהג כמנהג בעל האגרת הזאת לחתום את שם מי ששלח אליו לבסוף, לבעבור התנכר ולבלתי התראות; וזהו שֶׁעִוֵּר את עיני*) הכסיל המגיה המכתבים האלה בקובץ ווכוחים לכתוב בראש המכתב הבא אשר חכו ממתקים וכולו

---

*) ובוא וראה סמיות עיניו של אותו האיש אברהם גייגר, כי לא רב לו שבעוד ידיו עוסקות בהגהת אגרת אל תהי כאבותיך, אשר ידע בה שכמה דורות החזיקו את האגרת ההיא כאלו כתבה מין ומדבר סרה, עד שבא המפרש וגלה את עיני החמורים, הוא שונה באולתם להחזיק את המכתב השני אשר בא אחריו ומדבר באותו ענין, לכתב סרה ולדברי מינות אשר שלח משומד אחד — לקיים מה שנאמר אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו — אלא שהוא מניח כתוב בראש המכתב כדברים האלה „כתב ששלח מאישטרי אשטרוק רימוך לפנים בישראל שמו לכבוד אנשאלתיאל בונפוס, כמהתל על התחזקו במעוזו ולא עבר בין הגזרים. ועם היות כי לא היה ראוי להעלות על ספר דברי זה המשומד כי כלם דברי מינות הם, האמנם כדי שמתוכם נוכל לעמוד על יופי ומתיקות התשובה שהשיב לו החכם החסיד הנזכר בקנאו לאלהיו, שפר קדמי להעתיקו, והחכם הנזכר אנשאלתיאל השיבו בדברים? אך לא על פי מדותיו, אולי מפקדו אליו? או לאיזו סבה, וזה נוסח כתב המין״ ומי עור כמוהו? אשר לא דעת ולא תבונה בו, ולא ישאל לנפשו, ואיה איפוא היא? התשובה „שהשיב לו החכם החסיד הנזכר בקנאו לאלהיו״ כי יבא דבריה וכבדנוה ונראה ביפיה ונטעם ממתקה ונפה? כי לא תמצאה בכל הספר! — ומה היא הקנאה אשר קנא לאלהיו? אחרי אשר השיבו בדברים אך לא על פי מדותיו, מפקדו אליו או לאיזו סבה! — ואיה איפוא היא התשובה? ואיה איפוא היא הקנאה? — וגם אם יאמר אדם למצא ידיו ורגליו בכל דברי המכתב ההוא אשר כתב עליו שהוא כתב המין, לא יוכל למצוא שם עם עור ועקש לב אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו והופך

אזכיר את שמי לאח ולבן יקר אקחך· אחי הוא! העודנו חי דוד בוניט באנגוידיש! ולא אם עודנו חי, אשטרוק פראנצישקי דיוסקורנים· —

שעל הכתב,

לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך מלכו של עולם, למנצח על מות לבן חליו הוא נשא ומכאוביו הוא סבלם, האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וקיניו לא שאלם· מאישטרי אשטרוק פראנצישקי דיאוסקורנים שמו המשיחי, אליו קראתי לפנים בישראל דוד בוניט באנגוידוש אחי· —

מחמדים „זה נוסח כתב המין"· — ורק החכם החסיד ר' שלמה בונפיד בטח בשם ה' ולא העלים את שמו, ובדיבור מלל והעיר אוזן שראה „מגלת ספר אמריה אמרי שפר, ועניניה משלי אסף, יודע לרבים ונכבדים ומושלי העם

דברי אלהים חיים למינות כמוהו. ולא זו בלבד אלא שהוא שוגה באולתו עוד הפעם וחוזר וכותב בין המכתב אשר כתב עליו שהוא כתב המין, ובין המכתב של החכם החסיד הר' שלמה בונפיד כדברים האלה „והנשא אכשאלתיאל הנזכר השיבו בדברים רכים ולא עצבו, אולי מפקדו או לאיזו סבה" כאלו קנאה חמת גבר ודבר עצב מעלה אף, המה דברים אחדים עם דברים רכים! — היינו דאמרי אינשי „בכי ליה למר ולא ידע, חייכי ליה למר ולא ידע! ווי ליה למר דלא ידע בין טב לביש" — ולא תאמר כי אף שקרא את עצמו המגיה, לא הגיה כלום מדעת עצמו רק מתוך כתבי יד שהיו בידו, ולכן משך ידו להגיה גם פה, ועניוותנותו וחסידותו לא נתנו אותו להרהר חלילה אחרי הדברים הכתובים ולהעיר עליהם כלום — כי לא כן הוא! שהרי פיו ענה בו לאמור „וחוץ מזה הוספתי תקונים בספרים הנשונים האחרים הכלולים בתוך הקובץ הזה בכל מקום אשר מצאתי טעות מוכרח, רק לא הרבתי לתקן בפרט באגרת ר"ש בר צמח אשר עלה קמשונים אשר למבין נגלויים ובער לא יבין גם את תקונם, ועמך קורא נחמד יהי עזר ה' ותשכיל ותצליח" ומה יענה הקורא הנחמד? „גם קוב לא תקבני גם ברך לא תברכני, רק התקונים אשר הוספת המה בכל זאת מהבל יחד ללא עזר וללא הועיל ונער יכתבם. ובכל מקום שהיה שם טעות מוכרח בשקול הדעת לא הרגשת ולא תקנת כלום, ובמקומות קלקלת במקום שרצית לתקן. ולדוגמא הנה לך הגהה אחת במכתב ר"ש בר צמח, כי במקום שכתוב שם „יבואו רואחי לא תהא דחיקא „כתבת נראה כי צ"ל" דויזתא „וכל השומע יצחק לך ויאמר „ואו דויזתא! מי הביאך הלום? ומי שמע? ומי ראה ואו דויזתא דחיקא!" הרי תקנתך קלקלתך! ונבואה נזרקה בפיך כנפי השוטים, שאמרת „ובער לא יבין גם את תקונם" אבל את פני מבין חכמה

הרודים, כנפיה כנפי יונה — משל לישראל — וגויתה כעורב, שלום בפיה ובקרבה דוב אורב" וכי המגלה בעצמה נאנחה ותשיב אמריה „אל תראוני שאני שחרחרת..." כעורב הנזכר, וכי הוא דבר על לב המגלה ניחומים, שרק" מדאגה מדבר, לא השיב שולחה דבר כפי חכמתו הרחבה, ושלח אגרת מאהבה מסותרת" כאשר יראה מי אשר עינים לו במכתב ההוא בעצמו. וכנראה היה דבר בוניט ראשון טרם בואו לאבוניון להנשא בכפים, בעוד לא העיז פניו לכפור בעיקר נפשו, רק כמתנכל על אשר לא עמד בנסיון ולא ברח על נפשו, כי לא יכול לו. ובמשך דבריו כמתלהלה יורה זיקים חצים ומות, ומראה פנים אולי יש ממש בטענות החולקים, וחוזר ואומר הלא משחק אני, וכי עתידים עודנה מבניו ובני בניו ללמד תורה בישראל ברבים. והנשא אנשאתיאל בעל נפש יקרה ויקר רוח איש תבונה, השיב לכסיל כאולתו „בדברים רכים ולא עצבו" והעלים עין מבוגדיו, ועשאו שוגג ולא עשאו מזיד, למען יניח לו מקום לתשובה ולא יניחנו וילך לו. — ובא אחריו החכם החסיד ר' שלמה בונפיד וימלא את דברו, ולא נשא לו פנים, וידבר אתו משפטים בתוכחת מגולה ואהבה מסותרת. ואם יש שמץ אמת מנה שהתפרסם מענין זה בימי החכם ר' יוסף בר שם טוב, עשו דברי החכמים האלה רושם מעט בלב בוניט, ובא לאבוניון הוא ואחד מריעיו לשוב אל ה', ולא הספיקו בידו לעשות תשובה כי מצא שם את פולוס בורגענזים והחזירו לדרכו; ויותר קרוב להאמין כי המתיצב בדרך לא טוב רע לא ימאס, והוכיח סיפו על תחלתו, כי מגמת פניו לבוא לאבוניון היתה למרע לביא בקושרים את פולוס להאציל מכבודו עליו. — יהי מה, מאבוניון כתב המכתב אשר עליו השיבו המחבר החכם הזה, והיתה ראשית המכתב כקול כסיל ברוב דברים, לקרוא תגר על אשר עזבו אבותיו דרך האמונה, ובחרו במחקר שכלי. ולאשר לא ערב את לבבו בתחלת דבריו לגלות את זדונו ורוע לבו, היו דבריו נעלמים ובדברי הספר החתום, כאיש מספר חלום נים ולא נים תיר ולא תיר, ולא נודע עוד גלוי לכל, מה שיהיה אחריו; ורק בחלק האחרון מכתבו גלה פניו והסיר את המסוה לדבר ברוח המשיח אשר באמונתו יחיה, ככל אשר הורהו רבו החדש. גם הפליג לדבר בשבחו, בכבוד עשרו ויקר תפארת גדולתו; וכי רק הרגל עות מחשבת החכם המחבר ועצם את עיניו לבלתי ראו. ועל זה השיב לו החכם דבר כאשר עם לבבו ככל דברי האגרת הזאת. — זהו מה שראיתי כי טוב להעיר על שלשת המכתבים היקרים האלה בכלל, ויש אתי עוד דברים לדבר על אודות החכמים האלה ולחזק השערותי בראיות מכריעות, רק כי עתה עת לכנס. וגם אולי אין הדבר הזה שוה בנזק הזמן, כי סוף סוף לבתוס פה כל מתעקש

ולמבין גלוים הדברים שאמר הרב הגדול מוהר"ר א"פ נ"י, ש"צל „דואחי" והוא תלמוד ערוך ב"ב קס"ז „ההוא דהוה כתוב ביה מנת ראובן ושמעון אחי, הוה ליה אחא דשמיה אחי, אזל כתב ביה ואו ושויה ואחי, אתא לקמיה דאביי, אמר מאי טעמא דחיק ליה עלמא להאי ואו . . ." והדברים מאירים ושמחים. „הראתיך בעיניך כי כעתה כמלפנים" החכם עיניו בראשו והכסיל בחושך הולך. —

אין בידינו, ואשר עינים לו יראה, ואשר אזנים לו ישמע. וגם אין אני קובע בדבר זה מסמורות לתלות בו ענין אחר, רק כמעיר אוזן על מאי דהוה, ואם שגיתי? מה בכך! את אשר שערתי הגדתי, ואם יבא אדם אחרי למלאות את דברי ימלא אחרי, וכל הרוצה לחלוק יבא ויחלוק! אני שלום. —

כתב אחר·

ששלח החכם הנכבד אנשאלהיאל בונפוס אל מאישטרי אשטרוק הנזכר,

נפשי אויתיך מאז, בטרם תצא והיית לגוי, מכל החי מכל בשר, מזהב ומפז רב הנחמדים· שש אנכי על אמרתך, בהקיץ תמונתך לנגד עיני, בימים אשר נחו בהם היהודים· בתנומות עלי משכב, רוח ה׳ דבר בי, והנה העת עת דודים· כי זכור אני ואתה רוכבים צמדים, שנים שלשה ימים, והיו בעיני לאותות ולמועדים· ואקיץ והנה חלום, וילך והלום, קטנתי מכל החסדים· אעירה שחר, בלב אנוש ועקוב, יבש היה נקודים· כי נטשת עמך בית יעקב, ובאו בביתך אנשים ריקים ופוחזים, ובאו האובדים. היהודים האומללים, רועי רוח ורודפי קדים· ילדים אשר בהם כל מום, אוהבי לנום, ורבים מעמי הארץ מתיהדים; גם מתמול גם משלשום, העוה נלאו, וקדוש ישראל עזבו, יזבחו לשדים· לא אלוה אל מהולל ארם היה כאחד ממנו ימים אחדים· ולו שם בשלשה,*) כחומר מקשה, אחים ולא יתפרדו, ואעידה לי עדים· חרף נפשו למות, להעביר רעת אביך הראשון חטא! ואנחנו ואדמתינו עבדים. ותשכח הורת אלהיך, אנכי ולא יהיה לך, משה אמרן מפי הגבורה, האל הגדול הגבור והנורא, מפר אותות בדים· ולמען ענוהו, תקשיח לבך **) מיראתו, אם גנבים באו לך אם שודדים· השכח עניו ולחצו, לעת מצוא עזר כנגדו, בחכי איש גדודים· מהגרות ותידות בדויות, אשר נכלו הראשונים, והיו לכם לצדים· תבחר מחנק נפשך, ורוח נדיבה נתן לה לשון למודים, להאכילה תרדין ולחם נקודים· — גבר חכם! הגם לכבוש את המלכה, הענוגה ורכה, לחבקה לנשקה ולהוקרה, ולשאת מעליה הנטיפות והשרות והרדידים? — והלבש אותך מחלצות, ולרכבה בצבים ובפרדים! — הן אמת! לולי פחד יצחק היה לך, הלא הוא אביך קנך, אשר היה בנוקדים· כי עתה, גם אותה הרגת, ואותך החיית! להת לך מהלכים בין העומדים· שלשה הטה הגבורים שעלו מן הרחצה וממעייני

---

*) מרחקים. **) במכילתא, „ר"ע אומר לא תעשון אתי, שלא תנהגו בי כדרך שאחרים נוהגין באלהיהן, שכשהטובה באה עליהן הן מכבדין את אלהיהן, שנאמר על כן יזבח לחרמו . :. וכשהפורענות באה עליהן הן מקללין את אלהיהן, שנאמר והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו; אבל אתם אם הבאתי עליכם טובה תנו הודאה, ואם אביא עליכם יסורין תנו הודאה. . ." ואם הראשון משמש בלשון כאשר, והשני בלשון או.

הישועה על אדני פז מיוסדים· כלם אנשים, בחצריהם ובטירותם, שנהבים קופים ותוכיים, וגנזי ברומים וגמדים· הסירו את שמלת שבים מעליהב כבגדים הצואים, וכבגד עדים· ולבשו בגדי ישע, כתונת ומעיל, עקודים נקודים וברודים· והם הנגשים אל שרי קודש ושרי אלפים, לחם אלהיהם הם מקריבים, ויין משתיהם בגביעים משוקדים· — וכי תאמר אלי „לא אירא? מרבבות עם, יצאוני ואינם, עברו תורות חלפו חק כענמים ולודים· ובתוך עם טמא*) שפתים אנכי יושב, כשכב בראש חבל ועמק השדים· ואמלטה רק אני לבדי? ונהפך לשדי כעצמות וגידים! אוחילה לאלהי ישעי! ערי וערודי וערעלי, כראובן ושמעון יהיו לי, להיות בית ה׳ פקידים·" אמרי נואש המה! כבדו מזוקן, לדור ודור אמונתך רבים חללים הפילה, ויכלו באפס תקוה, בשחיתותיה הנלכדים· סוח**) וחרנפר ושועל, ישובו לא על! על ה׳ הנועדים· ובניהם אשר יולדו מאחריהם, מינייהו מלכי, מינייהו איפרכי, להיות היהודים עתידים?! — ובכלי גולה ישבעו נדודים? להרהר ריב להשמיע לאזנם קול פחדים! דברי ריבות, וענף עץ עבות, את הקולות ואת הלפידים! — התחינה? העצמות היבשות! ברזל עשות! כארז בלבנון ישגה? ויציץ ציץ ויגמול שקדים! — הירוצון בסלע? פסח והולה! ויהדיו כצבאים על ההרים למהר, עולים ויורדים?! — סורה! שבה פה! דמה לך דודי המשלשים קדושה, תורה צוה לנו משה מורשה; ונפשך יבשה, בעבירה קשה, רחץ וטהר בל יעשקוך זדים· מוציא אסירים בכושרות מושיב ביתה יחידים, כמשפט לאוהבי שמך רבים ונכבדים· — ואחרי הודיעי אותך את כל זאת, מי יתן! והיית מן השוגגים ולא מן המזידים· כי רע עלי המעשה, כל עדת ישראל ישגו, ואין צדיק בארץ, יוציא מצרה נפשו, ובנה עליה מצודים. ואתה אל אלהים תשוב, השלשה המה נפלאו ממני וממך, והיו לאחרים· כנפש נאמנך לפנים בישראל, בונפום אנשאלתיאל, לא ידע אל אשטרוק פרנצישקי דיישקורנים·

---

*) דילטורין. **) מקרא הוא בדברי הימים א פרשה ז׳, וסופה „כל אלה בני אשר ראשי בית אבות ברורים גבורי חילים ראשי הנשיאים" ולפיכך אחז הכותב החכם הזה את המקרא הזה, לרמוז לו, שאם אנשים ראשי בית אבות ברורים גבורי חילים לא עמדו, ונפלו חללים וישובו לא על היו כקשת רמיה, ומן הנועדים על ה׳ — איך יעמדו בנסיון בניהם אשר יקומו מאחריהן אשר לא ידעו את מעשי ה׳ ואינם מכירים את ישראל ולא את אביהם שבשמים, ולא נצרפו ולא נבררו בגלות הקשה הזה ובכור עוני מעולם, ומלידה ומבטן אכלו בטובה ולא שמעו קול נוגש, ועלו לגדולה לעמוד לפני מלכים ושרים, והלהן תשברנה עיניך? שיזכרו וישובו אל ה׳! חדל לך! אל תאמר אחטא ובני ישובון! הנפש החוטאת! היא תשוב אל ה׳, ונפשך יבשה בעבירה קשה, רחץ וטהר! — כלומר מה ה׳ שואל ממך? דבר גדול דבר אליך הלא תעשה, כי גדול עונך עד לשמים, אף כי אמר אליך רחץ וטהר במי הדעת, ושובה אל ה׳ ושב ורפא לך; ולא תאונה אליך רעה בדבר הזה — כי לא יעשקוך זדים. כמשפט לאוהבי שמך רבים ונכבדים. —

והחכם החסיד הר' שלמה בונפיר בקנאו קנאת ה' צבאות מגן הוא לחוסים בו, השיבו על דרך חריזו ונתיבו, אך לא על פי מדותיו כי הנשא אנשאלתיאל הנזכר השיבו בדברים רכים ולא עצבו, אולי מפחדו או לאיזו סבה — וזה הורף כתבו·

ראיתי אחי! מגלת ספר, אמריה שפר, ועניניה משלי אפר, יוצע לרבים ונכבדים, ומושלי העם הרודים· כנפיה כנפי יונה וגויתה כעורב, שלום בפיה ובקרבה רוב אורב, אמרה בלבבה למשוך בלוית חן דבריה לב האהובים והידידים· והוסף תת בלא יודעים אנחה, גם היא נאנחה, תשיב אמריה „אל תראוני שאני שחרחורת, אל תפנו אל דברי לבושי הן פורשי מכמורת, נפשות מצודדים· דמיתי כבתולה, לא תואר לה, ולמען כחש ילבישוה עטרת תפארת ועל ידיה צמידים" · וכל עוד העדה נזמה וחליה, דמעתה על לחיה, ועדי עדיה, על שדיה סופדים· ואני ברוב הכדה והדר כבודה, דברתי על לבה נחומים, גליתי אוניה, על רעיוניה, הנאהבים, והנעימים, ואנה פניה מועדים· כי מדאגה מדבר, לא השיב שולחה דבר, כפי חכמתו הרחבה, ושלח אגרת מסותרת מאהבה, ולהכיר בצחות עניניך, כי עמקו מחשבותיך, ולשמוח בכנף רנניך, מעשה ידיו מגידים, ובניו הנותרים לך נולדים· — ולאשר ידעתיך אמיץ כח לפקוח עינים עורות ולעור עיני חכמים, ועשית הטוב והישר רע ומעוקב והזוגות נפרדים· והשנית כי פיך המדבר, הלא גם בנו דבר, נדרשת ללא שאלוך, ערכת לפנינו שולחן שאלותיך לאכול מפרי חכך המדבר הגדול והנורא, ולי אני עבדך קרא, באתי אחריו, ללקט פליטי חרוזיו, קורא לשרידים· — איש נבון וחכם! פליאה דעת ממני, וגם בעיניך יפלא! השופט כל הארץ? יעשה משפט מות בעצמו! ושפך את דמו? וכפר אדמתו עמו! — והוטא אהד! יגרום הטאו? שבת אחים גם יחד? אלהים ואנשים נצמדים! — תחת היות עונותיו, בינו ובין אלהיו, מבדילים ומפרידים· אי שמים! תחת עבד כי נתחייב ראשו למלך? יבא המלך, לשתות כום המתו ואידו! לכפר בעד עבדו? ובידו ועמו הסליחה להקדים! ואם חטאו כתולע האדים. הן! האדם אכל מתנובות שדי, ופריו מתוך לחכו המר שדי! המבלעדי ה'? אין איש בארץ כדאי! לסמוך עליו עונו וענשו! ונתנו איש! כופר נפשו, בחיר כל הצדיקים והחסידים· — למה האמר יעקב? אלהים כי ירבה לסלוח, בארץ יגוע וילך שחוח, לאבורים פקח קוח, ובידו הכח! לכפר הפשעים והמרדים. הן! קצרה יד כל נביא וחוזה, לכתוב לנו באר היטב כי עשה לנו אלהים את כל כל הכבוד הזה, וידי משה כבדים? — הומה דודי, זה הסוד הנבדל! לבונה מגדל, וממטח ברזל, דך ודל, יעשה את העמודים· והפלא! מהא עושה פלא, להוציא אסורים מבית כלא, אשדודים ולודים, וכל חיל הכשדים· יקחהו אופל? ויאמר לשכון בערפל, הלל בן שחר, החלק הנבחר! שבו נאמר כי לי בני בני ישראל עבדים· — מי שלח ידו במשיח

ה׳ ונקה? ואיך לא גזרה חכמתו העמוקה, דרך אחר ולא תהיה זאת
לפוקה, ליעקב חבל נחלתו, אחת רחו, להמיר צור ישועתו! ומה יפה
מאוד גדולתו? לגאול חטאת עם רב ועצום ממנו, ומרי עם מרדים! —
ומה בצע בדמו? ומה פשע לעמו? אם כפי דבריך, אביך קניך, עוטה
אור כשלמה, בא אחיך במרמה! ויכסוהו בבגדים! — היה היה כאורח,
מהר לגבעה בורח, וכצפרים עפות נודדים! מושיע ורב ותלמידים. ויתנכר
אליהם והם לא הכירוהו, כי לא ידעו מה הוא, ממרורות השביעוהו,
ויעריכו הבדים! — והנה בהגלות אל חי, עושה גדולות בסיני, ארץ
רעשה אף שחקים מבהיקים, ברקים נמרקים, ולפידים מרעידים. לקול תתו
הרכסים נסים, והבקעים נעים ונדים. ועתה! בעלטה, כאורח נטה ללון,
הקולות יחדלון, והלפידים! בתוך הכדים. — האמנם! ישב אלהים על
הארץ והרבה עמו פדות לחטא האדם ומשובתו, וזה כל פרי הסר
חטאתו! מדוע? לא נחה שקטה כל הארץ הזעומה! ויחל נח איש
האדמה, ועודנו! האדמה עובדים. וגם הנה הרה תחיל תזעק בחבליה?
ואם נפשם יצאה! מן החטאים והמרדים. ומדוע הבוסר? עודנו בין
שיניהם! עודנו כל היום מתים הווים ונפסדים! — לא כאלה חלק יעקב!
אבל אשמים אנחנו, מודים כי חטא אבינו הראשון משול בנו, כי
אחינו בשרנו הוא, אך בשר בנפשו דמו, ואנחנו בנפשנו נקיים! ובצרור
החיים צרורים ונפקדים. כי לא יצדק אזי עבר על נפשנו מרי האדם
וענשו! ונפשנו איננה קשורה בנפשו! כי אין קשר בין הנפשות ולא קרב
זה אל זה איש איש כמספר דמו בראשו! כל העובר על הפקודים.
וגם ראיתי את הלחץ אשר נוצרים לוחצים אותם באמונתם, והקל מעליהם
עול המצות מגויתם, בחומר ובכל עבודה קשה נעבדים. — תיקר נא
נפשי בעיניך וכל סתרי אמונתך בשתים אכסה, והסר מעלי רק את המות
הזה, ואשר נלאיתי הנחם, על הלהם, אשר עם המאמרות ההן! אל
ישיב הכהן? ודכא ושפל רוח ישפיל גבוהים? אלהים! עולים ויורדים.
הידוע ידע בארץ דרכו וצעדו? אשר הביא אלוה בידו! והנה לדעת איה
מקום כבודו? מבוהלים ודחופים שרפים עומדים! — לא דרכיכם דרכינו!
אנחנו מעלים בקודש! לא מורידים, לא איש אל! בעדת אל, אלהים
מיהדים, אשר לו אלהים קרובים *) ועל דלתותיו שוקדים. ואדם מי
מלל לאברהם האיש אשר המלך חפץ ביקרו? היו יהיה לגוי החרדים

---

*) לשון המקרא (דברים ד׳) „כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים
אליו כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו" והיכן פירושו של מקרא זה? „תהלה לכל
חסידיו לבני ישראל עם קרובו" שהמתפלל הוא שוקד על דלתות ה׳, וכי יתן
עיניו למטה ולבו למעלה, הוא עולה ומתקרב אל ה׳; וכן דרשו חז"ל על
המקרא הנזכר „אשר לו אלהים קרובים" ואמרו „אדם עומד ומתפלל ומהרהר
בתוך לבו, והקב"ה שומע תפלתו, שנאמר, שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו"
וסמוך לו „אשרי תבחר ותקרב" וברשעים הוא אומר, רחוק מרשעים ה׳, כי
רחקו מעליו. — והמשכילים שכל טוב, יבינו טוב טעם ודעת.

אל דברו, אשר יביאו לבוש מלכות! לאחי הגדולה והרוממות, לא ידעו! איש לבוש הבדים. סוף דבר! כל עוד נשמתי בי בתורת ה׳ תהגה, באהבתה תמיד תשגה, והיה השכל אזור מתניה, והאמונה אזור חלציה, ואלה החוקים והתורות המה בצדקתם מעידים. אחי! יהי לך אשר לך, הטבת לראות לבלתי הוחיל לה׳ ולמשיחו, ירושלים העיר הבנויה ותחנה נכחו, הנה הוא עומד אחר כתלך! אחרי הדלת והמזוזה *) ששה צעדים. בקרב קרבך **) קדוש, ומה יושיעך מושיע מרחוק? כי חק לישראל הוא העניים והמרודים. ואתה באלהיך תגיל ותשבע בשמו, בראשו ורמו, וכי הדרוש דבר מאמו, ובכל קדושיו עמו, סעד לרוממו, אז תצליח את דרכיך ואז השכיל בכל עמו, עם נושע, לא יחשב להם עון ופשע, יען הם מתודים. אל תתן אל לבך, אם יש בהם, פרטים ויחידים, לא יראו ולא ישחיתו, כי אם גנב ונאוף ורצוח! הבא האנשים הביתה וטבוח, טבת פרים עם עתודים. אהה וריעך, היוצאים מתוך ההפכה, ברוח פי הזמן ובחדש חדושים לב חרש חרשו, ויאמר שלשו — וישלשו! בטרם תחיל ארץ ילדו ובקשו מנוח, וילכו בלא כח, ואשר כח בהם לעמוד על הדבר מרעידים. רב לכם יושבי חושך! אור נגה עליכם, כי השמאילו וכי תאמינו מלכי ארץ אתם, ושבבתם ואין מחרידים. אמונתכם, היא חכמתכם, והיא תושיבכם בין נגידים. הדשים מקרוב באו יקריבו פסוקים רחוקים על שלשה, ואלו תהיה עמכם רוח אחרת חדשה, תמצאו על שלשה ועל ארבעה דברים מיוסדים. ומה נעשה? באיש החפץ בסבכי ים הנבואות להתרפק! והנה להסיר ממנו כל ספק, אחד נכתב ונחתם, ויצאו שלשתם! בדברים אחדים. ואולם הפעם אודך על אחת היא אבחת חרב בין צלעי, היא הנצבת כשלהבת בתוך מעי, בקרב קרבי יקד יקודים. על גלותינו לארכה ולרחבה, אין תשובה, ועל נדחינו לבלתי השיב, אין לנו פה להשיב, אנחנו שני זנבות האודים. העשנים בתמרות עשן להב תורתנו הקדושה, וכל יום, ילדי יום, על ברכינו ילודים. בעין כל גוי נפלינו, ונדמינו, אחד מעיר עצרת בוגדים. זה השער, בשלמי הצער, איש בער, לא ימצאהו, חלום אחד הוא, הלא לאלהים פתרונים, והנגלות לנו ולבנינו, ואנחנו ידענו, כי אבותינו חטאו והיו כאלף שנים מורדים. ואין המס, אם היינו למס, ואם כלינו שנינו בלא טובה, פי שנים ***) כשני חטאת הכתובה, ועון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים

---

*) עיין במסכת שבת ד׳ קי״ו „ועליהם נאמר ואחרי הדלת והמזוזה שמת זכרונך". —

**) כלפי מה שנאמר (הושע י״א), „כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר" ולא הראשון, מוסף עצמו ואחר עמו, וכאלו אמר, ולא בקרבך קדוש, ולא אבוא בעיר. —

***) יתכן שפרש כן מאמר חז״ל שני אלפים ימות המשיח, והם חבלי העוני והגלות אשר נחתך על עמנו בעון אבותם, פי שנים כשני חטאת הכתובה.

פוקרים· אבל כחמלת ה׳ כי רבה עוד מעט ירחף על בנים מקנם נדודים· ואתה עתה כמלאך אלהים, יגער בך השטן והסיר ממך כל מעיק באמונתך אשר בחרת, ואם ידעת, כי יש בה דברים אל המופת מתנגדים· לא תבקש, כעקש, טעם ודעת, אשר לא כדת, אפילו יאמרו לך על שמאל, ם משלשום גם מאתמול, שהוא ימין, הנה ימים באים האמין, אשרי הגבר שתים העין, כי טובים דודיך מיין, וזאת תורת האדם, על הלחם לבדו יחיה האדם, ומה לך? לספר חוקים צדיקים ומשפטים ומצות ופקודים. — אחת שאלתי מאת ה׳ אהלה נא פני אל, ויחנני דיעה והשכל, לכל העלומות הכמת האל, לא לתת לפינו מחסום, ואזני בחינתנו ועיני שכלנו יעצום! והייתי כאלהים יודעי טוב ורע מבלי השכל וירוע ולשמוע בלמודים! — ואל יחשוב לבך לב חרש כי דעתי להרש נעורים למענות אלה נגדך, כי ידעתי דברי אלה לנבונים ישנים, גם חדשים לבקרים רבה אמונתך בספקות, ולו תחפוץ תוסף משכלך כהם וכהם והדבר נגידים· תבחנם ותנסם ויעלה ויבא יתרון וזכרון הכמתך רגע באפו כפרים עם נרדים· — נאום המדבר מעלה מעלות ההלות חכמתך על צוארו רבידים, ויצוריו כלם אל מול הרי מעלתך סוגדים. לעבור עבודתך בפקודת פקודיך, בלא כח נאזר בגבורה, ויפקד המלך פקידים. אך אל יצא יצא, ברוח הן המליצה, האומרת מרבדים רבדתי ערשי בשושנים ורדים· — זה שמי לעולם שלמה בונפיד מן היהודים.

בקשה על דרך אלף בית, ולבסוף חתום אני יצחק במר פנחס,

אל אלהי הרוחות לכל בשר
היד ה׳ תקצר?
בורא עולם! איה נפלאותיך?
ועל מי נטשתה? צאן מרעיתך
גברו ועצמו מוני,
הייטב בעיני אדני?
דובים ואריות אכלוני,
וכל העמים דלקונו,
היינו לבוז ושמה,
ואין אנו יודעים עד מה —
ואני בה׳ אצפה,
ואשאלה ממנו דבר פה,
זדים עלי קמו,
וכוס התרעלה בידי שמו,
חפרו בורות לנפשי,
ואין לי מנוס לצאת הפשי,

עד מתי עמך ביד צר,
להיותנו כיום הזה·
וקנאתך וגבורתך,
במדבר הגדול הזה.
והפילו בהרב בני,
להמית את כל הקהל הזה.
והכלבים עזי נפש סבבוני,
אלה מזה! ואלה מזה.
לכל קצוי האדמה,
גלות החל הזה!
כי אין זולתו רופא,
האחיה מחלי זה?
לקחת נפשי זממו,
מלא מסך ויגר מזה.
ונלכדתי בפח מוקשי,
גדר מזה וגדר מזה.

טבעתי ביון מצלה,
ויהי חושך ואפלה,
יעצ כהני הכמות *),
לעמוד להתפלל בין העצמות
כל אחד ואחד ממקומו יגיח,
יכנה לנו שם ויצריח,
„למה הרגזתם לעני ורש?
„וגם דמו! הנה נדרש,
„מידכם ננקום נקמה,
„כי על כל פה שומה,
נבוכים מדרך אמת,
על פי עדים יומת המת!
סומכים על קנה רצוץ,
שאכל ושתה ויצא לחוץ,
עזבו את דרכי[2]) בני בליעל,
האתם תריבון לבעל?
פושע מבטן כולו,
יהום היה ואין עוזר לו,
צבאות ישראל נצטוו בסיני,
הנה היא כתובה לפני!
קורא לאבן[3]) דומה,
נמשל כבהמה,
ראו כי הוא ילוד אשה
ועתה נפשם יבשה,[4])
שמעו זאת! כל העמים,
היש בהבלי הגוים מגשימים?
תועי רוח לא ידעתם,
ובשר ודם עברתם,
אל מי תדמיון אל מתנשא,
ואין מי יאמר לו מה תעשה,
נגד ה׳ ונגד משיחו,
השם בשר זרועו וכוחו,

והלכתי בשבי ובגולה,
ולא קרב זה אל זה.
להדיח את כל האומות,
המת הזה.
ושקר וכזב יפיח,
„בן המרצח הזה!"
ומבית מניחחו נגרש,"
מרוע? עשיתם הדבר הזה!"
בינינו וביניכם מלחמה"
אם יכופר לכם! העון הזה"
ועובדים לצלם מת,
משפט מות — לאיש הזה·
עצב נבזה נפוץ
מה זה? ועל מה זה?
ולמדו מאבי ירובעל,
מי הוא זה? ואי זה?
לא הראנו כבודו וגדלו,
מה יושיענו זה! —
לא יבא כזה בקהל ה׳,
עד עצם היום הזה·
אשר אין לה תקומה,
ומה קול הצאן והבקר הזה·
אשר הוא מכוסה בושה,
ויאמרו אבל כבד זה·
העובדים לצלמים,
ויצא העגל הזה!
אלהי עולם ה׳ עזבתם,
בעצם היום הזה·
אשר כל פועל ועושה,
מה נורא! המקום[5]) הזה·
יחרם כחרם יריחו,
ואשר יאמר! כי הוא זה·

---

[1]) היא הקריאה לבוא לרשת את הקבר למען יהיה בית תפלה לכל המאמינים. —
[2]) להסית ולהדיח שנאמר יצאו אנשים בני בליעל וידיחו..."
[3]) רומז אל המספר ממנו שזקף לבנה והשתחוה לה.
[4]) הם ימי העינוי והאבל אשר להם קודם הפסח.
[5]) מלשון על דעת המקום בדברי חז"ל.

יחיד מלך נאמן,   ינקום מפושעי הזמן,
כאשר עשה להמן,   למחר [6]) יהיה האות הזה·
יריב את ריב עם קדשו,   וכל אשר יבקש את נפשו,
ישיב עמלו בראשו,   בגלל הדבר הזה·
צורר! את מי חרפת,   והנעת ראש וגדפת,
על אלהי ישראל קצפת,   יעכרך ה׳ ביום הזה.
חרב נקמה יריק,   להשמיד עובדי הריק,
ולעמו יאמר אל תיגע לריק,   וראה! כי עמך הגוי הזה·
קדוש ישראל הטה אזניך   ידוע תדע פני צאניך,
למה נמות לעיניך?   והסר מעלי רק את המות הזה·
באור פניך האר ליושבי חשכים,   אל מלך על כל מלכים,
אם אין פניך הולכים?   אל [7]) תעלנו מזה·
מי יתן מציון ישועת ישראל,   בעת ההיא יעמוד מיכאל
ובא לציון גואל,   כי לא ירשך זה·
רוכב שמים קחה נקם,   והשב לשכנינו שבעתים [8]) חיקם,
ודם עבדיך יוקם,   כמשפט הזה·
פדיה יהודה ואפרים,   מיד פרעה ומיד מצרים,
וברוח אפיך נערמו מים,   ותעש לך שם כיום הזה·
נוראות בצדק תענה,   אל עם מוכה ומעונה,
ואין קול ואין עונה,   מה? המעשה הזה· —
חזק ידי נדהמים,   נפוצים בין העמים,
ושלח להם מנחמים,   למועד הזה.
סולו סולו *) המסילה,   סקלו לפני עם סגולה,
ויאמרו העולים משבי הגולה,   הנה! אלהינו זה· —

---

[6]) כנראה נתחברה הבקשה הזאת לאמרה אם בי"ג באדר, או בפסח ביום אשר למחרתו נתלה המן, ובעת ההיא הם ימי העינוי ברוב השנים.

[7]) מלשון „אל תעלני בחצי ימי" וכלומר לא נמות עד אם נראה פניך הולכים.

[8]) ידועים דברי הרמב"ם ז"ל הלכות מלכים פרק י"א — שאמר, „וכל אלו הדברים, של זה ושל אותו שעמד אחריו, אינם אלא ליישר דרך למלך המשיח, כיכל . . . " —

השמטות ותקונים,

צד 2 אחר מלת דרכים, נשמט „והאמונה לבד לך אוור חללים". צד 4 אחר מלת וסתירה, נשמט „לא תשלול ממנו הגשמיות והגופניות חלילה לך". צד 7 אחר מלת והקול, נשמט „והטעם". צד 10 בהערה תחת, ומושב אליהם, צ"ל „ומושב אלהים". צד 24 תחת, שדבר גדלו, צ"ל „שדבר גדול".

שבט לגו חסר לב,

או

העתקת אגרת אל תהי כאבותיך בשפת אשכנז,

בשפתי נבון תמצא חכמה, ושבט לגו חסר לב׃
(משלי י׳).

איך זאה איינע וואלומענעזע שריפט מיסטעריעזען אינהאלטס, דיא אין דען קלאהרען ווארטען דער ערלאזונג געהיימניסכע אויפדעקען וויל; איך לאז זיא מיט אונמוטה אונד לייזע, דונקלע ראטהזעל זינד אויף איהר הינגעקריצעלט, צו האבטראבענד איהרע וועגע, אונד זעלבזט דיא שפורען איהרער געהיימניססע מיר אונבעקאננט. זיא ווארדע מיר איינע פערדריכליכע ערשיינונג, ערמידעטע אונד ערשעפפטע מיך מיט איהרען רעדען, דער מעננע דעז גהיימניססאללען געפליסטערס, אונד דער אונבעגרייפליכקייט איהרער נוטצווענדונג. — וואס איך אבער אים אללגעמיינען אויז דערזעלבען ענטנעהמען קאננטע, איזט עטווא, דאס דיינע פארפאהרען זיך זעלבזט בעטראגען, אינדעם זיא דעם פערשטאנדע געפאלגט זינד; דורך איהר פיעלעס פארשען איזט איהרע פערנונפט פערדונקעלט, איהרע וויזהייט פערדערבט, איהרע ערווארטונג בעטראגען אונד איהר הייל צו ניכטע געווארדען. זיא האבען זיך פערמעססען דען הימעל צו ערשטייגען, אונד זינד אין דיא טיעפסטען טיעפען דער העללע געראטהען. — דיעזע ארמען זינדער האבען איהר זעעלענהייל זעלבזט פערווירקט; אלל איהר פלייס איזט דורך איהרע אייגנע טהארהייט צו שאנדען געווארדען, אונד נון מיססען זיא איהרע שמאך טראגען. בעקלאגענסווערטה איזט אללע איהרע מיהע, אלל איהר בעשטרעבען; דא זיא ניכט איינמאל דען איבררעסט דאפאן, צו איינעם גאטטע, צו דעססען בילדע, פערברויכט האבען. —

זא פיעל קאננטע איך אויס דעם ערזטן טהייל דיינעז בריעפעס בעגרייפען, נאך פיעלער אנשטרענגונג אונד מיהע; דען דוא געברויכסט אין דעמזעלבען זאלך דונקלע רעדענסארטען, גלייך איינעם אונלעזבארען בריעפע, זא דאס עס שיינט, איין גייסט אומשוועבע דיך אים טרוימע אין נאכטליכער ערשיינונג. נון אבער ערוואכסט דוא! אונד שפריכסט (אים צווייטען טהיילע דעז בריעפעס) אים גייזטע דעם מעססיאס, דער דיר קיין הערץ צום בעגרייפען, זאנדערן נור אין אהר צום הארען פערליהען, אונד בעווייסט פאן פארנע העריין, דיינע פריהערע אונטהאטען, דאס דיך נעהמליך דער מענשליכע פערשטאנד האט פערפיהרען קאננען אין זיינע פינסטערן שלופפווינקעל; אונד דוא דען קאפף איינער אטטער פיר איינע קראנע אונד שמוק געהאלטען. איזט יא דער פערשטאנד פאן יעהער פיינד דעם גלויבענס! אונד פערוואכט איהם נור פיינדזעליגען שאדען. דעריעניגע וואר איין טהאר! דער געזאגט, „דער פערשטאנד אונד דיא רעליגיאן זינד צווייא ליכטער” דער

פֿערשטאַנד נימםט קיינען אַנטהייל אַם גלויבען, זאָ וועניג וויא דער גלויבע אַן דעססען שליססען אונד בעווייזען. ער — דער פֿערשטאַנד נאָהמליך — קעננט דיא וועגע דעם ליכֿטס ניכֿט, נור פֿעסטערנים איזט פֿיר איהן אויפֿבעוואַהרט! אונד דיא אויף איהן פֿרטרויען, פֿערפֿאַללען זיכֿערליך דער העֶללע; ווער אַבער פֿראָמם אים גלויבען לעבט, — אים זיננע דער דעפֿיניציאָן פֿאָם גלויבען, דען דוא אונד דיין נייער לעהרער ווינשען — שטייגט עמפּאָר אין דען היממעל. — דאַ איך נון געזעהען דאַם דיינע אַבזיכֿט לאָבליך, דיינע האַנדלונגען אונאייגעננוטציג זינד, אונד דוא דיך ניכֿט מעהר דעם פֿערשטאַנדע אונד זיינען ליגען צו ווענדען ווירסט, דאַ ער דאָך זאָ ערבאָרמליכער אונד פֿערדערבטער נאַטור איזט; דער גלויבע אַלליין דיר אַבער פֿערנערהין שטערקע אונד פֿעסטיגקייט פֿערלייהען זאָלל; זאָ ווילל איך דיך אויפֿמערקזאַם מאַכֿען אויף דיא וועגע דעס גלויבענו, וועלכֿער דיר אים ליכֿטע אונד גלאַנצע דעז מעססיאַס, דער דיך אומשטראַהלט, צום גנאַדענגעשענק געוואָרדען איזט.

זייא ניכֿט וויא דיינע פֿאָרפֿאַהרען, דיא אַן איינעם איינציגען גאָטט גלויבטען, אונד איהם אַללע אונד יעדע פֿיעלהייט אבשפּראַכֿען; זאָ וואָהל אין דעפֿיניציאָן, אַלס צוזאַממענזעטצונג פֿאָן גאַטטונג אונד געניטיפֿעם מערקמאַהל, אַלס אויך אין רעלאַציאָנען דערען צאַהל זעלבסט, קיינע אייגענטליכֿע פֿיעהלהייט אים סוביעקטע בעצייכֿנעט. זיא איררטען זיך אין דעם זאַטצע „פֿערנימם איזראַעל, דער עוויגע אונזער גאָטט, דער עוויגע איזט איינציג“ אונד פֿערשטאַנדען אונטער איינעם איינציגען גאָטט, איינע איינפֿאַכֿע איינהייט, אַן דער זיך ניכֿטס פֿערמעהרען נאָך פֿעררינגערן לאָסט, וואַס אויך דער מונד אונפֿערמאָגענד אויסצושפּרעכֿען, אונד דאַס בלאָסע אָהר ניכֿט צו פֿאַססען פֿערמאַג.

דוא אַבער ניכֿט אלזאָ! גלויבע פֿיעלמעהר, דאס ער איינע איינהייט אונד צוגלייך איינע דרייהייט זייא; דיא דרייהייט אַבער זייא איינע איינהייט דיא איינע גאַטטונג דער קוואַנטיטעט אין זיך טרעגט; אונד דיא איינהייט ווידערום קיינע רעלאַטיפֿע זאָנדערן איינע וועזענטליכֿע דרייהייט, דרייא אין איינאַנדער פֿעראייניגטען פערזאָנען.

זייא ניכֿט וויא דיינע פֿאָרפֿאַהרען, דיא אַן איינעם גאָטט גלויבטען, דער קיינער אַרט פֿערענדערונג פֿעהיג זייא. זיא איררטען זיך אין דעם זאַטצע „איך גאָטט האַבע מיך ניכֿט געאָנדערט“ אינדעם זיא זיך דעמצופֿאָלגע, גאָטט אַלז איין איינפֿאַכֿעס, ריינעס פֿערשטאַנדעסוועזען דאַכֿטען. אונד שפּראַכֿען איהם אויך אַללע קאָרפּערליכֿע אייגענשאַפֿטען אַב, דיא נור איין דיכֿטער שלייער זיין זאָללטען פֿיר דער שוואַכֿזיכֿטיגען מענגע; וועיל זיא זעלבזט דער פהילעזאָפּהיא מיט אַללער איהרער שפּעקולאַטיפֿען געוואַלט נאַכֿהינגען.

דוא אַבער ניכֿט אַלזאָ! גלויבע פֿיעלמעהר אַן דען זאָהן, דער צום עמבריאָ געוואָרדען אים לייבע דער אונשולדיגען יונגפֿער, אויף איינער וואונדערבאַרען אונקעננטליכֿען וויזע; וויא דיא וויזע איינעם מאַננעס

אַן איינער אונפרוכטבאַרען. *) זיא ליטט ניכטס כיים געבאָרען, שריע ניכט אויף בייא איערען וועהען וויא איינע שוואַנגערע; עס ערגריף זיא קיינע שמערצען, קיינע אַנגסט וויא איינע ערסטגעבאָרערין; עס גינג בייא איהר אַללעס אומגעקעהרט, אַלס זאָנסט בייא דען פרויען, אונד זיא בליעב גאַנץ וויא צופאָר. דיעזעס אַללעס איזט יאַ שאָן לענגסט דעם קליינגלייביגען אחז, דער אונגעפעהר זעכס הונדערט יאַהרען צופאָר געלעבט, אַלס וואונדערצייכען הינגעשטעללט וואָרדען, וואָרויף אויך דער ביבעלפערס „זיעהע! דיא אונפרוכטבאַרע ווירד שוואַנגער ווערדען" הינווייזט. אַכטע ניכט אויף דען בעקאַננטען זאַטץ „דאַס איין קאָרפער אונמאָגליך אין דען אַנדערן איינדרינגען קאָננע, אָהנע איינברוך אונד פערלעצונג. שפרעכע איהם קיינע מאַטעריאַליטעט אונד קאָרפערליכקייט אַב, בעוואַהרע! גלויבע אַן איהם פיעלמעהר, דאַס ער אין איינער זיינער אייגענשאַפטען פלייש געוואָרדען, זיין בלוט וויא וואַססער האַט פליעסען לאַססען, אום זיינעם פאָלקע פערזאָהנונג אונד גנאַדע צו פערשאַפפען; אונד קעהרטע דאַנן בעליעביג וויעדערום צו דער דרייהייט צוריק. — דאַנקע איהם דאַפיר, דאַס ער דען טאָדט געליטטען, אום דיר צו העלפען, אונד דיך צו עררעטטען; דיינע שמערצען אונד דיינע ליידען, מוסטע ער ערטראַגען, דאַ זיינע ווייזהייט קיין אַנדערעס מיטטעל צו דיינעם היילע בעשליעסען קאָננטע.

זייא ניכט וויא דיינע פאָרפאַהרען, דיא דען זינן דער אורגעשיכטע טיעפער אויפצופאַססען געזוכט; אום אין איהר געהיימע אונד פערבאָרגענע ווייזהייט צו פינדען, האַבען זיא זיעבענפאַך געפאָרשט. אין דער ערצאָהלונג אַבער פאָן אדם אונד חוה, דער שלאַנגע אונד דען לייבהעמדען; דעם פאַראַדיזע, דעם בוימע דער ערקעננטניס דעם גוטען אונד בעזען, אונד דען שטראָמען, האַבען זיא דעם געוואָהנליכען וואָרטזיננע דער ביבעלפערזע געביהרענד געאַכטעט, אונד נור אין איינער מיט דער פהילאָזאָפהיא איבעראיינשטימענדער וויזע, אַנזיכטען אויפגעשטעללט.

---

*) לברר את העתקתי זאת אומר בקצרה, כי עקרה ועלמה בלשון עברי, שמות הונחו ראשונה על הבן והבת בעודם פרחח, לא חלו ולא ילדו, והם עודנה בעצם תומם וכחם וראשית אונם; ונשאר השם עלמה גם על אשה עקרה לא תלד מפני שהשקו אותה כוס של עיקרין שלא תכחיש יפיה, לפי שככחה אז כן כחה עתה. — עיין רש"י על המקרא „רעה עקרה לא תלד" איוב כד — ולפיכך נאמר, ששים המה מלכות, ושמונים פלגשים, ועלמות אין מספר. ולפי שהיה תשמישן שלא לקיום המין כעין תשמיש קדשה ושפחה חרופה לאיש, על כן גם רחל שהיתה עקרה בטבע לבד, כאשר ילדה את יוסף „ותאמר אסף אלהים את חרפתי" והנביא יאמר גם כן „רני עקרה... כי בשת עלומיך תשכחי" ואין פה המקום לברר זה יותר, ושני המקראות הללו הנזכרים במכתב זה, גם כן עדים נאמנים על דברי.

דוא אַבער ניכֿט אלזאָ! נים פֿיעלמעהר אַללעס אים געוואֶהנליכֿען וואָרטווינגע, אָהנע אירגענד איינער בעזאָנדערען אַנזיכֿט, נור דאַס דוא דעם מענשען פֿיר זיינען אונגעהאָרזאַם, נאָך איינע פֿאָן דעם לעצטען דער אַפּאָבּטעל ערפֿונדענע, וועלענשטראַפֿע אויפֿערלעגסט, דיא איהם דעם סאַטאַן אין דיא הענדע ליעפֿערט; וועלכֿער איהן מיט זיינער אנגעל אַן זיך ציהעט, אין זיינם נעטצע פֿערשטריקט, אונד ניכֿט אויפֿקאָממען לאֶסט, ביז זיין ערלאֶזער קאָממט, אונד איהם מיט דעם אייגענען טאָדע פֿאָן דער האַנד דאז באֶזען פֿיינדעז בעפֿרייעט, אונד זיינער געוואַלט ענטרייסט, דיא וועלענשטראַפֿע פֿאָן דער דיא ביבעל ניכטס ערוואֶהנט, האָרט אויף, אונד נור דיא אין דערזעלבען דייטליך אויסגעשפּראָכֿענען פֿערוויננשונגען, זעלבסט דאַס וואַכֿסען פֿאָן דאָרנען אונד דיסטעלן ניכֿט אויסגענאָממען, בלייבען פֿעללִיג אין קראַפֿט. האַלטע פֿעזט אַן דיעזעם גרונדפפֿיילער, מיין ברודער! אונד דיינען לאָהן ווירד דער אומשטאנד נאָך פֿערדאָפּפּעלן, דאַס דוא ווירדעסט רעכֿטגלייביג זיין, נאָך דער אונטערווייזונג דעס אַפּאָסטעלס, דער זאָ וויא דיין אייגנער לעהרער געהייססען. —

זייא ניכֿט וויא דיינע פֿאָרפֿאַהרען, וועלכֿע דיא איננערע בעשטאַנדטהיילע דער פֿערשטאַנדעספֿאָרמען געגעהטיגט האַבען, שפּעקולאַטיפֿע אַקסיאָמען אין דער לאָגיק מאַטהעמאַטיק, פּהיזיק אונד מעטאַפּהיזיק אַנצונעהמען, אונד אויס דיזען אַקסיאָממען גלייכֿאַרטיגע פֿאָלגען צו ציהען; אויף גרונד דיזער בויעטען זיא אין דען פּאַלאֶסטען דעס פֿערשטאַנדעס אַנשטווינענסווירדיגע טהירמע. זיא דראַנגען טיעף איין אין דיא לאָגיק אונטערשיידענד צווישען דען אַרטען דער דעמאָנסטראַטיפֿען בעווייזפֿיהרונג אונד זאָנסטיגען שליססען; ערטהיילטען פֿיעל עהרע דעם אַריסטאָטעלעס אונד דעססען אַכֿט ביכֿערן פֿאָן דער לאָגיק. ריכֿטעטען איהר גאַנצעס דענקען אויף דיא שטרענגע מאַטהעמאַטישען וויססענשאַפֿטען; אונד גלויבטען ריהמענסווירדיגע געהיימניססע צו ענטדעקען. וואָהנטען אין דען טיעפֿען דער אַריטהמעטיק פּערלען צו פֿישען, אונד אין דער אַסטראָנאָמיע אונד ספּהאֶרענרעכֿנונג קאֶסטליכֿעס צו געניעססען. זוכֿטען זיך אויף דעם גיפּפֿעל דער פּהיזיק דענקמאֶהלער צו ערריכֿטען; אונד דיא פֿערבאָרגענסטען געהיימניססע דער מעטאַפּהיזיק צו ערריכֿען, מאַכֿטען זיא ניכֿט מיט גאָלד אונד זאָנסטיגען קאָסטבאַרקייטען פֿערטווישען.

דוא אַבער ניכֿט אַלזאָ! בעוואַהרע, דאַס דוא גלויבען זאָללטעסט, דאַס אויך נור דיא ערסטע אַרט דער ערסטען שלוספֿאָרם דער לאָגיק פֿאָלגערעכֿט זייא, — וועלכֿע שלוספֿאָרם אייגענטליך דער גרונד דער גאַנצען לאָגיק איזט, דאַ אַללע אַנדערן פֿאָרמען זיך אונטער געוויססען בעדינגונגען אויף יענע צוריק פֿיהרען לאַססען — דען דיעס ווירדע דיך צור פֿערלייגנונג דעס גלויבענס פֿיהרען. ווען דוא דאַהער זאַגסט, גאָטט איזט דער פֿאַטער, דער פֿאַטער איזט דער זאָהן, אונד מאַן דאַרויס פֿאָלגערן וויל, דעמנאַך, איזט גאָטט דער זאָהן — זאָ רופֿע אויס: וואַס פֿאָלגערסט

דוא דען? דאַס איזט איממער איהרע טהאֶריבֿטע וויזע! — דענקע ניכֿט איינמאַל דאַראַן, דאַס וועניגסטענס דיא אַקסיאָמען דער מאַטהעמאַטיק וואַהר זינד, דאס נאָמליך גראָססעס אונד קליינעס פֿערשיעדען|ויין מיססען, אונד דאַס איינע צאַהל איין קאָללעקטיפֿום פֿאָן איינהייטען זייא; — דען דעם גלויבען צופֿאָלגע איזט דער גראָססע קאֶרפּער דאַס מעססיאס איינעם קליינען קובֿען פֿאָן דער גראָסע איינער האַנדפֿלאֶכֿע גלייך; מאֶגליך אויך, דאַס איין קאֶרפּער אין זיך זעלבסט איינען אַנדערן קאֶרפּער אויפֿנאֶהמען קאן, אונד דאַס דיא גאַנצע וועלט אין איינעם זענפֿקאֶרנליין רוים פֿאֶנדע. — אויך זינד דיא מיריאַדען לייבער דעם מעססיאס, דיא צו גלייכֿער צייט אויף עבען זאָ פֿיעלען פֿערשיעדענען אַלטאֶרען אַנצוטרעפֿפֿען זינד, קיינעסוועגעס איין קאָללעקטיפֿום פֿאָן איינהייטען, פֿיעלמעהר זינד זיך צעהן אונד הונדערט אונד טויזענד גלייך, אונד מאַכֿען צוזאממען איינס אוים.

לאַס דיך אויך ניכֿט אירדע מאַכֿען פֿאָן דען ערסטען גרונדזאֶטצען דער פֿהיזיק, דאס נאֶהמליך יעדע בעוועגונג אין דער צייט געשעהע, אונד דאס אונמאֶגליך רוהע אונד בעוועגונג זיך אַן איינעם אָביעקטע צו גלייכֿער צייט פֿעראייניגען קאֶננען; דען דער קאֶרפּער דעם מעססיאַס דער אים היממעל וואָהנט, שטייגט פֿאָן דעם ענטפֿערנטעסטען היממעל, וואֶהרענד ער דאָרט גאַנץ רוהיג זיטצען בלייבט, אויף דען אַלטאַר העראב, אין איינעם נוא, מיט דעם שלוססע דעם שפּרוכֿעס איינעם יעדען פּריעסטערס, מאַג דיעזער גראָס אָדער קליין, וויזע אָדער דום, גוט אָדער באָזע, פֿראָמם אָדער לאַסטערהאַפֿט זיין; דען דיעזע אייגענטהימליכֿע קראַפֿט איזט אונצערטרעננליך פֿאָן דעם שפּרוכֿע, דער פֿאָם מעססיאַס זעלבסט הערריהרט, וועלכֿער איהן ביים עססען אונד טרינקען מיט זיינען שילערן אונד אַפּאָסטעלן דענזעלבען מיטגעטהיילט. — האלטע פֿעסט אן דיעזעם גלויבען, מיין ברודער! דענן ער ווירד דיר דאַס עוויגע לעבען פֿערשאַפֿפֿען, אונד דיין גאָטט ווירד איממער מיט דיר זיין, אינדעם דוא דאס בראָד דיינעס גאָטטעס אַבענדס אונד מאָרגענס פֿערצעהרסט· וועהע דיינען עלטערן, דיא נור קוממערפֿאָללעס בראָד געגעססען, דערען זעעלע פֿאָר דורסט אונד הונגער פֿערשמאַכֿטעטע! דוא הינגעגען האַסט דיינע זעעלע גערעטטעט, ווען דוא איססעסט אונד טרינקעסט איזט יא דיין רעטטער אין דיר, דער גאָטט, דען דוא פֿערעהרסט אונד אַנבעטעסט, דער הייליגע איזראַעלס, דער דיך אויסערקאָרען.

גלויבע אויך ניכֿט, דאַס דען היממעלספֿאֶהרען איינע גראַדע בעוועגונג אונד דאהער דאס צערייסען אונד דורכֿברעכֿען דערזעלבען אונמאֶגליך זייא; דען אונאויפֿהאֶרליך טאַג אונד נאַכֿט פּאַססירט דער לייב דעם מעססיאם אין געראַדער ליניע דען היממעל הינאויף אונד העראַב, אין איהן איינע מעגגע לאֶכֿער אונד ליקקען מאכֿענד, זאָ דאַס ער איהן, אין איינעם צייטרוימע פֿאָן צירקאַ 1360 יאהרען, געוויסס שאָן צור זיעבע געמאַכֿט האַבען מוס· פֿיעללייכֿט אויך, דאַס ער דיא

וואונדען, דיא ערשלאָגט, זאָגלייך היילט, מיט צוזאַממענציעהענדען אַרצניען, אָדער מיט דען בלאָסען ווילען, אָדער מיט איינעם שפּרוכֿע. וואָהלע דיר אונד גלויבע אונטער אַללען דיעזען מיינונגען דיא יעניגע, וועלכֿע דען ערכֿטען פֿערשטאַנדעסגעזעטצען אַם מייכֿטען ענטגעגען איזט; דוא בעגעהעכֿט דאַבייא קיינען ווידערשפּרוך, דען דאַדורך לעגסט דוא יאַ איין בעקענטניס אַב פֿאָן דער אַללמאַכֿט דעם מעססיאס, וועלכֿער דיא וואורצעל דעם גלויבענס אונד דער לעהרע איזט.

גלויבע אויך ניכֿט אַן דיא אַנפֿאַנגסגרינדע דער מעטהאַפֿהיזיק, דאַס נעמליך בעיאַהונג אונד פֿערניינונג אינמאָגליך אַן איינעם אונד דעמזעלבען זאַטצע צוגלייך וואַהר זין, אָדער דאַס וועזען אין שיין, אונד שיין אין וועזען זיך פֿערוואַנדעלן קאָננע; דאַס דיא עקסיסטענץ איינעז וועזענס אין זיך זעלבסט בעשטעהע, דער שיין אַבער נור אין איינעם פֿיר זיך זעלבסט בעשטעהענדען וועזען עקסיסטירע. דען דער לייב דעם מעססיאַס, דער אים הימעל זיטצט, איזט יאַ אונבעוועגליך, וועהרענד דער אויף דעם אַלטאַרע פֿיעלפֿאַכֿט אין אַללען אָרטען דער בעזעגנונג זיך בעוועגט, אונד בידע זינד דעננאָך נור איינעם אונד דאַסזעלבע. דאַס וועזען דעם אַבענדמאַהלקוכֿענס ווידערום, איזט פֿאַר דעם שפּרוכֿע דעם פּריעסטערס ווירקליכֿעס בראָד, מיט דעם שלוססע דעם שפּרוכֿעס אַבער פֿערוואַנדעלט עס זיך ענטוועדער אין שיין, אָדער האָרט גאַנץ אויף, אין מאַטעריע אונד פֿאָרם צו עקסיסטירען, דער שיין אַבער עקסיסטירט נאָך פֿיר זיך זעלבסט, ניכֿט אין איינער עקסיסטירענדען סובסטאַנץ; העראַנאַך פֿערוואַנדעלט זיך ווייעדערום דער שיין אין וועזען אונד ווירד איין טהייל דעם פּריעכֿטערליכֿען קאָרפּערס, דער עס פֿערצעהרט. דיעס אַללעז קאַן יאַ קיין איינציגער רעכֿטגלייביגער אין אַברעדע שטעללען.

ווערדע ניכֿט איררע, מיין ברודער! אַן דעם אַנפֿאַנגסאקסיאָמע, דאַסס נאָמליך דאַס גאַנצע גראָססער זייא אַלס דעססען טהייל; ניין! דאַס גאַנצע איזט דעם טהיילע גלייך, אונד דער טהייל דעם גאַנצען. דען דער לייב דעם מעססיאַס בעפֿינדעט זיך אין יעדעם קליינסטען טהיילכֿען דער טהיילע דעם אונענדליך טהיילבאַרען קוכֿענס, יעדער טהייל אַבער אונד דאַס גאַנצע, זינד איינס. דאַס ביישפּיעל פֿאָם צערבראָכֿענען שפּיעגעל, אונד דיא פֿאָרציגליכֿע דיינער ווירדיגע פּאָעטישע שלוספֿאָרם, קאָננען דיינע איינזיכֿט ערלייכֿטען.

לאַס דיך אויך ניכֿט איררע פֿיהרען פֿאָן דיינען אייגנען זיננען, זאָ דיך עטוואַ דאַז געזיכֿט אָדער דיא איבריגען זיננע, אַלז געהאָר, געשמאַק, געפֿיהל אונד געריך, טיישען מעכֿטען, דאַס יאַ אַללע ערשיינונגען נור אַן דעם בראָדע אַלליין איהרען בעשטאַנד האַבען; ניין, זיא זינד זאָמטליך זעלבסטשטאָנדיג, אונד פֿאָן קיינעם זוביעקטע אַבהאָנגיג. פֿאָן דער אַנדערן זייטע ווידערום, איררע דיך ניכֿט דורך דיא אַנפֿאַנגסגרינדע דער אָפּטיק, דיא דאַ פֿאָרברינגט, דער זין דעם געזיכֿטס זייא דער טישונג אונטערוואָרפֿען ווען ניכֿט דאַס אָרגאַן געזונד, דיא ענטפֿערנונג

פראפארציאנעלל אונד דיא פערמיטטעלונג גאנץ געאייגנעט זינד; דען דוא זיעהעסט יא גאטטער אויף= אונד אבשטייגען, אונד דיין אויגע ווירד ניכט זאטט דעם זעהענס.

איבערהויפט, מיין ברודער! דארפסט דוא דען זאטץ ניכט אנער= קעננען, דאסס דאס אונמעגליכע עוויגער, זעלבסטשטענדיגער נאטור זייא, אונד אונמעגליך אנדערס ווערדען קעננע, אונד דאהער גאטט זעלבסט דאס פערמעגען ניכט צו געשאפען ווירד, עס אנדערס צו מאכען. לייהע דוא פיעלמעהר, אללען דען געדאנקען אונד דערגליכען אונצאהליגען אונמעגליכקייטען אים געביעטע דעס פערשטאנדעס אונד דער נאטור איינען גלייביגען זינן; לאסס דיא געוואלט דעם מעססיאס איבער אללעם זיך ערשטרעקען, וואס וואהרשיינליך אדער אונוואהרשיינליך, מעגליך אדער אונמעגליך. גלויבע אן דאז, דעססען געגענטהייל אפאדיקטיש ערוויעזען; ליגנע וויעדערום דאס נאטהווענדיג ערוויעזענע אונד לאס אונגערייםטעם דעססען שטעללע איננעהמען.

זייא ניכט וויא דיינע פארפאהרען, דענען דיא לעהרע מאזעס צום ערבטהיילע געווארדען, דורך דערען שפעקולאטיפען וואהרהייטען אונד לעבענסרעגעלן זיא זיך דיא גייסטיגע וועלט צו ערווערבען דאכטען. זיא זעטצטען זיא זיך אלס קראנע אויף דאס הויפט, אונד בעשעפטיג= טען זיך מיט איהר ליעבער אלס מיט זאנסט אללען אנדערן בעשעפטי= גונגען, פרייטען זיך מיט איהרען 248 געבאטהען מעהר דענן מיט אללען שאטצען דער וועלט; היטעטען זיך זעהר אונד זינדיגטען ניכט דורך איבערטרעטונג איהרער 365 פערבאטע, היעלטען דיא לעהרע פיר עוויג אינפעראנדערליך וויל עס אין איהר זעלבסט הייסט: וואס אפפענבאר, איזט פיר אונז אונד אונזערען קינדערן אין דיא עוויגקייט, צו איבען אללע ווארטע דיעזער לעהרע" וויא אויך אללע פראפהעטען דא= רויף געדרונגען, אונד דער לעטצטע נאך אין זיינעם לעטצטען זאטצע ערמאהנט, איהרער פארשריפטען אונד געזעטצע איינגעדענקט צו זיין.

דוא אבער ניכט אלזא; ווען דוא קינדער ערצייגסט אלליאהרליך — דען דוא ווירסט דיך דאך ניכט קיממערן, אב עס איינע אונרייניע, שקלאפין, ניכטיידין אדער הורע זייא — זא לאס זאלכע ניכט אויפ= נעהמען אין דען בונד אונזערעס ערצפאטערס אברהם; ווילפאהרע היע= רין דער מוטטער! איהר קאנטעט זאנסט פעראכטעט ווערדען. געדענקע ניכט דען זאבבאטה אונד דיא פייערטאגע צו הייליגען; אן דעם איינציגען פאסט= אונד פערזאהנונגסטאגע רופט דיינע פרויא דיר צו: „איסס אונד „טרינק, דוא לאדעסט דאדורך קיינע שולד אויף דיך; דוא ברויכסט דיך „אויך זאנסט, ניכט פירכטען, געזייערטעם אם פסח צו עססען, זא וויא „איבערהויפט ביי אללען פערבאטענען שפייזען דיא ערלויבענדע מיינונג „פארצוציעהען איזט. איס מיט פערגניגען פישע פלייש אונד קאזע מיט „לויך אונד צוויעבעל, אונד קיממערע דיך ניכט אום דיא שפאננאדער „אויף דעם באללען דער היפטע אונד דעם אונשליטטע אויף דען לענ=

„דען· אונטערזוכֿע ניכֿט ערסט דיא קעננצייכֿען דער טהיערע אונד דעם
„געפֿליגעלס, זייא ניכֿט אונגעהאָרזאַם וויא דאַס ווידערשפענסטיגע
„געזינדעל, אֶפֿפֿנע דען מונד אונד איסס, וואַס איך דיר געבע; דאַס
„שווין, דאַס קאַנינכֿען אונד דען האַזען, איינען אוהו, פֿישרייגער אונד
„ראַבען האַבע איך דיר צור קאָסט בערייטען לאַססען; געפֿאַללענעס,
„זיעכֿעס אונד ערשטאָכֿענעס ברויכֿען דיך ניכֿט אַנצוּעקעלן‟. אַבער
וואַס מאַכֿען? דיא אַפּאָסטעל אינסגעזאַמט האַבען יאַ אַללען דענען,
דיא אַן דען מעססיאַס גלויבען, פֿערבאָטען, ערשטאָכֿענעס פֿיעה צו
עססען, וואַס דוא אין דער אַפּאָסטעלגעשיכֿטע קאַפּיטעל 15 פֿינדען
קאַננסט· איבערהויפּט פֿינדע איך קיינען איינציגען דערזעלבען, דער נור
עטוואַס פֿאָן דען 613 געזעטצען געלייגנעט, אונד דען נאַכֿקאָממען
אַבראַהאַמס ערלויבט האֶטטע, דיא פֿיר זיך אונד איהרע קינדער דאַס
מאָזאַיאישע געזעטץ אַנגענאָממען; אים געגענטהייל האַבען דיא אַפּאָס=
טעל זעלבסט, דיא צו דיעזער נאַכֿקאָממענשאַפֿט געהאֶרטען, דאַס גע=
זעטץ שטרענג בעאָבאַכֿטעט, אויך נאַך דעם טאָדע דעם מעססיאַס אונד
נאַכֿדעם זיא אין זיינעם נאַמען געטויפֿט· זאָגאַר דיא דען געווייהטען
בעטרעפֿפֿענדען פֿאָרשריפֿטען האַבען זיא בעאָבאַכֿטעט; וויא דיעס אים
געדאַכֿטען בוכֿע ערוואֶהנט איזט· — אונד וואַס ברויכֿע איך ערסט דיא
אַפּאָסטעל, דא דער מעססיאַס זעלבסט, דיא עוויגקייט דעם געזעטצעס
אַנערקאַננט? וויא אים פֿינפֿטען קאַפּיטעל דעם עוואַנגעליסטען מאַטהאֶאוס
דייטליך צו פֿינדען איזט· — וואַס אַבער דיעזע צווייפֿעל אונד דערגליי=
כֿען מעהרערע, דיא איך פֿיר יעטצט נאָך בייא מיר בעוואַהרע, בעטריפֿפֿט,
זאָ ווערדע איך דיך, מיין האָכֿגעשעטצטער ברודער! איינסט בייא געלעגענ=
הייט ערזוכֿען, דאַס דוא אונד דיין נייער לעהרער דאָך איבער דיעזעל=
בען נאַכֿדענקען אונד מיר דערען אויפֿלאֶזונג מיטהיילען מאֶגעט· איך
וויים יאַ, דאַס דער גייסט דעם מעססיאַס אויך אויף אייך איבערגעגאַנגען
איזט; זאָ פֿינדעסט דוא אין דער ערוואֶהנטען אַפּאָסטעלגעשיכֿטע, דאַס
דער ערסטע מאֶרטירער סטעפֿהאַנוס געזאַגט, דיא פֿאֶטער זייען צו
שכם בעגראַבען אין דעם גראַבע, וועלכֿעס אברהם געקויפֿט פֿאָן דען
זאֶהנען חמור'ס; אונד דאַס יעקב מיט פֿינף אונד זיעבציג פערזאָנען
נאַך עגיפּטען געקאָממען· דער מעססיאַס זעלבסט זאַגטע, צור צייט
אחאב'ס זייא טהויע אונד רעגען אויסגעבליעבען דרייא יאַהרע ·זעכֿס
מאָנאַטע; וועלכֿעס אַללעס בעווייזט פֿאָן איהרער אויסעראָרדענטליכֿען
פֿאָללקאָממענען בעלעזענהייט אין דער הייליגען שריפֿט· דאַנקע דעם
מעססיאַס, דער אייך ערוואֶהלט, אונד קיין געהיימניסס אייך ענטגעהען
לאֶססט· —

זייא ניכֿט וויא דיינע פֿאָרפֿאַהרען, דענען דיא צאדוקאֶער זעלבסט
רעכֿט גאַבען, ווען זיא זאַגטען, דיא געביינע איינעם עזועלס זינד ריין,
דיא געביינע איינעז האָהענפּריעסטערס אַבער אונריין· דוא אַבער ניכֿט
אַלזאָ; געהע היו, האָלע דיר פֿאָם קירכֿהאָפֿע ביינע פֿאָן מענשען, אונד

צוואַר ניכֿט געוואֶהנליכֿע מענשען, זאָנדערן פֿאָן דען גראָססען אונד
אַללען דען הייליגען, דיא בייא דיר אַנצוטרעפֿפֿען זינד; מאַכֿע דיר קיין
געוויססען דאַרויס, געשירדע אויס דענזעלבען צו פֿערפֿערטיגען, אויך דיא
טאָדטען צו בעפֿראַגען אונד צו בעשוואֶרען. אויסעראָרטענדליכֿעס אונד וואונ=
דערבאַרעס קאַנן יאַ נור דורך עטוואַס אונריינעס געשעהען. — וויא
צור צייט דעס אויסצוגעס אויס עגיפּטען, ווערדען זיא דיר וואונדער צייגען;
אונד איהרע איבעררעסטע, איין ביינכֿען פֿאָן דער גראָססע איינעס
גערסטענקאָרנעס, לאַסס איינפֿאַססען אין גאָלד אונד עדעלשטיינע, דיין
מונד קיססע עס אויף יעדע אין דער ביבעל ערוואֶהנטע וויזע מיט וואַה=
רער ליעבע אונד בעזאָנדערער אינברונסט; איזט עס יאַ דיין שוטצגאָטט,
דען דוא בעשטאֶנדיג אַנבעטעסט!

אויף דיעס אַללעס וואָללטע איך דיך מיין ברודער! אויפֿמערקזאַם
מאַכֿען, וויל איך וויס, דאַס דוא דיא וואַהרהייט אַלס וואַהרהייט
ליעבסט. דוא קעננסט דיינע בעשטיממונג, לעבען, רעדען, שטערבען;
דיא געליסטע דעס פֿערשטאַנדעס האַבען פֿיר דיך קיינען רייטץ, זיא
פֿערלייטעטען דיך ניכֿט מיט איהרען אייטעלקייטען, דוא ליעססעסט דיך
ניכֿט פֿאַנגען אין איהרען שלינגען, ניכֿט פֿערשטריקען אין איהרעם גאַרן.
דוא ביסט אין איינפֿאַלט פֿעסט אים גלויבען דעס מעססיאַס, אין זיינעם
ליכֿטע נור זיעהעסט דוא ליכֿט, אונד וואַס דוא טהועסט, געלינגט. וואַס
קיממערט דיך, דיא פֿעראֶכֿטליכֿקייט, דיא פֿאָן דער זעעלע אונצערטרענ=
ליך איזט, אונד דיא צערקנירשונג, מיט דער דוא פֿאָר דיר זעלבסט ער=
שיינען מוסט; נור אום דיא דעמיטהיגונג, אַרמוטה אונד פֿעראַכֿטונג, מיט
דענען דיך דיינע אונטערדריקער פֿערהאֶהנען אונד איממערפֿאָרט דיר צו
רופֿען: „לאַס דיך טויפֿען! אונגלייביגער בעשניטטענער!“ איזט עס דיר
צו טהון. — דוא האַסט נין דאַס האֶכֿסטע עררייכֿט, ווען דיינע זעעלע אין
דעם אונפֿערגלייכֿליכֿען פֿערגניגען פֿערבלייבט, דאַס געזיכֿט דעם קאֶניגס
אונד זיינער מאֶטרעססע אַנשטוינען צו דירפֿען. דאַנקע דעם מעססיאַס,
אין דעססען רייך דיר זאָלכֿעס צו טהייל געוואָרדען.

וואַס דוא אַבער איבריגענס פֿאָן דיינעם לעהרער איבערטריעבען
גראָססעס ערצאֶהלסט, זיינע פֿאָרציגע אונד פֿאָלקאָממענהייטען, רייכֿטהי=
טהימער אונד ווירדען ריהמסט; איהם אים פֿאָראויס דען פֿאֶבסטליכֿען
שטוהל פֿערשפּריכֿסט אונד זאַגעסט ער זייא גאַנץ אים עבענבילדע דעס
מעססיאַס געשאַפֿפֿען — אָ! איך קעננטע זאָ גוט אַלס דוא דיא גראָס=
טהאַטען, דיא ער פֿאָללבראַכֿט, דיא פּלאַנעטענסיסטעמע אָהנע אַבוויי=
כֿענדעס צענטרום אונד בעזאָנדערע קרייזספֿהאֶרען, דיא ער ערפֿונדען;
אויך דיא זאָנסטיגע מענגע פֿערבאָרגענער ווייזהייט אונד ערהאַבענער
גרונדזאֶטצע, דיא ער אויף איינע אויסגעצייכֿנעטע וויזע אין דען האַללען
דער ווייזהייט אֶפֿפֿענטליך פֿאָרגעטראַגען. דאַפֿיר דאַנקע דעם מעססיאַס,
דער פֿאָן זיינער אייגנען ווייזהייט זיינען פֿערעהרערן צוגעטהיילט. —
ניכֿט אומזאָנסט אַבער האַט איהם דער קאֶניג אויס זיינעם שאַטצע

בעשענקט, דען אין איהם האַט ער איינען פֿראָממען געפֿונדען, דער פֿאָר איהם אין איינפֿאַלט וואַנדעלט· — דעסהאַלב האַט ער איהם אויך דיא עהרע ערטהיילט, איממער זיינען פּאַלאַסט בעזוכֿען צו דירפֿען; אונד וויל ער איהן זאָ ליעבט, אונד בעשטאֶנדיג אין זיינער נאַהען אומגעבונג צו זיין ווינשעט, קאַנן איך אויך ניכֿט וויססען, אָב ער נאַך ראָם געהען אָדער אין אַוויגנאָן רוהיג פֿערבלייבען ווירד· — דער פּאַבסט אונד זיין גאַנצער ראַטה זינד ווילֿלענס, איהם איינע פֿאָרציגליכֿע בישאָפֿס⸗שטעללע צו פֿערלייהען אָדער איהן צום קאַרדינאַל צו ערהעבען· דוא קאַננסט דאַראָב פֿראָהלאָקען, ברודער, דענן דוא ווירסט אויך זיינע עהרע טהיילען, אונד ער ווירד דיר אויך גראָססע אונד קליינע פּפֿרינדען פֿערשאַפֿפֿען.

וואַס אַבער דיינע מיטטהיילונג בעטריפֿפֿט, דאַס ער דורך זיין אַנזעהען אונד דיא גונסט, אין דער ער ביים קאָניג שטעהט, עטוואַס גראָססעס אויסגעריכֿטעט, איינען בעפֿעהל גאֶמליך, דאַס עס זעלבסט פֿרויען אונד נייניאֶהריגען קנאַבען ניכֿט מעהר ערלויבט זיין זאָלל, וויאֶהרענד דער דיספּוטאַציאָנספּרעדיגט דיא סינאַגאָגע צו פֿערלאַססען — איך מוססטע דיר געשטעהען, דאַס ער וואַס גראָססעס אויסגעריכֿטעט, אונד איהן זעליג פּרייזען, דאַס ער דאַס גליקק האַטטע, פֿיעלע זעליג צו מאַכֿען אונד דען שולדיגען זעלבסט גוטעס צו פֿערשאַפֿפֿען· אַבער געהע הין! — פֿערקינדע עס אַללען דענען, דיא קינדער געבאָרען, אונד דען צאַרטען פֿרויען, דאַס וויר וויססען אויס מינדליכֿען בעריכֿטען, דאַס ער דאָרט אין אַוויגנאָן דער יודענשאַפֿט פֿערדערבען פּרעדיגען וואָללטע, פֿאָן דעם קאַרדינאַל פֿאָן פּאַמפּעלאָנאַ אַבער אונד אַנדערן גראָססען דיא ווייזונג ערהיעלט, דאַס ער זיך יאַ ניכֿט אונטערשטעהע, געגען דיא יודען עטוואַס באֶזעס צו דיכֿטען; אונד דאַס דיא געמיינדע איהם נאָך היימליך מעהרע הונדערט פֿלאָרינס געבען מוססטע· ניכֿט אומזאָנסט האַט איהן דער אויסגעצייכֿנעטע, גראָססע מאַן אין איזראַעל, אַללענטהאַלבען געפֿלאָהען, אונד נור דאָרט זיך מיט איהם אין דיספּוט איינגעלאַססען·

דאַס דוא מיך אַבער טהאָריכֿטער ווייזע ערמאַהנסט אונד מיר פֿאָרווירפֿסט, דאַס דיא געוואָהנהייט מיר מיינע גאַנצע דענקווייזע פֿערדרעהט האַבע, וואונדערט מיך גאַר ניכֿט; דוא קעננסט יאַ מיינע געזיננונג פֿאָן יעהער אונד ווייסט, דאַס מיינע האַנדלונגען איהר ענטשפּרעכֿען. מיט לייב אונד זעעלע בין איך דעם עוויגען, מיינעם גאָטטע, אויף עוויג גאַנץ ערגעבען, נור ער איסט מיינע שטערקע, מיין צייטליכֿעס אונד עוויגעס הייל; אונד נור אויף גאָטט, אונזערן בעגליקקער — ניכֿט אַבער אויף איינען מעססיאַס, דער זיך זיינען נאַמען ביילעגט — זעטצע איך מיין פֿערטרויען אונד מיינע האָפֿפֿנונג; אַן דיעזעם גלויבען הינג איך פֿאָן יעהער, אונד מיינע אַנזיכֿט אונד מיין געשמאַק האַבען זיך זייטדעם ניכֿט געאֶנדערט· דיר אַבער מאַג יעזוס, דער מעססיאַס, דען דוא דיר ערוואֶהלט, ער אַללעין אונד קיין אַנדערער, זיין אַנגעזיכֿט צווענדען אונד דיר גנאֶדיג זיין·

נור איינם פֿערלאַנגע איך פֿאָן דיר, אונד אום דיעס איינע ביטטע
איך דיך דרינגענד: בעדיענע דיך דאָך ניכֿט פֿערנער בייא דיינער אונ‸
טערשריפֿפֿט דעם נאַמענס דיינעס ווירדיגען פֿאַטערס, זעליגען אַנ‸
דענקעס; אַן דיינע געהיימניססע נעהמע זיינע זעלע קיינען אַנטהייל,
אונד דאַס דוא איהן גערענקעסט, גערייכֿט איהם ניכֿט צור בעזאָנדערן
עהרע; דען ווען ער נאָך היענידען אַם לעבען וואֶרע, האֶטטע ער
עס געוויס פֿאָרגעצאָגען, איינען זאָהן, וויא דוא ביסט, ליעבער ניכֿט,
אַלס יאַ צו האַבען, אונד איך יעטצט טרויערט זיינע זעלע דאַריבער
דאָרט אָבען אין זיינעם רוהעזיטצע. — — דוא זיעהעסט מיט אייגנע‸
אויגען, דאַס איך עס בין, דער מיט דיר שפריכֿט, דער איך דיך פֿאָן
יעהער געליעבט, אונד איך יעטצט אָהנע אייגענוטץ דיינע בעססערונג
ווינשט; אונד זאָ דוא דער שטיממע גאָטטעס געהאֶר גיבסט, זאָ ווירד
ער דיר אויך דיינע זעלענרוהע וויעדער־געבען אונד דיך זעגנען; אונד
איך, אַללענטהאַלבען וואָ איך מיינען נאַמען נעננען הערדע, ווערדע איך
דיך אַלס ברודער אונד טהייערן זאָהן בעגריסען. —